

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ &
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
(ORTAK PROGRAM)
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

MUSTAFA ZİHNİ'NİN İSLAM'DA HİLAFET ADLI
ESERİ(TRANSKRİPSİYON VE DEĞERLENDİRME)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Mehmet Emin ŞEN

HAZIRLAYAN
Edip BUKARLI

BATMAN - ELAZIĞ 2014

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ & FIRAT ÜNİVERSİTESİ
(ORTAK PROGRAM)
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

MUSTAFA ZİHNİ'NİN İSLAM'DA HİLAFET ADLI
ESERİ (TRANSKRİPSİYON VE DEĞERLENDİRME)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Mehmet Emin ŞEN

HAZIRLAYAN
Edip BUKARLI

Doç. Dr. Mehmet Emin ŞEN danışmanlığında, Edip BUKARLI tarafından hazırlanan bu çalışma .../.../... tarihin'de aşağıdaki jüri tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir

Jüri Üyeleri:

1. Doç. Dr. Mehmet Emin ŞEN
2. Yrd. Doç. Dr. A. Mesut AĞIR
3. Yrd. Doç. Dr. Selman Yaşar

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ..... tarih ve .....sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Zahir KIZMAZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Mustafa Zihni'nin İslam'da Hilafet Adlı Eseri (Transkripsiyon ve Değerlendirme)****Edip BUKARLI****Batman Üniversitesi & Fırat Üniversitesi****(Ortak Program)****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Anabilim Dalı****BATMAN – ELAZIĞ 2014, Sayfa: VII + 287**

19. yüzyılda Osmanlı Döneminde Adana Valiliğini yapmış olan Mustafa Zihni Paşa'nın yazmış olduğu "İslam'da Hilafet", Osmanlıca yazılmış matbu bir eserdir. Eser giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Mustafa Zihni'nin İslam'da Hilafet Adlı Eseri ve Değerlendirmesi günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Transkripsiyonuyla beraber tahlil ve değerlendirilmesi yapılan "İslamda Hilafet" adlı eser halifelik kurumundan ve halifeliğin geçmişten bugüne geçirmiş olduğu süreçleri detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Eser günümüz halifelik anlayışına önemli bilgiler sunmaktadır. Transkripsiyondan önce, dönemin valilik sisteminden, halifelik kurumundan, Dört halife döneminden, Emeviler, Abbasiler, Osmanlılar dönemindeki halifelik kurumundan ve son olarak halifeliğin kaldırılmasına kadar devam eden süreçten bahsedilmiştir. Eserde Meşveretin önemi üzerinde durulmuştur.

Bugün bile İslam âlemi'nin kanayan yarası olan mezhep ayrılıkları ve kavgaları açısından bu eser çok önemlidir. Zira eserde aslında bugünkü mezhepsel ayrılıkların çıkış noktası olarak gösterilen dört halife döneminin enine boyuna incelenmiş olması eseri nazarımızda ve tarih bilimi açısından değerli kılmaktadır. Bu açıdan kitap sadece tarihçiler ve İslam araştırmacıları açısından değil cemiyetin tamamı üzerinde Hilafet meselesinin daha iyi anlaşılması konusunda yararlı olacağını düşünmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Hilafet, Vali, Meşveret, Mezhep, Eser, Değerlendirme

ABSTRACT**Master's Degree Thesis****Mustafa Zihni's Written Work That is Called "Caliphate in İslam" (Transcription and The Evaluation)****Edip BUKARLI****University of Batman & The University Of Firat
(Common Program)****The Institute of Social Science****The Department Of History****BATMAN – ELAZIĞ 2014, Page: VII + 287**

In the 19th century during the Ottoman Period, who was governor of Adana the Islamic Caliphate which was written Mustafa Zihni Pasha's is a Ottoman manuscript work. The work consist of enterece and four parts. The work of Mustafa Zihni, which is called islamic caliphate and its evaluation is translated into modern Turkish. the work called caliphate in İslam along with the transcription analysis and evaluation, describes in detail the instution of the caliphate and process of caliphate undergone from the past till present. The work provides important information to understanding of present caliphate. Before transcription, the period from the governor system, from the institution of the caliphate, the Four Rightly Guided Caliphs, Umayyad, Abbasid and Ottoman caliphate instituon during the period and finally to the abolition of the caliphate has been mentioned in the ongoing process. From the work, it was focused on the importance of the consulttation.

Even today, with bleeding wounds in the Islamic world in terms of sectarian differences and fight this work is very important. Actually, the period of four caliphs which is showed to be starting of sectarian differences in terms of our understanding and history science make it valuable. From this aspect, we think that the book is not just with the aspect of historians and researcher of Islamic but the beter understanding of caliphate over the whole of society would be helpful.

Key words: Caliphate, Governor, Mesveret, Sectarian, Work, Evaluation

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖN SÖZ	VI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HALİFELİĞİN MANASI	4
1.1. Halifelik Müessesinin Kuruluşu Ve Gelişimi.....	7
1.2. Zaman İçinde Halifeliğin Gelişimi	9
1.2.1.Hulefa-i Raşidin Dönemi	9
1.2.2. Hz. Ebu Bekir'in Hilâfet Dönemi.....	10
1.2.3. Hz. Ömer'in Hilâfet Dönemi.....	13
1.2.4. Hz. Osman'ın Hilâfet Dönemi	14
1.2.5. Hz. Ali'nin Hilâfet Dönemi	16
1.2.6. Emeviler'in Hilâfet Anlayışı	17
1.2.7. Abbasiler'in Hilâfet Anlayışı	20
1.2.8. Osmanlılar'ın Hilâfet Anlayışı	21
1.2.9. Batılı Devletler ve Hilâfet	23
1.2.10. Hilâfetin İlgası	24

İKİNCİ BÖLÜM

2.METİN TRANSKRİPSİYONU	28
--------------------------------------	-----------

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MUSTAFA ZİHNİ'NİN “İSLAM'DA HİLAFET” ADLI ESERİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ	135
3.1. Kitabın Bölümleri	135
3.2. Kitabın Yazılış Amacı.....	135
3.3. Müellifin Halifeliğe Bakışı.....	136
3.4. Devletlerin Oluşumunda Hilafet Kurumu	138
3.5. Halifeliğin Belirlenme Şekilleri.....	139
3.6. Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekir'e Biatı ve Fedek Arazisi Meselesi.....	141
3.7. Müellifin Üslubu.....	142

3.8. Hz. Ebu Bekir'in Hilafete Layıklığı.....	144
3.9. Hz. Ebu Bekir'in Halife Seçimine İtirazları.....	145
3.10. Halifelerin Sünnete Bağlılığı.....	146
3.11. MüellifinDört Halife Dönemine bakışı.....	146
3.12. Hz. Ebu Bekir'in Halifeliğinin Meşruluğu.....	147
3.13. Halifeliğin Gelişimi.....	149
3.14. Halife'nin İstihlafi.....	150
3.15. Dört Halife Sonrası Halifelik.....	151
3.16. Hilafette Meşveretin Önemi.....	152
3.17. Vezirlik Kurumu.....	154
SONUÇ.....	156
EKLER.....	159
KAYNAKÇA.....	284
ÖZGEÇMİŞ.....	287

ÖN SÖZ

Bu eser, içerik olarak, İslam'da hilâfet düşüncesinin hakikatinden ve bu kurumun mahiyetinden söz eder. Hilafetin İslam'ın ilk yıllarında, hangi temeller üzerinde kurulduğunu, daha sonra, halifelik müessesinin ne şekilde saltanata dönüştüğünü anlatmaktadır. Ayrıca eserde, Dört Halifeden sonra, Müslümanlar arasında meydana gelen mezhep ayrılıklarının ortaya çıkış sebepleri üzerinde durulmuştur.

Eserde jön Türkler ve Ermeni meselesi gibi konularda kısa bilgiler verilmiştir. Ermenilerin ilk eylemlerinenasıl giriştikleri buna nasıl cesaret ettikleri gibi günümüzde dahi tartışılan konulara değinmiş olması eseri nazarımızda değerli kılmaktadır. Ayrıca eserin kaleme alındığı zamanlarda daha sözde “**Ermeni Soykırımı**” gerçekleşmemiştir. Yani eser bu açıdan bakıldığı zaman Ermeni meselesinde yapılan tartışmalarda odak noktası olan meseleden önce yazılmıştır. Eser bize göre çok farklı alanlarda değerlendirilebilecek bir eserdir. Eserde kimi yerde tarihi bilgi, kimi yerde coğrafi bilgi, kimi yerde felsefi bilgi, kimi yerde ise sosyolojik bilgi bulabilmekteyiz. İşte bu açıdan bakıldığı zaman aslında eser tarih bilimine katkısı nedir? Gibi bir soruyu aşmaktadır. Kitap hemen hemen bütün sosyal bilimler açısından değerlendirilebilecek bir eser mahiyetindedir.

Eserin başında kitabın yazılmış olduğu dönemin siyasi ve sosyal olaylarına değinilmiş ve okuyucuya sunulmuştur. Bu açıdan bakıldığı zaman o dönemi inceleyen tarihçiler için birinci elden bir eser mahiyetindedir. Eserde bu bilgiler verildikten sonra asıl yazılış amacı olan “**İslam'da Halifelik**” konusunu etraflıca ele almıştır. İşte biz tarihçiler için kitabın en önemli noktası da bu yönüdür. Bugün İslam âlemi'nin parçalanmış halinin temelinde baktığımız zaman dört halife döneminde olan bitenler yatmaktadır. Eser dört halife dönemini mercek altına almaktadır. Ve bize meselenin İslami temelde çözümlenmesi sunulmuştur. Bu açıdan eserin değeri sadece tarih bilimi için değil, İslam tarihi üzerinde çalışan herkesin başvurabileceği bir eser mahiyeti kazanmaktadır.

Eserde halifelik, **İslam'ın dört temel prensibi** (Ayet, sünnet, icma, kıyas) üzerinde etraflıca ver her açıdan değerlendirilmiştir. Eserin bu yönlerden incelenirken Ayet ve Hadislerle desteklenmesi de kitabın güvenilirliğini arttırmaktadır.

Bu çalışmamda engin bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim ve çalışmamın nihai şeklini almasında yardımlarını gördüğüm değerli hocam **Doç. Dr. Mehmet Emin**

Şen'e; burada teşekkürlerimi belirtmek yerinde bir görev olur. Ayrıca planın yapılmasında ve düzeltmelerde yardımlarını esirgemeyen hocam **Öğretim Görevlisi Fahri Özteke**'ye, teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Batman - Elazığ -2014

Edip BURAKLI

GİRİŞ

Hummalı çalışmamıza konu edindiğimiz **Mustafa Zihni Paşa**, 1838 yılında İstanbul'da doğmuştur. Rüşdiye'de eğitim görmüştür. Çeşitli hükümet nazırlıkları görevlerinde bulunmuş bir Osmanlı Devlet adamıdır. Adana, Halep, Hüdavendigâr (Bursa) ve Selanik valiliklerini yapmıştır. Babası muhassıllık hizmetlerinde bulunmuş olan Ahmed Efendi'dir. İslam'da Hilafet, Hilafet ve Halifesiz Müslümanlar, Hilafet-i Muazzama-i İslamiyye, Mikyasü'l-Ahlak, Tevsi-i Me'zuniyyet, Kuva-yı Ma'neviyye gibi eserleri bulunmaktadır. 1912 yılında da vefat etmiştir.

Osmanlı kaynaklarında vali taşrada bulunan tımarlı sipahilerin kumandanı olarak tanımlansada yaygın ve idari anlamda kullanılan manası livalardaki üst düzey yöneticidir¹.

Valiler iktisadi, idari ve askeri görevlerinin dışında kazaî görevler yapmışlardır. Kadı öldüğü zaman, yeni kadı gelene kadar molla tayin eder, divan kurup dava dinlerler, kadıyı önlerine getirip dava dinlettirirlerdi².

Osmanlı Devleti'nin idari taksimat bakımından en büyük ünitesi olan eyaletlerin zirvedeki amirine vali, beylerbeyi, mir-i mirân, veya emirü'l liva denilmekteydi³.

Taşradaki teşkilat mesulü valinin idari görevlerinden söz eden başlık altında sayılmayan sürekli yapılan işleri, kanunda iki kategoriye ayrılmıştır. Birincisi, "*hususât-ı âdiyeden ma'dud bulunanlar*", vali bunları merkeze sormadan, "*doğrudan doğruya icra eder*"; ikinci kategorideki işler, yani "*icrası Bâbîâlî'nin inzıam-ı emrine muhtaç olanlar*" ise valinin bilgi ve görüşlerini ileterek merkezden emir almak zorunda olduğu sıra dışı sorunlarla ilgilidir. Mesela iki kişi arasında bir anlaşmazlık çıkarsa vali arabuluculuk için tarafları nereye toplaması gerektiğini merkez'e sormuştur⁴.

Klasik dönem ile geç dönem Osmanlı idari yapılanması farklılıklar göstermektedir. Klasik dönemin en muazzam asrı olan XVI. yüzyılda eyaletlerin yönetiminde beylerbeyiler, sancakların yönetiminde ise sancakbeyi bulunuyordu. Bunlar genellikle Osmanlı ümerası içinden görevlendirilip devletin uygun gördüğü bir süre kadar ilgili eyalet ve sancağı yönetiyorlardı Eyalet ve sancak yöneticileri her yıl

¹ Salim Öğüt, "Elbistan Eymir", TDV, İA, Ankara, 1995, 11.c., s. 548.

² Orhan Kılıç, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması, Yeni Türkiye Yayınlar, Sayı: 31, Ankara, 2000, s. 451.

³ Orhan Kılıç, a.g.e., s. 445.

⁴ Abdülhamit Kırmızı, Abdülhamid'in valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1858-1908, Klasik Yayınları, İstanbul, 2008, s. 99.

tevcihata tabi tutuluyorlardı. Bu nedenle vali, paşa, beylerbeyi ve sancak beylerinin sonraki yıl görevlerine devam edip etmemeleri belirsizdi⁵.

Yüzyıllarca Kanun-ı Kadimde yer alan esaslara göre ataması gerçekleştirilen valilerin tayin ve azilleri ile ilgili sultan II. Abdülhamid Han'ın yaptığı yeni düzenleme bürokratik çevrelerce ağır eleştiriler almıştır. Eleştirel çevrelere göre Dahiliye Nezaretinin valilerin tayin edilmesinde etkinliği yoktur. Bu kurumun belirlediği, muhtemel vali adaylarını padişaha arz etmekten, tavsiye edilenler arasından herhangi birini padişah onayladıktan sonra ilgili prosedür işlemlerini tamamlamaktan ibarettir⁶.

Padişah bir valinin yerine başka bir vali'yi getirmek istediğinde Mabeyn-i Hümayun, yani sultanın katipleri'nin bulunduğu özel kalemi, sadrazama "*müşarünileyhin yerine bir münasibin arzı muktezâ-yı emr u ferman-ı hümayun-ı hazretleri hilafetpenâhîlerinden bulunduğu*"nu belirten bir *tezkire-i hususiye* gönderir. Bu değişiklik isteğindeki nedenler çok farklı olabilir. Mesela, Trabzon Valisi Kadri Bey'den "*şikayet edilmekte ve kendisinin orasınca âsâr-ı tekasül ve rehavet görülmekte olmasına mebni*" yer değiştirmesi isteniyordu. Meclis-i Vükelâ'da okunduktan sonra yapılan müzakereler sonucu bir mazbata olarak kaleme alınır ve padişaha arz edilir. Padişah dilerse vali'yi değiştirir. Bazı özel nedenlerden dolayı da padişah vali değiştirebilir. Örneğin, padişahın yaşlı ve hasta olduğu durumlarda padişah vali'yi değiştirip merkeze alabilir. Veya padişah ile sadrazam'ın fikirleri uyuşmadığında padişah, vali'yi görevden alabilir⁷.

Vali veya beylerbeyiler, eyaletlere bir yıllığına atanıyorlar bir yıl görevde kaldıktan sonra ya buradan başka bir eyalete tayin ediliyorlar ya da ibka (yerlerinde kalma) suretiyle görevlerine bir yıl daha devam ediyorlardı⁸. Fakat genelde, bir valinin üç yıl aynı eyalette kaldığı nadiren görülmüştü⁹.

Yeni atanan bir valinin, vilayetine intikal etmeden önce sarayı, Dahiliye Nazırını ve Sadrazamı son kez ziyaret etmesi usuldendir. Saraya gidenler sadece padişaha görünmekle kalmazlar, kişisel ilişkilerini sağlam tutmaya özen gösterdikleri güçlü

⁵ Orhan Kılıç, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması, Yeni Türkiye Yayınları, Sayı: 31, Ankara, 2000, s. 443.

⁶ Abdülhamit Kırmızı, Abdülhamid'in valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1858-1908, Klasik Yayınları, İstanbul, 2008, s. 45.

⁷ Abdülhamit Kırmızı, *a.g.e.*, s. 47.

⁸ Orhan Kılıç, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması, Yeni Türkiye Yayınları, Sayı: 31, Ankara, 2000, s. 450.

⁹ Abdülhamit Kırmızı, Abdülhamid'in valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1858-1908, Klasik Yayınları, İstanbul, 2008, s. 66.

Mabeyn (padişah yakınlarının bulunduğu oda) mensuplarına da uğramayı ihmal etmezler. Valilerin makamlarına geç gitmeleri, bazen makamlarından olmasına da neden olabilmektedir¹⁰.

1871 Nizamnamesinde yer alan valilerin görevleri aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

1. Kanunların ve düzenin işlemlerine nezaret etmek
2. Devlet Merkezinden gelen emirleri icra etmek
3. Taşra memurlarını kontrol etmek
4. Toplum sağlığının korunmasını sağlamak
5. Ahalinin huzur ve asayişini sağlamak

Yukarıdaki görevler vb'leri valinin görevleri arasında sayılmıştır. Osmanlı Dönemi valileri bu görevleri ifa etmekle yükümlüdürler¹¹.

XIX. yüzyıla kadar Osmanlı Devletinde yer alan eğitim kurumları şunlardır: Külliye Medreseler, saray okulu Enderun, sınırların genişlemesiyle birlikte açılan, ihtisas ve meslek medreseleri, son olarak zaman içinde oluşan sıbyan mektepleridir¹².

Modern bir eğitim görme şansı bulamayan valiler, mülazemet (staj görme) denilen ve işin maaş almadan, usta katipler'e yardım ederek öğrendikleri geleneksel bir çıraklık eğitimi almışlardır. Eğitimi özellikle tayinlerle ilişkilendirme girişiminde bulunan I. Abdülhamid 1781 yılında Hamidiye Sıbyan Mektebi'ne farsça ve Arapça öğretmek için bir muallim-i küttab atamıştır. Bu mektep 1847 yılında eğitime başlayacak olan sivil ilköğretimin seçkin modern okulları olan rüşdiyelerin ilk örnekleridir¹³.

II. Mahmut Döneminde Rüştiye okulları açılmıştır. Tanzimat döneminde Rüştiye okulları yaygınlaşmıştır. Bu dönemde kentlerde ve taşralarda Rüştiyelerin sayıları bir hayli artmıştır. 1869 Maârif Nizamnamesinde Rüştiyelerden mezun olma süresi beş yıl olarak belirlenmiştir¹⁴. Rüştiyelerde yaygın olarak: Tarih, Coğrafya, Arabi, Farsî, Cebir gibi dersler verilmekteydi¹⁵.

¹⁰ Abdülhamit Kırmızı, *a.g.e.*, s. 123.

¹¹ Abdülhamit Kırmızı, *a.g.e.*, s. 151.

¹² Fahri Özteke, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Tarih Eğitimi", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Konya, 2006, s. 7.

¹³ Abdülhamit Kırmızı, Abdülhamid'in valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1858-1908, Klasik Yayınları, İstanbul, s. 70.

¹⁴ Fahri Özteke, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Tarih Eğitimi", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Konya, 2006, s. 38.

¹⁵ Fahri Özteke, *a.g.e.*, s. 56.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HALİFELİĞİN MANASI

Sözlükte halife, bir kişinin yerine intikal etmek, Peygamber vekili olarak İslâm'ı koruma görevi gibi manalara karşılık gelir. Bilinen ve yaygın manasıyla halife başkasının yerine intikal eden hükümdar, imam, birinin yerine geçen manalarında da kullanılmaktadır¹.

Half kökünden türemiş halife sözcüğü, terim olarak biri siyasette, diğeri tasavvufta olmak üzere başlıca iki alanda kullanılmaktadır. Bir kişinin diğeri bir kişinin yerini almasına hilafet, halife tayin etme işine de istihlaf veya tahlif denilmektedir².

Teolijik alanda çok kullanılan halife kelimesi Hz. Muhammed'in irtihalinden sonra İslam cemaatinin idaresinin başında bulunan şahıs için de sarf olunmuş bir kelimedir³.

Ayrıca Halife, İlahi hükümlerin uygulamasında Peygambere vekâlet eden kimse demektir⁴.

Halife, Peygamber Efendimizin vefat etmesinden sonra yerine geçerek din ve devlet işlerini idare eden şahsa verilmiş bir isim olarak da bilinmektedir. Halife Peygamber Efendimizin vefat etmesinden sonra yerine geçerek din ve devlet işlerini idare eden şahsa verilmiş bir isim olarak bilinmektedir⁵.

Halife terimi ile iniltili hilafet sözcüğü ise Arapçada *halife-i resulullah* yani Peygamberin halefi anlamlandırmasından gelmektedir⁶.

Hilafet, dini korumak, dine davet ve Müslüman cemaatini yönetmek hususlarında şeriat getiren Hz. Peygamber'e vekâlet etmekten ibarettir⁷.

Hilafet sözcüğünün manasını karşılayan diğeri eş anlamlı ifadeler ise şunlardır:

---

¹ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Yayıncılık, Ankara, 2010, s.424.

² Süleyman Uludağ, *Halifelik Maddesi*, Türkiye Diyanet vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt/15, İstanbul, 1997. s. 299.

³ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Yayıncılık, Ankara, 2010, S 365.

⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s. 708.

⁵ İsmet Kayaoğlu, *İslam Medeniyetinin Doğuşu*, Ankara, 1980, s. 17.

⁶ Kemal H. Karpat, *İslâm'ın Siyasallaşması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 446.

⁷ Abdülvahhab Hallaf, *İlk Dönem İslâm Hukuku Yasama, Yargı ve Yürütme*, Çev: Abdülhadi Timurtaş, Pınar Yayınları, İstanbul, 2006, s. 56.

Hilafet, sözlükte niyabet, vekâlet manasına gelmektedir. Örfte ise, Hz. Muhammed'in hükümetine niyabet ederek, onun ümmetini idare etmek anlamına gelmektedir⁸.

Hilafet, Dünya işlerini yönetmek ve siyasette ve emr-i dini muhafaza etmede nübüvvete halef olmaktır⁹.

Hilafet kelimesinin mefhumunu da belirten pek çok yazar hilafeti hemen hemen aynı şekilde açıklamışlardır. Hilafeti, Hz. Muhammed'in yerine geçen kişinin İslâm ümmetini idare ve sevk etmek anlamında ifade etmişlerdir.

Yakın dönem tarihimizde İttihad ve Terakki süreci olarak bilinen zaman diliminin meşhur ulemalarından, Şeyhülislam **Musa Kâzım** hilafeti "bazı şartları haiz olup Peygamber adına dinin himayesi ve dünya işlerinin idaresiyle görevlendirilen bir kişiye tevcih edilen makam" diye tanımlamıştır¹⁰.

Hilafet, ahiretle ilgili meseleler ile bunlara bağlı olan dünyevi meseleler konusunda, nazar-ı şeri'nin gereğine göre bütün insanları sevk ve idare etmektir. Hilafet ve imamet aynı manalara gelmektedir. Peygamber Efendimizin vefatından sonra yerine intikal eden, her hususta özellikle siyasi ve idari hususlarda ona vekâlet ve yardım eden şahsa halife denildiği gibi imam da denilmektedir¹¹.

İmam'ın manası, pişva (söylediklerine ve yaptıklarına uyulan kimse) ve muktedabih (örnek tutulan, önde giden) demektir. Bundan dolayıdır ki mahalle imamlarına da İmam denir. Halifeye de İmam-ül Müslimin (Müslümanların İmanı) denir¹².

El-Mâverdî imameti "Dinin korunması ve devletin yönetilmesi konularında peygambere halifelik etmek" şeklinde tasvir eder¹³.

İstılâh olarak halife, İslâm devlet başkanının ismi olarak belirtilmiştir¹⁴.

İstılâhda hilâfet ise İslâmiyet'in korunması ve dünyanın İslâmî hükümlerle idare edilmesi için şerîat sahibi olan hatemü-l enbiya (peygamberlerin sonuncusu) Hz. Muhammed'e niyâbet ve vekâlet etmek anlamına gelmektedir. Namazda cemaate

⁸ Mustafa Sabri, *Hilâfetin İlğasının Arka Planı*, İnsan Yayınları, Çev. Oktay Yılmaz, İstanbul, 2013, s. 97.

⁹ İsmail Şükrü, *Hilafet-i İslamiyye ve Türkiye Büyük Millet Meclisi*, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 39.

¹⁰ Kemal H. Karpat, *İslâm'ın Siyasallaşması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 448.

¹¹ İbn Haldun, *Mukaddime*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, 1982, s. 109.

¹² Mahmut Goloğlu, *Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 105.

¹³ İsmail Mutlu, *Bediüzzaman'ın Görüşleri Işığında İslâm ve Hilâfet*, Mutlu Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 34.

¹⁴ Mustafa Alkan, *Osmanlılarda Hilafet*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997, s. 27.

imamlık etmek anlamında imâmet'ten ayırt etmek için, hilâfete “İmamet-i Kübra”da denir. Genellikle Sünniler “imâmet” tabirini kullanırlar. Halk arasındaki yaygın tabirle “Halife, Peygamber’in yerine intikal eden kişi demektir yani saltanat, Peygamberlik postunda oturmaktır” gibi ifadelerin manaca karşılığı budur. Yoksa “vâz-ı şerîatte naibi ve halefi” demek değildir¹⁵.

Hz. Muhammed vefat ettikten sonra kendisine herhangi bir halef bırakmamıştır. Bu durumu ümmetin tasarrufuna bırakmıştır. Müslümanlar Hz. Muhammed vefat ettikten sonra bir otorite boşluğu oluşmaması için O'nun yerine geçecek bir kişiyi seçmeye veya belirlemeye çalışmışlardır. Halifelik, sultanlık, meliklik gibi pek çok anlama gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de de hilafet ismi geçmektedir. Halife olan kişi Devlet'in idari, askeri ve siyasi işlerini üstlenmiş olur. Halifenin halkı, idare ve kontrol etme yetkisi vardır, bunun yanı sıra halkın da halifeyi denetleme ve halifeye hesap sorma yetkileri bulunmaktadır. Halife herhangi bir davada öncelikle Kur'an'a göre hüküm vermek durumundadır, bir hüküm veremezse sünnete yönelir buradan da bir karara varamazsa meşveret yoluna gider. Yani toplumun önde gelen kişilerine ve kanaat önderlerine danışıp karar vermeye çalışır. Halife seçilen kişi ömür boyu bu makamda kalmaktadır. Müslümanların çoğu, halifeyi tayin etmeleri tek başına yetmemektedir, aynı zamanda seçilen halifeye biat edilmesi de şarttır.

Terimsel ve teolojik karşılık olarak halife ve hilafet kelimeleri ile ilgili açıklama yapan önemli bir düşünür olarak Muhiddin İbnü'l Arabi'den bu çalışmamızda zikretmeyi uygun gördük. İbnü'l-Arabi'ye göre Allah'ın halifesi, isim ve sıfatlarıyla birlikte kendisinde en güzel biçimde tecelli ettiği insân-ı kamildir. Mülk Allah'ındır. İnsan-ı kâmil bu mülkte onun halifesidir. Diğer yandan insan işini ve varlığını Allah'ın himayesine bıraktığı için Allah da insanın halifesidir. Allah'ın yeryüzündeki halifesi Peygamberler'dir¹⁶.

Hz. Muhammed 632 yılında vefat ettiği zaman kendisine bir halef bırakmadı. Müslüman cemaati bir lidere ihtiyaç duymakla birlikte, bu liderin ne tür bir güce sahip olması gerektiği ve bu liderin kim olacağı belli değildi. Hz. Muhammed bizzat “Peygamberlerin Mührü” olduğunu ve kendisinden sonra hiç kimsenin eşsiz statü üzerinde hak iddia edemeyeceğini açık bir dille belirtmiştir¹⁷.

¹⁵ Mustafa Alkan, *a.g.e.*, s. 27.

¹⁶ Süleyman Uludağ, *Halifelik Maddesi*, TDV, İA, Cilt/15, İstanbul, 1997, s. 300.

¹⁷ Youssef M. Choueri, *Ortadoğu Tarihi*, Çev. Fethi Aytuna, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2011, s. 60.

Hilafetin gerekliliğine dair Kur'an'da hiçbir âyet bulunmadığına ve Peygamberin hilâfeti tamâmen ümmetine terk ettiğine dair hususlar bulunmaktadır. Halifenin mutlak hükmüne itaatin bir dini gereklilik olduğu düşüncesi, ona daha ilk dönemlerde izafe edilen Allahın halifesi ve yeryüzünde Allahın gölgesi unvanları ile Müslümanların zihinlerinde yer edinmiştir¹⁸.

1.1. Halifelik Müessesinin Kuruluşu Ve Gelişimi

Hilafet Müessesesi, İslâm tarihinde, Hz. Muhammed'in vefat etmesinden sonra Hz. Ebu Bekir'e biat edilmesiyle ortaya çıkmıştır¹⁹. Hz. Peygamber'in vefatı, ashabın en büyüklerini dahi şaşırttı. Henüz Hz. Muhammed'in teçhiz ve cenaze işleri ile uğraşmakta iken hilafet konusu ümmetin fikirlerini işgal etmeye başlamıştı²⁰. Fakat Hz. Ebu Bekir gelip Hz. Muhammed'de bir beşer olduğunu ve onun da vefat edeceğini belirten âyetleri hatırlatmasıyla ortalık sakinleşmişti²¹.

Resûlullâh (s.a.) irtihal ettikten sonra ümmetin işlerini kimin tanzim edeceği, başta Kur'an ve Sünnette işaret edilen İslâm ahkâmını kimin uygulayacağı kısaca kendisinden sonra bıraktığı İslâm Devletinin başına kimin geçeceği konusunda herhangi bir emirleri olmamıştı²². Peygamber Efendimiz kendisine herhangi bir otorite veya müesseseyi vasiyet ya da halef belirtmemiş, Kur'an'ın ilahi otoritesi bütün İslâm cemaatine teslim edilmiştir. Peygamber kendi yerine, Müslümanlar üzerine, hükmedecek bir sulta olarak sadece Kur'an'ı bırakıyor, bir halife belirlemiyor, bir şura ya da başka bir müessese oluşturulmasını da belirtmiyordu²³. Hazreti Muhammed ölümünden sonra yerine kimin geçeceği, Müslümanları kimin yöneteceği, kamu işlerini kimin göreceği hakkında hiçbir öğütte ya da vasiyette de bulunmamıştı²⁴.

Halifelik, başlangıcını aldığı "Hulafâ-yi Râşidîn Dönemin"de İslâm'ın varlığını devam ettirmesi kaygısı ve bunun en mantıklı yolunun da yeni topraklara yayılmak olduğu prensibiyle esas olarak bir dünyevi-siyasal liderlik olarak yapılandı²⁵. Hz.

¹⁸ Youssef M. Choueri, *a.g.e.*, s. 153.

¹⁹ Casim Avcı, "*Hayal-Hilâfiyat*", TDV, İA, Ankara, 1998, 17.c, s. 540.

²⁰ Filibeli Ahmet Hilmi, *İslam Tarihi*, Tarcan Yayıncılık, Çev. Havvanur Ünver Altun, Ankara, 2013, s. 271.

²¹ Hasan Gümüšoğlu, *İslam'da İmamet ve Hilafet*, Kayhan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 126.

²² Hasan Gümüšoğlu, *a.g.e.*, S. 125.

²³ Mustafa Alkan, *Osmanlılarda Hilafet*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997, s. 14.

²⁴ Mahmut Goloğlu, *Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 14.

²⁵ Tayfun Atay, "*Öncesi ve Sonrasıyla Halifeliğin Kaldırılması Üzerine Bir Yeniden Düşünme Denemesi*", 2000, s. 217.

Muhammed'in vefatından sonra bir güçlenme ve kazandığı başarıların yayılma süreci yaşanmıştı. Onun Arabistan'da kurduğu cemaati 632'den 661'e kadar dört büyük halife yönetti. Çoğu kişi bu döneme İslam'ın Altın Çağı ismini verir. Her ne kadar Peygamberlik Hz. Muhammed'in ölümüyle sona ermişse de, Peygamberin dini ve siyasi liderliğini devam etmek amacıyla halifelik kurumu oluşturulmuştur²⁶.

Hz. Muhammed'in vefat etmesi Müslümanlar üzerinde derin bir üzüntü yaşatırken, devlet başkanlığı sorununun ortaya çıkmasına yol açtı²⁷. Hz. Peygamber'in vefatından sonra devletin başına kimin geçeceği meselesine Kur'ân-ı Kerimde hiç belirtilmediği gibi, Peygamberin de bu hususta şahsen hiçbir görüş beyânında bulunmadıkları, su götürmez bir gerçektir. Hz. Aişe'nin şu ifâdesi bu noktada aydınlatıcıdır: "Peygamber Aleyhisselâm rûhunu teslim etti, kimseyi halife bırakmadan. Şâyet birisini halife bırakacak olsa idi, bu zât ya Ebu Bekir olurdu, yahud Ömer"²⁸. Hz. Peygamber'in vefatından sonra, İslâm topluluğu, Hz. Peygamberin yerine bir halife seçmeye karar verdi. Fakat bu halife bir peygamber gibi olmayacak, ama Hz. Peygamber'in işlerini ifa eden birisi olacaktı. Bu, çok önemli bir karar idi. Üzerinde hiçbir ihtilaf yoktu. Ensar, Muhacirûn yani bütün İslâm topluluğu, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bir halef seçilmesini ve İslâm topluluğunun başsız bırakılmamasını arzu ediyorlardı. Bu hususta Hariciler aykırı bir görüş belirtip "Bir halifeye ihtiyaç yoktur" dediler²⁹.

Haricilerin bir kolu dışında İslâm cemaati, Hz. Peygamberin yerine geçecek kişiyi belirlemek istedi. Herkes oraya çıkan bu otorite boşluğunun doldurulmasını istiyordu. Bu durumun bu şekilde sürmesi Müslümanlar arasında nifak oluşmasına ve Müslümanların dağılmalarına neden olabilirdi³⁰.

Hilafetin oluşmasının meşrû olarak iki yolu vardır: Nass, yani hadis veya ayetlerle istihlaf ya da ümmetin seçimi³¹.

Hz. Peygamber'in ahirete irtihali hasebiyle boşalmış olan yöneticilik makamı, İslâm cemaatinde bir kaos meydana gelmeden doldurulmalıydı. İslâm cemaati, bu makamı Beni Sâide Sakifesi denilen yerde doldurdular³².

²⁶ Youssef M. Choueiri, *Ortadoğu Tarihi*, Çev.: Fethi Aytuna, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2011, s. 11.

²⁷ Mustafa Alkan, *Osmanlılarda Hilafet*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997, s. 15.

²⁸ Mehmed Said Hatiboğlu, *Hilafetin Kureyşiliği*, s.36.

²⁹ Muhammed Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, Beyan Yayınları, Çev.: İhsan Süreyya Sırma, İstanbul, 2007, s. 80.

³⁰ İsmet Kayaoğlu, *İslam Medeniyetinin Doğuşu*, Ankara, 1980, s. 20.

³¹ İsmail Mutlu, *Bediüzzaman'ın Görüşleri Işığında İslâm ve Hilâfet*, Mutlu Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 79.

Görüldüğü üzere yazarların çoğu Hz. Muhammed'in vefat ettikten sonra kendisine bir halef bırakmadığı bu hususu tamamen ümmetin tercihinine bıraktığı konusunda hemfikirdirler. Müslümanlar da Peygamber Efendimizin naşı henüz yerdeyken halef seçme işine koyulmuşlardır. Aralarında kısa süreli de olsa halifenin kim olacağı konusunda şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. Ama nihayetinde Hz. Ebu Bekir'i seçme konusunda sahabelerin tümü olmasa da sahabelerden önde gelenlerin çoğu Hz. Ebu Bekir'i halef tayin edip biat etmişlerdir.

1.2. Zaman İçinde Hilafetin Gelişim Süreci

1.2.1.Hulefa-i Raşidin Dönemi

İslâm tarihinde, “Hulefâ-i Râşidîn”, “**Hilafet-i Kâmile**” ve “**Cumhur halifeler**” gibi isimler de verilen dört halife dönemi Hz. Ebu Bekir'in Hz. Muhammed'e halef seçilmesi ile başlayan süreçtir³³. Hulefa-i Râşidin'in her dördü de devlet yönetiminde İslâm cemaatinin önde gelenleri olan ehl-i rey ile müşavere etmeden karar vermezlerdi³⁴. Dört büyük halifenin hükümet şekli, kendilerine mahsus bir hükümet şekli idi. Şu halde, bu bir nevi cumhuriyet ile monarşi karışımıdır. Yani Hulefâ-i Râşidin hükümetinde, monarşinin bazı özellikleri vardır. Ömür mürur ettikçe seçilmek gibi. Aynı zamanda cumhuriyet idare şeklinden de bazı hususlar taşıyordu. Seçim gibi³⁵.

Hulefa-i Raşidin dönemi bize göre tam olarak demokratik bir yönetim şeklinin sergilendiği zaman dilimi olmasa da otokrat demokrasinin örneklerinin neşvü nema bulunduğu İslam tarihinin cumhuriyet çağıdır. Dört halife döneminde müşavere-meşveret yani danışma vardır. Halifeler Sahabenin ileri gelenleriyle görüşmeden tek başına karar vermemeye özen göstermişlerdir. Dört büyük halife İslâm topluluğunu Kur'an ve Hz. Muhammed'in sünnetine göre idare etmektedirler. Bu durum Hz. Hasan'ın ilk altı ayına kadar sürmüştür. Halifelik kurumu Emevilerin eline geçtiği zaman bu durumdan bahsedilemez. Hz. Muhammed'in bir hadisinde belirttiği gibi “Halifelik otuz yıl sürecektir.” Ondan sonra saltanata dönüşecektir” hadisi şerifleri bunu doğrulamaktadır. Nihayet hilafet Emevi sultasına girdiğinde, halifelik seçimle değil, halef tayin edilerek

³² Abdurrahman Şanverdi, “İlk Üç Halife Döneminde Siyasi, Sosyal ve Dini Etkisi Yönüyle Hz. Ali”, Konya, 2007, s. 18.

³³ Mustafa Alkan, *Osmanlılarda Hilafet*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997, s. 16.

³⁴ Ebul-A'la Mevdudi, *Hilafet ve Saltanat*, Hilal Yayıncılık, Çev.: Ali Gencer, İstanbul, 2011, s. 93.

³⁵ Muhammed Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, Beyan Yayınları, Çev.: İhsan Süreyya Sırma, İstanbul, 2007, s. 85.

belirlenen bir kurum olmuştur. Muaviye'in, oğlu Yezidi halife tayin etmesi bu hususu doğrulamaktadır.

1.2.2. Hz. Ebu Bekir'in Hilâfet Dönemi

Hz. Muhammed'in vefatından hemen sonra, Müslümanlar, Hz. Peygamberin yerine bir halife seçmeye karar verdiler. Fakat bu halife bir peygamber olmayacak, ama Hz. Muhammed'in işlerini idare eden birisi olacaktı³⁶. Başta Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali ve amcası Abbas ile beraber Hz. Muhammed'in önde gelen akrabalarından olan Haşimoğullarının diğer fertleri Hz. Peygamber'in defin işlemlerinin devam ettirdiği o üzüntülü esnada onları telaşlandıracak bir haber geldi³⁷. Ashab-ı Kirâm Resûlullâh'ın vefat etmesinin üzüntüsünü yaşarken ensârın bir kısmı Sa'd b. Ubâde'nin sakifesinde toplanıp hilâfet meselesini görüşüyorlardı³⁸. Müslüman cemaati oldukça zor günlerden geçiyordu. Hz. Muhammed'in vefatı, birçok Arap için, Medine'yle ittifakı geri çevirmenin işareti olmuştu³⁹. Bu durumun böyle sürmesi Müslümanların birbirlerine düşmelerine ve kargaşa ortamının doğmasına neden olabilirdi. Hz. Ömer, durumun ciddiyetini anlayıp durumu hemen Hz. Ebu Bekir'e, anlatıp "Şu kardeşlerimiz ensârın yanına gidelim de durumu anlayalım" dedikten sonra, ikisi endişeli bir şekilde yanlarında Hz. Osman ve bazı muhacirler ile Hz. Peygamber'in naaşının başında Hz. Ali ve yakın akrabalarını bırakarak, henüz büyümemiş olan fitneyi söndürmek üzere Benû Sâide Sakîfesi'ne doğru ilerlemişlerdi⁴⁰.

Hz. Ebubekir, Peygamber'in vefatından sonra yaptığı nutuk vari konuşmasında müminlerden rey isteme girişiminde bulunmuştur. Bu uygulama açıkça bir meşverete davet niteliğini taşır⁴¹.

Nitekim "Kim Hz. Muhammed'e tapıyorsa bilsin ki o ölmüştür, kim ki Allah'a tapıyorsa şüphesiz o bâkidir hayattadır, ölmez" diyen Hz. Ebu Bekir, tedirgin Müslümanları sakinleştirmek istemiştir⁴².

³⁶ Muhammed Hamidullah, *a.g.e.*, s. 80.

³⁷ Abdurrahman Şanverdi, "İlk Üç Halife Döneminde Siyasi, Sosyal ve Dini Etkisi Yönüyle Hz. Ali", Konya, 2007. s. 17.

³⁸ Hasan Gümüsoğlu, *İslam'da İmamet ve Hilafet*, Kayhan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 131.

³⁹ Youssef M. Choueri, *Ortadoğu Tarihi*, Çev.: Fethi Aytuna, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2011. s. 62.

⁴⁰ Abdurrahman Şanverdi, *İlk Üç Halife Döneminde Siyasi, Sosyal ve Dini Etkisi Yönüyle Hz. Ali*", Konya, 2007. s. 20.

⁴¹ Mustafa Zihni Paşa, *İslamda Hilafet*, Matbaa-i Ebüzziya, Kostantiniye, 1327, s. 11.

⁴² İsmet Kayaoğlu, *İslam Medeniyetinin Doğuşu*, Ankara, 1980, s. 21.

Hiz. Ebu Bekir, Ben-i Saide Sakifesi'ne geldiği vakit, Ensar ilk başta halifenin Medine'den, yani Ensar'dan seçilmesini 6ne s6rd6ler⁴³. İçlerinden birisini Halife seşmek 6zere iken, Muhâcir M6sl6manlar toplantının olduğu yere gelerek, onlara Hiz. Muhammed'in: "İmâmlar Kureyşli olacaktır" şeklindeki hadisini nakletmişlerdir. Ensâr da o ana kadar bilmedikleri bu Peygamber'in hadisine uyarak, ř6nk6 kendileri Kureyş soyundan değildirler, bu isteklerinden vazgeçmiřlerdir⁴⁴.

Ensâr, Hazrec'in b6y6đ6 Sa'd ibn Ubâde'yi Halife tayin etmek 6zere ki, birkaç Muhâcirle beraber Hiz. Ebu Bekir ve Hiz. 6mer meclise gelirler. Ensârın s6zc6s6, İslâm'a yaptıkları hizmetler hasebiyle, hilafet makâmında hakları olduğunu ileri s6rm6şlerdir. Muhâcirlerin s6zc6s6 olarak Hiz. Ebu Bekir, zikrettikleri fazîletlere fazlasıyla lâyük olduklarını teslim etmiş, fakat şu olayı g6z ardı edemeyeceklerini bildirmiştir. Hiz. Ebu Bekir bu siyasi olayı belirttikten sonra, yanında bulunan Hiz. 6mer veya Ebu Ubeyde'den birisini Halife adayı g6sterir. Ensârın temsilcisi, hilafetin kendilerine inhisar edemeyeceği anlaşılınca, ikili başkan 6nerisinde bulunur⁴⁵. "Ey ma'şer-i Kureyş bizden bir emir sizden bir emir tayin olunsun" dedi⁴⁶.

Hiz. Ebu Bekir daha sonra Hiz. Muhammed'in "bu 6mmetin emindir" buyurduğu Eb6 Ubeyde veya Hiz. 6mer'den herhangi birisine halife olarak biat edilmesini 6nerdi. Hem Hiz. 6mer hem de Hiz. Ebu Ubeyde Hiz. Ebu Bekir'in bu 6nerisini kabul etmeyerek Hiz. Ebu Bekir'e "sen muhacirlerin en faziletlisi ve Res6lullâh'ın namazda halifesisin. Hiz. Peygamber'in mağara arkadaşının dolayısıyla bu işe sen daha layıksın" dediler⁴⁷. Hiz. Muhammed'in naaşı defnedilmeden Ashab-ı Kiram mescitte toplanmış, Hiz. 6mer de onları biat işin davet edip Hiz. Ebu Bekir'e mihraba 6ıkmasını istemiřtir⁴⁸. "Elini uzat, ben sana biat edeyim." deyip Ebu Ubeyde ile birlikte Ebu Bekir'e biat edecekleri esnada Sa'd, Onlardan 6nce Hiz. Ebu Bekir'in elini tuttu ve biat etti. Hiz. 6mer ve Ebu Ubeyde de biat edince beri tarafta birbiriyle konuşmakta olan Evs Kabilesinin de reisleri olan 6seyd ibni Huzeyr ile birlikte gelip biat ettiler⁴⁹.

⁴³ Muhammed Hamidullah, *İslâm M6esseselerine Giriş*, Beyan Yayınları, çev.: İhsan S6reyya Sırma, İstanbul, 2007, s. 89.

⁴⁴ Mehmed Saïd Hatiboğlu, *Hilafetin Kureyşiliği*, Ankara, 1985, s. 37.

⁴⁵ Mehmed Saïd Hatiboğlu, a.g.e., s. 39.

⁴⁶ Mustafa Zihni Paşa, *İslamda Hilafet*, Matbaa-i Eb6zziya, Kostantiniye, 1327, s. 33.

⁴⁷ Hasan G6m6şoğlu, *İslam'da İmamet ve Hilafet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 132.

⁴⁸ Hasan G6m6şoğlu, a.g.e., s. 133.

⁴⁹ Filibeli Ahmet Hilmi, *İslam Tarihi*, Tarcan Yayıncılık, çev.: Havvanur 6nver Altun, Ankara, 2013, s. 278.

Nitekim Hazreti Ebu Bekir, Müslümanların kamu işlerini idare etmek hasebiyle Hz. Muhammed'in yerine geçti. Yani Peygamber'e vekil, halef, halife oldu. Adına da Halife-i Resulullah denildi⁵⁰.

Ashab içinde Hz. Muhammed'i en iyi tanıyan kimse olarak bilinen bu Hz. Ebu Bekir'in idâri görev verdiği kimselerde ehliyetten başka nitelik aramadığını gösteren müsbet vâkıalar vardır. Onun, Kureyş'ten olmayan bazı yüksek derecede memurlara sahip olması bu hususun kanıtlarındandır⁵¹.

Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Hz. Ebu Bekir döneminde, tahsil edilen ve harcanan mallar için, kayıt ve görüşme niteliği taşıyan herhangi bir divan yoktu. Tahsil edilen ürünler, peyderpey ihtiyaçların karşılanması için harcanırdı⁵². Hz. Ebu Bekir, meydana gelen isyanları bastırarak, Hz. Peygamber'den sonra İslam'ın ikinci huzur sağlayıcısı olarak fetihlerini sürdürmüştür⁵³.

El-Beğavî'nin Meymun b. Mihran'dan rivayet ettiğine göre: "Hz. Ebu Bekir, kendisine davacılar geldiklerinde ilk önce hadisenin hükmünü Kur'an'da arardı, ilgili hadisenin hükmünü Kur'an'da bulduğu zaman onunla hüküm verirdi, bulamadığı zaman o hususla ilgili Hz. Muhammed'den bildiği bir hüküm olursa onunla hükmederdi. Onunla da herhangi bir hüküm bulamazsa sahabelere danışırdı⁵⁴.

Hz. Ebu Bekir, hilafeti zamanında Zeyd b. Sabit'e Peygamber (s.a.v.) zamanında düzensiz halde yazılı olan Kur'an-ı Kerim'i suhurlarda bir araya getirilmesini emretmiştir⁵⁵.

Halifeliği döneminde İslâm ordularına biri İran'da, ötekisi Filistin'de iki zafer kazandıran Hazreti Ebu Bekir, ölmeden önce, Müslümanların ileri gelenleriyle istişare edip yerine Hattab'ın oğlu Hz. Ömer'in getirilmesini, yani Halife yapılması konusunda istekte bulundu ve Kur'an'ı bir kutsal emanet olarak Hz. Ömer'e teslim etti⁵⁶.

⁵⁰ Mahmut Goloğlu, *Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 15.

⁵¹ Mehmed Said Hatiboğlu, *Hilafetin Kureyşliliği*, Ankara, 1985, s. 30.

⁵² İbn Teymiye, *Siyaset es-Siyasetü's Şer'iyye*, Çev.: Vecdi Akyüz, Dergah Yayınları, İstanbul, 1999, s. 57.

⁵³ Mustafa Alkan, *Osmanlılarda Hilafet*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997, s. 16.

⁵⁴ AbdülVahhab, Hallaf, *İlk Dönem İslâm Hukuku Yasama, Yargı ve Yürütme*, Çev.: Abdülhadi Timurtaş, Pınar Yayınları, İstanbul, 2006, s. 46.

⁵⁵ AbdülVahhab, Hallaf, *a.g.e.*, s. 50.

⁵⁶ Mahmut Goloğlu, *Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 16.

1.2.3. Hz. Ömer'in Hilâfet Dönemi

Hz. Ebu Bekir, Resûlullâh'a iki sene üç ay gibi bir hilafetinden sonra hicri 13. Senenin Cemaziyelahir ayının ilk günlerinde rahatsızlandı. Namaz kıldıramayacak kadar ağırlaşınca imamlığa Hz. Ömer'i tayin etti. Hilafet meselesinde ise ilk olarak Abdurrahman İbn Avf ile istişare edip ona Hz. Ömer'in durumunu sordu. O'da "görüşünüz çok güzel ancak o biraz şiddetlidir" deyince Hz. Ebu Bekir: "Onun şiddeti benim yumuşaklığımı tamamlamak içindir. İş onun üstünde kalırsa halinden vazgeçer" dedi. Daha sonra ise Hz. Osman'ı çağırdı ve ona da aynı şekilde Hz. Ömer'i sordu. Hz. Osman'da "içi dışından daha güzel, aramızda onun bir benzeri yoktur" şeklinde cevap verdi⁵⁷.

Bu konu hakkında farklı rivayetler var. Bu rivayetlerden biri şöyledir: Hz. Ebu Bekir, katib'ini çağırması için emir verir. Hz. Ebu Bekir, Hz. Osman'dan, Hz. Ömer'i halifelğe aday gösterdiği konusunda bir ahitname yazmasını ister. Hz. Osmanda bu ahitnameyi yazmaya başlamıştır⁵⁸.

Ahitname meselesi çözüldükten sonra Hz. Ebu Bekir birisiyle bu ahitnameyi mescide göndermiş ve orada okutmuş kendisi de pencereden bu olayı takip etmiş ve Müslümanlara Hz. Ömer'i dinlemelerini ve ona itaat etmelerini konusunda hassas davranmalarını söylemiştir. Onlar da "duyduk ve itaat edeceğiz" diyerek Hz. Ebu Bekir'e cevap vermişlerdir⁵⁹.

Hazreti Ebu Bekir, ölmeden önce, Müslümanların ileri gelenleriyle görüşüp yerine Hattab'ın oğlu Ömer'in getirilmesini, yani Halife yapılmasını istedi ve Kur'ân'ı bir kutsal emanet olarak Hz. Ömer'e verdi. Hazreti Ömer, Müslümanların din, dünya ve bütün kamu işlerini idare etmek için Hazreti Ebu Bekir'in halifesi oldu ve adına da (Allah Elçisinin Halifesinin Halifesi) dendi. On yıllık halifeliği döneminde Hazreti Ömer, sadece Müslümanların işlerini yönetmekle kalmadı, aynı zamanda Müslüman Arap Devleti'ni bir Arap İmparatorluğu haline getirdi ve gayrimüslim uyruklarının durumunu da düzene koydu⁶⁰. Hz. Ömer döneminde, ülke toprakları genişledi, nüfus

⁵⁷ Hasan Gümüšoğlu, *İslam'da İmamet ve Hilafet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 139.

⁵⁸ İsmail Mutlu, *Bediüzzaman'ın Görüşleri Işığında İslâm ve Hilâfet*, Mutlu Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 106.

⁵⁹ Hasan Gümüšoğlu, *İslam'da İmamet ve Hilafet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 140.

⁶⁰ Mahmut Goloğlu, *Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı?*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 16.

arttı ve mal artışı oldu Bunun sonucunda kazanılan gelirleri savaş vb.'ne harcamak üzere Divanü'l-Ata ve Divanü'l-Ceyş kuruldu⁶¹.

1.2.4. Hz. Osman'ın Hilâfet Dönemi

Hz. Ömer halifeliğın seçilmesi konusunda Hz. Ebubekir'den farklı bir yol izlemiştir. Hz. Ömer, Mugire bin Şu'be'nin kölesi Ebu Lü'lü isminde bir Hıristiyan tarafından yaralanınca⁶² Sahabeler, Hz. Ömer'e halife bırakması hususunda görüş belirtmişlerdir. Hz. Ömer ise "bunun vebalini hem hayatımda hem de vefatımdan sonra yüklenmek istemem" demiştir. Oğlu Abdullah'ı halife tayin etmesi istenince de bunun caiz olmadığını veya doğru olmayacağını söyleyip sadece hilâfeti ailenin bir şahsı için yeterli bularak "bu bir şeref ise bize nasip oldu. Bu bir şer ise bizden uzaklaştı" demiştir⁶³.

Sahabelerden ileri gelenlerin bir aday göstermesi konusunda ısrarcı davranmaları üzerine bu iş için ehl-i hal ve'l-akd olan altı kişilik bir heyeti halife seçmeleri için görevlendirdi⁶⁴. Hz. Ömer, bu altı kişiyi teftiş etmek için bir polis komiseri belirlemiştir. Bunun yanı sıra, bu altı kişinin bir odaya kapatılmasını emretmiştir ve bunlardan herhangi birini halife olarak seçmeden bu odadan çıkmamaları emredilmiştir. Ayrıca Hz. Ömer, polis komiserine şu emri vermiştir: "Şayet bu altı kişiden birisi, ekseriyetle seçilse ve buna karşı adaylığını koyup, kaybeden, seçilen halifeyi kabul etmezse, onu derhal öldürmeniz lazımdır"⁶⁵.

Hz. Ömer'in düşüncesine göre, halifeyi belirleyecek olan heyet, halk arasında en makbul ve kendilerine en çok güvenilen kimselerdi⁶⁶. Bu altı kişi toplandı. İlk önce kimin aday olacağı soruldu. Üç kişi "Ben aday değilim" dedi. Geriye üç kişi kaldı. Hz. Ali, Hz. Osman ve Hz. Abdurrahman b. Avf. Tam bu esnada Abdurrahman b. Avf "kendisinin aday olmadığını beni hakem tayin ederseniz ikinizin arasından hilafete daha

⁶¹ İbn Teymiye, *Siyaset es-Siyasetü's Şeriyeye*, Çev.: Vecdi Akyüz, Dergah Yayınları, İstanbul, 1999, s. 57.

⁶² Filibeli Ahmet Hilmi, *İslam Tarihi*, Tarcan Yayıncılık, Çev. Havvanur Ünve Altun, Ankara, 2013, s. 302.

⁶³ Hasan Gümüšoğlu, *İslam'da İmamet ve Hilafet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 142.

⁶⁴ Mustafa Alkan, *Osmanlılarda Hilafet*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997, s. 17.

⁶⁵ Muhammed Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, Beyan Yayınları, Çev.: İhsan Süreyya Sırma, İstanbul, 2007, s. 120.

⁶⁶ Ebul-A'la Mevdudi, *Hilafet ve Saltanat*, Hilal Yayıncılık, Çev.: Ali Gencer, İstanbul, 2011, s. 91.

layık olduğunu zannettiğim kişiyi bütün varlığımla Allah'tan korkarak seçeceğim” dedi. Geriye kalan diğer ikisi bu durumu kabul ettiler⁶⁷.

Abdurrahman bin Avf, kamuoyu yoklaması yapıp bir anket düzenler. O birkaç gün boyunca çalışmıştı. Ezan okununca camiye gitti ve diğer Müslümanlarla birlikte, sabah namazını eda etti. Namaz kıldıktan sonra minbere çıkıp, Müslümanlara, “Şimdi sizin yeni halifenizi bildireceğim” dedi⁶⁸. Abdurrahman İbn Avf Hz. Ali’yi çağırıp, “halife olduğun takdirde Allah’ın Kitabı ve Resullullah’ın Sünnetine ve önceki iki halifenin prensipleri doğrultusunda hareket edeceğine dair söz verir misin” dedi Hz. Ali ise gücüm ve ilmim elverdiği sürece amel ederim” dedi. İbn Avf daha sonra Hz. Osman’ı çağırdı ve ondanda aynı sözü isteyince Hz. Osman “Evet öyle amel edeceğim” dedi⁶⁹. Abdurrahman b. Avf ellerini yukarıya kaldırarak “ Ya Rabbi, Sen şahid ol ki, İslâm yararı için, ben Osman’ı halife olarak seçtim” dedi ve minberden inerek Hz. Osman’a minbere çıkmasını söyledi. Orada bulunan Müslümanlar Hz. Osman’a biat ettiler⁷⁰.

Hz. Osman kendisinden önceki halife, Hz. Ömer’den her alanıyla büyüyerek gelişen bir İslâm Devleti teslim aldı. Hz. Osman her şeyin yerli yerine oturduğu, Müslümanların güven ve huzur içerisinde olduğu bir İslâm Devletinin başına halife oldu⁷¹.

Hazreti Osman’da, Hz. Ömer’in (Tanrı Elçisinin Halifesinin Halifesinin Halifesi) oldu. Hazreti Hafsa, Kur’an’ı Hazreti Osman’a verdi. Hazreti Osman on iki yıllık halifeliği esnasında, Kur’ân’ı tek ve doğru metin halinde ve 144 bölüm olarak düzenlemeleri konusunda emir verdi⁷². On iki yılın ilk altı yılında İslâm fetihleri devam etti. Merkezdeki otoritenin zayıflaması ve ülkenin genişlemesine ek olarak kontrol etmek zorlaştı. Valiliklerde tevazunun yerini yavaş yavaş ihtişam almaya yüz gösterdi. İkinci altı yılda iç isyanlar çıktı⁷³. Hz Osman, yakın akrabalarını iş başına getirdi. Onlara önemli görevler verdi⁷⁴. Bu durum Müslümanlar arasında huzursuzluğa sebep

⁶⁷ İsmet Kayaoğlu, *İslam Medeniyetinin Doğuşu*, Ankara, 1980, s. 26.

⁶⁸ Muhammed Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, Beyan Yayınları, Çev.: İhsan Süreyya Sırma, İstanbul, 2007, s. 122.

⁶⁹ Hasan Gümüšoğlu, *İslam’da İmamet ve Hilafet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 13.

⁷⁰ İsmet Kayaoğlu, *İslam Medeniyetinin Doğuşu*, Ankara, 1980, s. 26.

⁷¹ Hasan Gümüšoğlu, *İslam’da İmamet ve Hilafet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 146.

⁷² Mahmut Goloğlu, *Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 17.

⁷³ Mustafa Alkan, *Osmanlılarda Hilafet*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997, s. 17.

⁷⁴ Ebul-A’la Mevdudi, *Hilafet ve Saltanat*, Hilal Yayıncılık, Çev.: Ali Gencer, İstanbul, 2011, s. 121.

olmuştur. Ayrıca Hz. Osman'ın bu şekilde kayırcılık yapması, düşmanları tarafından öldürülmesine neden olmuştur⁷⁵.

1.2.5. Hz. Ali'nin Hilâfet Dönemi

Hz. Osman'ın öldürülmesinden hemen sonra, lidersiz kalan Müslümanlar bir süre şaşkınlık ve duraksama içinde beklediler⁷⁶. Halifelik için Hz. Ali'ye teklif götürüldü. Fakat O, ilk başta kabul etmedi. Halk ısrar ediyordu. Sonunda halkın ısrarı karşısında dedi ki: “Bu, gizli gizli halledilecek işlerden değildir. Evimde de olmaz. Fikrinizde ciddiyeniz, benim de bu vazifeyi kabul etmemi istiyorsanız bütün Müslümanların rızasının alınması şarttır.”

Halk bir araya geldi. Muhacirin ve Ensarın önde gelenleriyle beraber Müslümanlar kendisine biat ettiler⁷⁷. Böylece Hz. Ali de Hz. Osman'ın (yani Tanrı Elçisinin Halifesinin Halifesinin Halifesinin) halifesi olmuştu. Kendisine ilk önce biat edenler Talha ile Zübeyr olmuştur⁷⁸. Fakat Hz. Osman'ın akrabası ve Emevi ailesinden olan Şam Valisi Muaviye, Hz. Osman'ın öldürülmesinde Hz. Ali'yi sorumlu tuttu⁷⁹. Hz. Ali'nin halifeliğini Ümeyye ailesi, özellikle Muaviye kabul etmemiştir. Bu, durum İslâm devleti içinde birtakım iç karışıklıklara ve bölünmelere neden olmuştur. Hz. Ali devri (656-661) bu iç mücadeleler ile geçmiştir⁸⁰.

Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle Müslümanlar birbirine girdi. Bir grup Hz. Ali'nin yanında yer alanlar ki bunların içinde Hz. Osman'ı katledenler de vardı. Aralarında Hz. Talha, Hz. Zübeyr, Hz. Aişe gibi önemli sahabilerin de olduğu bir diğer grup Mekke'de toplanmışlar. Katillerin hemen yakalanıp cezalandırılmalarını istiyorlardı. Ayrıca Şam'da Hz. Muaviye ve yandaşları da aynı şekilde önce katillerin cezalandırılması konusunda baskı uyguluyorlardı⁸¹.

Hz. Ali'nin halifeliğini kabul etmeyen Şam valisi Muaviye ile yapılan Sıffin Savaşı (658) sonucunda Muaviye, “hile” yapmıştır⁸².

⁷⁵ İsmet Kayaoğlu, *İslam Medeniyetinin Doğuşu*, Ankara, 1980, s. 27.

⁷⁶ İsmet Kayaoğlu, *a.g.e.*, S. 27.

⁷⁷ Ebul-A'la Mevdudi, *Hilafet ve Saltanat*, Hilal Yayıncılık, Çev.: Ali Gencer, İstanbul, 2011, s. 143.

⁷⁸ Filibeli Ahmet Hilmi, *İslam Tarihi*, Tarcan Yayıncılık, Çev.: Havvanur Ünver Altun, Ankara, 2013, s. 326.

⁷⁹ Mahmut Goloğlu, *Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 18.

⁸⁰ Mustafa Alkan, *Osmanlılarda Hilafet*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997, s. 17.

⁸¹ Hasan Gümüšoğlu, *İslam'da İmamet ve Hilafet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 150.

⁸² Tayfun Atay, “Öncesi ve Sonrasıyla Halifeliğin Kaldırılması Üzerine Bir Yeniden Düşünme Denemesi”, 2000, s. 217.

Mızraklarının ucuna Mushaflar bağlayıp Alevileri, “kitap ve sünnet’in hükmüne davet ettiler. Hz. Ali ve taraftarları bu hileye kanıp ateşkesi kabul ettiler. Şamlıların bu önerisini kabul edip her iki taraftan birer hakem tayinine karar verdiler. Muaviye’nin adamı, Mısır valiliği sözünü alan Amr bin As idi. Hz. Ali’nin adamı ise Ebu Musa El-Eşari idi⁸³.

Tarihçilere göre Şamlılar’ın, Kuran-ı Kerim-i hakem yapmalarındaki amaç onun hakemliğine uymak olmadığını bunun bir savaş oyunu olduğunu belirtmişlerdir⁸⁴.

Hakemler Hz. Osman’ın haksız yere katledildiğini ve Hz. Ali’nin sorumlu olduğuna karar verdiler. Amr, Muaviye’nin seçilmesi gerektiğini düşünüyordu. Ebu Musa’nın ise Hz. Ömer’in oğlu Abdullah’a meyli vardı. Fakat bütün içtenliğiyle ve samimiyetle “Ali’yi de Muaviye’yi de azle karar verdiğini” belirttikten sonra Amr bin As: “Ebu Musa ile beraber Hz. Ali’yi görevden aldıklarını ve kendisinin Muaviye’yi atadıklarını” halkın önünde söyledi. Ebu Musa’nın böyle bir karar almadığını söylediye de bu itirazı yankı bulmadı ve Muaviye halife oldu. Böylece halifelik Emevi soyuna geçti⁸⁵.

Hz. Ali’yi destekleyenlerden büyük bir grup ayrılarak hem ona hem Muaviye’ye karşı çıktı. Hariciler adı verilen bu grup Hz. Ali’nin Muaviye ile pazarlık yaptığı için günah işlediğini ve cemaatin bölünmesine yol açan konularda insanların değil sadece Allah’ın hüküm verebileceğini savunuyordu. Hz. Ali’nin Harici olduğu bilinen biri tarafından öldürülmesiyle birlikte, hilafet makamı 661’de Muaviye’nin eline geçti⁸⁶. İslâm’da dört halife dönemleri sadece kırk yıl sürdü. Hicretin 41. Yılında, Ebu Süfyan’ın oğlu Muaviye, Hz. Ali’nin oğlu Hz. Hasan’ın halifelikten ayrılması için baskı uygulaması üzerine, soyunun ismi olan Ümeyye’yi anlatan Emevi Saltanatı’nı kurmuştur⁸⁷.

1.2.6. Emeviler’in Hilâfet Anlayışı

Hz. Ali’nin halife olmasından sonra Ümeyye ailesi ve bilhassa Muaviye, Hz. Ali’nin halifeliğini kabul etmediler. Bu durum önce Cemel Savaşına (656), sonra da

⁸³ Filibeli Ahmet Hilmi, *İslam Tarihi*, Tarcan Yayıncılık, Çev.: Havvanur Ünver Altun, Ankara, 2013, s. 331.

⁸⁴ Ebul-A’la Mevdudi, *Hilafet ve Saltanat*, Hilal Yayıncılık, Çev.: Ali Gencer, İstanbul, 2011, s. 462.

⁸⁵ İsmet Kayaoğlu, *İslam Medeniyetinin Doğuşu*, Ankara, 1980, s. 28-29.

⁸⁶ Youssef M. Choueri, *Ortadoğu Tarihi*, Çev.: Fethi Aytuna, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2011, s. 11.

⁸⁷ Cemal Kutay, *Tarihte Türkler, Araplar Hilâfet Meselesi*, İklim Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 12.

Sıffin Savaşlarına (657) sebep oldu. Muaviye Sıffin savaşı'nda mağlup olduysa da siyasi olarak galip gelerek Hz. Ali taraftarlarını böldü⁸⁸.

Hz. Ali'nin bir Harici tarafından öldürülmesiyle 661 tarihinde Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan Irak'a gidip Kûfe'de Halifelik tahtına oturdu⁸⁹. Fakat Muaviye onu da kabul etmedi. Üzerine askeri birlikler gönderdi, halifelikten ayrılması konusunda baskı uyguladı. Bu yüzden Müslüman kanı dökülmesini istemeyen Hz. Hasan savaştan çekildiğini belirtti, Halifeliği Muaviye'ye bıraktı. Böylece Muaviye Halife oldu. Halifelik, Kureyş kabilesinin Haşimoğulları ailesinden aynı kabilenin Ümeyyeoğulları ailesine, yani Emevilere geçti⁹⁰.

Hz. Muaviye ile hilafet saltanata döndü. Hz. Muaviye'nin oğlu Yezid'i veliaht olarak tayin etmesiyle saltanat uygulaması iyice kök saldı. Emevi halifesi Muaviye, diğer devletlere bakarak onlarda saltanat'ın irs tarikiyle intikal ettiğini görünce hilafetin kendi neslinde kalmasını arzu etti. Bunun üzerine hayatta iken oğlu Yezid'e bey'at edildi. İşte halifenin hayatta iken kendinden sonra yerine geçecek kimseyi seçip ona bey'at almasına veliahtlık sistemi denilmektedir⁹¹. Yezid'den sonra saltanat kötüye gitti. Çünkü Hz. Muaviye, kendisinin belirlediği veliaht'a İslâm topluluğunun bîat etmesi konusunda emir verdi⁹². Hulefa-i Raşidin döneminde, hilafet makamı babadan oğula geçmediğinden dolayı bu öneri Emevi yönetimine karşı öfkeyi daha da arttırdı⁹³. Emeviler sadece bir “**saltanat halifeliği**” kurumlaştırmakla kalmayıp, ayrıca kendilerini Allah tarafından “**atanmış**” olarak görmeleri ve *Halifetullah* sıfatını kendilerine uygun görmüşlerdir⁹⁴.

Halifelik, kitaplarda genel olarak şu şekilde yorumlanmıştır. “Hz. Hasan'ın altı aylık halifeliği dönemiyle sona erdiğini, Emevilerle birlikte saltanatın başladığını, sonra **zorbalığa** dönüştüğünü belirtmiştir”⁹⁵.

⁸⁸ Mustafa Alkan, *Osmanlılarda Hilafet*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997, s. 18.

⁸⁹ Youssef M. Choueiri, *Ortadoğu Tarihi*, Çev.: Fethi Aytuna, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2011, s. 12.

⁹⁰ Mahmut Goloğlu, *Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 19.

⁹¹ Mehmet Emin Şen, Bağdat'ta İkinci nesil Türkler, Nkm, İstanbul, 2009, s. 69. Daha geniş bilgi için bak. Corci Zeydan, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Sadeleştiren: Mümin Çevik, I-V, İstanbul, 1966 I, 164.

⁹² İsmail Mutlu, *Bediüzzaman'ın Görüşleri Işığında İslâm ve Hilâfet*, Mutlu Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 264

⁹³ Youssef M. Choueiri, *Ortadoğu Tarihi*, Çev.: Fethi Aytuna, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2011, s. 65.

⁹⁴ Tayfun Atay, “*Öncesi ve Sonrastıyla Halifeliğin Kaldırılması Üzerine Bir Yeniden Düşünme Denemesi*”, 2000, s. 218.

⁹⁵ İsmail Mutlu, *Bediüzzaman'ın Görüşleri Işığında İslâm ve Hilâfet*, Mutlu Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 236.

Emeviler zamanında, onların hanedanlık meşruiyetlerini tanıtmak için önemli ölçüde çaba sarf edildi. Övgücüler, Abdülmelik'ten Mervan'a, Muaviye'den, Osman'a kadar varan bir hukuk temeli bulunduğunu belirttiler. Ayrıca bazı kişiler, Emevi halifelerinin, "Peygamberin mirasını" paylaştıkları düşüncesini ortaya atacak kadar ileri gittiler⁹⁶.

Emevi devletinde, Rum, Türk ve Berberilerle yapılan savaşlarda ele geçirilen ganimetler savaşa katılanlar arasında paylaştırılırdı⁹⁷. Emevilerin yaşam biçimi, Bedevi yaşamına yakın olup silah ve spor eğitimi ağır basmaktadır⁹⁸. Emeviler döneminde İslâm coğrafyasının Doğu hudutları Orta Asya'ya ve Batı sınırları Pirene Dağları'na ulaşmıştı⁹⁹. Emevi'lerin ilk dönemlerinde valiler, mutlak yetkiye sahibi olup il sınırları ile birlikte yönetme işlerini istedikleri gibi yürütme hakkına sahiptiler¹⁰⁰.

Hz. Muaviye yaklaşık yirmi yıla yakın hilâfet döneminde İslâm âlemi'nin birliğini sağladığı gibi İslâm Devletinin temellerini de güçlendirip teşkilatını sistemleştirdi. Ülkenin huzuru için büyük emek sarf edip devletin işlerini belli bir düzene koymuştur¹⁰¹. Doksan bir yıl süren Emevi saltanatı dönemi, kendinden önceki dört halife devri ile kendinden sonraki altyapısını Türklerin oluşturduğu Abbasoğulları devletinden birçok yönüyle ayrılır¹⁰².

Emeviler döneminde, on dört Ümeyyeoğullarından hükümdar halifesi, hilâfet makamında görev yaptı. Bu devirde İslâm coğrafyasının sınırları büyük ölçüde genişledi. Fakat bu dönemde ortaya çıkan birtakım olumsuzluklar olmuştur¹⁰³. Ortaya çıkan olumsuzluklar hasebiyle Kureyş kabilesinin Haşimoğulları ailesinden ve Hz. Muhammed'in amcası Abbas'ın kolundan Ebû Müslim Horasani, 750 yılında Emevi İmparatorluğunu yıkıp Abbasiler Devleti'ni kurdu. Böylece Halifelik, Abbasoğulları ailesinin egemenliğine geçti¹⁰⁴. Buna rağmen şu iddiamızı da ortaya koymak

⁹⁶ İsmet Kayaoğlu, *İslam Medeniyetinin Doğuşu*, Ankara, 1980, s. 29.

⁹⁷ İbn Teymiye, *Siyaset es-Siyasetü's Şeriyye*, Çev.: Vecdi Akyüz, Dergah Yayınları, İstanbul, 1999, s. 52.

⁹⁸ Andre Clot, *Harun Reşid ve Abbasiler Dönemi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev.: Nedim Demirtaş, İstanbul, 2007, s. 30.

⁹⁹ Filibeli Ahmet Hilmi, *İslam Tarihi*, Tarcan Yayıncılık, Çev.: Havvanur Ünver Altun, Ankara, 2013, s. 336.

¹⁰⁰ Abdülvahhab, Hallaf, *İlk Dönem İslâm Hukuku Yasama, Yargı ve Yürütme*, Çev. Abdülhadi Timurtaş, Pınar Yayınları, İstanbul, 2006, s. 75.

¹⁰¹ Hasan Gümüšoğlu, *İslam'da İmamet ve Hilâfet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 158.

¹⁰² Cemal Kutay, *Tarihte Türkler, Araplar Hilâfet Meselesi*, İklim Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 13.

¹⁰³ Mustafa Alkan, *Osmanlılarda Hilâfet*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997, s. 19.

¹⁰⁴ Mahmut Goloğlu, *Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı?*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 20.

durumundayız; aslında Emeviler'in saltanatçı mantalitesi vasıtasıyla, süreç içerisinde hantallaşıp pasifleşecek olan hilafet makamı için sonun ilk ayak sesleri oluşturulmuştur.

1.2.7. Abbasiler'in Hilâfet Anlayışı

Abbasi hilâfeti, Emevilere karşı yürütülen savaşın lideri İmam Muhammed b. Ali'nin oğlu Ebül'l Abbas Abdullah'a biat edilmesiyle ortaya çıkmıştır¹⁰⁵.

Hanedanın kurucusu Ebu'l-Abbas, Emevilerin hilafetine son verdi¹⁰⁶. Camiye götürülüp halife ilan edilen Ebü'l-Abbas'a, es-Seffah unvanı verildi. Seffah'ın mevkisi son Emevi halifesi II. Mervan'ın 750'deki ölümüyle ve camide yapılan bağlılık yeminleriyle daha da güçlendi¹⁰⁷.

Abbasi halifeleri, Emevîlerin daha önce kullandıkları unvanlara yenilerini eklediler. Mansur, kendisine “Sultanatullahi fi arzihî (Allah'ın yeryüzündeki sultanı)” unvanını vermeyi uygun gördü¹⁰⁸.

Birileri Abbasi halifelerinin huzuruna çıktıklarında, Hz. Muhammed'e ait olduğu söylenen bir cübbe giymeleri, baston taşımaları, başlarına Kalansuva giymeleri, onların dini hassasiyetlerinin daha fazla vurgulanmasını kolaylaştırmıştır¹⁰⁹.

Emevilere tepki olarak meydana çıkan Abbasi Hilafeti, zaman içinde dini-komünal kimliği aşan kozmopolitan kimlik oluşturmaya eğildi. Özellikle Halife Me'mun döneminde en üst seviyeye çıkan bu eğilim, önce Mu'tezile'nin başlattığı spekülâtif inanç bilgisi anlamında *kelam* ve doğrudan felsefenin gelişimine yol açtı¹¹⁰. Abbasiler daha çok Kur'ân, hukuk ve felsefe eğitimine ağırlık vermeyi uygun görmüşlerdir¹¹¹. Abbasiler Taşkent'ten Tunus'a kadar uzanan hanedanlığın dört bir yanına garnizonlar kurdular¹¹².

Halifelik kurumu Abbasiler döneminde siyasal işlevini tamamen kaybederek zamanla sultanların bağlılıklarını belirterek iktidarlarına meşruiyet kazandırdıkları dinsel bir sembol haline dönmüştür. Bu arada İslâm alemi'nin “batı yakası”nda,

¹⁰⁵ Casim Avcı, *Türkiye Diyanet vakfî İslam Ansiklopedisi: “Hayal-Hilâfiyat”*, Ankara: TDV, 1998, 17.c, s. 542.

¹⁰⁶ Mustafa Alkan, *Osmanlılarda Hilafet*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997, s. 20.

¹⁰⁷ Youssef M. Choueiri, *Ortadoğu Tarihi*, Çev.: Fethi Aytuna, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2011, s. 69.

¹⁰⁸ İsmail Mutlu, *Bediüzzaman'ın Görüşleri Işığında İslâm ve Hilâfet*, Mutlu Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 281.

¹⁰⁹ İsmet Kayaoğlu, *İslam Medeniyetinin Doğuşu*, Ankara, 1980, s. 30.

¹¹⁰ Bedri Gencer, *İslam'da Modernleşme*, Doğu- Batı Yayınları, Ankara, 2012, s. 142.

¹¹¹ Andre Clot, *Harun Reşid ve Abbasiler Dönemi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev.: Nedim Demirtaş, İstanbul, 2007, s. 35.

¹¹² Youssef M. Choueiri, *Ortadoğu Tarihi*, Çev.: Fethi Aytuna, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2011, s. 69.

özellikle Şî-İsmailî bir “çeşni” ile Mısır ve Suriye’yi egemenliği altına alan **Fatımî halifeliği** (909-1171) ve buna bir tepki olarak daha da batıda Sünniliğin temsilciliğini üstlenen **Endülüs Emevi halifeliği** (928-1031) gibi alternatifler, etki itibariyle gittikçe etkinliğini yitiren Abbasi halifeliği karşısında ortaya çıktılar¹¹³.

Emeviler döneminde İslâm’ın başkanlık nüfuzu, değişik eyaletlere ayrılmamışken Abbasiler döneminde Endülüs’te yeni bir Emevi hükümeti ve Mısır’da Fatımi hilafeti ortaya çıkmış ve bu sebeple üç türlü başkanlık baş göstermişti¹¹⁴.

Harun Reşid’in dönemi Abbasi iktidarının en üst seviyesi olarak görülebilir. Fakat onun ölümünden sonra oğulları Memun ve Emin arasında uzun süre devam eden ve son derece sonucu ağır bir iç savaş çıktı. Bu savaş Abbasi saltanatının bütün meşruiyetini ortadan kaldırdı¹¹⁵.

Abbasilerin saltanatı 524 yıl sürdü¹¹⁶. Bu dönemde ki halifeler totaliter Emevi Devleti’nin halifelerinden farklı tarzda hümanist yanlarıyla ön plana çıkarak İslam uygarlığının gelişimine faziletli katkılarda bulunmuşlardır. 1258 tarihinde Moğol ya da Hind-Türk İmparatorluğunun kurucusu Timuçin’in (yani Cengiz Han’ın) torunu Hülagu Han Bağdat’ı ele geçirip Abbasilerin Halifesi Mutasım’ı öldürse de halifelik kurumu ortadan kalkmadı¹¹⁷. Kısa bir duraklamadan sonra Mısır’da halifelik kuruldu. Suriye ve Mısır’a egemen olan Memluk’ler, son Abbasi halifesi’nin amcasını Kahire’ye davet ederek halife yaptılar. Sultan Baybars, Mısır kadısı’nın yardımcıları ile bu kişinin soyunun Abbasilere ait olduğunu tahkik ettirerek, ona Mustansır unvanı ile birlikte tüm İslâm Dünyasının halifelik otorite ve ayrıcalıklarını tanıdı. Ondan sonra Memluklu halifeleri Osmanlılara kadar devam etti¹¹⁸.

1.2.8. Osmanlılar’ın Hilâfet Anlayışı

Yavuz Sultan Selim, Memlük Sultanı el-Gavri’yi, Mercidabık (1516)’da mağlup ettikten sonra son Abbasi halifesi III. Mütevekkil Alallah’ı Haleb’te kabul etmiş ve

¹¹³ Tayfun Atay, “Öncesi ve Sonrasıyla Halifeliğin Kaldırılması Üzerine Bir Yeniden Düşünme Denemesi”, 2000, s. 219.

¹¹⁴ Filibeli Ahmet Hilmi, *İslam tarihi*, Tarcan Yayıncılık, Çev.: Havvanur Ünver Altun, Ankara, 2013, s. 403.

¹¹⁵ Youssef M. Choueiri, *Ortadoğu Tarihi*, Çev.: Fethi Aytuna, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2011, s. 70.

¹¹⁶ Cemal Kutay, *Tarihte Türkler, Araplar Hilâfet Meselesi*, İklim Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 42.

¹¹⁷ Mahmut Goloğlu, *Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı?*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 22.

¹¹⁸ İsmet Kayaoğlu, *İslam Medeniyetinin Doğuşu*, Ankara, 1980, sS. 31.

halifeye saygı göstererek hil'at hediye etmiş ve isteklerini olabildiğince karşılamıştı¹¹⁹. Yavuz Sultan Selim Şam ve Haleb'i aldıktan sonra "İslâm halifesi" unvanını aldı. Hicaz'da olan şeyhlerden "Sizi halife tanıyacağız ve itaat edeceğiz" haberi gelmişti. Tumanbay'a elçi gönderilip, itaat etmesi istendi. Teklif kabul edilmeyip elçilerin öldürülmesiyle, Osmanlılar Mısır üzerine yürüdü. Ridaniye savaşıyla (22 Ocak 1517) Memlûk'lere son verilerek, ülke Osmanlılara bağlandı¹²⁰. Osmanlı ordusunun Haleb'e vardıktan sonraki ilk Cuma'da el-Utrûş Câmiinin minberinden, sultan I. Selim'in halife olarak ilan edildiği bir "hutbe" irad olundu. Hatip, onun ismini, şimdiye dek sadece halifeler için kullanılan bir unvan olan "Hakimü'l-Harameyni'sh-Şerîfeyn" (Mukaddes Mekke ve Medine Şehirlerinin Hâkimi) diye andı¹²¹.

Yavuz Sultan Selim Mısır'ı fethedip Memlûk hâkimiyetine son verdiği zaman, 250 yıl önce Memlûklerin halifeyi Bağdat'tan kendileriyle birlikte Kahire'ye getirdikleri gibi, Mısır'daki son Abbasi halifesi olarak kabul edilen El-Mütevekkil'i, halifeliğin bugün "Mukaddes Emanetler" olarak Topkapı müzesinde muhafaza edilen sembolleri ile birlikte İstanbul'a getirdi. Bu hadise Halifeliğin Osmanlı'ya "transferi" olarak kabul edilmektedir¹²².

Osmanlı sultanlarından ilk olarak Sultan I. Murat kendisine saygı manaları içinde halife ünvanını da kullanmıştır¹²³. Oğlu Sultan Beyazıd "Seni yeryüzünde halife kıldık" âyetini özümsemi mücadele ettiği başka ülke hükümdarları da bu unvanı kabul ettiler. Çelebi Mehmet de kendi halifeliğinden söz eder. Yalnız ilk Osmanlı Sultanları, kendi dostlarıyla yazışırken, onlar hakkında da halife ünvanını kullanmışlardır. Sadece II. Mehmet (Fatih), halife ünvanını kendisi için hiç kullanmamıştır¹²⁴.

Osmanlılar sayesinde hilâfet yüz yıllardır kaybetmiş olduğu maddi nüfuzunu ve güvenini tekrar kazanmıştı. Osmanlı hilâfetinde artık Abbasi ve Emeviler döneminde olduğu gibi İslâm Âleminde birden fazla sulta söz konusu değildi. Endülüs Emevi Devleti veya Şii Fatımi Devleti'nin ayrı ayrı egemenliklerinden bahsedilemezdi¹²⁵.

¹¹⁹ Ali Satan, *Halifeliğin Kaldırılması*, Bilimevi Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 25.

¹²⁰ Mustafa Alkan, *Osmanlılarda Hilafet*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997, s. 84.

¹²¹ Mustafa Alkan, a.g.e., s. 86.

¹²² Tayfun Atay, "Öncesi ve Sonrasıyla Halifeliğin Kaldırılması Üzerine Bir Yeniden Düşünme Denemesi", 2000, s. 219.

¹²³ İsmail Mutlu, *Bediüzzaman'ın Görüşleri Işığında İslâm ve Hilâfet*, Mutlu Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 290.

¹²⁴ İsmet Kayaoğlu, *İslam Medeniyetinin Doğuşu*, Ankara, 1980, s. 37-38.

¹²⁵ Hasan Gümüşoğlu, *İslam'da İmamet ve Hilafet*, Kayhan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 285.

Devlet-i Aliyede hilafet makamı siyasal otoriteyi karşılamanın ötesinde saf, duru ve suni İslam'ın yılmaz savunucu kalesi olmuştur.

1.2.9. Batılı Devletler ve Hilâfet

İngiltere ve Fransa, Halifelik ile yakından ilgilenmişlerdir. Bu ülkelerin yaşadığı en büyük kaygı, kendi hegemonyalarındaki Müslümanların Mondros'tan sonra Anadolu'da meydana gelen direnişten etkilenmeleri ve bu direnişi devam ettiren Türklerden ilham alarak bağımsızlıkları için ayaklanmalarıydı¹²⁶.

Halifeliğin kaldırılmasını bu müessese ile yakından ilgili Müslüman topluluklarından çok, sömürgeci devletler, özellikle İslam coğrafyasında büyük çıkarları olan İngiltere tepki gösterip bu olayı söndürmek istemiştir¹²⁷.

II. Abdülhamit, 1876'da yapılan Kanun-u Esasi'ye (Anayasa) "Padişah, Halife olmak nedeni ile İslâm Dininin koruyucusudur" terimini koydurdu. Bundan dolayıdır ki Padişahların, bütün Müslümanların lideri olduğu fikri yerleşti ve kendilerine "Yeryüzünün Halifesi" denildi¹²⁸. II. Abdülhamit iktidarını güçlendirmek için kararlı bir panislâmizm politikası güderek, bu politikanın tamamlayıcı bir unsuru olarak da halifeliği etkili bir şekilde kullandı¹²⁹. İngiltere başta olmak üzere, Batılı devletlerin çoğu hilafet makamına önemli ölçüde değer veriyorlardı. Hattâ Abdülhamid'den önce İngiltere, hilafet müessesesini kendileri lehinde kullanmaya gayret göstermişlerdir. Arnol J. Toynbee, bu gayretin kendileri için ne kadar tehlikeli olduğunu şöyle ifade eder: "Bugün dahi uykuda olduğu ve fakat uyanacak olursa, İslâm'ın vurucu esprisi üzerinde hesaplanamayacak derecede psikolojik bir tesir yapacağı bilinen panislâmizm (İslâm birliği)." Bundan dolayıdır ki Avrupa devletleri, gerçekleştirilmeye çalışılan İslâm birliğini engellemek için harekete geçtiler. Halifenin yardımıyla otoritelerini sağlamak ve sürdürmek isteyen Müslüman hükümdarlar, halifenin yardımıyla sultalarını güçlendirmek ve devam ettirerek, yeni bir lider tipini temsil ediyorlardı¹³⁰. Hindistan'daki Müslümanları yatıştırmak için, Afganistan'da Emir Şir Ali'yi biat etmeye zorlayan İngiltere, Orta Asya Müslümanlarını Rusya'ya karşı hep kıskırtısal da

¹²⁶ Seçil Karal Akgün, *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924-1928)*, Temel Yayınları, İstanbul, 2006, s. 39.

¹²⁷ Seçil Karal Akgün, a.g.e., s. 275.

¹²⁸ Mahmut Goloğlu, *Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı?*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 24.

¹²⁹ Tayfun Atay, "Öncesi ve Sonrasıyla Halifeliğin Kaldırılması Üzerine Bir Yeniden Düşünme Denemesi", 2000, s. 221.

¹³⁰ Kemal H. Karpat, *İslâm'ın Siyasallaşması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 85.

bu emellerinde başarılı olamadılar. Fakat halifeyi sürekli kullandılar. Halife, Hollanda, Rusya ve İngiliz, hegemonyası altındaki Hindistan, Sumatra ve Orta Asya Müslümanlarının kurtarıcısı olarak görülmeye başlandı¹³¹. Bunun üzerine Avrupalılar, tıpkı Papa'nın Katolikler üzerindeki dini liderliği gibi, Osmanlı Padişahlarının da dünyanın her yerinde yaşayan bütün Müslümanların Halifesi olduğu yolunda bir kanaate vardılar¹³².

Sınırlar ötesinde dini otorite iddiası genel bir yenilik Abbasiler yıkıldıktan sonra ilk kez, evrensel bir İslâm liderliği oluşturmak ve bunu Osmanlı ailesine mal etmek çabasıydı¹³³.

Osmanlı padişahı V. Mehmet Reşat 1922'de padişahlıktan çekildiyse de 1925'e kadar halifeliği devam ettirdi. Halifeler Müslüman âleminin hükümdarı olma rolünü 9. Yüzyılın sonlarına doğru kaybetmişlerdi. 1958'den sonraysa yerel hükümdar vasıflarını bile kaybetmişlerdi. Ancak halifelerin Müslüman Halkları İslam sancağı etrafında birleştirecek en üst yönetici olduğu fikri her zaman etkili bir inanç olarak varlığını devam ettirdi¹³⁴.

1.2.10. Hilâfetin İlgası

Mehmed Reşad'dan sonra, siyasi gücünü yitiren Osmanlı hilâfetine, Kurtuluş Savaşı zamanında VI. Mehmed Vahdettin geçmiştir. Onun savaştan sonra "Makarr ve Makam-ı Hilâfet"ten firar etmesiyle TBMM'de yapılan seçim ile "Hanedan-ı Ali Osman'dan Halife-i Müslimîn ve Hâdimi'l Hameyni's-Şerifeyn Abdülmecid Hazretleri", "Makam-ı Muallâ-yı Hilâfet"e intihâb buyrulmuştur. II. Abdülhamid'in azl edilmesi ile hukûken değilse de fiilen siyasi etkinliğini yitiren hilâfet, Vahdettin'in yerini alan Abdülmecid Efendi ile hilafet siyasi etkinliğini hukuken de yitirmiştir¹³⁵. Türkiye Büyük Millet Meclisinde, yapılan görüşmeler sonucunda sultanlık kaldırıldı. TBMM kanun çıkarma yetkisini çıkardı. Anayasa, Meclis ve yasalar sistemi oluşturuldu. TBMM'de halifeliğin kaldırılması konusunda görüşmeler yapıldı¹³⁶.

¹³¹ Kemal H. Karpat, *a.g.e.*, s. 119.

¹³² Mahmut Goloğlu, *Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 23.

¹³³ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayıncılık, Çev.: Babür Turna, Ankara, 2013, s. 322.

¹³⁴ Youssef M. Choueiri, *Ortadoğu Tarihi*, Çev.: Fethi Aytuna, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2011, s. 78.

¹³⁵ Mustafa Alkan, *Osmanlılarda Hilafet*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997, s. 198-199.

¹³⁶ İsmet Kayaoğlu, *İslam Medeniyetinin Doğuşu*, Ankara, 1980, s. 38.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Fethi Bey (Okyar), toplantı sonuncunda “Halifeliğin Kaldırılmasına ve Osmanlı Soyunun Türkiye Cumhuriyeti Memleketleri Dışına Çıkarılmasına” dair olan kanun teklifinin oylamaya sunarak, teklifin kabul edildiğini bildirdi¹³⁷. Sonuç itibarıyla, 3 Mart 1924 tarihinde TBMM tarafından çıkarılan “Halife hal edilmiştir. Hilâfet, hükümet ve cumhuriyet mânâ ve mevhumundan esâsen mündemiç olduğundan hilâfet makamı mülgâdır” cümlesini ihtiva eden 431 numaralı kanunla kaldırılmıştır. Sâbık halife ve Hanedan-ı Osmanî yurt dışına gönderilip, Hilâfet kurumuna son verilmiştir¹³⁸.

22 Ocak 1924’te Başvekil İsmet Paşa tarafından Atatürk’e çekilen Halifeliğin kaldırılması ile ilgili telgraf:

Türkiye Reiscumhur Huzuru Riyasetpenahilerine,

Bir müddetten beri gazetelerde makamı hilâfetin vaziyeti ve Halifenin şahısları hakkında suitelakkiyata müsait neşriyata tesadüf edilmekte olduğundan ve bilâsebep vâkı olan neşriyatı hürmetşikeraneden ve hassaten arasına İstanbul’a giden erkânı hükümetin ve resmi heyâtin kendisiyle temastan mütebait ve müctenid bulundurulmalarından Halifenin büyük bir teessür duyduğu cihetle serkarinlerinin Ankara’ya izamiyle veya şayanı itimat bir zatın İstanbul’a nezdine gönderilmesini rica suretiyle hissiyat ve temenniyatını iblağ etmeyi teemmül etmiş ise de, suitefsire uğraması ihtimaline karşı bundan da sarfinazar ettiğini beyan eyledikleri başkâtip bey tarafından işar kılınmakta ve tahsisat meselesi uzun uzadıya tafsil edilerek hazine-i hilâfetin istiaatı fevkinde ve mükellefiyeti haricindeki masarif için hazine-i maliyece muavenette bulunulacağı hakkında hükümetçe 15 Nisan 1923 tarihinde vâki işarın tetkiki ve temini icanı ilâve edilmektedir. Keyfiyet Heyeti Vekilece tezekkür edilecektir. Neticeyi ayrıca arz ederim. Efendim¹³⁹.

¹³⁷ Mahmut Goloğlu, *Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı?*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 168.

¹³⁸ Mustafa Alkan, *Osmanlılarda Hilafet*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997, s. 199.

¹³⁹ Seçil Karal Akgün, *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924-1928)*, Temel Yayınları, İstanbul, 2006, s. 325.

**İsmet Paşa'nın 22 Ocak 1924 tarihli telgrafına, Atatürk'ün
22 Ocak 1924 tarihli cevabı**

Ankara'da Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine

C.22/11923 şifreye:

Makamı hilafetin ve Halifenin şahısları hakkında suitelakkiyat ve suitesirat zemini, Halifenin kendi tarz ve tavrı hareketinden neşet etmektedir. Halife hayatı dahiliye ve bilhassa hayatı hariciyesiyle ecdadı padişahların mesleğini muakip görmektedir. Cuma alayları, ecnebi mümessilleri nezdine memurlar izamı suretiyle münasebet, tantanalı gezintiler, saray hayatı, sarayında ihtiyat zabitlerine varıncaya kadar kabul ve onların iştikâlarını istima ve onlarla beraber ağlamak gibi hareketler bu kabildendir. Halife Türkiye Cumhuriyeti ve Türkiye halkı ile karşı karşıya, vaziyetini mütalâa ettiği zaman, İngiltere Krallığı ile Hindistan ahali İslâmiyesine veya Efgan Devleti ile Efgan halkına karşı, hilâfetin ve halifenin vaziyetini vâhidi kıyasi olarak nazarı dikkate tutmalıdır. Halife ve bütün caihan, kati olarak bilmek lazımdır ki mevcut ve mahfuz olan halife ve halife makamının, hakikatte ne dinen ve ne de siyaseten hiçbir mâna ve hikmeti mevcudiyeti yoktur. Türkiye Cumhuriyeti safsatalarla mevcudiyetini, istiklalini tehlikeye maruz bırakamaz. Hilafet makamı, bizce en nihayeti tarihi bir hatıra olmaktan fazla bir ehemmiyeti haiz olamaz. Türkiye Cumhuriyeti ricalinin veya resmi heyetlerin, kendisi ile temasını talep etmesi dahi Cumhuriyetin istiklaline sarih tecavüzdür. Serkarinini Ankara'ya göndermek veya şayanı itimat bir zatı nezdine izamı suretiyle; hükümete iblâğı hissiyat ve temenniyat talebinde bulunması dahi Hükümeti Cumhuriyet ile karşı karşıya vaziyet alması demektir. Buna da selâhiyettar değildir. Kendisi ile Hükümeti Cumhuriyet arasında başkâtipi muhabereye tafsit etmeside fazladır. Başkâtip beyin böyle küstahlıktan mücanebeti lüzümü kendisine ihtar olmalıdır. Halifenin temini hayat ve maişeti için Türkiye Resisicumhurunun tahsisatından mutlaka dün bir tahsisat kâfi gelir. Maksat; debdebe ve dârât değil, insanca hayat ve maişet temininden ibarettir. Hazine-i hilafetten maksat ne olduğunu anlayamadım. Hilafetin hazinesi yoktur ve olamaz. Böyle bir hazineye ecdadından tevarüs etmiş ise resmen ve vâzihan malumat istihsal ve ita buyurulmasını rica ederim. Halifenin aldığı muhasasatla gayrı kabili temin olan tekâlif neler imiş ve 15 Nisan 1923 tarihinde hükümet ne gibi mevait ve işaratta bulunmuştur? Bunu da lütfen işar buyurunuz. Halifenin ikâmetgahını tasrih ve tesbit etmek, hükümetin şimdiye kadar

lâzım gelen bir vazife idi. İstanbulda milletin boğazından kesilmiş paralarla yapılmış birçok saraylar ve bu sarayların içindeki birçok kıymetli eşya ve levazımat, hükümetin vaziyeti ademi tesbiti yüzünden mahv ve heder oluyor. Hanedan mensupları, sarayların en kıymetli levazımatını Beyoğlunda, şurada, burada satıyorlar diye rivayetler vardır. Hükümet bunlara biran evvel vaziyet etmelidir. Satılmak lâzım ise hükümet satmalıdır. Hilafet kadrosu ciddi tetkik ve tensik olunmak lazımdır ki, serkarinler, serkâtipler mevcudiyeti, halifeyi hâlâ saltanat hulyası içinde uyutmasın! Fransızların kral, hanedan ve mensubini Fransa'ya sokmakta, istiklal ve hâkimiyetleri için yüz sene sonra, bugün dahi mazur görüp dururken hergün ufuktan saltanat güneşinin tulûuna duacı bir hanedan ve mensubini hakkındaki muamelemizde, Türkiye Cumhuriyetini, nezaket ve safsata kurbanı edemeyiz. Halife, kendinin ve makamının ne olduğunu sarîh olarak bilmeli ve bununla iktifa etmelidir. Hükümetçe ciddi, esaslı tedabir ittihaz ile işarını rica ederim Efendim¹⁴⁰.

Türkiye Reısicumhuru

Gazi Mustafa Kemal

Aslında halifeliğin kaldırılmasıyla halifelik makamı tamamen ortadan kaldırılmışsa da Osmanlı'nın son dönemlerine ve özellikle 1. Dünya Savaşı'nda halifeliğin durumuna baktığımız zaman halifelik makamı fiili olarak son bulmuştu diyebiliriz.

Mustafa Kemal Atatürk ve onun çalışma arkadaşlarının amacı zaten fiili olarak etkisiz bir durumda olan bu makamı teoride de ortadan kaldırmak ve böylece ülkenin yönetiminde oluşabilecek çift başlılık tehlikesini daha zuhur etmeden çözmektir. Ancak şunu da söylemek gerekir ki günümüzdeki duruma baktığımızda aslında halifeliğin kaldırılmış olması Müslümanların dağılmalarına sebebiyet vermiştir. İslam konusunda baskın ve tartışmasız bir otoritenin bulunmayışı bizce günümüz İslam alemi için olumsuzluk teşkil etmektedir.

---

¹⁴⁰ Seçil Karal Akgün, a.g.e., S. 326-327.

İKİNCİ BÖLÜM

2.METİN TRANSKRİPSİYONU

İslâmda Hilâfet

Müellifi

Adana vâlisi sâbık Mustafâ Zihnî

Kostantiniye 1327[M.1910]

Matbaa-i Ebuzziyâ

İfâde-i mahsûsa

Cennet mekân Sultân Abdülazîz Hân'ın inhilâ'ı ve Murâd-ı hâmis'in (5.Murâd) hükûmetinden husûl-i ferâğı ve şu ferâğa ibtinâ edilen Hakân-i mahlû' Abdülhamîd Hân'nın cülûsini ta'âkîb eden Kânûn-ı esâsî'nin i'lânı zamânına bir nazar-ı rücû' atf etmek bu eserimizi mütâla'a için lâzımdır.

Doksan üç târîhinde i'lân olunan kânûn-ı esâsînin te'sîs ettiği usûl-ı meşveret o zamânki bazı ricâl-i devletçe ve birçok ulemâca istisvâb olunmamış ve resmen i'lânını müte'âkîb Kânûn-ı esâsî aleyhinde idâre-i kelâm eden bazı zevât ve eşhâs şuraya buraya nefi' ve teb'îd edilmişti.

Kânûn-ı esâsî'nin makbûliyet-i âmmeye mazhar olmasıyla berâber a'detleri mahdûd olan hilâfgîrleri tarafından meşrû'iyete muvâfakatı takdîr edilmediğinden inbi'âs eden kîl u kâlm hâiz-i ehemmiyet olmadığı meclîs-i meb'ûsânın in'ikâdıyla tebeyyün etmiş ve efkâr-i münevvere-i millet meşveretin meşrû'iyeti noktasında ictimâ' eylemişti.

Ahmed Midhat Efendi'nin tahrîr ve neşr ettiği "Üssü inkilâb" nâmındaki eser Kânûn-ı esâsî'nin ve onun netîce-i tabî'iyesi olan parlamento usûlunun tervîci ve o zamânki efkâr-ı umûmîyenin kânûnumuza karşı men'-i teheyycü maksadına mübtenî olduğu hâlde ma'a't-teessüf hilâfgîr olanlar ve istibdâd-i menâfi-i umûmîyeyi kâfil olan hürriyete tercîh edenler için de "Pâdişâhı" kendi fikirlerini tervîce iknâ edebilecek

Sayfa -4

zevâtın da mevcûd olduğu parlamentonun dağıtılmasıyla ve kânûn-ı esâsînin

ta'tiliyle tahakkuk etti.

Şer'an ve aklen merdûd olduğunda şüphe edilmeyen istibdâd fikr-i bâtlı bir sülüs asırlık zamân-ı medîdede Ümmet-i islâmiye'yi, Millet-i Osmânîye'yi şedâyid ve fecâyi' ile ezdi. Devlet-i Osmânîye'yi heyet-i ictimâ'iyeyi kasdı kavurdu. Dâhilen ve hâricen telâfisi pek çok zamânlara muhtâç olan teddenniyât-ı a'zîmeye sebebiyet verdi.

Maksadımız devr-i istibdâdın muzırrât-ı bî-nihâyesinden cism-i millette açtığı iltiyâm-ı nâ-pezîr cerihâlardan Sarây-ı Pâdişâhî'ye intisâb eden ma'dûd eşhâsın bu millet-i mu'âzzama başına getirdikleri felâketten otuz milyon nüfûsun otuz senede mesâ'-i şahsiyesi ve mahsûl-i mesâ'îsi yalnız birkaç şahsın menfa'atine münhasır kalmak gibi dünyâda emsâli nâ-mesbûk münâsebetsizliklerden mü'âhezât-ı şahsiye ve umûmîyeden baht etmek olmayıp doksanüç târîhinde usûl-i meşveret aleyhinde bulunan eşhâsın dermiyân ettikleri âdem-i meşrû'iyet maddesinin ve yâhûd şimdi de hilâf-ı me'mûl biri meydâna çıkıp öyle bir iddi'â ve da'vâ dermiyân eyleser o da'vânın hakâyık-ı islâmiyeye menâfi olduğu şer'an isbât etmektedir.

Doksanüç târîhinde efkâr-ı umûmîye-i Osmânîye'nin hâiz-i ekseriyet-i a'zîme olan kısım-ı ehemmede meşveretin meşrû'iyeti ve onun devâmı lehinde bulunuyordu. Efkar-ı ümmet dâima muvâkkaten mahrûm olduğu Kânûn-ı esâsı'nın avdeti tâlebinde bulunuyordu.

Mukarrebîn-i Pâdişâhî dahi o efkâr-ı umûmîye aleyhinde var kuvvet-i bâzûye vererek istibdâdı fî'ilen müdâfa'ada ve kânûn-ı esâsî kelimesini tefevvüh edenleri nefî ve tağrîbde haps ve tevkîfte, efrâd-ı ümmet-i hânümânları mahv etmekte ısrâr ediyordu.

Pençe-i istibdâd hürriyet-i millete arzûkeş olanları muttasıl yakalamakta siklet ve şiddet-i idâre kânûn-ı esâsî, hürriyet kelimelerini söyleyenleri değil hâtırından geçirenleri ezmekte idi.

Bu tazyîkler bu şiddetler yine efkâr-ı ümmetin mecrâsını, o mecrâ-i Hakîkatı mahv edemiyordu. Dâhil-i memlekette söyleyemeyenler Avrupa'ya hârice firâr edip-

Sayfa-5

Oradan nidâ-i hürriyet-i memleketin dâhiline ismâ' gayretinde bulunuyorlardı¹. Takrîben on iki sene ol tâbi'iyet-i Devlet-i aliyye'de bulunan Ermenî-i teba'a-i Osmânîye tarafından Anadolu'da Der-sa'adet'de iyice vekâyâ'-i iğtişâşiye izhâr olundu.

¹ Mücerred kaçtığı vesîle-i istifâde etmek veya menfî'yen maâş ve me'mûriyet almak için Avrupa'ya gidenler veyâhûd hükûmet-i müstebidenin hiddeti celb edenler bu gayret-perverândan müstesnâdılar.

Meydâna çıkarılan bu iğtişâşât ve ale'l-husûs merkez-i hilâfet-i uz mâ Pâyitaht-ı saltânat-ı seniyyedeki vekâyî'-i mükerrere ile efkâr-ı umûmîyeye îkâ' edilen teşvîşât şâyân-ı nazar-ı dikkat ve mustelzem-i ibret-ı ahvâlden olub Ermenîlerin vücûda getirdikleri bu iğtişâşât, meydâna çıkardıkları dâhil-i ihtilâlâtdan maksatları Avrupa'nın nazar-ı tenakkudunu memâlik-i Osmâniye'ye celb ve da'vet etmekten ve Kânûn-ı esâsî'nin tekrâr te'sîsinden ibâret idi.

Ermenîlerin bu fikrine ve ale'l-husûs suret-i hareketine kânûn-ı esâsî tâlebinde bulunan Jön Türkler iştirâk ve müttefikten hareket etmediklerinden o zamân Ermenîlerin planları semeresi zühûr etmedi. Avrupa'nın ve ale'l-husûs İngiltere Devleti'nin Ermenî vekâyî'-i Anadolu ve Der-sa'âdet-i iğtişâşâtı vesîlesiyle Saltânat-ı seniyyenin umûr-ı dâhiliyesine atf ettiği nazar-ı tenkîd ve dikkat ve diplomasiye gösterdiği şiddet bi'n-nisbe ziyâdece Ermenî sâkin olan vilâyât-ı ma'lûme-i sittede ıslâhât-ı ma'lûme-i mukarrerenin icrâsı lüzûm-i i'lâna sebep oldu.

Vilâyât-ı sittede takarrur eden bu ıslâhât zâten Saltânat-ı seniyyece daha evelleri tedricen takarrur edip hattâ tab' ve neşr edilmiş ve devletin mecmû'a-i kavânîni olan dustûrlarda derc olunmuş olduğu hâlde devr-i sâbıkada şiddetle ta'kîb ve muhâfaza edilen temerküz-i mu'âmelâta muhâlif olduğu cihetle mevkı'-i tatbîk ve icrâya vaz' edilmeyen birçok nizâmât ve ta'lîmâtın bir kısmından hem de bir kısm-ı kalîlinden ibârettir.

Zâten müdâhâlât-ı vâkı'adan evvel i'lân edilmiş ve fakat devr-i istibdâdın kemâl-ı kuvvetle müdâfa'a ettiği temerküz-ı mu'âmelât usûlune muhâlif bulunmuş olan ıslâhâtın Ermenî sâkin bulunan yalnız vilâyât-ı sittede kısmen kabûliyle Avrupa'nın Ermenî meselesinde gösterdiği şiddetin önü alınmıştı.

Sayfa-6

Ermenî meselesinde Avrupa'nın bidâyetten göstermek istediği ve gösterdiği şiddet pek büyük ve mühim netâyice sebep olabilecek derecede iken devletçe zâten eskiden beri takarrur etmiş bulunan ıslâhâtın kısm-ı akliyle iktifâ olunması ve onun da vilâyât-ı sittede hasr ve tahsîs kılınması kânûn-ı esâsî tâlebinde bulunan efkâr-ı umûmîyeye karşı devr-i istibdâdın büyük bir muvaffakiyeti ad olunabilir. O kadar ki asırlardan beri saltânat-ı seniyye-i Osmâniye Avrupa'nın bu kadar nazar-ı müsâmahasına mazhar olmamıştı.

Vilâyât-ı sittede âid makarrarât-ı ıslâhiye o sırada bi'l-umûm Vilâyât-ı şâhâneye

de ta'mim edilmek istenildi. Ve hattâ teşkîl-i nevâhi için taşra me'mûrlarına pek çok evâmîr dahi yazıldıysa da nihâyet bu kadar çok bir inâyet-i hürriyet bahşâ dahi istiksâr olunarak ondan da sarf-ı nazar olundu ve ol bâbdaki muhâberât-ı ibtidâiye ve evâmîr-i mutekaddimenin semeresi görünmedi. Hiçbir şey yapılmadı kaldı.

Anadolu'da Vilâyât-ı sittede yapılan bu ıslâhât-ı nâkîsa Rûmeli cihetinde hiç de tatbîk olunmayarak oraca da Rûm, Bulgar, Sırp, Ulah, unsûrlarının efkâr-ı mütehâllifesinden ve tezâd-ı mesleklerinden mütevellid müşkilât-ı siyâsiye Avrupa'nın müdâhâlât-ı şedîdesini da'vet ederek nihâyet "Vilâyat-selâse" nâmıyla Rûmeli'de dahi Anadolu'daki vilâyât-ı sittede müşâbih ve mikyâsı daha vâsî' bir idâre teşkîl etti.

Daha sonraları İmâre sancağındaki arâzî-i emîriye a'sârı iltizâmâtından ve bâ husûs Hazîne-i Hassâ'ya âid hâsılâtdan dolayı İmâre sancağı a'sâyirince ve sû-i idâre-i umûmîyeden nâşî Müntefik sancağınca ve İrâk'ın sâir mahallelerince gerek beyne'l-a'sâyir icrâ-i intikâm ve ağız için gerek sû-i idâre sebebiyle hükûmete karşı koymak için Arâblar'ın peyder pey zühûr eden salâh sâdâları hükûmet-i sâbikanın semâh-ı itlâ'ına vâsıl oldu.

Bağdad, Musul, Basra vilâyât-ı selâsesi için de bir ıslâhât ta'lîmâtı yapılarak gâyet vâsî' bir me'zûniyet ile İrâk'a bir vezîr riyâseti tahtında bir

Sayfa-7

heyet gönderildi. Gerek Anadolu'da ve Rûmeli'de gerek Arâbistân ve Kürdistân'da idâre-i sâbıkadan hâsıl olan hoşnutsuzluk o kadar ta'ammüm etti ki vilâyât-ı sitte ve vilâyet-i selâse ünvanıyla Ermenîlerin ve Rûm ve Bulgar akvâmının semere-i metâlib-i şedîdesi bulunan ıslâhât nazar-ı umûmîde kâfi görünmüyordu ve görünmedi. Hele ıslâhât-ı İrâkıyye maddesi başlamadan makâm-ı sâdâretin Bağdâd ve Basra vâlîleriyle ıslâhât me'mûri arasında te'sîs ettiği ve sebebiyet verdiği ihtilâfât eseriyle cenîn-i salâh-ı mâder idâreden doğmadan vefât etti.

Vilâyat-ı sitte ve vilâyât-ı selâsedeki ıslâhâtın takrîriyle ol bâbdaki gavâil bir dereceye kadar netîce-pezîr olmuş ve daha doğrusu kânûn-ı esâsî tâlebi ramâd-ı sükûn tahtında gizlenen ateş gibi alevden ârî gibi görünmüş ise de tâleb-ı mahk-ı hürriyet-i efkâr-ı ümmetten bir gün bile dûr kalmamıştır. Ve nihâyet hamd olsun bin üçyüz yirmi dört senesi temmuzunun onuncu günü cümlece ma'lûm olduğu sûretle bir sülûs asırdan beri ekseriyet-i a'zîme-i millet tarafından arzû ve tâleb olduğu vecihle hürriyet-i umûmîye istihsâl kılınmıştır.

Doksan üç târîhinde neşr olunan kânûn-ı esâsî aleyhinde bulunan fikirler bugün ya külliyyen ve nâbûd ve mefkud veyâhûd pek mahdûd bir derecede ise de her hâlde Kânûn-ı Esâsî'nin ve usûl-i meşveret ve meşrûtiyetin Ahkâm-ı celîle-i islâmiye'ye muvâfık ve mutâbık olduğunu şer'an ve naklen isbât etmek bekâ-ı hürriyet-i Osmâniye için ehem ve elzem olduğundan ve hükûmet-i Osmâniye hilâfet-i İslâmiye makâmına kâim bulunduğundan bu kâziye-i muhimmenin vâzih ve gayr-i kâbil-i i'tirâz bir sûretle isbât edilmesi vücûduyla müfteher olduğum Diyânet-i celîle-i islâmi'ye ve efrâdından bulunmakla mübâhât ettiğim tabî'i yet-i Osmâniye sevkiyle tensîb olunarak "İslâm'da Hilâfet" nâmıyla şu risâleyi tahrîr ettim.

Ve mine'llâhi tefvîk

Sayfa 8

İslâm'da hilâfet

Mebhas

1

Bismillâhirrahmanirrahîm

Ba'de edâ-i mâ vecebe aleynâ

Hükûmetlerin te'essüs-ü vecâyib-i akliyeden midir vecâyib-i şer'iyeden midir?

Bir heyet-i ictimâ'iyenin mürekkeb olduğu efrâdın kendi aralarındaki hukûk-ı beyne'l-efrâdını ve o heyet-i ictimâ'iyenin ve düvel-i ve milel-i hâriciye ile vukû'-ı tabî'i olan her nev'i münâsebâtını muhâfaza etmesi ve bi'l-hâssa efrâd-ı heyetin yekdiğeri hukûkuna tecâvüz ve şu vâsita ile heyet-i ictimâ'iyeyi rahatsız edememesi için aklen hükûmetin vücûbi gayr-i kâbil-i inkârdır.

Hükûmet ve teşkîl-i hükûmete müte'allık olan hukûk-ı siyâsiye mevcûd olmaz ise efrâd-ı milletten kudreti, gücü yetişenlerin güçsüz, kudretsiz olanlara tecâvüzleri gâliblerin, mağlûbların hukûk-ı şahsiye ve meşrû'alarını ahz ve gasb etmeleri tabî'îdir.

Efrâddan gücü kudreti müsâ'id olanlar ma'dûnlerini bi't-tecâvüz-i izrâr ettikleri gibi onlardan ziyâde kudreti bulunanlar da bulunabileceğinden bu gâliblerin de daha kuvvetliler tarafından mağlûb ve mutazarrır edilmeleri emr-i celî olduğundan hükûmet ve hükûmetin levâzım-i tabî'îye ve zarûriyesinden bulunan hukûk-ı siyâsiye mevcûd olmaz

Sayfa-9

ise heyet-i ictimâ'iyenin idâresi dâire-i intizâmıdan çıkar adl ve hak yerine hukûk-ı beyne'l-efrâd da “**El-hüküm limen gâlebe (hüküm gâlib olanındır)**” kâ'ide-i muzirrası kâim olur. Cevr ve zülmile intizâm-ı nev'î beşer “Herc u merc” bir hâle gelir.

Bu karışıklıklara mahal kalmamak, efrâd-ı milletin ve heyet-i ictimâ'iyeden her birinin hâl ve şânına ve vüs'-i iktidârına göre hukûk-ı şahsiyesine mâlik olabilmek üzere hükûmetin ve hukûk-ı siyâsiyenin vücûb-ı vücûdini her akl-ı selîm i'tirâf eyler buna mebnî hükûmetin vücûdi vâcibât-ı akliyedendir.

Mesken-i nev'î beşer olan küre-i arzın hangi köşesine sevk-i nazar-ı tedkik olursa, hilkat-ı âdemden bu güne kadar dünyânın herhangi zamânı te'emmül ve ta'mîk ile tettebbu' edilse hükûmetin mücibât-ı akliyeden olduğunu isbât edecek ahvâlın vücûdi derhâl heyâkil-i siyâsiyesiyle, heyet-i a'zîme-i ictimâ'iyesiyle berâber müşâhede olunur. Bu vücûb-ı akli inkârı hiçbir zamân kâbil olamayan hakâik-ı mahzadandır.

Hükûmetin vecâyib-i akliyeden olduğu re'yinde bulunan aklen asbâb-ı mebhûseyi ve'l-hâsıl hem adâlet dâiresinde hıfz-ı hukûk-ı beyne'l-efrâdi hem de heyet-i ictimâ'iyenin hârice karşı hıfz-ı hukûk-ı âmmesi mütlaka hükûmete muhtâç olduğundan şu muhâfaza-ı hizmet-i muhimmesindeki vücûbi bu bâbdaki re'yi ve mütâla'alarının sıhhatına hüccet ve delîl ittihâz etmişlerdir.

Fî'l-hakika şu hüccetlerin sıhhatına, kuvvetine hiçbir sâhib-i aklın i'tirâz etmesi imkânı da yoktur. Diyânet-i celîle-i islâmiye'de ise hükûmet yalnız vecâyib-i akliye dâiresi gibi bi'n-nisbe mahdûd bir muhitte kalmayıp ol bâbdaki vecâyib-i akliye bi't-tavsi' vecâyib-i şer'îye dâire-i münciyesine idhâl etmiştir. Yani hükûmet esâsen vecâyib-i akliyeden olmakla berâber vecâyib-i şer'iyeden bulunduğunu da Diyânet-i mukaddese-i Ahmedîye tarafından kemâl-i ehemmiyet kabûl ve tasdîk buyrulmuştur. Buna mebnîdir ki Dîn-islâm'da hilâfet en mühim bir emr-i dînî olarak vücûda gelmiştir.

Sayfa-10

Millet-i islâmiye'nin gerek hukûk-ı beyne'l-efrâdı gerek hârice karşı hukûk-ı âmmesi en muvâfık ve nâçîz olan müfredât-ı cüziyesinden mu'azzamât-ı külliyesine kadar şer'an takdîr ve tebyîn ve hukûk-ı idâre-i dâhiliye ve hukûk-ı siyâset-i hâriciye vazîh ve sarîh bir sûretle ta'yîn olunduğundan Dîn-i mübîn-i Ahmedîce, Alem-i islâmiyetçe hükûmet vecâyib-i şer'iyenin en mühim bir rüknü olmak üzere meydâna gelmiştir.

Diyânet-i celîle-i islâmiye nev'-i beşerce şimdye kadar müşâhede olunan kâfe-i terâkkîyât-i medeniye i'tibâriyle ma'kûl ve müstâhsen görünen ve bundan sonra medeniyet ne kadar terâkkî ederse etsin kâinâtın devâmına kadar ezmine-i muhtelif-i müstakbelede ma'kûl ve müstâhsen görülmesi mümkün olan bi'l-cümle ahvâl ve husûsât-i idâre ve siyâsiyeyi câmi' ve şâmil olmasına ve beyne'l-beşer hükûmetin vücûdundan maksût olan ben-i nev'imizi hüsn-i idâre için en nâfi' ve en elzem usûl ve kavânîn-i medeniye hâiz bulunmasına mebnî vecâib-i şer'iyeden bulunan hükûmet ve Hilâfet-i islâmiye'nin en ma'kûl bir hükûmet olduğu ve hattâ hakâik-i idâresine dekâik-i siyâsesine kesb-i vukûftan sonra nâ-becâ inâdlar münâsebetsiz ısrârlar olmazsa bu hakîkatın gayr-i müslim kâfe-i akvâm ve milel tarafından dahi tasdîk olunacağı müsellemdir.

Hâsılı hükûmet-i beyne'l-ukâlâ her ne kadar vecâyib-i akliyeden ise de Dîn-i mübîn-i Mustafâca vecâyib-i şer'iyedendir. Bu dîn-i âlî ehemmi-i umûr-i dünyeviyeden olan hükûmet meselesinde dahi bi'l-cümle ma'kûlâtı şümûl-i tâm ile mühît olduktan başka hükûmet-i islâmiyece icrâ ve infâz-ı fârizadan olan birçok hukûki'l-ilahiyenin îfâsını da zâmen ve mütekefildir.

Esâsen hükûmetin vecâyib-i akliyeden olması husûsuna kasr-i mütâla'a edilse bile böyle bir hükûmet-i me'kûle hukûk-ı beyne'l-efrâdı ve hukûk-ı cem'iyeti hüsn-i muhâfaza maksad-i aliyyesine mübtenîdir. Efrâdın yek diğeri hukûkına ri'âyeti hukûk-ı siyâsiyece ve kânûn-i Hak ve adl nazarınca taht-i mecbûriyet ve dâire-i zarûrette olduğunu herkes i'tirâf edebilir. Hukûk-ı siyâsiye-i beşer'iyeye ri'âyetin vücûbi kadar ve belki ondan

Sayfa-11

pek çok ziyâde olarak nev'i beşeri halk ve i'câd ve ni'met-i hayâtiye va'd ve ihsâsı kâbil olmayan ni'âm-ı aliyye ve mütenevvi'a-i sâire ile kârîn-i es'âd iden Cenâb-i Vâcibü'l-vücûd'un hukûk-Hâlikiyet ve Rubûbiyet'inde ri'âyet ve hürmet dahi mecbûriye tahtındadır bizim şu risâlemiz mücerred hilâfetin Dîn-i islâm'da sûret-i te'essüsü maddesinden bahis olduğuna ve hilâfet ve hükûmet-i islâmiye'nin vezâif-i cümlesinden olan teba'a-i müslimeyi ibâdâta sevk etmek kâziyesi risâlemizin meslek-i mevzû'u hâricinde tutulduğuna mebnî ibâdât ve diyânât-i umûrine müte'allik husûsâtı kütüb-i fıkhiyeye bi'l-havâle risâlemizde yalnız hilâfete ve hilâfetin dahi yalnız sûret-i te'essüsüne ve meşveretin meşrûiyetine dâir izâhât-i lâzime derc olunacaktır.

Hilâfetin umûr-i münimme-i dînîmizden bulunduğu hikmetine mebnîdir ki Diyânet-i aliyye-i islâmiye “hükûmeti” hilâfet ve imâmet lakab-i müstevcebu'l-mefharetiyle tevsîm ve ve müslim ve gayr-i müslim kâfe-i efrâd millet hilâfet ve hükûmet-i islâmiye'nin taht-i râyet-i adl ve insâfında cem' ve tatmîn eylemiştir.

Hükûmet-i islâmiye'de halîfeye yani meşrû'an Makâm-ı hilâfet'te bulunan zevâta itâ'at vecâyib-i şer'iyededir. Çünkü Dîn-i mübîn-i Ahmedî dâhilen hukûk-ı beyne'l-efrâd için hâricen umumiye-i millet için müfredâtını ta'dâda lüzûm olmayan lâyu'ad velâ yuhsâ (**haddi hesâbı olmayan**) kavânîni ve usûl-ı âdileyi emr ve vaz' ve bu evâmir-i şer'iyeye ve dînîyenin icrâsında makâm-ı mü'âllâyı hilâfet ve imâmete tevdî' etmiştir. Kuvve-i teşri'iyeye ve kuvve-i icrâiyenin ussu-'l-esâsını işte bu kâziye-i mühimme teşkîl edebilir.

İmâmet ve Hilâfet-i islâmiye'nin sadr-ı islâmda ve birinci halîfe bulunan Sıddîk-ı Ekber zamânında te'essüs-ü meşverete ve icmâ'-i ümmete müstenid olduğuna ve bu cihetle ahkâm-i kat'î'ye-i dînîyeden bulunduğuna şüphe olmadığından bu cihet ile dînen ve şer'an tavzîh eyledim: (2)

Sayfa -12

Fahr-i âlem (s.a.v) Efendimiz hiçbir kimseyi ta'yîn-i isim ile resmen tahlîf (**halife ta'yîn**) etmemişler ise de pek çok hüküm-i siyâsiyeye mübtenî olan bu âdem-i tasrîh hilâfetin umûr-i mühimme-i dînîyeden olduğuna mâni' değildir.

Mebnâ-i diyânet-i celîle-i islâmiye bilâ istisnâ umûm muvahhidînîn ma'lûmı olduğu vech ile dört usûl ve esâsa müsteniddir.

Birincisi kitâbtır. Kitâb-ı kelâmü'llâh olan Furkân-i a'zîmü's-şandır.

İkincisi sünnettir. Sünnet-i seniyye-i Fahr-i kâinât-ı aleyhi afdâli't-tahiyyât Efendimiz Hazretleri'nin sûret-i kat'iyede sâbit olan akvâl ve ef'âl-ı kudsiye ve ülviye-i risâlet-penâhileridir.

Üçüncüsü icmâ'-ı ümmettir. İcmâ'-ı ümmet ve mü'essese-i diyânet ve vaz'-ı şeri'at-i Ahmedîye olan Hâtemu'n-Nebîyyîn aleyhi's-selatü melikü'l-mü'în Efendimiz Hazretleri'nin şeref-i sohbet ve rü'yetine mazhariyetle kamrân olmak bahtiyârlığında bulunan ashâb-i kirâm râdiya'llâhü Te'âlâ anhum Haderâtının kitâb ve sünnetinden

(1) Diyânet-i islâmiye-i hukûkta müsâvât-i kâmileyi emretmekle berâber müslümânları gayr-i müslimlerin hukûkını muhâfazaya dahi pek şiddetle me'mur etmiş olduğu ahkâm-ı dînîyemiz tetebbu'una inâyet edenlerce ma'lûm ve müberhendir.

istihrâc ettikleri ahkâma göre mesâil-i dînîyede vukû' bulan icmâ'larıdır.

Dördüncüsü kıyâs-ı fukahâdır. Kıyâs-ı fukahâ; Kitâb ve sünnette ve icmâ'-i ümmete müstenid olan mesâil ve mevâd-ı dînîye ve şer'iyenin mikyâs-i ittihâzıyla o mevâd ve mesâile mümâsil husûsât-i ferî'yenin asıllarına bi'l-ircâ' istinbât-ı ahkâm olunmasıdır.

Te'essüs-ü hilâfet fi'l hakîka ber vech-i meşrû' "Ben falân zâtı halîfe ettim" sûretinde sarâhat-i celîle-i Nebevîyeye iktirân etmemiş ise de şu âdem-i tasrîh isim ve şahsa âid olup hilâfetin lüzûm ve vücûb-ı vücûdına ta'alluku olmadığından emr-i hilâfet ve imâmet esâs-i erba'-i dînîyeden ikincisi bulunan akvâl-i seniyye-i risâlet-penâhî ve üçüncüsü olan icmâ'-i ümmetle hâsıl olmuş ve fudâlâ-yi islâm dahi Hazret-i Sıddîk'ın hilâfeti maddesini Kur'ân'dan sarâhaten istihrâc etmiş olduklarından emr-i hilâfet esâs-ı erba'a-i dînîyeden birincisi olan Kur'ân ile de mü'eyyed bulunmuş ve binâberin "Hilâfet" dînîmizin esâslarından en mühimmi bulunanlara ibtinâen teşekkül etmiştir.

Sayfa-13

Muktedâ-i kâfe-i mürselîn Hâtemü'n-nebîyyîn Efendimiz Hazretleri'nin zamân-ı sa'âdet-nişân nübûvvet- penâhîleri karîn-i ihtitâm ve rûh-i pûr fütûh risâlet- penâhîleri a'zîm-i Gülşen- serâ-iyi illiyyîn olduğu zamân o Nebî-i muhterem o Resûl-i mükerrem Efendimiz'in ashâb-i kirâm-i ma'al-i ittisâmları tedfîn-i vücûd-i sa'âdetlerinden mukaddem halîfe ve İmâm nasbı meselesiyle iştigâl ettikleri ma'lûmdür.

Tedfîn-i kudsiyet-i karîn Hazret-i Nebevîye'ye takdîm olunmasından müstebân olacağı vechile islâmda te'sîs-i hükûmet ve ta'yîn-i hilâfet icmâ'-i ümmetle her türlü vecâyib ve ferâiz-i dînîyeye takdîm olunmuş ve hattâ vefât-i celîl-i Nebevî bütün ashâb-i kirâmı mebhût etmiş ve âdeta sersemletmiş olduğu bir zamânda Sıddîk-ı Ekber kıyâm ederek beyne'l-ashâb irâd ettiği nutukta:

"Eyyühe'n-nâsü men kâne ya'büdü Muhammeden fe inne Muhammede kad mâte ve men' kâne ya'büdü"llâhi fe innellahe hayyün lâ yemüt lâbüdde lihaze'l- emr ³ men yakûmü bihi fenzürü ve hâtû rayeküm" (Ey insânlar eğer Muhammed'e ibâdet ediyor idiyse biliniz ki Muhammed öldü. Eğer Allâh'a ibâdet ediyorsanız şüphesiz ki O Hayy'dır ve aslâ ölmez. Allâh'a ibâdetle kâim olanlar görüşlerini

³ Emr-i hilâfettir.

belirtsinler) dediler.

Bu nutkun me'al-i âlisi

“Ey nâs! Muhammed’e ibâdet edenler var ise muhakkak bilsinler ki Muhammed vefât etti. Cenâb-i Hakk’a ibâdet edenler bilsinler ki Cenâb-ı Vâcibu'l-vücûd Hayy ve lâyemûttur (**ölümsüzdür**). Emr-i hilâfeti idare edecek bir zâtın nasbı ve ta'yîni lâbüddür meseleyi nazar-ı âmık ile tedkîk edînîz re'yinizi meydâna koyunuz.”

Hazret-i Sıddîk'ın şu nutku Fahr-i âlem'in vefâtından sonra islâmda hükûmet ve hilâfete dâir en evvel söylenmiş olan bir nutuktur. Mebâhis-i a'zîme-i hilâfet ve imâmette birinci söz işte budur. Kâr'ın-i kirâm dikkat ederler ki bu nutukta halîfe ve İmâm nasbi için mansıb-ı âlî hilâfet ve imâmette muktedâ-i akdem birinci halîfe

Sayfa-14

Müminîn olan Hazret-i Sıddîk-ı a'zam idâre-i umûr-i hükûmet ve tedvîr-i şu'ûn-i hilâfet şöyle dursun bizzât nasb ve ta'yîn-i halîfe için ümmeti intihâb usûlune ve ifâ-i vazîfe-i i meşverete da'vet buyurmuşlardır.

Bütün ashâb-i güzîn Hazret-i Sıddîk tarafından o müdhiş zamânda vukû' bulunan bu ifâdât ve izâhâtın sevâba-i iktirânını i'tirâf ve tasdîk eylediler ki hükûmet ve hilâfetin vecâyib-i şer'iyeden olduğu ve Şu'ûn-i islâmın meşverete merbût bulunduğu bu icmâ'-ı ümmetle rehîn-i rütbe-i sübûttur. Yalnız şu fıkra hükûmet-i islâmiye'de vücûb-i meşvereti kâti'bir sûretle isbâta kâfi olduğu vâreste-i ihticâc ve delâil-i sâire ibrâzına gayr-i muhtâç ise de biz risâlemizde bu bâbda delâil-i kesîre-i şer'iyeyi peyderpey îzâh ederiz.

Hükûmetin vecâyib-i şer'iyeden ve meşverete tâbi' umûrden olmas âlem-i islâmda te'essüs eden imâmet ve hilâfetin ber veche muharrer icmâ'-ı ümmete ve şu icmâ'-i ümmetin dahi semâ' ve tevâtürle “Asren bâ'de asr” ehl-i sünnet ve cemâ'at nezdinde sübûtuna mebnîdir.

Şâri'-i şer'i'at-i Ahmedîyye-i mü'essese-i diyânet-i ülviye-i islâmiye olan nûr-i hidâyet ve mâh-i delâlet sallâ'llâhü aleyhi vesellem Efendimiz Hazretleri hudûd-i şer'iyenin ikâmesini hudûd ve sınır-i islâmiyenin muhâfazasını techîz-i cüyûş ve cünûd ile icrâ-i cihâd olunmasını ve beyzâ-i islâmın⁴ hıfz ve siyânetini ve'l-hâsıl vecâyib-i

⁴ Beyza-i islâm cadde-i şer'i'at demektir. Şer'i'atın asıl ma'nâsı yoldur, tarîktir. Pek çok müsta'mel ve insân olan yollarda nebâtât ve sâire tenebbüt edemeyeceğinden o gibi caddeler dâima bembeyâz görünür

dînîyenin ve hukûk-i siyâsiyenin ve hukûk-i beyne'l-efrâdın istikmâl-i esbâb-ı husûlini emr ve fermân buyurdıkları cihetle bu evâmirin infâz-i ahkâm-i münîfesi mutlaka te'sîs-i hükûmet ve hilâfete mütevekkîf

Sayfa-15

olması da hükûmetin ve hilâfetin umûr-i mu'azzama-i dînîyeden olduğunu müsbettir. Hükûmet ve hilâfetin te'essüsü millet-i islâmiye için ad ve ihsâsı gayr-i mümkün olan menâfi'-i a'zîmeyi câlib ve yine had ve intihâsı gayr-i mü'ayyen bulunan muzırrât ve mehâlik-i cesîmeyi dâfi' ve sâlib olmasıyla hükûmet-i islâmiye'nin esâsı meşverete müstenid olan hilâfet olduğu ızhardır.

Sayfa-16

Mebhas

2

Hükûmetlerin sûret-i teşekkülü-Hilâfet-i islâmiye'nin sûret-i te'essüsü

En âdî ve en basit olan hükûmet-ipederânedir. En ufak bir kabîle ve aşîret riyâsetinden derecât ve merâtîb-i muhtelif ve mütenevvi'ayi şâmil olan hükûmât-i meşrûtiye ve en müstebit ve istibdâd ile en kavîyyu'ş- şekîme bir dereceye vâsıl olan hükûmetlere varıncaya kadar küre-i arz üzerinde teşekkül etmiş bulunan hükûmetlerin hemân umûmî gâlibin mağlûbu pençe-i kahr ve itâ'atı altına almak sûretiyle te'essüs etmiş olduklarında şüphe edilemez. Vâkı'a nev'-i beşer için bir hey'et-i ictimâ'îye için bir hükûmetin vücûdi aklen vâcibtir. İhtilâf-i edyân ve mezâhible berâber kâfe-i milel ve akvâm bu vücûb-i aklîyi tasdîk ve i'tirâfa bi'z-zarûr mecbûrdur. Şu kadar ki milel ve akvâm-i gayr-i müslimede “kim hâkim olsun kim mahkûm olsun kimler tâbî kimler matbû' tanınsın” meselesi meydâna çıkınca derhâl o meseleye teve'üm olmak üzere “El-hükmü limen gâlebe” ve “gâlib mağlûbun matbû'idır.” usûli de ortaya gelmiştir. Nev'-i beşer de hâlâ ardı arası gelmeyen bunca muhârebât, bünca mukâtelât hep “Tâbî kim bulunsun matbû' kim olsun” meselesinden tevellüd etmiş ve dâima da “El-hükmü limen gâlebe” kâ'idesi her usûle her hukûka ma'a't-te'essüf gâlib-i mutlak olmuştur.

---

ve tarîk olduğu anlaşılır. Fukahâ ve ülemâ-i islâmın diyânet-i celîle-i Ahmedîye'ye beyzâ-i islâm demeleri şeri'at-i Muhammediye'nin ve tarîk-i Hakk'ın açık ve zâhir yollar caddeler gibi bembeyâz görünmekte olduğuna işârettir. Anadolu'da şöse yapılan (*) caddelerde seyâhat edenler en uzak yollardan şöseleri gördükleri gibi tarîk-ı hidâyeti görmek ârzûsunda bulunanlar da Dîn-i Ahmedî'yi evvel sûretle a'yân beyân görebilirler.

(*) Maa-t-teessüf pek az yapılmıştır.

Dünyâda teşekkül eden hükûmetlerin hemân umûmî ber vechi-muharrer bir vecibe-i akliye olmak üzere te'essüs etmiş olduğundan hükûmeti vecâyib-i akliyeden bilmiş olan o gibi memleketlerde “Bu sınıf-ı halk hâkim olsun ve şu sınıf-ı efrâd mahkûm olsun” diye âdilâne veyâ bir esâs-i muhakka müstenid mukârrerât

Sayfa-17

dâiresinde teşkîl-i hükûmet mümkün olmayub “El-hüküm limen gâlebe” kânûn-i lâ yetagâyirine tevfikân kavî ve gâlib olanlar hâkimiyeti icrâ hükûmetlerini te'sîs etmişler ve mağlûb ve za'îf bulunanlar bi'l-iztirâr onların rıbka-i itâ'atı altına girmişlerdir.

Nihâyet işbu “El-hüküm limen gâlebe” kâ'idesine tatbîken teşekkül eden hükûmetlerin erbâb-i efrâd-i mahkûmeyi ve teba'ayı itâ'at-i cebriye boyunduruğu altında idâre etmek üzere idâreten ve siyâseten vukû'a getirdikleri mu'âmelât ve harekâtın insâf ve akla ve bâ husûs adl ve hakka iktirân edememesinden mütevellid münâza'at ve hâkim ile mahkûm arasında vukû' bulan muhârebât ve mukâtelât küre-i arzın bazı kıt'alarında ve ez-cümle Avrupa'da mahkûmlerin istihsâl-i hukûk-i hâkimiyetine bâ'is olmuş ve şu sûret-i hükûmât-i meşrûta ve cümhûriyenin teşekkül ve te'essüsüne ve milel ve akvâm-i mahkûmenin ol vechile hukûk-i hükûmet-i milliye ve kavmiyelerine iştirâk ile menâfi-i umûmîyelerinin te'min edilmesine ve bu iştirâktan el-yevm Avrupa'da ve Avrupa hâricinde bazı mahallerde parlamento denilen idârenin ve hâkimiyet-i milliyenin zühûruna sebebiyet vermiştir.

Bu hükûmetlerden cumhûriyet kısmı olanları külliyen hükûmet-i avâm demek olup meşrûten idâre olunan hükûmetler dahi gâh kâfe-i avâmdan gâh avâm ve havâsdan müteşekkil hükûmât-i müşterekeden ibârettir.

Parlamento usûlunun idâreten ve siyâseten bazı muzırrâtı ve şâyân-i mu'ahaza ve tenkîd halâtı ve parlamentoların mensûb oldukları devletler ve milletlerce müceb-i şâyân olacak pek çok rezâletleri varsa da dünyâda her iş nisbidir. Ve şimdiki hâlde bu usûl-i idârenin idâre-i müstebideye nazaran fevâidi hadden efzûndür. Esâsen bu bahs eserimizin sadedi hâricinde bulunduğundan bu bâbda daha ziyâde tedkîkat ve ta'mîkâta lüzûm görmeyiz

Ma'a mâfih şurasını da beyândan kendimizi alamayız ki Avrupa'da hükûmât-i meşrûta usûlunun memâlik-i şarkiyeye nazaran daha kıdemli olması oralarca hükûmât-i utlakayı takyîd edecek ahkâmın büsbütün ma'dûm bulunmasından ve heyet-i hükûmetin

Sayfa-18

bu itlâk ve âdem-i takyîdden bi'l-istifâde sunûff-i teba'ayı tahammül edemeyecek bir dereceye getirmesinden ileri gelmiştir. Gerçi şarkta dahi hükûmât-i müstebide keyfe mâ yeşâ hareket ve itlâk-i inân şiddet etmişlerse de ahâlî-i islâmiye pûyân oldukları girdâb-i cehâlete rağmen meydânda evliyâ-i umûri ve hükümdârâni zabt edecek bir adâlet-i şer'îye mevcûd olduğunu farz etmişler ve buna da güvenerek müddet-i medîde dûçâr oldukları felâketlerin eşhâs-i ma'dûde-i müstebidenin hayâtlarıyla kâim olduğunu bildiklerine mebnî haklarını arayamamışlardır. Garbda bu ümit olmayınca hemân silâh-ı isyâna sarılmak mecbûriyeti hâsıl olmuş şarkta ise ahkâm-i şer'iyye gibi bir mâni'-i istibdâdın vücûdi bu mecbûriyeti daha geç ihsâs ettirmiştir.

Fîl-hakîka parlamentolar ne sûretle ne sebebe mebnî te'essüs etmiştir, yukarda beyân olduğu vechile bir memleketi, bir milleti hükûmet-i gâlebe ve müstebidesi altında ezmiş ve irâde-i keyfiyesinden başka bir kayd-i dînî ve şer'î ve yâhûd -Efrâdın inzimâm-ı re'yine mübteni- bir kayd-i kânûnî ile mukayyed bulunmamış olan bir hükûmetin idâre-i gayr-i âdilesini maslahatlarına, menfaatlerine hukûk-i efrâdiyelerine muvâfık görmeyenler hükûmetin o istibdâdını men' etmek esbâbını tahsîl ve tekmîl ve erbâb-i hükûmet tarafından te'yid ve teşyîd-i nüfûz ve siyâset nokta-i nazarınca te'sîs edilmiş olan usûl ve nizamatı tağyîr veya ta'dîl tâlebiyle ve bu tâleb-i yolda kanlar dökmekle nihâyet Avrupa hükûmât-i müstebidesi hükûmât-i meşrûtaya munkalib ve parlamento usûl-i idâre-i keyfiye ve mutlakaya gâlib olmuştur.

Milel ve akvâm-i garbiyenin efrâd ve avâmı tarafından vukû' bulan bu iddi'alardan milyonlarca kan dökmekten maksadı heyet-i ictimâ'iyenin medâr-i idâresi bulunan hukûk-i siyâsiyede umûm efrâd-i milletin re'yi ve tensîbiyle usûl ve kavânîn-i mukteziye ve âdile te'sîs olunması ve hükûmetin de idâre-i keyfiyesine tâbi' olmayarak o usûl ve kavânine tâbi'iyet mecbûriyetinde bulundurulmasıdır yani hükûmetin hukûk-i siyâsiye ve hükümrânisi ahâlî

Sayfa -19

tarafından bahş edilmiş bir haktan ibâret olmak üzere dâire-i mahdûde ve muayyen içinde kalmasıdır.

Îzâhât-i muharrereden müstebân olacağı vecihle vâkı'a parlamento usûli bu maksadı tamâmıyla istihsâl edememiş ise de herhâlde mühim bir derecede kısmen hâsıl

olduğuna yani hükûmât-i müstebidenin idâre-i keyfiyeye ve muzarrasını hitâma erdiğine şüphe yoktur.

Evet bu maksad tamâmıyla hâsıl olmamıştır. Hadd-ı zâtında da husûli imkânsızdır. Çünkü bir milletin bir hey'et-i ictimâ'îye efrâdının kâmilen re'yini mütâla'âsını bir noktaya cem' etmek ve mücemmi'-i ârâ-i umûmîye bulunan o noktaya istinâden kânûn yapmak elbette imkân hâricindedir. hattâ cumhûriyetle idâre olunan hükûmetler ki bazı hükûmât-i meşrûta gibi olmayup sırf hükûmet-i avâmdan ibârettir onlarda bile tamâmıyla efkâr ve ârâ-i umûmîyeye tevfiķan kânûn yapılamamakta ve nihâyet tanzîm -i kavânin vazîfe-i salâhiyeti arâ-yi umûmîye ile müntehâb ve mansûb olan parlamentoya tevdî' mecbûriyeti görünmektedir.

Parlamento usûli şu hâlde ne netîceyi intâc etmiştir bir hükûmet tarafından bir meclîs-i mahsûsa veyâhûd eşhâs-i muayyene re'yine tevfiķan hukûk-i siyâsiye ve idâreye müte'allık tanzîm kılınan usûl ve kavâidin ve nizâmât-i meri'yenin parlamento usûli cârî bulunan memalikte o hakkın parlamento denilen birkaç yüz şahsa tevdî'inden başka bir şey yapılmamıştır.

Meseleyi aklen müvâzene edelim. Ma'kûlâta tatbîkan biraz muhâkemeye çekelim: Bir hükûmet-i müstebidenin idâre ve idâre-i keyfiyesini mahv etmek ve istibdâdını kırmak o hükûmet tarafından tanzîm -i nizâmât dirâyet ve ehliyeti ile ma'rûf olan ve herkesçe hâl ve şânî kesb-i te'meyyüz eden yetmiş seksen zâtın meselâ bir şûrâ-yi devletin veya bir meclîs-i mahsûsun fetânet ve kifâyetine havâle-i tevdî' olunmuş iken parlamento usûlunun cârî bulunduğu memleketlerde işbu yetmiş seksen zâtın teksîr-i adedinden ve meclîs-i

Sayfa-20

meb'ûsân nâmıyla dört beşyüze iblâğından başka bir şey değildir. Hâl bu ki Dîn-islâmda hilâfet Resûl-i Ekrem sallâ'llâhü Te'âlâ aleyhi vesellem Efendimiz Hazretleri'nin ümmet-i islâmiye üzerinde icrâsına me'mûr oldukları hukûk-i ilâhiye ve hukûk-i siyâsiye-i beşer'iyenin kavânin-i ilâhiye dâiresinde infâzi için te'essüs etmiş bir me'mûriyet-i mukaddese ve mu'azzama olduğundan a'zametiyle berâber esâsî dahi meşverete müstenid bulunduğundan bizce meşvereti te'sîs mükteziyât-i dînîyemizdendir. Avrupalılarınki gibi yalnız ma'kûlâtan ileri gelme bir şey değildir.

fa-21**mebhas****3**

Hilâfet ve imâmet-i islâmiye bidâyeten ne sûretle te'essüs etmiş ve ne sebebe mebnî diyânet-i celîle-i islâmiye'nin erkân-i mühimmesi cümlesinden bulunmuştur?

Din-i mübîn-i Ahmedîye'nin binâ-i kudsiyet intimâsı birinci mebhasta beyân olduğu vechile kitâb ve sünnet ve icmâ'-i ümmet ve kıyâs-i fukahâdan ibâret olmak üzere dört rükün ve esâsa mübtenîdir.

Maksadımız diyânet-i celîle-i islâmiye'nin binâsı olan şu dört esâsa müte'allik izâhât-i mufassala i'tâsıyla fikha dâir bir risâle ta'zîmi olmayıp hilâfet ve imâmetin işbu dört esâstan hangisine müstenid olduğunu ve en evvel hilâfet ve imâmetin ne sûretle te'essüs ettiğini ve bu dîn-i ulviyenin o hilâfet ve imâmete ne nazarla baktığını tavsîhtir.

İmâmet ve hilâfet-i islâmiye erkân-i erba'a-i dînîyenin ikincisi bulunan sünnet-i seniyye ile üçüncüsü bulunan icmâ'-i ümmetle te'essüs etmiş ma'lûm olduğu vechile sünnet-i seniyye ahkâm-i celîle-i Kur'ânîyeyi ve icmâ'-i ümmet denilen akvâl ashâb-ı kirâm da sünnet-i seniyyeyi müfessır olduğundan Hazreti Furkân-i azîmu'sş-şândan ve sünnet-i seniyye-i Nebeviyye'den istinbâten ve delâleten hâsıl olan icmâ'-i ümmetin bu hükmü te'yîd eylemiş olduğundan buraları muvazahen ve müdellelen isbât olunacaktır.

“El-yevm ekmeltü leküm dîneküm” âyet-i kerîmesi mantûk-i münîfine göre fûrkân-i a'zîm-i şân diyâneti ve Fahr-i kâinât aleyhi ekmelü't- tahiyyat Efendimiz Hazretleri de emr-i ilâhi dâiresinde tamâmıyla ve hakkıyla vazîfe-i mukaddese-i nübüvvet ve risâleti ikmâl ettikten sonra sebab-i hilkat-i âlem o Resûl-i mükerrem ve muhterem Efendimiz Hazretleri'nin a'zîm-gülşen serâ-yi illiyyin oldukları zamân ashâb-i kirâm zevî'l-ihirâmın evvelce işâret olunduğu

Sayfa-22

vechile ilk icrâ'ât-i aliyyeleri bi'l-müşâvere ümmet için İmâm ve halîfe nasb ve ta'yîni husûsundan ibâret bulunmuş ve şu mesele-i mühimme-i dînîye mu'âmelât-i sâire-i dînîyenin cümlesine tercîh ve takdîm kılınmıştır.

Hâtîme-i şerefnâme-i risâlet Efendimiz Hazretleri âzem-i gülzâr-i ukbâ oldukları gün Medine-i münevvere'de Ashâb-i kirâm'dan Tâife-i Ensâr fazîlet-i şî'âr “Benî Sa'îde sakîfesinde“ ictimâ' ve Ruesâ-yi Ensâr'dan hasta olduğu hâlde “Said bin

Ubâd'e" râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'nin makâm-i hilâfete iclâs için oraya ihzâr ettiler. Hazreti Saîd bin Ubâde o kadar mühim ve nâzik bir zamânda o mevki'de emr-i hilâfete dâir şu nutku irâd etti.

Hazreti Saîd'in nutku

Cenâb-i Hakk'a hamd ve senâdan sonra "Ey ma'ser-i Ensâr sizde olan sâbika-i islâmiyet ve fazîlet akvâm-i Arab'ın hiçbirinde yoktur. Fahri Resûl salla'llâhü aleyhi vesellem Efendimiz Hazretleri Mekke-i mükerrerem'de bunca sene kendi kavm ve aşîreti arasında kaldılar. Halkı islâmiyete dîn-i Hakka da'vet buyurdular. Bu müddette vukû' bulan da'vet-i celîle-i risâlet-penâhileri semeresiyle kendi kavminden kendi aşîretinden pek az âdamlar nübûvvetini tasdîk ile islâmiyeti kabûl eylediler. Nübûvvetini tasdîk islâmiyeti kabûl eden bu mü'mînler bu müslümânlar o kadar az idiler ki aleyhi's-selâtu ve's-selâm Efendimiz Hazretleri'ni takviyeye dîn-i mükerrerimini ta'zîze muvâfık olmadıktan başka aleyhinde vukû' bulan tecâvüzât ve ta'diyâtı bile def'ine gayr-i kâfi ve gayr-i muktedir idiler. Vaktâ ki Cenâb-i Zü'l-celâl lütf-i Sübhâniyesiyle sizin⁵ üç a'lâ-yi fazîlete su'ûdunuzu murâd etti. Fazîlet ve kerâmeti size sevk ve ihsân etmesiyle vâhdâniyet-i ilâhiyeye risâlet-i celîle-i Nebevîye'ye imân ve Habîb-i Hüdâ-yı ashâb-i kirâmını takviye ve kendisini ve Dîn-i mübîn-i Ahmedîye'sini i'zâza himmet ve emr-i cihâda sarf-i celi mukadderatle şevket-i

Sayfa-23

İslâmiyeyi a'lâ ve i'lân ettiniz. Düşmânları aleyhinde en şiddetli muhâcemâtta ve muhârebâtta bulundunuz bir derecede ki Arâblar kâmilen tav'an ve kerhen emr-i celîl-i ilâhiye müti' ve münkâd ve en uzakta bulunanlar dahi eser-i cihâd ve muhârebâtınız olmak üzere virgü ve cizye vermekle karîn-i iftihâr ve es'ad oldular. Sizin seyf-i sarmanızla bütün Arâblar Nebî-i zîşân'a baş eğdiler. Bu cümle ile berâber hâtem-i nebîyyîn alehi's-selâtü Rabbi'l-mü'in Efendimiz Hazretleri de sizden râzı ve hoşnûd olduğu hâlde bu gün sizi terk ederek âlem-i ukbâya rihlet buyurdular. Binâen aleyh emr-i imâmet ve hilâfet sizin başkalarından ahak olduğunuzda şüphe olmadığından istibdâd ile hilâfeti kendînze hasr ve tahsîs ediniz. Hilâfetin sizden başka kimseye âid olamayacağını belleyiniz."

⁵ Ensârın

Ensâr-i kirâm'ın umûmi Hazreti Saîd'in bu fikir ve kavli karîn-i isâbet ve ifâdât vâkı'asını nazar-i dikkate almak bâdî-i hüsn-i muvâffakiyyet olduğundan ve hilâfet ve imâmetin kendisine tevcihi lâzım bulunduğundan bahs ile ol vechle icrâ-i icâbı muktezâ bulunduğuna dâir cevâb verdiler.

Bu vâkı'a Farûk-ı a'zam İmâm Ömer râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'ne ihbâr olur olunmaz sa'âdet hâne-i Cenâb-i Nebevîye'de bulunan Ebû Bekir-ı Sıddîk râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'ne gelmeleri için haber gönderdi. Hazret-i Sıddîk "meşkûl olduğu" cevâbını vermekle gelip Hazret-i Farûk ile mülâkâta şitâb etmedi.

Hudûs ve zühûr eden bir mes'eleden dolayı behemehâl huzûrları ve mülâkâtları lâzım ve lâbüd olduğunu mutâzammin Farûk-ı a'zam tarafından gönderilen ikinci haber üzerine Hazret-i Sıddîk sa'âdet hâne-i kudsiyet-âşiyâne-i Cenâb-i Peygamber'den çıktılar ve İmâm Ömer Hazretleriyle görüşüp Ensâr-i kirâm'ın nasb-i İmâm ve halîfe hakkındaki müzâkere ve karârlarını öğrendiler. Derhâl yanlarında emînu'l-ümme Hazreti Ebî Ubeyde râdiya'llâhû Te'âlâ anhu olduğu hâlde sakîfe-i Benî Sa'âde'ye gittiler.

Orada ictimâ' etmiş ve Saîd bin Ubad'e Hazretleri'ne bey'atı hemân heman

Sayfa-24

karârlaştırmış olan Ensâr-ı kirâm'a karşı Hazret-i Sıddîk tercümesi zîrde münderic nutkı irâd ve beyân eyledi.

Hazret-i Sıddîk'ın nutukları tercümesi

Cenâb-ı Hakk'a hamd ve senâdan sonra "Hâlıkü'k-kâinât bizden⁶ bir Peygamber-i Zî şân bahs ve irsâl buyurdu. İbâdullâh Cenâb-ı Hakk'ı taimadıkları ve Zât-ı Vâcibu'l-vücûd yerine taştan ağaçtan ma'mûl masnu'-ı muhtelif ve mütenevvi' ilahlara tapındıkları hâlde onları vâhdâniyet ve ibâdet-i ilâhiyeye da'vet için o Nebî-i Zîşân-i muhteremi o mâh-i küfr ve delâli me'mûr etti. Hazret-i Fahr-i risâlet vazîfe-i mukaddese-i nübûvvet ve risâletleri icâbınca halkı Tevhîd-i bârî'ye ve ibâdet-i Cenâb-i kibriyâ'ya da'vet eylediyse de abâ ve ecdâdının dînini terk etmekten, diyânet-i celîle-i islâmiye ve cedîde-i kabûlden ibâret olan bu da'vete icâbeti kavm-i Arap pek ziyâde isti'zâm ve muhâlefete ve ona göre mukâvemetle ziyâdesiyle ced ve ikdâm ettiler. Habîb-i Hüdâ dâ'yi-i tarîk-i Hüdâ olan Nebî-i ümmî-i arabî sâlla'llâhü aleyhi ve sellem

⁶ Muhâcirinden, Kureyş'ten ehl-i Mekke'den demektir.

Efendimiz'in da'vet-i kudsiyesine karşı Hakk-ı celîl nübûvvet penâhlarında ezâ ve cefâya nübûvvet ve risâletlerini tekzîbine ictisâr edenlere mukâbil nübûvvet ve risâletini tasdîka ve kendisini takviye ve ikdâra ve diyânete karşı gelen şiddeti sabr ve metânetle def' ve tahammüle Cenâb-i Hak muhâcirîn-i evvelini tahsîs eyledi. Nübûvvet ve risâletini en evvel tasdîk ve her türlü ezâ ve cefâya sabır ve tahammül iden işbu muhâcirîn-i evvelinin killet-i nüfûs ve adedleriyle berâber bütün âlemin kendilerine karşı vukû' bulan muhâlefetlerinden mütevahhiş ve hâ'if olmadılar. Killet-i adedlerine rağmen kemâl-i sabr ve metânetle bütün mu'ânidine ve küffâra karşı mukâbelede bulundular. Arz üzerinde en evvel Cenâb-ı Hakk'a ibâdet edenler işte bu muhâcirîn-i evvelindir. vahdâniyet-i ilâhiyeye nübûvvet ve risâlet- penâhiyeye evvel be evvel imân edenler yine onlardır. Aleyhi's-selât ve's-selâm Efendimiz Hazretleri'nin en evvelki mu'âvvinleri, muhibleri onlardır.

Sayfa-25

Onlar Resûl-i Ekrem Efendimiz'in kendi aşîretidir. Binâen aleyh mü'essese-i dîn-i mübîn olan Fahr-i kâinât Efendimiz'den sonra hilâfet ve imâmete ahak-ı nas şüphesiz yine onlardır. zâlim olmayanlar bu husûsta onlarla münâza'a çıkarmazlar. Ey ma'ser-i Ensâr size gelince: Sizin dînde fazlınız, islâmda sâbikanız hiçbir vechile inkâr olunmaz. Hakk Sübhâne ve Te'âlâ Hazretleri dînîne Resûl-i Ekremine nusret etmek üzere sizi me'mûr ve aleyhi's-selât Efendimiz'in hicreti için memleketiniz olan Medineyi intihâb etmesiyle hicret-i celîle-i Nebevîye ile sizi müftehar ve mesrûr etti. Nebî-yi mükerrem size hicret eyledi. Muhâcirîn-i evvelinden sonra sizin kadar ve menzilinize yetişecek kimse yoktur. Biz ümerâ siz vüzerâsınız. Hiçbir maslahatta meşveretiniz⁷ mürâca'attan geri kalınmayacaktır. Re'yiniz munazzam olmadıkça hiçbir iş görülemeyecektir.”

Hazret-i Sıddîk'ın bu nutkuna mukâbil Ensâr-i kirâm'dan “Habâb bin Munzir bin Cemuh” râdiya'llâhû Te'âlâ anhu kıyâm idüp vech-i âtî üzere irâd-i nutuk eyledi.

“Ey ma'ser'i Ensâr! Kendi emrinize mâlik olunuz. Çünkü halk⁸ sizin sâye-i nebâhatınızdadırlar hiçbir kimse re'yiniz hilâfında harekete cür'etyâb olamaz. Sizin rü'yetinizden çıkamaz. Siz izzet ve kesret-i aded ve şevketle berâber sâhib-i be's ve

⁷ Pek vâzih vegayr-ikâbil te'vîl birsûretle görülüyorki Hazret-i Sıddîk hilâfetin muhâcirîn-ikirâma tahsisi için Ensâr-i kirâma karşı irâd etmiş olduğu şu nutuk-i muhimde dahi hiçbir maslahatın meşveretsiz görünmeyeceğini mü'essesât-i iknâdan olmak üzere beyân vetasrîh buyurmuşlardır. Artık hilâfet-i islâmiye'nin muhâlif-i meşveret olduğuna dâir hiçbir kimsenin bir sözsöylemeye hakkı kalır mı?

⁸ Halktan maksad muhâcirîndir.

şiddet sizin. Halk sizin edeceğiniz mu'âmeleye, vereceğiniz karâra nâzır ve müntazırdırlar. Arânızda re'yinizde zühûr-i ihtilâf maslahatınızca müstevceb-i vehn ve fesâd olur. Bunlar⁹ sizin hilâfet ve imâmetin

Sayfa-26

mutlaka kabûl etmedikleri takdîrde bizden bir emîr onlardan bir emîr¹⁰ intihâb ve ta'yîn olunsun” Hubâb bin Munzir Hazretleri'nin son ifâdesine Hazreti Farûk cevâb verdiler.

Hazreti Farûkun cevâbı

“Heyhât iki emîr kat'a ictimâ' edemez. Kavm-i Arap ise aleyhi's-selâtü ve's-selâm Efendimiz Hazretleri'nin sizden bulunmaması ve aşîretinize mensûb olmaması cihetle imâretinizi kabûl eyleyemez.”

Bundan sonra Hazreti Hubâb ile Hazreti Farûk arasında şiddetli ve müceb-i nizâ' bazı sözler te'âtî olundu. O sırada Emînü'l- ümme lakab-i aliyyesiyle müftehar olan Ebû İbâde râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri “Ey ma'şer-i Ensâr en evvel Dîn-i mübîn-i Ahmedîye ve Fahr-i Resûl Efendimiz Hazretleri'ne nusret eden siz olduğunuz en evvel ta'yîr-i nüsrete yine siz sebep olmayınız. “ ihtârını dermiyân edince rü'esâ-i Ensârdan “Beşîr bin Saîd” râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri kıyâm ve şu sûretle ifâde-i merâm eyledi.

“Ey ma'şer-i Ensâr müşrikîn ile cihâdda erbâb-i fazîlet ve Dîn-i mübîn-i Ahmedî'de ashâb-i müsâbakat bizim aşîretimiz olduğunda şüphe yoksa da dîndeki müsâbakatımızdan emr-i cihâdda sarf ettiğimiz kudretten maksadımız ve ârzû ve irâdemiz celb-i rizâ-i Bârî'den ve Peygamber Efendimiz'e itâ'attan ibârettir. Murâdımız kendi nefsimiz için bir sa'y ve küşş olmamasıyla nâil olduğumuz bu hizmet ve fazîleti halk üzerinde isti'lâya ve tâleb-i dünyâyâ vesîle ittihâz etmeye hakkımız yoktur. Bilirsiniz ki risâlet-penâh Efendimiz Hazretleri Kureyşten'dir. Binâen aleyh emr-i hilâfet ve imâmete onun kavm-i necîbi

⁹ Bu işâretten maksad yine muhâcirîndir.

¹⁰ Emr-i hilâfet için Muhâcirîn ve Ensâr-i kirâm arasında sakîfe-i Benî sâ'ade'de cereyân iden “Minnâ emîr veminküm” kavlı-imeşhûri “Hubâb bin el-Münzire Hazretleri'nin işte bu hutbe-i belîğasındaki şu ifâdedir, “ifâde-ivâkı'a ashâb-ıkirâmca red olduğuna vebu reddiniçmâ'-i ümmete iktirân ettiğine mebnî islâmda iki halifenin vücûduna âdem-i cevâz kâ'ide-i a'zîmesi te'essüs etmiştir.

Sayfa-27

sâirlerine ahak ve ercâhdır onlarla emr-i hilâfet için münâza'a etmekten Cenâb-i Hak beni muhâfaza buyursun Allâh'tan hâvf edînîz mühâcirîn ile münâza'a etmeyiniz.”

Hazreti Beşîr'in şu kavlı hasmını fırsat ad eden Hazreti Sıddîk yemîn ve yesârın da câlis olan Hazreti Farûk ve Ebû Ubeyde'yi hâzirûna irâe ederek bunlardan birine bey'at etmelerini beyân ve ifâde ettiyse de Hazreti Ömer ve Ubeyde müttefiken şu müdâfa'ada bulundular.

Müşârün ileyhimânın beyânâtı

“Siz efdal-i mühâcirîn olduğunuz ve dîn-i islâmın efdal-i umûri bulunan namâzda Resûl-i Ekrem salla'llâhü aleyhi vesellem Efendimiz Hazretleri'nin halîfesi bulunduğunuz hâlde vücûd-i âlîleriyle kabûl-i imâmet ve hilâfet bizim için imkânsız olduğundan size bey'at etmeliğimiz zamânında ellinizi uzatınız.”

Hazreti Ebû Ubeyde ve Hazret-i Farûk taraflarından vukû'a gelen şu ifâde ve müdâfa'ayı müte'akîb hemân Hazret-i Sıddîk'a bey'at etmek için de davrandılar ise de Beşîr râdiya'llâhü Te'âlâ anhu Hazretleri onlardan evvel davranarak ve müşârün ileyhimâyâ müsâbakat ederek en evvel icrâ-i bey'ata muvâfık olmuş ve ondan sonra diğerleri tarafından bey'at olunmuştur.

Beşîr bin Saîd'in Hazret-i Sıddîk'a bey'at husûsunda vukû' bulan müsâbakatından infi'âl eden müşârün ileyh Hubâb bin el-Münzir ifâde-i âtîye ile Beşîr'e itâb etti.

Hubâb- Emmî zâdeniz Saîd bin Ubâde Hazretleri'nin imâretine hâsed ettiğin için Hazret-i Sıddîk'a bey'at ettin.

Beşîr bin Saîd - Allâh biliyor ki öyle değildir. mühâcirînin hakk-ı sarîhi olan emr-i hilâfette kendileriyle münâza'ayı mekrûh gördüğüm için bey'at ettim.

Ma'lûm erbâb-i sîr der ki Ensâr-i kirâm kable'l- islâm yekdiğerleriyle muhâlif ve mühârib olan (Evs) ve (Hazrec) kabîlesinden mürekkeb olup Hazreçlerin Saîd bin

Sayfa-28

Ubâde Hazretleri'ni imâret ve hilâfete nasb ve ta'yîn etmek husûsundaki tâleb ve ısrârını ve Beşîr bin Saîd'in Ebû Bekir Sıddîk'a bey'atını müşâhede eden “Evs” kabîlesi rû'esâsı “Useyd bin Hüdayr râdiya'llâhü Te'âlâ anhu Hazretleri dahi dâhil olduğu hâlde “Hilâfet ve imâmet bir kere Hazreç aşîretine intikâl ederse bize karşı dâima iddi'â-i

fazîlet rüchân edeceklerinde ve artık bize emr-i hilâfet imâretten kat'an hisse vermeyeceklerinden şüphe olmadığından hemân Hazreti Sıddîk'a icrâ-i bey'at olunması lâzım geleceğini" yek diğerlerine söylediler.

Evsliler'in ve bâ husûs rüesâsından bulunan Hazreti Üseyd bin Hüdayr'in bu ifâdeyi ta'kîben vukû' bulan bey'atları Hazreçliler'in Saîd bin Ubâde Hazretleri'ne bey'at etmek husûsundaki karârlarını bütün bütün ihlâl etmesiyle taraf taraf Hazret-i Sıddîk'a bey'at olundu. Emr-i mühim bey'at hemân orada ve ol sûretle karin-i hitâm oldu.

Hazret-i Saad bin Ubâde Hazreti Sıddîk'a bey'at etmeyerek hânesine gitti. Hazret-i Saad bir müddet bey'attan te'ehhür-u cihetle icrâ-i bey'at etmesi lüzûmuna dâir kendisine vukû' bulan emr ve ihtâra "Aleyhinizde oklarımı tamâmıyla sarf ve isti'mâl etmedikçe ve seyf ve senânımı kanlarınızla boyamadıkça ehl ve aşîretimle bana itâ'at edenlerle berâber sizinle muhârebe eylemedikçe bey'at edemem" cevâbını verdi.

Hazreti Saad bin Ubâde'nin gâyet muvâkkat bir infi'âl eseri bulunan şu ifâde-i tehdît-kâranesine mebnî bey'atına icbârî lüzûmü Hazret-i Farûk tarafından dermiyân olunduydu da bey'at etmemek husûsundaki isrârına nazaran katl olunmadıkça itâ'at etmeyeceği ve aşîretinden, akrabâsından birçok zevât katl edilmeksizin kendisinin katlı da mümkün olmayacağı ve yalnız bir şahsın âdem-i bey'atı Hazret-i Sıddîk'ın hilâfetine imâmetine irâs-i te'sîr ve hâlel edemeyeceği cihetle şimdilik hâliyle terk olunması münâsib ve maslahata muvâfık olacağını yine Beşîr bin Saad Hazretleri ifâde etmesiyle mûcibince bu kâziyede beyne'l-ashâb münâza'a çıkarmamış ve Saad bin Ubâde Hazretleri hâliyle terk

Sayfa-29

olunmuştur. Sakîfe-i benî Sâ'ide denilen mevki'de Hazret-i Sıddîk'a bey'at olunmazdan mukaddem cereyân eden müzâkerâta Ensâr-i kirâm'ın cümlesi veyâhûd bazıları muhâcirîne bey'at olunmak lâzım gelse bile İmâm Ali râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretlerin'den başkasına bey'at etmeyeceklerini ifâde etmiş oldukları bu bâbdaki rivâyât-ı mevsûa-i târîhiye cümlesindedir.

Hazreti Haydar-ı kerrâr ile benî Hâşim ve Aşere-i mübeşşere'den Zübeyr ve Talha râdiya'llâhû Te'âlâ anhüma hazerâtı da Cenâb-ı Sıddîk'a bey'at etmek emrinde te'ehhur ettiler. Hattâ Zübeyr Hazretleri İmâm Ali Efendimiz Hazretleri'ne bey'at olunmadıkça kılıncının kınına sokmayacağını makâm-ı tehdîdede ifâde etmesine mebnî

elinden alınıp pare pare oluncaya kadar taşlara vurulmasına Hazret-i Farûk-ı azam tarafından emr verilmiştir.

Bir rivâyete göre Sakîfe-i benî Sâ'ide'de vukû' bulan bey'ati müte'âkıb İmâm Ömer Efendimiz bey'attan te'ehhureden zevât-i müşârun ileyhim hazerâtı nezdine gidip kendilerini iknâ ve celb etmiş ve cümlesi tarafından hemân bey'at olunmuştur.

Diğer bir rivâyete göre İmâm Ali Efendimiz Hazretleri Ebû Bekr Sıddîk Hazretleri'ne bey'at olunduğunu istihbâr itmekle berâber gecelik elbisesiyle hemân koşarak bey'ata müsâra'at buyurmuşlar ve orada elbiselerini giymişlerdir.

İşbu zevât ve eşhâs-i ma'lûme ve ma'düdenin keyfiyet ve zamân-i bey'atları maddesinde yekdiğerine bir dereceye kadar mübâyin görülen bu rivâyetler ileride îzâh olunacak tedkîkat ile birbirine tevfiik olunacaktır.

Hazret-i Sıddîk'a edilen bey'at husûsunda Ebû Süfyân bin Harb râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'nin kutub-i sîyer ve târihte muharrer olan sözleri şâyân-i tezkârdır.

Hazret-i Sıddîk'a bey'at olunur olunmaz Ebû Süfyân Hazretleri şu sûretle idâre-i kelâm etmiştir:

Ebû Süfyân: Ey Ali abdi Menâf ortalığı istilâ etmiş bir toz bir gubâr

Sayfa-30

görüyorum ki otuzu, o gubârı ancak kan ile yıkamak mahv etmek mümkün olabilir. Ebû Bekri makâm-i hilâfete ne için ikâme ettiniz. Zelîl ve za'îf olan Ali ve Abbâs nerededirler. Emr-i imâmet ve hilâfet Kureyş içinde en za'îf bir şahısta ne sebebe mebnî takarrür ediyor. "İmâm Ali'ye hitâben" elini uzat sana bey'at edeyim. Arzû ederseniz Medine'yi atlı ve piyâde ile doldurayım:

Hazret-i Ali râdiya'llâhû Te'âlâ anhu: Allâh bilir ki bu sizinle murâd ve maksadın nâr-i fitneyi îkâd etmektir. İslâm için hayır yerine şer istemektir. Senin nasihatına ihtiyâcımız yoktur.

Hazret-i Haydar-i Kerrâr Ebû Süfyân Hazretleri'nin ifâdât-i vâkı'asını ve teklîf ini bu sûretle red cerec buyurmuşlardır. Sûret ve keyfiyet-i cereyânı îzâh olunduğu vechile Ebû Bekir Sıddîk Hazretleri'nin icmâ'-i ümmetle imâmet ve hilâfete nasb ve ta'yîn olunması hilâfet ve imâmet-i islâmiyeyi te'sîs etmiş ve hilâfet ve imâmetin ahden "Yâ ni Velîahd intihâb ve nasbıyla" bir halîfeden diğer halîfeye intikâlı da yine Hazreti Sıddîk'm İmâm Ömer Efendimiz Hazretleri'ne velâyet-i ahdi tevfiiz etmelerinden ve bu

tevfiz ve tevcîhe ashâb-i kirâm-i mü'âllâyı ittisâmın hiçbir tarafından bir gûne i'tirâz sard ve ityân olunmamasından nâşî halife ve imâmın istediği zâtı şerâit-i lâzime-i şer'iyeyi hâiz olduğu hâlde ahden tahlîf etmesi de ol vechile icmâ'-i ümmete iktirân eylemiştir. Hazret-i Sıddîk'ın hilâfeti de Hazret-i Farûk-i a'zami tahlîf etmesi de te'essüs-ü hilâfet maddesi için icmâ'-i ümmetin ussu'l- esâsı olduğunu mebnî bu iki cihet başka başka tedkîk ve ol bâbdaki menkûlât-i sahîhe ve rivâyât-ı mevsûka ta'mîk olunacaktır.

Hilâfet-i Hazreti Sıddîk'a dâir buraya kadar verilen ma'lûmat-i mücmele rivâyât-ı mevsûka-i târîhiyeden ibâret olup hâlbuki bu mesele yukarda beyân olunduğu vechile hilâfet-i islâmiye'nin üssu'l- esâsı ve imâmetin mebnâ-i masûnu'l- enderâsı olmasıyla keyfiyet ve sûret-i vukû'ı fikhen ve ulemâ-i islâmiye tarafından lüzümü kadar tedkîk ve ta'mîk

Sayfa-31

olunmuş ve ahkâm-i dînîye ve akâid-i islâmiye sırasına dâhil olmuş bir mesele-i a'zîme ve mühimme olduğundan fikhen ve ülemânın netîce-i tetebbu'ât ve tedkîkât-ı fevke'l-âdesi bulunan izâhâtı da mufassalen beyân ve tevzîh etmek muktezidir.

Hilâfet-i Hazret-i Sıddîk'ın sıhhat ve hakîkati isbât eden delâil-i nakliye ve akliye

Umûmen müslümânlarca ma'lûmdür ki Furkân-i a'zîmü'ş-şândan sonra en sahîh olmak üzere mücemmi'-i aliyye olan Kitâb-i e'imme-i hâdis'den Hazreti Şeyh "Buhârî" ve Hazreti "Müslim" taraflarından cem' ve tasnîf olunmuş olan "Sahî hayn-i Buhârî ve Müslim" kitâblarıdır.

Bu iki kitâb-i şerîfin ikisinde dahi mestûr olduğu vechile halife-i sâni Hazreti Farûk-i a'zam hilâfetleri zamânında farîzü-i haccı bi'l-ifâ Medine-i münevver'e avdetlerinde Hazreti Sıddîk'ın hilâfetine ve sûret-i vukû'ına dâir pek ziyâde meşhûr olan hutbesini irâd etmiştir.

Sıddîk-i Ekber Hazretleri'nin imâmet ve hilâfetlerine müte'allık izâhâtı mütâzamın Farûk-ı a'zam tarafından irâd olunan bu hutbe-i meşhûrenin ihtivâ ettiği fukârâtından "Vekad küntü zevvertü makalete" ibâresi ketb-i 'itikâdiyemizde kelâm-i nefsiye delîl ittihâz olunmasıyla ve binâen aleyh mütevâtir olan mezkûr hutbenin ehemmiyet-i favke'l-a'desi derkâr bulunmasıyla tercumesi zeylen derc olunur:

Hazret-i Farûk'un nutk-i me'âli

Ömer vefât ederse falân zâta bey'at edeceği sizden biri tarafından ifâde ve beyân olduğunu haber aldım. Ebû Bekir Hazretleri'ne fece'ten bey'at olduğuna hiç

Sayfa-32

bir kimse aldanmasın. Vâkı'a müşârun ileyh Hazretleri'ne bilâ tedbîr bağteten¹¹ bey'at olundu. Fakat Cenâb-i Hak melhûz olan şer'den, muzırratdan o bey'at ile hey'et-i islâmiyemizi muhâfaza ve vekâyâ eyledi. Bugün aranızda Hazreti Ebû Bekr Sıddîk gibi umûmun kendisine serfûrû etmeye mecbûr olacağı bir zât yoktur. Rûh-i pür fûtûh Hazreti risâlet-penâh-i azim-i Gülşen Seray-i illiyin olduğu zaman halife-i müşârun ileyh hazretleri milletin en hayırlı zevâtından idi. Hazreti Ali ve Zübeyr râdiya'llâhû Te'âlâ anhüma berâberlerinde bulunan zevât ile kerîme-i mükerreme-i nebîyy-i zîşân Fâtıma-i aliyeti'ş-şân râdiya'llâhû Te'âlâ anhâ Hazretleri'nin sa'âdethânelerinde bizden tahallûf ettiler. Mühâcirîn-i kirâm ise Hazreti Sıddîk'ın yanına toplandılar. İhvânımız olan Ensâr-i kirâm'ın cem'iyetine gitmek lüzûmunu Sıddîk-i Ekber'e ifâde ve teklîf ettim. Berâberce yanlarına gittik. Yolda sülehâdan iki zâta tesâdüf ettik. Bu iki zât Ensâr-i kirâm Hazretlerinin kendi aralarında verdikleri karârı bize anlattılar. Ve "Ey mahşer-i muhâcirîn nereye gidiyorsunuz?" dediler. Ensâr-i kirâm kardaşlarımız yanına gideceğimizi bu iki zâta haber verdik. Bunlar "Yok oraya gitmeyiniz, onlara takrib etmeyiniz. Ey mahşer-i muhâcirîn kendi işinizi kendînz tesviye edînz" cevâbıyla bizi gitmekten men' etmek istediler. Ben mutlak gitmeliyiz dediğimden yola devâm ettik. Vaktâ ki Sakîfe-i benî sâ'ide'ye vardık. Ensâr-i kirâm Hazretleri'nin orada müctemi' olduklarını gördük. Cemiyetin içinde uzanmış örtülmüş birini gördüğümden bunun kim olduğunu sordum. Saad bin Ubâde Hazretleri olduğunu söylediler. Uzanmasının, örtülmesinin sebebini suâl ettiğimde hasta olduğu cevâbını verdiler. Bu suâl ve cevâbı meclîsde ku'ûdumuzu müte'âkkıb hatîpleri kıyâm etti. Bu hatîp Cenâb-i Hakk'a lâyıık-ı vech ile hamd ve senâ ettikten sonra şu vechile ifâde-i merâmında bulundu. "Ammâ bâ'd biz Allâh'ın Ensârı, islâmın askeriyiz. Ey ma'şer-i muhâcirîn siz dahi bizim ileri gelenlerimizden büyüklerimizdensiniz. Fakat sizden

¹¹ Mesele-i bey'at öyle bir iki âdamın re'yine vâbeste olmayacağını anlatmaktadır.

Sayfa-33

bir kavm bir cemâ'at bize isti'lâ ve tereffu' ve bizi dûçâr-i hüsrân etmek istersiniz. Emri hilâfeti kendînîz deruhde ederek bizi mahrûm bırakmak ârzûsundasınız. İstibdâd edip imâmet maddesini kendînîze hasr edeceksiniz.” Dedi.

Hatîplerin bu nutkı karîn-i hitâm olunca beğendiğim bir makâleyi tasavvur ve tasmiî etmiş bulunduğumdan Hazreti Sıddîk vücûduyla huzûruyla berâber o sözleri beyân ve irâd için davranmak istedim. Hâlbuki müşârun ileyh Hazretleri benden ziyâde halîm ve vakûr olduğundan bir dereceye kadar kendilerine medâren ve ri'âyet ederdim. İfâde-i merâma mübâşeret etmek istediğim zamân Hazret-i Sıddîk beni men' etti. Sabr etmecliğimi emreyledi. Kendisini gücendirmek istemediğimden ihtiyâr-i sükût ettim kendileri söze başladılar benden a'lem idiler. Hakîkaten benim tasavvur ve tasmiî ettiğim sözlerden birini terk etmeyerek kâffesini beyân ve yâhûd ondan iyisini efdalını bi'l-bedâhe irâd ve ityâan etti. Ondan sonra “Siz tafsil ve irâd eylediğiniz mehâsin-i fedâile ve ef'âl-i hayriyeye hakîkaten mâliksiniz ve onlara ehilsiniz fakat Arâblar emr-i hilâfeti Kureyş için bilirler. Başkaları için tanımazlar. Çünkü Kureyşiler neseben ve memleketen Arâblar'ın vasatında bulunuyorlar. “Benim ve Ebû Ubeyde bin Cerrâh Hazretleri'nin ellerimize yapışarak bu iki zâdtan birini halife ve İmâm nasb etmek üzere ta'yîn ve takrîr ettim. Hangisini ârzû ederseniz ona bey'at edînîz” buyurdular. Hazreti Sıddîk'ın ifâdât ve izâhât vâkı'asından yalnız bu cümle-i ahîre gücümüne gitti. zirâ indimde boynumi urmak hayâtıma ol sûretle hâtime çekmek Hazreti Sıddîk'ın vücûduyla berâber imâmet ve hilâfete nasb ve ta'yîn olunmaktan ahsen ve ehven idi. Hazreti Sıddîk'ın ifâdâtı hitâm bulduktan ve bana veyâhûd Ebû Ubeyde Hazretleri'ne bey'atı Ensâr-ı kirâm'a teklîf ettikten sonra Ensâr'dan bir zât¹² (Benim re'y ve tedbîrim meseleyi hasm eder. Ey ma'şer-i Kureyş bizden bir emîr sizden bir emîr nasb olunsun) dedi. Hubâb'ın şu ifâdesini

Sayfa-34

müte'âkıb söz çoğaldı. Her taratan bir ses, bir sâdâ mürtefi' oldi. müzâkerât ve makâlât o mertebeye kesb-i şiddet etti ki zühûr-i ihtilâftan cidden korktum. Binâen aleyh Hazreti Sıddîk'a hitâben “Yâ Ebâ Bekr elini ver sana bey'at edeyim” dedim müşârun ileyh Hazretleri de elini uzattı ben bey'at ettim. Oradaki muhâcirîn dahi bey'at ettiler. Ondan sonra Ensâr-i kirâm hazerâtı da bey'at ettiler. Va'llâhı içinde

¹² Yani Hubâb bin el-Münzir

bulduğumuz umûr ve husûsâtta Hazreti Sıddîk'a ettiğimiz bey'at kadar muvâfık maslahat bir iş görmemiştir. Bey'at etmeksizin Ensâr-ı kirâm'a müfârat etmiş olaydık bizden sonra bir bey'at ihdâs etmeleri kaviyyen melhûz idi. O hâlde rızâ ve muvâfakatımız olmaksızın kendilerine bey'at mecbûriyetinde ve yâhûd hilâflarını iltizâm ile fesâdın zühûri gibi bir felâket karşısında bulunmaktan havf ettik.”

Bey'at-i Hazreti Sıddîk'a dâir olan Hazreti Farûku'n iş bu hutbeleri o kadar mütevâtirdir ki bi'l-cümle siyer ve tevârihde derc olunmuş olduktan başka “Kad küntü zevvertü mekâleten” fıkrası da ketb-i i'tikâdiyede kelam-ı nefsiye delil ittihaz olunmasıyla hutbe-i mebhuse-i mesâili-i i'tikadiyeye dâhil olmuş ve en mühim mesâil-i dînîye ve i'tikâdiyeden olan kelâm-i nefsi maddesinde nazar-i dikkat ve i'tibâre alınmıştır.

Revât-i hâdisden Nesâî ve Ebû Ya'li? ve Hâkim Hazeratı'nın ecille-i ashâbdan İbni Mes'ûd râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'nden tashîh ettikleri rivâyete göre Mefhar-i kâinât Efendimiz Hazretleri'nin vefât-i aliyyi nübûvvet- penâhilerinde Ensâr-i kirâm “Minnâ emîr ve minküm emir” dediler. Ömer bin Hattâb Hazretleri yanlarına giderek “Ey ma'şer-i Ensâr bilmezmissiniz ki aleyhi's-selatü ve's-selâm Efendimiz Hazretleri hâl-i hayâtında halka namâz kıldırmak ve imâmet etmek için Hazreti Sıddîk'ı me'mûr buyurdiler. Sebeb-i hilkat-i âlem Efendimizin namâz için kâfe-i müslimîne takdîm buyurdıkları müşârun ileyh Hazretleri'ne hanginiz tekaddüm etmeyi revâ göreceksiniz?” dedi. Farûk-i a'zam'in bu ifâdesine cevâben Ensâr-i kirâm Hazreti Sıddîk'a takdîm etmekten isti'âze ettiler.

Sayfa-35

Revât-i hâdisden İbni Saad ve Hâakem ve Beyhakî Hazeratı'nın Ebî Saîd-el-Hudrî râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'nden istihrâc ettikleri rivâyet dahi şudur:

“Said bin Ubâde râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'nin hânelerindeki sofada¹³ ictimâ' eden Ensâr-i kirâm Hazretleri'nin hatîbleri Hazreti Sıddîk ve Farûk-i a'zam dahi hâzır buldukları hâlde kıyâm idub nutuklar irâd ettiler. Bu hatîblerden biri dedi ki “Ey ma'şer-i muhâcirîn aleyhi efdâle's-salât Efendimiz Hazretleri bir maslahata bir me'mûriyete sizden birini ta'yîn buyurdıkları zamân bizden de birini terfîk buyurmakda idiler. Binâen aleyh emr-i hilâfete biri bizden diğeri sizden olmak üzre iki zâtın ta'yîni lâzımdır. Bu hatîbin şu ifâdesinden sonra Ensâr-i kirâm'ın hütebâsı bu fikr ve

¹³ Sakîfe-i benî sâ'adedir.

mütâla'âyı tervîc zımmında müte'akıben irâd-i nutk eylediler. O esnâda Zeyt bin Sâbit¹⁴ râdiya'llâhü Te'âlâ anhu Hazretleri kıyâm ederek bu yolda idâre-i kelâm itti.

“Biliyorsunuz ki Resûl-i Ekrem salla'llâhü aleyhi vesellem Efendimiz Hazretleri muhâcirînden idiler. Halîfeleri de muhâcirînden olacaktır. Fahr-i risâlet Efendimiz'in Ensârı idik şimdi de halîfesinin Ensârı olmaklığımız muktezidir” Bu ifâdeyi müte'akıb Hazreti Sıddîk'ın elini tutarak “İşte bu zât halîfeniz, imâmınızdır.” Didi.

Hazreti Zeyd'in şu ifâde ve mu'âmelesini müte'akıb Hazreti Farûk derhâl ve muhâcirîn-i kirâm onu ta'kîben bey'ata müsâra'at ettiler Ensâr dahi onlara peyrev oldiler.

Bey'ati müte'akıb Hazreti Sıddîk-i Ekber minbere çıkararak hâzır olan ashâb-i güzîn rıdvanu'llahı Te'âlâ aleyhim ecme'in Hazeratı'na göz gezdirdi. Zübeyr bin Avvâm Hazretleri'ni görmediklerinden müşârun ileyhiyi istediler ve kendileriyle şu muhâverede bulundular:

Sayfa -36

Hazreti Sıddîk: Yâ Zübeyr Resûl-i Ekrem salla'llâhu aleyhi vesellem Efendimiz Hazretleri'nin teyze zâdesi ve havârisiyim dedînîz de şakk-ı asâ-i müslimîni mi ârzû ettiniz?

Hazreti Zübeyr: Ey halîfe-i Resûlullâh levm ve serzeniş yokdur.

Zübeyr Hazretleri bu cevâbı müte'akıb hemân kıyâm idub Hazreti Sıddîk'a bey'at dahi itti.

Bundan sonra Hazreti Sıddîk yine ashâb-i kirâm Hazretleri'ne atf-i nazar-i dikkat idub İmâm Ali râdiya'llâhü Te'âlâ anhu Hazretleri'ni görmediklerinden müşârun ileyhi Hazretleri'ni de istediler. Teşrîflerinde onunla muhâvere-i âtîyede bulundular.

Hazreti Sıddîk. Dedînîz ki Resûl-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri'nin emmi zâdesiyim. Kerîme-i mükerreremelerinin zevciyim. Nebîyy-i muhteremin dâmâdıyım. Şakk-i asâ-i müslimîn mi etmek istedînîz?

Hazreti Ebû Tûrâb. Yâ halîfe-i Resûlüllah levm ve serzeniş yoktur. Cevâbını virmekle berâber derhâl bey'ata müsâra'at dahi buyrulur.

Revât-i hâdisden ibni İshâk Cenâb-i zühriden o da enes-i râdiya'llâhü Te'âlâ anhu Hazretlerrin'den vukû' bulan rivâyet dahi şu vecihledir:

Sakîfe-i benî sâ'ide'de bey'at olunduğunun ikinci günü Hazreti Sıddîk bir hutbe

¹⁴ Ehille-i Ensâr-i kirâmdandır.

okumak için minbere su'ûd etti. Kendileri irâd-i hutbe etmezden mukaddem Hazreti Farûk-i a'zam kıyâm edub ifâdât-i âtîyede bulundi:

Hazreti Farûk'un Beyânâtı

Cenâb-ı Hakk'a hamd ve senâ ettikten sonra "Hak celle ve a'lâ Hazretleri emrinizi"¹⁵

Sayfa -37

ahseniniz olan Hazreti Sıddîk'a tevfiz buyurdular. Hazreti Sıddîk cümlelizin ahsenidir, efdalidir. Resûl-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri'nin gârda refiki, sahîbidir. Sânî-i isneyn oldukları ma'lûmdür. Kalkınız kendisine mübaya'at edînz."

Farûk-i a'zam'ın beyânâtı üzerine Sakîfe-i benî Sâ'de'de vâkî' olan bey'attan başka halk tarafından Hazreti Sıddîk'a tekrâr bey'at-i umûmî icrâ olundi.

İş bu bey'at-i âmmeden sonra Hazreti Sıddîk'ın irâd ettikleri hutbe aynen şöyledir:

Cenâb-ı Hakk'a hamd ve senâdan sonra

Emmâ bâ'd eyyühe'n-nâs fe enni kad vüliytü aleyküm ve lestü bi hayriküm fe inne ahsentü fe e'inûni ve in esâ'tü fe kûmûniyu's-sıdîka emânetün ve'l-kizbe hiyânetün ve'z-za'îf fiküm kaviyyün indi urîhu aleyhi Hakkahu inşâ'llâh ve'l-kaviyyü fiküm za'îfün ahze'l-hakkı minhü inşâ'llâh lâ yed'u kavmi'l- cihâd fi sebili'llâhi illâ darebehümü'llâh bi'z-zilli ve lâ teşyû'l- fâhişete fi kavmin kattun illâ âmmehümü'llâh bi'l-bâlâi etye'ûnî mâ ta'tu'llâhi ve Resûlihi fe izâ aseytu'llâhe ve Resûlehu felâ tâ'ate li aleyküm kûmû ilâ salâtüküm yerhemkümü'llâh"

Bu hutbenin me'âli

Eyyühe'n-nâs sizden eyi olmadığım hâlde emr-i idâreniz uhdeme tevdi' olundi. İyilik edersem bana mu'âvenet edînz kötülük edersem beni doğrultunuz. Doğruluk emânet yalancılık hiyânettir. za'îf olanlarımız inşâ'llâhü Te'âlâ hakkını istifâ edinceye kadar nezdimde kavîdirler. Kavî olanlarınızı kendisinden ahz ve istifâ-yı hak edinceye kadar nazarımda za'îftirler. Fi sebili'llâh cihâdı terk eden hiçbir kavim yoktur ki Hak Te'âlâ Hazretleri onları tezlîl itmesun aralarında fevâhişin şâyi' olduğu hiçbir kavim

¹⁵ Emri-i hilâfeti

yoktur ki hak Te'âlâ Hazretleri onlara belâyı ta'mîm eylesun. Ben Allâh'a ve Resûlüne isyân edersem itâ'at olunmak istihkâkından

Sayfa-38

mahrûm olunacağımdan bana itâ'at¹⁶ etmeyiniz. Namâza kalkınız. Allâh'ın rahmetine nâil olunuz.”

Mûsâ bin Ukbe'nin “Mağâzî” nâm kitâbında yazdığı ve Cenâb-i hâkim'in da Aşere-i mübeşşere'den Abdurrahman bin Avf râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'nden tashîh ettiği rivâyete göre Ebû Bekir Sıddîk Hazretleri şu hutbeyi irâd buyurmuşlardır:

Abdürrahman Hazretleri'nin rivâyet ettikleri hutbe-i Hazreti Sıddîk da budur:

Vallâhi mâ küntü harîsen ale'l-imâreti yevmen ve lâ leyleten velâ küntü râğiben fihâ ve lâ sâ'eseltüha'llâhefi sırrı velâ alâniyete velakinni eşfaktu mine'l-fitneti ve mâlî fi'l-imâreti min râhetin lekad kaletdü emren azîmen mâlî bihi men talekehu vela yüdde illâ bi takviyyetu'llâhi”

Bu hutbenin me'âli

“Allâh alîmdir ki ben ne bir gün ne bir gece imârete harîs oldum. Hilâfete hiçbir vakit râğbet itmedim. Ne sırren ne alenen hiçbir zama imâmet ve hilâfete mazhariyetimi Hak Sübhânehu ve Te'âlâ Hazretleri'nden temennî ve istid'a eylemedim. Hilâfet ve imâmeti kabûl edişim fitne zühûr etmesi hâvfından münba'istir. emâret ve hilâfette huzûr ve râhatım yoktur. Uhdeme bir emr-i azîm tevfiş olunmuştur ki Cenâb-i Hak beni takviye etmez ise bu bâr-i sakîl hilâfete tahammül ve tâkatim gayr-i müsâ'ittir.”

Hazreti Sıddîk'ın bu hutbeleri İmâm Ali ve Zübeyr bin Avvâm râdiya'llâhû Te'âlâ anhüma hazerâtının emr-i hilâfet maddesinde ve Sakîfe-i benî sâ'ide'de vukû'a gelen meşverette bulundurulmadıklarından bahs ile dermiyân ettikleri bir itâba mukâbeledir. Hazreti Sıddîk'ın bu ifâde-i i'tizâriyelerine cevâben müşârun ileyhimâ İmâm Ali ve Zübeyr bin Avvâm râdiya'llâhû Te'âlâ anhümâ ber vech-i âtî cevâb virdiler:

¹⁶ Emr-i ulû'l-emre itâ'atın lüzûm ve vücûbi o emrin emr-i ilâhî ve risâlet-penâhide muvâfakatı şartına mütevakıftır. “la taete fi ma'siyetillah” kâ'ide-i külliye-i siyâsiye ve dînîyemizdendir.

Sayfa-39

Hazreti Ali ve Zübeyr emr-i hilâfet ve bey'at maddesinde meşveretten te'hîr olduğumuz için münfa'îl olduk. Yoksa biz Hazreti Sıddîk'ı hilâfet ve imâmet için halkın ahakkı olmak üzere tanırız. Şerefini, hayrını biliriz. Sâhib-i gâdır. Resûl-i Ekrem salla'llâhu aleyhi vesellem Efendimiz Hazretleri hâl-i hayâtlarında müslümânlara namâz kıldırmaya kendisini me'mûr buyurdular.

İbni Saad'ın İbrâhîm et-Temîmî cenâblarından istihrâc ettiği rivâyettir:

Vefât-i celîl-i Hazreti Nebevîyye'de İmâm Ömer râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri Ebû Ubeyde bin Cerrâh Hazretleri'ne gelerek "Lisân-i mü'cîz beyân Hazret-i risâlet-penâhiyeden şeref-sudûr ettiği vechile bu ümmetin emîni olduğundan bahisle kendusine bey'at edeceğini" ifâde etti. Hazreti Ebû Ubeyde Farûki a'zam'ın teklîf-i vâkı'ına bu cevâbı virdi:

"Dâire-i necîbe-i islâmiye'ye duhûl ettiğiniz günden beri senden böyle bir za'af-i re'y ve tedbîr görmemiş idim. Sâni-i isneyn olan Hazreti Sıddîk-ı Ekber mevcûd iken bana nasıl bey'at edebiliyorsun."

Emînü'l-Ümme Hazreti Ebû Ubeyde'nin şu insâflarına Ümmet-i Muhammediye hakkındaki bu şefkatlarına dikkat olunursa uluviyyetin hakîkati ashâb-i kirâm'da ne derecelerde mütecellî olduğu tebeyyün eder.

Yine İbni Said'in istihrâcına göre hilâfet imâmet ve işbu bey'at maddesinde Hazreti Sıddîk ile Hazreti Farûk arasında şu muhâvere cereyân etmiştir:

Hazreti Sıddîk: Ömer'e Hitaben, Elini uzat sana bey'at edeyim.

Hazreti Farûk: Sen benden afdalsın.

Hazreti Sıddîk: Sen benden akvâsın.

Aralarında bu sözle mükerreren cereyân ettiğinden nihâyet Hazreti Farûk "Senin kesret-i fazlınla berâber benim de kuvvetim sana mu'âvvin olacaktır. Demesiyle Hazreti Sıddîk'a bey'at etmiştir.

Hazreti Ahmed'in istihrâcına göre Sıddîk-i Ekber râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri

Sayfa-40

Sakîfe-i benî Sâ'ide'de Ensâr-i kirâm'a karşı irâd-i hutbe ettiği zamân Ensârın şân-i uluvviyetini muayin olmak üzere şeref-nâzıl olan âyât-ı celîle-Kur'ânîye'den dîne nusret ve fazîletlerini mutâzammin ve mübeşşir olarak lisân-i mu'cîz-i beyân Hazret-i

risâlet-penâhiden şeref-sudûr eden ehâdis-i seniyyeden birini terk etmeksiniz kâffesini birer birer zikr ve ityân buyurdular. Ve bu ifâdâtına zirdeki iki hâdis-i celîli ihtâr ve beyân ile sözlerine hitâm virdiler.

İfâdenin biri:

“Lekad alimtüm enne Resûlullah salla’llâhu aleyhi ve sellem kale “Lev seleke’n-nâsu vâdiyen ve seleketi’l-Ensârü vâdiyen selektü vâdiye’l- Ensâr.”

Bu ifâdenin me’âli

Muhakkak biliyorsunuz ki Resûl-i Ekrem salla’llâhu aleyhi vesellem Efendimiz Hazretleri “Bütün halk bir dereye, bir tarîka ve Ensâr dahi diğerk bir dereye, diğerk bir tarîka sâlik olsalar ben Ensâr’ın sâlik oldukları dereye, tarîka sâlik olurum” buyurdular.

İkinci ifâde:

Ve lekad alimtü ya said enne Resûlullah salla’llâhu aleyhi vesellem kâle ve ente kâ’idün “Kureyş vü lâti haze’l- emr kabri’n-nâs tabe’ li birrihim ve fâcerehum tabe’li fâcerehum”

Meali

“Ey Saîd meclîs-i celîl-i Nebevîye’de hâzır bulunduğun için bâ husûs sen muhakkak bilirsin ki Fahr-i kâinât Efendimiz Hazretleri “Kureyş emr-i hilâfetin

Sayfa-41

sâhibidirler. Halkın iyisi onların iyisine fâciri de fâcirine tabidirler.” Buyurdi. Hazreti Sıddîk tarafından irâd olunan son ifâdedeki hâdis-i celîl-i Nebevî Saad bin Ubâde Hazretleri tarafından tasdîk olunmasıyla “Biz vüzerâ siz ümerasınız” dedi.

Bu rivâyât isbât ediyor ki Hazreti Saad bin Ubâde’nin vefâtına kadar Hazreti Sıddîk’a bey’at etmediğine dâir olan “Abdülberk” rivâyeti za’iftir.

Hazreti Ahmed’in istihrâc ettiği rivâyete göre Hazreti Sıddîk-i Ekber kendisine tevfiş olunan emr-i hilâfet ve bey’atı kabûl etmeleri ma’a’zâ’llâh Te’âlâ irtidâdı müceb olabilecek bir fitnenin hudûs ve zühûrundan hâvf ettiğiinden münba’is olduğuni makâm-i itizarda beyân ve tezkâr buyurmuşlardır. İbni İshâk’tan vesâirlerden vukû’ bulan rivâyete göre bir zât ile Hazreti Sıddîk arasında kabûl-i hilâfet ettiğiine dâir böyle bir

muhâvere cereyân etmiştir.

Sâil olan zât. İki şahs üzerinde bile kabûl-i emâret için beni men' etmiş idin. Ne gibi bir mecbûriyetle umûmun emr-i irâdesini deruahde ittin?

Hazreti Sıddîk, velâyet ve hilâfeti kabûl etmekten başka bir çâre bulamadım. Çünkü Nebî-yi mükerrem salla'llâhu aleyhi vesellem Efendimiz'in ümmeti dûçâr-i tefrîka olmasından korktum.

Yine Hazreti Ahmed'in istihrâcına göre Ebâ Bekr Sıddîk râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri makâm-i celîl-i hilâfete cülûslerinden bir ay sonra "Es-salatu câmi'etu"¹⁷ ibâresiyle ve münâdiler vâsıtasıyla halkı mescid-i Şerîfe celb ve da'vet buyurdular ve halka karşı şu hutbeyi okudular:

Eyyühe'n-nâs vededtü enne hazâ kefâniyehü gayri ve le in eğazu tumûnî bi sünneti Nebîyyiküm mâ utîkihâ in kâne le ma'sûmen mine'ş-şeytân ve in kane enne yenzilü aleyhi vahyü mine's-semâ:

Sayfa-42

Hutbenin me'âli

Ey nâs emr-i hilâfetin uhdeme tefvîz olunmamasını ve bir başka zât tarafından idâre olunmasını ârzü ederdim. Peygamber-i zîşânımız Resûl-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri'nin sünneti seniyye-i risâlet-penâhileri gibi ben'den mu'âmele beklerseniz onun yaptığı gibi benden iş intizârında bulunursanız ben buna tâkat-yâb ve mütahammil olamam. Fahr-i kâinât Efendimiz'in gerek şerr-i şeytândan ma'sûm olmalarından ve gerek gökten kendilerine Vahy-i ilahî nâzil olmasından nâşî bi't-tâbi' ben onun gibi olamam ." İbni Said'in rivâyetine göre Hazreti Sıddîk'ın iş bu hutbeleri ber vech-i âtîdir:

Emma bâ'd fe enni kad velleytü haze'l- emr ve enâ lehu kâre va'llâhi le vededtü enne bâ'daküm kefâniye illâ ve inne kum in kelleftümünü enne a'malu fiküm bi misli amele Resûlüllahi salla'llâhu aleyhi vesellem lem eküm bihi kâne Resûlüllah salla'llâhu aleyhi vesellem abden kerremehu'llâhu bi'l-vahyi ve asemehu bihi illâ innemâ enâ beşerün ve lestü bi hayrin min ehediküm ferâ'ünî feizâ râeytumünî istekemtu fe etbi'ünî ve izâ ra'eytumünî züğü fe kumünî ve'lemü enne lî şeytânen yügayyirini fe izâ ra'eytumünî gâzebtu fe'ctenibünü."

¹⁷ Sadr-i islâmda hulefâ ve ümerâ-i islâm halkı toplamak için "Es-selatü câmi'a" diye nidâ ettirirlerdi. Hazreti Sıddîk'ın bu mu'âmelesi zikir olunan usûlun mübdîidir.

Me'âlî

“Ben emr-i hilâfet ve imâmete ta'yîn olundum ise de bu vazife-i mühimmenin uhdeme tevfiizinden memnûn ve hoşnûd değil idim. Va'llâhi sizden biri tarafından deruhde olunursa kurtulmaklığımı ârzû ederim. Biliniz ki aleyhi's-selâtü ve's-selâm Hazretleri'nin icrâati ve a'mâli gibi bana icrâ-i ma'lûmât ve a'mâl teklifinde bulunursanız evvel sûretle îfâ-i vezâife muktedir olamam çünkü Resûl-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem

Sayfa-43

Efendimiz Hazretleri Cenâb-ı Zü'l-celâl'in vahyi Sübhâniyesiyle tekrîm olunmuş ve ma'sûm bulunmuş olan bir abd idi. Biliniz ki ben beşerim ve sizin hiç birinizden iyi değilim. Binâen aleyh bana ri'âyet edînîz. Tarîk-i müstakîmde hareket ve muamele ettiğimi görürseniz bana tâbi' olunuz o tarîk-i müstakîmdan temâyül ve inhirâf ettiğimi müşâhede ederseniz beni tarîk-i müstakîme i'âde ve ircâ' eyleyiniz. Yine biliniz ki benim de bir şeytânım vardır. Gazabnâk olduğumu gördüğünüz hâlde benden ictinâb etmelisiniz.”

Hazreti Sıddîkın' bu hutbelerini yine İbni Saad ile Hazreti Hatîb ber vech-i zîr rivâyet etmişlerdir:

“Emmâ bâ'd fe enni kad velleytü emrekum ve lestü bi hayriküm ve lakinnehu nezele'l- Kur'âne ve sünne'n-Nebî salla'llâhu aleyhi vesellemü es sünene fe alimnâ fa'lemû eyühe'n-nâs inne'l-kîse'l-kisu' t-takî ve a'ceze'l- aczi'l- fücûr ve inne akvâkum indi'z-za'îfûn hattâ aheze lehu bi hakkihi ve enne ez'afeküm indi'l-kavî hattâ aheze minhu'l- hakk eyyühe'n-nâs enâ muttabi'un ve lestü bi mübtedi'in fe izâ ahsentü fe e'yunûnî ve izâ nâziğtu fe kumûnî”

Me'âlî

Emmâ bâ'd ârzû etmediğim ve hoşnûd olmadığım hâlde emr-i hilâfet uhdeme tefvîz olundu. Fakat Furkân-i a'zîmü's-şân nâzıl oldu ve Fahr-i kâinât aleyhi ekmelu't-tahiyyat Efendimiz Hazretleri sünen-i seniyye-i nübüvvet-penâhilerini takrîr ve ikmâl buyurdi. Bunları biz de bildik öğrendik. Ey nâs biliniz ki en ziyâde akl ve zekâ takvâdır. En ziyâde acz ve iftikâr fahş ve fücûrdur. Hakkımı istifâ ve îfâ edinceye kadar kavî olan şahsınız indimde en ziyâde za'îftir. Ey nâs ben matbû'um mübtedi' değilim. İyilik edersem bana mu'âvenet ve ittibâ', tarîk-i istikâmetten adul ve inhirâf eylessem beni

tarîk-i müstakîme ircâ' edînîz.”

Sayfa-44

Yukarda beyân ve tevzî' olunan rivâyetler Hazreti Sıddîk'ın in'ikâd-i hilâfet ve imâmeti husûsunda icmâ'-i ümmetin hâsıl olduğunu ve ashâb-i güzîn râdiya'llâhû Te'âlâ aleyhim ecme'in tarafından müşârun ileyhın hilâfetinde ittifâk olduğunu isbâta medâr olur. Şu hâlde ensâr-ı kirâm tarafından evvelce bey'at olunmasına karâr verilen Saad bin Ubâde râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'nin bey'at-i Hazreti Sıddîk'tan tahallûf ettikleri hakkında olan rivâyet-i târîhiye za'îf kalur.

Hazreti Sıddîk'ın bey'atında husûl-i icmâ'-i ümmeti te'yîd ve tasrîh iden rivâyetten biri de Cenâb-i hâkimin “İbni Mesûd” râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'nden istihrâc ve tashîh ettiği rivâyettir.

Hazreti İbni Mesûd'un rivâyeti aynen budur

“Mâ reâhu'l- müslimûne hüsnen inde'llâhi hüsünün ve mârâhu'l-müslimûne seyyian fehûve inde'llâhi seyyiün ve kad re'â sehâbete-ü cem'ian en yestahlife Ebû Bekr”

Me'âlî

Müslümânların eyi gördükleri şey Cenâb-i Hak nezdinde dahi iyidir. mü'mînînin kötü gördükleri hâl nezd-i Celfî-i Sübhânî'de dahi kötüdür. Muhakkak Ashâb-i kirâm'ın cümlesi Hazreti Sıddîk'ın istihlâfını tensîb ettiler.”

İbni Mesûd râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri Ashâb-i kirâm'ın ekâbirinden fukahâsından en ileri gelenlerden bir zât-i âlî-i sifâttır cem'-i ashâbın hilâfet-i Hazreti Sıddîk'ı tensîb ettiklerini muhber olan bu rivâyâtı-i sahîhaları Hazreti Ebû Bekir Sıddîk'ın hilâfet ve imâmetine icmâ'-i ümmet hâsıl olduğuna delîl-i kat'idir.

Zamânımızdan Ashâb-i kirâm'ın zamânına kadar atf olunacak bir nazar-i ruc'i

Sayfa-45

şu rivâyât-i mevsûka ve sahîhaya göre isbât eder ki bi'l-cümle ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at “Asren bâ'de asr” Hazreti Sıddîk'ın hilâfete ahak olduğuna ve ale't- tahkîk halîfe bulunduğuna icmâ' etmişlerdir.

Bu icmâ' yalnız ehl-i sünnet ve'l-cemâ'atede münhasır değildir. Cem'-i

Mu'tezile ve ekser, fırka-i sâire-i islâmiye dahi ehl-i sünnet ve'l-cemâ'atin şu icmâ'ına müşterek bulunmuşlardır.

Asren ba'de asr vukû'ı muhakkak olan bu icmâ' ve ittifâk-i ümmet Hazreti Sıddîk'ın hilâfete ahak vealyak ve halîfe-i bi'l-hak olduğuna delîl-i a'zamdır. Bununla berâber ehliyet ve ehakkiyet vâkı'aları nefsü'l- emrde dahi izhar olmasıyla hatt-ı zâtında delâyile de gayr-i muhtâçtır. Asr-i sahabede Hazreti Sıddîk'ın makâm-i mukaddes hilâfete nasb ve ta'yîn olduğu haberinin bazı mevâkı'a bâliğ ve vâsıl olamadığı o gibi haber-i hilâfeti vâsıl ve bâliğ olmayan mahallerdeki halkın kendisine bey'at etmemeleri ve izhâr-i muhâlefet eylemeleri muhtemel bulunduğu hakkında vukû' bulan bazı i'tirâzâta kat'iyen mahal ve imkânî tasavvuru kâbil olamaz. Emr-i bey'at ve hilâfeti bidâyetinden nihâyetine kadar müşâhede etmiş olan bazı Ashâb-i kirâm tarafından icmâ'-i ümmetin husûline dâir ihbârât ve rivâyât-i sahîha ve mû'ekkedeleri meydânda olmasa "Ne kadar za'îf olursa olsun" belki şu i'tirâza ufacık bir meydân açılırdı. Halbuki vâkayı bidâyetinden nihâyetine kadar müşâhedeten beyân ve teşrîh eden Ashâb-i kirâm husûl-i icmâ'-i ümmeti de tebyin ve tasrîh etmişlerdir.

Ez-cümle "İbni Mesûd" râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri gibi ecille-i Ashâb-i kirâm'dan bir zât-i âlî kadrin husûl-i icmâ'-i ümmete dâir tahakkuk eden yukarki rivâyât ve ahbârları meydânda bulduğundan bu ihtimâlât-i mevhûmeye zerre kadar meydân kalmayacağı bedihîdir.

E'azîm-i ulemâ-yi dîn aleyhim ridvâna'llahi Te'âlâ ecma'în hazerâtının hilâfet ve imâmet Hazreti Sıddîk'a dâir olan tettebbu'ât ve tahkîkât-i amîka ve fevke'l-âdeleri icmâ'-i ümmeti gâyet sarîh ve vâzih bir sûretle sâha-i sübûte çıkarmaları sebepsiz, hikmetsiz de değildir.

Sayfa-46

Bu maddeye ulemâ-yi islâm tarafından bu derecede vukû' bulan ikdâm ve ihtimâm cihet-i ifrâtı iltizâm eden bazı fark-i islâmiye'nin İmâm Ali kerreme'llâhu vechehu Hazretleri'nin Hazreti Sıddîk'tan efdal olduğuna ve hakk-ı hilâfet kendilerine âid ve râcî' olub Hazreti Sıddîk tarafından adeta gasb "Ma'azâhu Te'âlâ" olduğuna dâir olan efkâr ve mülâhazât-i gayr-i sâibeleri ülemâ-yi ümmetin işbu tedkîkât-i favke'l-âdesine vâsî' meydânlar açmış ve meselenin bu derecelere kadar ta'mîk ve tahkîkına

işte bu esbâb-i dînîye¹⁸ ve mezhebiye müceb olmuştur.

“Dâre Kutnî ve İbni asâkir ve Zehebî ve sâirleri misillü mühaddisînden bir cemâ’atin istihrâc ve tashîh ettikleri rivâyete göre Haydar-i Kerrâr kerreme’llâhu vechehu Hazretleri’nin hilâfetleri zamânında meşhûr ve ma’rûf olan vâkı’a-i (Cemel) intâc eden mesele için Basra’yı teşrîfleri esnâda huzûrunda bulunan cemâ’at-i müslimînden iki şahıs kıyâm ederek hilâfetine dâir Hazreti Ebû Tûrâb’dan bir sûal irâd ettiler. Bunların suâliyle İmâm Ali Efendimiz tarafından verilen cevâb Hazreti Siddîk’in sıhhat-i hilâfetine delîl-i a’zam olduğundan aynen irâd olunur.

İki şahsın suâli

“Ehbernâ an seyruke haze’l-lezi sirte fîhi li testeveleale’l-umerâi ve ale’l-immeti tedribu bâ’zühüm bi bâ’zi a’hdî min Resûlillâhi salla’llâhu aleyhi vesellem ahede ileyke fe heddisnâ fe ente’l-mevsûkûn bihi ve me’mûnün a’lâ mâ semî’tu”

Mefâdî

Ümerây-i ümmete ve ümmte müstevellî olak üzere burayı teşrîfiniz ve ümmetin bir

Sayfa -47

kısmı’nı diğer bir kısmı aleyhinde isti’mâl edub muhârebe etmeniz ve ettirmeniz Fahr-i kâinât aleyhi afdalu’s-sâlât Efendimiz hazretleri tarafından sana vukû’ bulan bir ahde-i müstenid midir? Bunu ifâde ve ihbâr et. Zirâ sen risâlet-penâha Efendimiz Hazretlerin’den istima’ ettiğin sözü beyân ve ihbârda hâiz-i emniyet ve vusûksun.”

İmâm Ali Efendimiz Hazretleri’nin bu suâle verdiği cevâb

“Ammâ en yekûne indi ahdün mine’n-nEbî sa’llâahû aleyhi ve sellem ahde ilâ fî zalik felâ va{llâhi lein küntü evvele men Sıdakahu felâ ekûn evvele min kezebe aleyhi ve lev kâne indi minhü ahdün fî zalike mâ terektü ehan¹⁹benî Temîm bin Mürre ve Ömer bin Hattâb yesûbâni a’lâ mübezzihî ve le kateltühümâ bi yedi ve lem ecid illâ bi rüddeti hazîhi ve lakin Resûlüllâh salla’llâhu aleyhi vesellem lem yektul katlen ve lem yemût fe’ceten mekese fî merazihi eyyâmen ve leyâli ye’tihî mu’ezzin “Ev Bilâl”

¹⁸ Dîn ve mezheb vesîlisiyle meydâna çıka hilâf ve nizâ’-ı siyâset ve hükûmet olduğuna şüphe yoktur.

¹⁹ Hazreti Siddîk’tır

yüezzinuhu bi's-sâlâti fe ye'muru Ebâ Bekr feyüselli bi'n-nâs ve huve yerâ mekâni sümme ye'tihî'l-mu'ezzinu fe ye'ezzinuhu bi's-sâlâti fe ye'muru Ebâ Bekri fe yüselli bi'n-nâsi ve hüve yerâ mekâni ve lekad erâdet imre'etun²⁰ min nisâ'ihî tasrifuhu an Ebâ Bekr fe ebâ ve gazibe ve kâle entünne sevâhibun Yûsûf merrû Ebâ Bekr fel yüselli bi'n-nâsi felemmâ kabeze Resûlüllâh salla'llâhi salla'llah-i aleyhi vesellem nazarnâ fi umûrinâ fe ehternâ lidünyânâ mâ Râziye Resûlüllâh salla'llâhu aleyhi vesellem ledeynâ ve kâneti's-sâlâtu a'zamu'l- islâm ve kavâmü'd-dîn febâyi'nâ Ebâ Bekr radiya'llâhu anhu ve kâne lizalik ehlen lem yehtelif aleyhi minâ isnâni"

Diğer bir rivâyette Ebû Türâb Hazretleri iş bu cevâb-i âlî-i haydarilerinin son fıkrasına ifâdât ve beyânat-i âtîyeyi dahi ilâve buyurmuşlardır:

“Fe ekâmu beyne ezharî el-kelimetu vâhidetun ve'l-emrû vâhidetün lâ yehtelif minnâ isnâni”

Sayfa-48

Diğer bir rivâyete göre Hazreti şâh-i velâyetin bu cevâb-i aliyyi uluviyyet ve hakkâniyet perverlerinin fukârât-i ahîresi ber vech-i âtî nakl olunmuştur.

“Fe ehternâ li dünyânâ min ehtârehu salla'llâhu aleyhi vesellem li dinina fe edeytu ilâ Ebâ Bekri hakkahü arefet lehu tâ'atehu ve agaztu ma'a fi cünûdihi ve küntü aheze izâ a'tâni ve ağzuhû ve izâ egâzani ve edribü beyne yedeyhi'l-hudûde bi savtî fe lemmâ kabeze ve lâhâ ömerü fe ehezehâ bi sünneti sâhibihi ve mâ ye'rifü min emrihi fe bâyi'nâ ömerü lem yehtelif aleyhi minnâ isnâni fe edeytü lehu hakkahu ve areftü tâ'tehu ve gazavtu maa'hü fi cüyûşihî ve küntü ahaza izâ a,tâni ve ağazu izâ eġâzâni ve edribü beyne yedeyhi'l-hudûdi bi savti felemmâ kabeze tedekkertü fi nefsi karâbeti ve sâbıkati ve fadli ve enâ ezünnu en lâ ye'dilü bî velakin haşâ enne lâ ye'melü el-halîfetü ba'dehu şeyen illâ li hakkahü fi kabrihi fe ehrücu minhu nefsehü ve veleduhu ve lev kânet mehâbâtun li âsari veledihi bihâ ve yerâ bihâ le rahtun enâ eheduhum ve zanentu en lâ ye'dilü bi fe ehaze Abdurrahman bin Avf mevasîka a'lâ en tesme'e ve nutî'a limen velâhu Allâhu emerenâ sümme bâyi'e Osmân fe nezertu fe izâ tâ'ati kad sabaktu bey'ati ve izen misâkı kad aheze li gayri fe bâyi'nâ Osmâne fe edeytü lehu hakkahu ve urfeti lehu tâ'atehu ve gazevtu me'ahu fi cüyûşihî ve küntü aheze izâ a'tâni ve ağzû izâ ġâzâni ve edribü beyne yedeyhi'l- hudûdi bi savtî fe lemmâ usîbu nazartü fe ize'l-

²⁰ Hazreti Ayiše-i sadıka'dır.

halîfetâni el-lezâni ahazâhâ bi ahdi Resûlullâhi sa'llâllâhu aleyhi ve sellem ileyhimâ bi's-sâlâtî kad muziyyen ve haze'l-lezî kad ahaza lehu misâkı kad usîbu kad fe bâyî'ni ehlu'l- harameyni ve ehlu hazayni'l-misreyne "Yâ ni el-Kûfetu ve'l-Basra" Fe vasebe fihâ men leyse misli ve lâ karâbetehu ke karâbeti ve lâ ilmuhu ke ilmi ve lâ sâbikatühu ke sâbikati ve küntü ahakku bihâ minhu "Yâ ni Muâviye"

Hazreti Şâh-i velâyetin şu hutbe-i cevâbiyeleri me'âli

Resûli Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri tarafından bana ihsân olunmuş bir ahd yoktur. Bir ahd-i celîl-i Nebevî hâiz değilim. Fahr-i kâinât Efendimiz Hazretleri'nin risâlet ve nübûvvet-i celilelerini en evvel ben tasdîk etmiş olduğum

Sayfa – 49

hâlde hilâfet ve imâmet hakkında bana ahdi olduğuna dâir nâm-i aliyyi nübûvvet- penâhilerine en evvel ihtiyâr-i kizb edemem. Eğer sâhib-i şeri'at hâtîme-i şerefnâme-i risâlet Efendimiz Hazretleri tarafından hilâfet ve imâmet için bana bir ahd-i âlî ihsân olunmuş olsaydı ne Hazreti Sıddîk'ın ne de Ömer bin Hattâb'ın minber-i celîl-i Nebevîye atılmalarına oraya çıkmalarına ve hilâfet ve imâmeti istilâ etmelerine kat'iyen meydân vermez idim. Bana mu'âvenet edecek ferd-i vâhid bulunmadığı ve şu üzerimdeki "Namâzlıktan" başka yedimde bir şey bulunmadığı hâlde bile ellerimle müşârun ileyhimâ ile muhârebe ve mukâtele ederek bana olan ahd-i celîl-i Hazreti Nebevîyeyi infâz ve icrâyâ çalışırdım.

Fakat Resûl-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri katl olunmadılar, fecâ'ten vefât etmediler, birçok günler geceler hasta oldukları hâlde esir-i firâş kaldılar. O hastalıkları o marazları zamânında mü'ezzîn yâhûd "Bilâl" huzûr-i aliyyi- nübûvvet-penâhiye gelip namâz kıldırmak için istizanda bulunuyordu. Müezzinin istizanene cevâben mafahhar-i risâlet îfâ-i vazîfe-i imâmet için Hazreti Sıddîk'a emr viriyordu. Hazreti Sıddîk bu emr-i celîl-i risâlet- penâhiye imtisâlen îfâ-i vazîfe-i imâmet ider ve halka namâz kıldırıyordu. Hazreti Sıddîk'a tevdî'-i imâmet buyurdıkları zamân ben gâib değil idim. Orada hâzır olduğumu hâtem-i nebîyyin Efendimiz Hazretleri de görüyorlardı. Sonra yine mü'ezzîn gelur ve zât-i celîl-i nübûvvet-penâhilerinden istizânda bulunurdu aleyhi ekmelu's-sâlât Efendimiz Hazretleri yine Sıddîk'ın şu vazife-i mühimme-i dînîyeyi îfâ etmeleri lüzûmini tekrâr ferman buyurmakta idiler. Bu

evamir-i mükerrere esnasında ben yine hazır idim. Bu istizanlar mükerreren verilen bu emr-i ferman esnâsında ben yine hâzır idim. Bu istizânlar mükerreren virilen bu emirler zamânında benim hâzır olduğumi da aleyhi's-sâlâtu ve's-selâm Efendimiz Hazretleri görmekte idiler. hattâ ezvâc-i Tâhirât-i Nebevîye'den biri²¹ şu vazîfe-i vekâlet ve imâmetin Hazreti Sıddîk'tan tahvîl ve insırâfını istemişken

Sayfa-50

fahr-i Resûl Efendimiz Hazretleri bu teklîf i red ile berâber gazabnâk olarak müşârun ileyhâya münfa'îl oldi. "Entünne sevâhibu Yûsûf" Hitâb-i itâb-ı âmîziyle infî'âl-i âlî-i nübûvvet- penâhîlerini ı i'lân ve beyân ve yine "Ebâ Bekr halka namâz kıldırın" diye ol bâbdaki irâde-i kati'a-i risâlet-penâhlarını te'kîden emr ve fermân buyurdiler. Rûh-i pür-futûh nübûvvet-penâhîleri âzem-i Gülşen-serây-ı illiyyin olduktan sonra umûr-i idâremizi tevdî' edecek zâtı intihâb etmek üzere meseleyi tedkîk ettik Fahr-i kâinât Efendimiz Hazretleri tarafından dînîzim için ihtiyâr olunan Hazreti Sıddîkı umûr-i dünyeviyemiz için intihâb ve ihtiyâr eyledik. Çünkü namâz dînîn kavâmı ve erkân-islâmiye'nin a'zamidir. Binâen aleyh Hazreti Sıddîk'a bey'at ettik. Fî'l-hakîka müşârun ileyh Hazretleri hilâfete ehil idi. Bizden iki adam bile müşârun ileyhi Hazretleri'nin hilâfet ve bey'atına muhâlif eden olmadı. Aramızda ifâ-i vezâif-i hilâfet ettiği müddetçe islâmiyetin kelimesi vâhid-i emri müteferrid idi. Ümmet içinde teşettüt ve ihtilâf yoğidi. Ben Hazreti Sıddîk'ın hilâfetini bildim ve tâ'atini ifâ ettim. Hilâfetinde cünûd-i mansûresiyle cihâda gittim. Bana verdiği ihsânı alırdım. cihâda sevk ve a'zâm ettiği takdîrde emrine ittibâ'en ğazâyâ a'zîmet ederdim. Kendi elimle degeneğimle emrine tevfiiken huzûrunda teclîdi lâzım gelenlere hudûd-i şer'îyeyi dariben icrâda bulunûrdum.

Hazreti Sıddîk! vefâtında emr-i hilâfeti Hazreti Ömer tevfiiz etti. Hazreti Ömer dahi hilâfette refîkının, sâhibinin,²²tarîkına sünnetine tevfiik-i mu'âmele ve hareket eyledi. Hazreti Farûk'a dahi bey'at ettik. Aramızda onun hilâfetinde muhâlefet eden iki âdam bulunmadı. Ben onun da hakk-ı hilâfetini edâ ve tâ'atini ifâ ettim. Zamânında cünûd-i mansûresiyle cihâda gittim. Bana verdiğini alıyordum cihâda sevk v e a'zâm ettiği takdîrde ğazâyâ a'zîmet ederdim. Kendi elimle degeneğimle

²¹ Hazreti Ayişe'dir.

²² Hazreti Sıddîk

Sayfa-51

emrine tevfikân teclidi lâzım gelenlere huzûrunda hudûd-i şer'îyeyi darb ve icrâ ederdim.

Hazreti Farûk'un vefâtında aleyhi ekmelu's- salât Efendimiz Hazretleri'ne olan karâbetimi, islâmiyetteki sâbıkamı, fazîletimi düşündüm. Hazreti Farûk'un hilâfeti benden başka kimseye ahd ve tevfiız etmeyeceğini zan ettim. Müşârun ileyh Hazretleri ahden ta'yîn edeceği halîfenin kâfe-i a'mâl ve harekâtından mütevellid mes'ûliyetin kendisine âid olacağından ve tahlîf edeceği zâtın bi'l-cümle mu'âmelâtından kabrinde kendisine iltihâk edeceğinden hâvf ve haşyete dûçâr olarak bâ'de'l- vefât kendi nefsinı, zâtını hilâfet ve imâmete müte'allik umûr ve ahvâldan muhâfaza ve vekâyâ etmek fikrine tab'an bana hilâfeti ahd ve tevfiız etmedi. Bu fikir ve mülâhazaya mebnî kendi oğlını bile tahlîf eylemedi. Eğer Hazreti Farûk kendisinden sonra halîfe olacak zâtı muhabbet ve iltizâm tarîkıyla intihâb ve ta'yîn etmiş olsaydı kendi oğlunu nasb etmesi lâzım gelirdi. Hâlbuki kendi nefsinı, zâtını kendisinden sonraki halîfe a'mâlınden mes'ûl ettirmemek için ne bana ne de oğluna tevfiız-i velâyeti ahd etmeyerek aralarında birini intihâb etmek üzere rüesâ-yi kavminden bir kaç zâta tevdi'-i emr-i hilâfet ve meşveret etti. O zâtlardan biri de ben idim. Zevât-i müşârun ileyhimin dahi hilâfeti benden başkasına tevcih etmeyecekleri zannında bulundum. Abdürrahman bin Avf râdiya'llâhü Te'âlâ anhu Hazretleri Cenâb-i Hak tarafından emr-i hilâfet kime nasb edilmiş ise ona itâ'at olunması hakkında va'd ve mîsâkımızı istihsâl ve nihâyet Hazreti Osmân'a bey'at etmekle vazîfesini ikmâl etti. O zamân maslahata ve cereyân-i hâle nazar ettim. Gördüm ki Hazreti Osmân'a itâ'atım bey'atımı sebkât etmiş ve benim mîsâkım başkası için istihsâl kılınmıştır. Binâberîn Hazreti Osmân'a bey'at ettik. Ben Hazreti Osmân'ın dahi hakk-ı hilâfetini edâ ve itâ'atını ifâ ettim. Refâkatinde cünûd-i mansûresiyle berâber cihâda gittim bana verdiğini alır ve cihâda sevk ve a'zâm ettiği zamân gazâyâ a'zîmet ederdim.

Sayfa-52

Kendi elimle degeneğimle emrine tevfikân teclîdi lâzım gelenler hakkında huzûrunda hudûd-i şer'îyeyi darben icrâ eylerdim. Vaktâ ki Hazreti Zi'n-nûreyn musâb oldular işi tedkîk eyledim. Baktım ki Resûli Ekrem salla'llâhu aleyhi vesellem Efendimiz Hazretleri'nin ahd-i celîl-i Nebevîleriyle makâm-i hilâfete câlis olan evvelki

iki halîfe²³ irtihâl etmişlerdir. Kendisi için mîsâkım ahz ve istihsâl olunan Hazreti Osmân dahi musâb olmuştur. Ehl-i harameyn ile Kûfe ve Basra ahâlîsi da bana bey'at ettiler. Ondan sonra biri meydâna atıldı. İstihsâl-i hilâfet için hücûm etti ki bu zât benim gibi değildir. Ne karâbeti, ne ilmi ne de islâmda sâbıkası benim karâbetim ilmim, sâbıkam derecesinde bulunamıyor. Binâen aleyh hilâfet ve imâmete ben ondan ahak idim²⁴.

Yine “Dâre Kutnî ve İbni asâkir ve Zehebî ve sâirlerin ve İshâk bin Râhaviye” nin tarîk-i sâire-i rivâyâtından istihrâc ettiklerine göre Basra'da İmâm Ali râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'ne “Burayı teşrîfiniz bir ahd-i celîl-i Nebevîye mi yoksa kendi re'yinize mi müsteniddir.” Diye vukû' bulan bir suâla cevâben ahd-i âlî-i risâlet -penâhî ile gelmeyub kendi re'y-i âlîleriyle hareket buyurdıklarını irâd etmişlerdir.

Revât-i hâdisden “İmâm Zehebî” Hazretleri iş bu rivâyâtın beyân olunan tarîk-i muhtelifesi yekdiğerini takviye eden tarîklar olduğunu söylemiştir.

Eimme-i hâdisin mümtâzi olan İmâm Ahmed Hazretleri'nin istihrâc ettiği rivâyete göre “Vâkî'a-i cemel'de” Hazret-i Kerrâr râdiya'llâhû Te'âlâ anhu tarafında şu sûretle irâd-i nutk olunmuştur.

Bu iki halîfeden maksad Hazreti Sıddîk ve Farûk olup müşârun ileyhimâ hazerâtının hilâfetlerini ahd-i celîl Hazreti Nebevî olmak üzere beyân ve tasrîh buyurmaları Hazreti

Sayfa-53

Nutk-i Ali-i Haydarî

“Lem ye'had ileynâ Resûlüllâh salla'llâhu aleyhi vesellem ahden fe aheze bihi fi'l-emâreti velakin şey'an râ'eynâhu min kabli enfüsünâ”

Me'âlî

“Hilâfet ve imâret meselesinde Fahr-i kâinât Efendimiz Hazretleri'nin medâr-i hareket olacak bize bir ahd-i âlî-i Nebevîleri yokdur. Kendi re'yimizle hareket ediyoruz”

İmam Ahmed Hazretleri'nin istihrâc ettikleri bu nutk-i sami-i Cenâb-i Haydari “herevi ve dare kutni” taraflarından dahi ma'a ziyâde istihrâc olunmuştur.

²³ “Sıddîk'ın namâz kıldırması hakkındaki emr ve fermân-i aliyy-i Nebevîye işârettir. Hazreti Farûk'un hilâfeti de ahd-i Hazreti Sıddîk'a müstenid olduğundan bu da evvelki aslın fer'idir.”

²⁴ Bu zât Muâviye Hazretleridir.

İmâm Zehebî tarafından rivâyet olunduğu ve tarîk-i adîde ile İmâm Ali kerreme'llâhu vechehü Hazretleri'ne îsâl-i rivâyet kılındığı vechile halîfe-i müşârun ileyh Hazretleri Fahr-i Resûl Efendimiz Hazretleri'nden hilâfete dâir hâdis-i şerîf-i âtiyi de nakl ve rivâyet buyurmuşlardır:

“An Ali râdiya'llâhû Te'âlâ anhu kâle-Kîl Yâ Resûlallâh men nû'emira fekâle tû'miru Ebâ Bekr teciduhu Emînen zâhiden fi'd-dünyâ râgiben ile'l-ahireti ve en tû'mirû Ömer teciduhu kaviyyen Emînen lâ yehâfu levmete lâim ve in tû'miru aliyyen velâ erâkim fâ'ilîne teciduhu hâdiyen muhdiyen ye'huzu bi kûm't- tarîku'l-müstakîm”²⁵.

İmâm Ali Efendimiz Hazretleri'nden rivâyet olunan bu hâdis-i şerîfin me'âlî-i âlîsi emârete kimi ta'yîn etmeleri lüzûmi aleyhi's-sâlâtu ve's-selâm Efendimiz Hazretleri'nden soruldu. Cevâb-i âlî-i risâlet-penâhîleri şu sûretle zühûr etti. “Ebâ Bekr-i Sıddîk'ı emârete ta'yîn ederseniz kendisini emîn dünyâya karşı zâhid ve ahirete râgib bulursunuz. Ömer'i hilâfete tensîb ederseniz kavî ve emîn olmakla berâber levmi-

Sayfa-54

Lâ'imden hâ'if olmadığını anlarsınız. Ali'yi imâmete nasb ve ta'yîn ettiğiniz hâlde “Buni yapacağınızı me'mûl etmiyorum” Hâdî e mehdî olarak sizi tarîk-i müstakîme sevk edeceğini görürsünüz.”

Revât-i hâdisden Cenâbi “Bezâr” dahi râvileri ricâl-i mevsûk olmak üzere bu hâdis-i şerîfi rivâyet etmiştir. Cenâb-i Beyhakî dahi evvel sûretle rivâyet eylemiştir.

Râvisi bizzât kendileri olduğu hâlde bu hâdis-i şerîfi İmâm Ali râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'nin hilâfete nasb ve ta'yînine dâir nass-i celîl-i Nebevî olmadığına delîl-i kat'idir.

Muhaddisînden Cenâb-i Bezzâr ve İmâm Ahmed ve İmâm Zehebî ve onlar gibi bir cemâ'at İmâm Ali Efendimiz Hazretleri'nden rivâyet ettikleri ifâde-i âtiye dahi Hazreti Ebû Tûrâb'ın hilâfetine ve bâ husûs hülefâ-i selâse-i mütekaddimeye hakk-ı rûchân ve tekaddümüne dâir bir nass-i Nebevî veya ahd-i celîl-i risâlet -penâhî olmadığını yine sûret-i kat'iyede müsbet olmasıyla aynen derc edilir:

Hazreti Kerrâr'ın vefâtı esnâda makâm-i âlî-i hilâfet için birini tahlîf etmesi lüzûmi kendilerine arz ve ifâde olundukda şu cevâbı vermişlerdir. “Yok, ben sizin için ta'yîn-i halîfe etmem aleyhi's-selâtu ve's-selâm Efendimiz Hazretleri halîfe nasb ve

²⁵ İmâm Ömer Efendimiz de Hazreti Kerrâr hakkında aynıyle irâde-i celîle-i Nebevîyeye muvâfık bir sûrette beyân-i mütâlâ'a etmiş oldukları mevzû'unda beyân olunacaktır.

ta'yîn etmeksizin sizi nasıl terk ettilerse ben dahi eser-i celîl-i Nebevîye iktifâen ta'yîn-i halîfe etmem ve ol sûretle sizi terk ederim.”

Râvîleri ricâl-i sahîh olmak üzere Cenâbi “Bezzâr” tarafından istihrâc olunan bu cevâb-i âlî-i Haydar ibâre-i âtîye ile vârid olmuştur:

“Mâ istehlefe Resûlullâh salla'llâhu aleyhi vesellem fe estehlif aleyküm”

Me'âl-i âlîsi

“Fahr-i risâlet Efendimiz Hazretleri halîfe nasb ve ta'yîn buyurmadılar ki ben sizin

Sayfa-55

içün halîfe ve İmâm nasb ve ta'yîn edeyim.” İmâm Ali Efendimiz Hazretleri'nden e'imme-i hadîsin istihrâc ettikleri bâlâda tahrîr olunan rivâyet Dâr-e Kutnî tarafından dahi istihrâc olunmuş ve tarîk-i rivâyetin bazısında ilâve-i âtîye bulunmuştur:

Dâr-e Kutnî'nin istihrâc ettiği rivâyete nazaran ibâre-i aliyye Hazreti Kerrâr böyledir:

“Dehelnâ a'lâ Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem fekulnâ ya Resûlullâh istahlif alaynâ kâle lâ in ye'lemu'llahü fiküm hayren yüvellü aleyküm hayrukum fe'alime'llâhu finâ hayren fevellâ aleynâ Ebâ Bekr”

Me'âl-i münîfi

Aleyhi ekmelu tahiyyât Efendimiz Hazretleri'nin huzûr-i âlî-i nübûvvet-penâhîlerine dâhil olduk bizim için bir halîfe nasb ve ta'yîn etmelerini arz ve ifâde ettik buyurdular ki ben sizin için halîfe nasb ve ta'yîn etmem. Cenâb-i Hak sizde hayır olduğunu bilirse hayırlı olan birinizi size halîfe edecektir “fî'l-hakîka Cenâb-i Hak bizde hayır olduğunu bildiği için Hazreti Sıddîk'ı bizim için halîfe nasb ve ta'yîn etti”.

Bu rivâyetle sâbittir ki Fahr-i kâinât aleyhi ekmelu's-sâlât Efendimiz Hazretleri tarafından tasrîh ve ta'yîn-i ism ile sûret-i sâriha ve kat'iada halîfe nasb ve ta'yîn olunmamış ve bi'l-hâssa zât-i âlî-i Haydarîlerine hilâfet ve imâmet ahd ve tevfiz buyurulmamıştır.

İmâm Beyhakî İmâm Zaferânî'den o da İmâm Şâfi râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'nden bu rivâyeti nakl etmişlerdir.

Sayfa -56**İmâm Şâfi Hazretleri'nin beyânları**

“Ecme'e'n-nâsü a'lâ hilâfeti Ebâ Bekri ve zalike ennehu izderebe'n- nâsü bâ'de Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem felem yecidü tahte edîme's-semâ hayren min Ebâ Bekri fe veluhu rekâbehum”

Me'âlî

İrtihâl-i celîl-i Nebevî'den sonra halk dûcâr-i izdırâb oldiler. Bu kubbe-i münyâ-i fâm-i semâ tahtında Hazreti Ebâ Bekr Sıddîk'tan iyisini bulamadıklarından müşârun ileyh Hazretleri'nin hilâfetine icmâ' ve rakabe-i tabi'iyetlerini yed-i iktidârına teslim ve idâ' ettiler.

Esedu's- sinne! Muâviye bin Kurre'den buni rivâyet ediyor.

“Resûl-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri'nin Ashâb-i kirâm-i mü'âllâ-yi ittisâmı Hazreti Sıddîk'ın hilâfetine şek ve iştibâhları yok idi ve onu halîfe-i Resûlullah'tan başka bir ta'bîr ile tesmiye etmezlerdi. Ashâb-i kirâm bi cem'ihim hatâya ve yâhûd dalâlete mu'eddâ –Ma'a'zâ'llâh Te'âlâ- Bir noktada ictimâ' etmeyecekleri de muhakkıkât-i kat'iadandır. Bundan başka zâten ümmet-i islâmiye üç zâdtan birinin sıhhat ve hakkıyyet-i hilâfetine ictimâ' etmişlerdi. Zevât-i selâse müşârun ileyhim hazerâtı Ebâ Bekr Sıddîk İmâm Ali emmi-i Resûli Ekrem Abbâs bin Abdülmuttâlib râdiya'llâhû Te'âlâ anhum Hazretleri'dirler. Hazreti Sıddîk'ın câlis-i makâm-i hilâfet olmasıyla diğer iki zât-i âlî dekendisine bey'at ettiler ve hilâfet için Hazreti Sıddîk ile münâza'a çıkarmadılar. İşte bu adem-i münâza'a ve muhâlefet Hazreti Sıddîk'ın hilâfetince ki icmâ'-i ümmeti itmâm ve ikmâl ettiğini de şüphe bırakmamıştır. zirâ Hazreti Sıddîk'ın

Sayfa-57

hilâfet ve imâmeti hak ve sevâba mübtenî olmasa müşârun ileyhimâ Ali ve Abbâs râdiya'llâhû Te'âlâ anhüma hazerâtı tarafından Sıddîk-i Ekbere karşı münâza'a çıkarılması muhârebe edilmesi lüzûmi derkâr idi.”

“İmâm Ali Efendimiz Hazretleri Hazreti Muâviye ile münâza'a ve muhârebe ettiği gibi Hazreti Sıddîk ile de münâza'a ve muhârebe etmesi lâzım gelir idi. Bu cümle ile berâber Muâviye'nin şevket ve kudreti ve teba'asının kesret ve vefreti ve kabîlesinin

vakı' ve haysiyeti ise Hazreti Sıddîk'tan ziyâde idi. Hazreti Haydarî Kerrâr'a karşı Muâviye'nin da'vâ-i hilâfet etmesi haksız olduğu cihetle İmâm Murtazâ'nın ne şevketine ve kudretine ve ne de teba'a ve askerinin vefret ve kesretine mübâlât etmeyerek ve kabîlesine ve vakı' ve haysiyetine ehemmiyet vermeyerek ihkâk-i Hak maksadıyla muhârebe ve münâza'âya ibtidâr ve hakk-i seyfi ile müdâfa'a ve muhâfazaya ictisâr etmiş iken Hazreti Sıddîk'a karşı münâza'a çıkarmamaları ve muhârebe etmemeleri mücerred ve mutlak hilâfetinin sıhhatına ve hakikatına olan i'tikâd ve ictihâdından münba'isdir. Başka bir sebebe hamli gayr-i kâbidir. Zâten Haydar-i Kerrâr bu hakkıyyet ve sıhhatı ber vech-i muharrer yalnız fi'ilen i'tirâf etmekle kalmayub kavlen dahi mükerreren a'lâ melâ'i'n-nâs tasdîk ve beyân buyurmuşlardır.”

“Ale'l-husûs emmi-i Resûli Ekrem Abbâs bin Abdülmuttâlib Hazretleri birâder zâde-i âlîleri bulunan İmâm Ali Efendimiz Hazretleri'ne bey'at edeceğini ifâde ve beyân ve kabûl-i bey'atı teklîf ve ityân ettiği hâlde Hazreti Haydar emmi-i mükerrerlerinin teklîfini kabûl etmedikleri de muhakkaktır. Bazı tavâiyfin i'tikâd ettikleri vecihle Hazreti Alin'in imâmet ve hilâfete dâir bir nâss-ı celfil-i risâlet-penâhi veyâhûd bir ahd-i âlî-i Nebevî mevcûd olsaydı emmi-i mükerrerlerinin teklîf ettiği bey'atı te'ehhur ve tereddüd etmeksizin kabûl etmeleri muktezâ idi. Hazreti Kerrâr'ın şecâ'at-i hârîka ve besâlet-i fevke'l-âde-i müsellemleriyle berâber aşere-i mübeşşereden Zübeyr bin Avvâm râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleriyle bütün Benî Hâşim ve bazı ashâb-i kirâm dahi imâmet ve hilâfeti ârzû edenlerden ve şu maksadına hizmet etmek üzere hâzır ve müheyyâ bulunanlardan

Sayfa-58

idiler. Bunlardan başka Sakîfe-i benî sâ'ide'de Hazreti Sıddîk'a bey'at olunduğu zamân cereyân eden mübâhasât-i şedîdeden ol bâbdaki güftegûden müstebân olduğu vecihle Ensâr-ı kirâm dahi bidâyeten Hazreti Sıddîk'a bey'at etmeyi ârzû etmiyorlardı. Ve hattâ imâmet ve hilâfet muhâcirîne tahsîs kılınırsa İmâm Ali Efendimiz'e bey'at olunması bahsi de müzâkerât-i vâkı'a cümlesinden idi. Şu hâlde Hazreti Kerrâr hakka binâen da'vâ-yi hilâfetle münâza'a etmiş olsaydı Ensâr-ı kirâmı da mu'âvin bulacağından şüphe yok idi. Başka bir delîl de Ensâr-ı kirâm hazerâtının kuvveti İmâm Ali Efendimiz'in kuvveti ve şevketine nisbetle daha kalîl iken Hazreti Sıddîk'tan ve hattâ bi'l-cümle muhâcirîn-i kirâmdan hâvf ve haşyet etmeyerek iddi'â-yi hilâfet ettiler.

Ve nihâyet “Minnâ emîrun ve minküm emîr” da’vâsında ısrâr eylediler.

“Ensâr-i kirâm da’vâdan hâvf ve haşyet etmedikleri hâlde Hazreti Ali'nin tavzîh olunan esbâb-i kaviyye ile berâber hâvf ve haşyet etmesi gayr-i mutasavvir olduğundan İmâm Ali Efendimiz'in Hazreti Sıddîk'a karşı münâza'a çıkarmayıp muhârebe etmeyub da bey'at eylemesi Hakk'a ittibâ'dan münba'is olduğuna da zerre kadar iştibâh edilemez.”

İmâm Ali, Zübeyr bin Avvâm, Abbâs bin Abdülmüttâlib, Talha râdiya'llâhû Te'âlâ anhum hazerâtının bazı umûr ve husûsdan dolayı Hazreti Sıddîk'a bey'at etmekte te'hîr etmeleri dahi hilâfet ve imâmete hâsıl olan icmâ'-i ümmeti ihlâla kat'a sebep olamayacaktır.

Zevât-i müşârun ileyhim hazerâtının bey'atından te'ehhürleri esbâbından biri erbâb-i akd ve hâlden huzûri mümkün olan zevâtın huzûruyla Hazreti Sıddîk'ın hilâfet ve bey'at-ı kâziyesi itmâm ve ikmâl olunmasından nâşî kendi bey'atlarına ihtiyaç kalmamasıdır. Yani in'ikâd-i imâmet ve hilâfetin kendi bey'atlarına müftakar ve münhasır olmamasıdır.

Sebeb-i diğerk dahi te'ehhürü-ü vâkı'adan dolayı Hazreti Sıddîk'a karşı bast ve temhîd ettikleri i'tizârlarından dahi müstebân olduğu vechile kendileri de erbâb-i

Sayfa-59

hal ve akddan oldukları hâlde hilâfet-i Hazreti Sıddîk'ın in'ikadında meşveret²⁶ için da'vet olunmadıklarından ve müzâkere idhâl edilmediklerinden bey'ata te'ehhür etmeleridir yoksa Hazreti Sıddîk'ın hilâfete âdem-i ehliyetinden veyâhûd hilâfeti kabûl etmemelerinden ileri gelmemiştir. Zevât-i müşârun ileyhim hazerâtının te'hîri bey'atlarına medâr olan bu özrün ne kadar mahak ve makbûl olduğu Hazreti Farûk-i a'zam'ın yukarda aynen derc olunan hutbe-i meşhûresinde dahi beyân ve tasrîh bulunduğu vecihle Hazreti Sıddîk'a edilen bey'atın ilcâ-yi zarûret ve maslahata fece'ten ve bağıteten vukû' bulmuş olmasıyla dahi sâbittir.”

İş bu zevât-i ma'dûde-i aliyyenin bey'at-i Hazreti Sıddîk'tan bir müddet te'ehhürleri bir taraftan makbûl olduğuna da şüphe edilmeyen böyle bir ma'zerete müstenid olduğu bedihîdir. Diğerk cihetten kendilerine meşveret ve müzâkere-i mebhûseye celb ve da'vet olunmamaları Sakîfe-i benî Sâ'ide'de cereyân eden müzâkerât ve mübâhesâtın kesb ettiği şiddete nazaran işe derhâl netîce verilmeksizin ve

²⁶ Buna dâir olan mübâhasât yukarda mufassalen beyân olunmuştur.

bey'at olunmaksızın dağılmanın müstelzem olacağı tasavvur ve mülâhaza olunan sû-i vehâmettir. Şu hâlde naklen ve aklen her iki cihetin ictihâdındaki isâbet zâhir ve nümâyândır Dâr-e Kutnîye'nin tarîk-i kesîreden vukû' bulan istihrâcına göre İmâm Ali ve Zübeyr bin Avvâm hazerâtının Hazreti Sıddîk'a ahîren bey'at ettikleri sırada te'ehhür-üvâki'adan dolayı beyân ettikleri ma'zeret aynen budur.

“Elâ innâ ahirunâ ani'l-meşvereti ve innâ nerâ enne Ebâ Bekri ahakku'n-nâse bihâ innehü le sâhibu'l- gâri ve sâni- isneyni ve innâ le na'rifü lehu şerefehu ve kibrehu”

Me'âlî

Evet bey'ata te'ehhürümüz meşverete idhâl olunmadığımızdan münba'istir yoksa biz

Sayfa-60

biliriz ki Hazreti Sıddîk emr-i hilâfet için ahak-ı nâsdir. Sâhib-i gârdır, sâni -i isneyndir “Yâ ni Hazreti Resûli Ekrem'in gârda ikincisidir” muhakkak biz Hazreti Sıddîk'ın şerefini büyüklüğünü biliriz”

Bey'atta bir müddet te'ehhür eden zevât-i aliyyenin ahîren bey'at ettikleri esnâda vukû' bulan bu i'tizarlarına mukâbil Hazreti Sıddîk dahi kabûl-i hilâfet ve bey'at husûsunda beyân-i ma'zeret etmiş olduğundan o ma'zeret-i aliyye dahi burada aynen derc ve tezbîr olunur.

Hazreti Sıddîk'ın ma'zereti

“Vâ'llâhi mâ küntü harîsen ale'l-imâreti yevmen kattun velâ leyletun ve lâ küntü fihâ râğiben ve es'eltuhâ'llâhe azze ve celle sırren ve alâniyeten velakinnî aşvaktu mine'l- fitneti ve mâlî fi'l-imâreti min râheti ve lakad kaladtü emren a'zîmen ilâ ahire”

Bu ma'zeretin tercumesi (boş) numaralı sahîfede muharrerdir. Zevât-i müşârun ileyhim hazerâtı Sıddîk-ı Ekber'in bu i'tizarını karîn-i kabûl gördüler ve bey'at ettiler. Yine Dâr-e Kutnî'de Hazreti Ayişe râdiya'llâhü Te'âlâ anhâdan istihrâc ettiği rivâyette İmâm Ali Efendimiz Hazretleri Sıddîk-i Ekber'i kendi sa'âdethânelerine da'vet ve bu da'vete o halîfe-i âlî Cenâb Hazretleri de a'zîmet buyurdular. Orada Benû Hâşim hazerâtı da müctemi' idiler o cemâ'atte şâh-i velâyet Hazretleri bir hutbe okudular. Ve bu hutbe ile Sıddîk-ekber'i medh ve senâ ettiler. Medh ve senâdan sonra bey'attaki

tahallûf ve te'ehhürü hukûk-i cümlesinden bulunan mesele-i meşverete idhâl olunmadığından ileri geldiğine dâir beyân-i ma'zeret eylediler. Hazreti Ali'nin hutbesi akîbinde" Cenâb-i halîfe dahi mukâbeleten bir hutbe irâd buyurdular. Bu hutbede

Sayfa-61

yukar'da bast ve beyân olunan i'tizârı dermiyân eylediler tarafından bu hutbelerin bu ma'zeretlerin te'âtî olunduğu günde Hazreti Kerrâr tarafından Cenâb-i Halîfe'ye bey'at olunmuştur. Hazreti Ebû Tûrâb'ın Sıddîk-ı Ekber'e bey'at etmelerinde pek ziyâde isâbet etikleri o zamân müslümânlar tarafından bi'l-hâssa zıkr ve beyân edilmiştir

Sahîh-i Buhârî-i şerîf'te sıhhatı müttefikun aleyh olan bir sûrette şu maddeye dâir Dâr-e Kutnî'nin bâlâdaki rivâyetten ziyâde tafsilât ve izâhâtî münderic olmasıyla aynen nakl olunur.

"Ruviye'l-Buhârî. An Ayışete enne Fâtîmete erselet illâ Ebâ Bekri tes'elühu an mirâsuhâ mine'n-nebîyyi salla'llâhu aleyhi ve sellem mimmâ efâelâ'llahu ala Resûlihi mine'l- Medineti vefedeke ve mâ bekâ min hamsi hayberin fe kâle Ebû Bekrin enne Resûlüllâh salla'llâhu aleyhi ve sellem kâle lâ nûresü mâ tereknâ sâdâkaten innemâ ye'kulu âli Muhammedin min haze'l- mâl ve ennî va'llâhi lâ ugeyyirü şey'en min hizmet-i Resûlüllâh salla'llâhu aleyhi ve sellem ve an halihe elleti kane't âleyna fi ahd-i Resulullah-i vele a'melne fiha bi ameli rasulüllah salla'llâhu aleyhi ve sellem fe Ebâ Ebû Bekr en yedfe'e ilâ Fâtîmati minhâ şey'en fe vecedet Fâtîmetu a'lâ Ebâ Bekri fi zalike fe hecerethu felem tükellimuhu hattâ teveffeyte ve âşes ba'de'l- Nebî salla'llâhu aleyhi ve sellem sitteti eşhurin felemmâ teveffeye e defenehâ zevcehâ a'lâ leylen ve lem yû'zen bihâ Ebû Bekr ve sellî aleyhâ ve kâne le'alî mine'n-nâs vechu hayâtî Fâtîmete felemmâ teveffeyte istânkere a'lâ vucûhi'n-nâsî fe'l-temese musâlahati Ebû Bekri ve mübâya'atihi ve lem yekûn bâyi'un tilke'l-eşhürin fe ersele ilâ Ebâ Bekr en e'tinâ velâ ye'tinâ ma'ake ahadan kerâhiyeten lihazeri Ömeri fe kâle²⁷ lâ va'llâhi mâ tedhulu aleyhim vahdekî fe kâle Ebû Bekr ve mâ aseytüm en yef'alû bi va'llâhi lâ âtînehüm fe dahele aleyhim Ebû Bekri fe teşhede Ali fe kâle en kad arafnâ fadlike ve mâ a'tâke'llâhu ve lem nenfus aleyke hayren sâke'llâhu ileyke velâkinneke istabdettu aleynâ bi'l-emri ve künnâ nerâ lakad atînâ min Resûlüllâh salla'llâhu aleyhi ve sellem enne lenâ nasîben hattâ fâdet aleynâ Ebâ Bekr fe lemmâ tekleme Ebû Bekr kâle ve'llezi

²⁷ Bu kâil Hazreti Ömer'dir.

nefsi bi yedihi le karâabetu Resûlullâhi salla'llâhu aleyhi ve sellem uhibbu ilâ men' asele karâbeti ve ammâ'llezi şecere beyni ve beynekum min hazihî'l-emvâl

Sayfa-62

Fe ennâ lem âli fihi ani'l-hayri ve lem etruku emren râ'eytu Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem yesne'uhu fihâ illâ sana'te fe kâle a'lâ li Ebî Bekrin mev'uduke aşîyete lil bey'ati fe lemmâ sallî Ebû Bekrin ez-Zuhrâ rakıyu'l-minbber fe teşhede ve zekere şâni âlî ve tahallefehü ani'l-bey'ati ve azerehu bi'l-llezî e'tezere ileyhim sümme isteğfere ve teşhede âlî mu'azzami hakk-ı Ebâ Bekr ve hadese ennehu lem yahmiluhu ale'le'llezi sani'a nefâsehu a'lâ Ebâ Bekrin ve lâ inkârehu li'llezi faddle'llâhu bihi velâkinne künnâ nerâ lenâ fi haze'l-emr "Eyyu'l-meşvereti kemâ tedullu aleyhi bakiyyetu'r-rivâyâti" nasîben fe istebede aleyhi fe vecedenâ fi enfusinâ feserre bi zalike'l-müslimûne ve kâlu asebtü ve kâne'l-müslimûne ilâ a'lâ karîben hîne râci' u'l-emru'l-ma'rûf.

Me'âlî

Ümmu'l-müminîn Hazreti Ayişe râdiya'llâhû Te'âlâ anhâ demişler ki "Fâtımatu'l- Betül râdiya'llâhu Te'âlâ anhâ Hazretleri Fahr-i kâinât aleyhi ekmelu't-tahiyyât Efendimiz Hazretleri'ne ihsân-i celîl-i Rabbânî olan ve kendisine irsen intikâl eden Medinedeki hissesini ve Fedeki Hayber'in humsünü Hazreti Sıddîk'dan istediler. "Bizim metrûkâtımız irse tâbi' olamaz. Sadakadır âl-i Muhammed ise bu emvâlden hisse alacaklardır." Me'âlinde olan hâdis-i Nebvî mücebince metrûkât-i celîle-i risâlet-penâhileri irsen intikâl edemeyeceğine ve sedaka-i Resûli Ekrem'den hiçbirşeyi hâl-i aslîsinden tağyîr etmeyeceğine ve ahd-âlî-i risâlet-penâhîde zât-i ekmel-ü sıfât Hazreti nübüvvet-penâhileri tarafından emvâl ve metrûkât-i mebhûsa ne sûretle sarf ve isti'mâl olunmuş ise kendisi dahi ol sûretle sarf ve isti'mâl edeceğine dâir Hazreti Sıddîk'ın verdikleri cevâb ve metrûkât-i mebhûseyi Hazreti Fâtıma'ya teslimden vukû'a getirdikleri imtinâ' müşârun ileyhâ Hazretleri'nin infî'âlini müceb olduve binâen aleyh vefâtlarına kadar Hazreti Sıddîk'a tereddüd etmediği ve kendisiyle tekellüm eylemedi. Aleyhi's-sâlâtu ve's-selâm Efendimiz'in irtihâl-i celîle-i risâlet-penâhîlerinden altı ay sonra Hazreti Betül dahi vefât ettiler. Vefâtlarında Hazreti Sıddîk'tan istizân olunmaksızın zevc-i mükerrereleri Ebû Türâb Ali bin Ebî Tâlib râdiya'llâhû Te'âlâ anhü Hazretleri tarafından leylan defn olundu ve namâzını da kendisi edâ etti. Hazreti

Betûl'un vefâtından sonra İmâm Ali Efendimiz

Sayfa-63

Hazretleri Sıddîkî Ekber ile müsâlâhayı ve kendisine bey'atı ârzû eyledi. Çünkü o zamâna kadar bey'at etmemişti. Hazreti Sıddîk'ı sa'âdethâne-i Haydarilerine da'vet ve yalnızca gitmesi ârzûsunu da ihbâr ve beyân etti. Hazreti Sıddîk'ı yalnız da'vet etmekten maksad-i âlîleri de Hazreti Farûk'un halîfeye refâkat etmemesi idi. İmâm Ömer Efendimiz yalnızca sa'âdethâne-i murtazâyâ a'zîmet etmemesi lüzûmini Hazreti Sıddîk'a ihtâr etmiş ise de Hazreti Sıddîk kendisine "Ne yapacakları zan olunabilir" cevâbını vererek hemân sa'âdethâne-i Haydar-i kerrâr'a a'zîmet ve mülâkât ettiler. İmâm Ali Efendimiz Hazretleri "Biz senin fazlını ve Cenâb-i Hakk'ın sana vukû' bulan ihsânını biliyoruz. Allâh'ın size sevk ettiği hayırdan dolayı seninle münâfese etmeyiz. Şu kadar ki emr-i meşverette bize karşı istidâd ettin. Hâlbuki Resûli Ekremsalla'llâhu aleyhi vesellem Efendimize olan karâbetimizden nâşî meşverette hakkımız nasîbimiz olduğuni biliyorduk" dedi. müşârun ileyhın bu sözleri hazreti halîfeyi gözlerinden yaş çıkacak derecede müte'essir etmesiyle vech-i âtî üzre cevâb verdi.

"Nefsım yed-i kudretinde mevdû' olan Cenâb-i Hakk'a kâsem ederim ki Resûl-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri'nin akrabâsına iyilik etmeyi kendi akrabâma iyilik etmeye tercîh ederim. Akârib-i aliyye-i Nebevîyeyi kendi akrabâmdan ziyâde severim. Aramızda metrûkât-i celîle-i Nebevîye olan emvâla dâir arız olan ahvâla gelince Fahr-i kâinât aleyhi efdalu's-sâlât Efendimiz Hazretleri'nin o emvâlda icrâ buyurdıkları hiçbir hayır ve amel terk etmeksizin eser-i celîle-i nübûvvet-penâhîlerine tevfikân isti'mâl ediyorum. Kendisi ne yolda ne sûretle sarf ettilerse o yolda ol sûretle sarf etmekteyim.

Hazreti Sıddîk'ın bu cevâbına mebnî İmâm Ali Efendimiz Hazretleri kendilerine bey'at edeceğını va'ad ettiler. Hazreti Sıddîk o gün namâz-i zühre'yi edâ ettikten sonra minbere çıktı. İmâm Ali Efendimiz Hazretleri'nin şân-i âlîlerini

Sayfa-64

takdîr ve tebcîlden sonra bey'attan tahallûf ve te'ehhürü esbâbını ve kendisinin müşârun ileyhi Hazretleri'ne karşı beyân ettiği ma'zereti ifâde ve ityân ile minberden indi.

Müte'akıben Hazreti Haydarî Kerrâr dahi kıyâm ederek Hazreti Sıddîk'ı ta'zîm

ve tekrîm ettikten sonra bey'atden te'ehhürü Hazreti Sıddîk ile münâfeseden veyâhûd min tarafi'llâh nâil olduğu fazlı inkâr gibi ahvâldan münbe'is olmayıp emr-i meşverette hak ve hisseleri olduğu hâlde kendileri meşverete idhâl olunmayarak istibdâd olduğundan müteessir ve münfa'îl olduğunu zikir ve irâd etti. Hazreti şâh-i velâyetin bu hâli müslümânlarca müstelzem-i mahzûziyet ve memnûniyet olarak icrâ-i bey'at husûsundaki mu'âmele-i vâkı'asında isâbet ettiklerini ifâde ve beyân ettiler.

İmâm Ali Efendimiz'in Hazreti Sıddîk'a bey'atı ve hilâfetinin sıhhat ve hakikatını mutâzamın olan bu Hâdis-i Buhârî-i şerîfin muhteviyât-i celîle-i sahîhasından olduğu cihetle hadd-ı zâtında şâyân-i ehemmiyettir. Hazretisi Ebû Tûrâb'ın te'hîr-i bey'at husûsunda beyân ettikleri i'tizârda şân-i âlî-i Sıddîk'ı ne kadar ta'zîm ve tebcîl etmekte bulunduğu bi'l-hâssa câlib-i nazar-i dikkattir.

Bu hâdis bu rivâyet Hazreti Sıddîk'ın hilâfeti gayr-i sahîh olduğuna ve hâtîme-i şerefnâme-i nübûvvet Efendimizden sonra halîfe-i Hak İmâm Ali olup ma'a'zâ'llâh Te'âlâ hakk-i sârihleri Hazreti Sıddîk tarafından gasb olduğuna dâir beyân-i mütâlâ'a edenlerin da'vâlarını iptâla büyük ve mühim bir hüccettir.

Buhârî-i şerîfin rivâyet ettikleri bu hâdis İmâm Ali kerremu'llâhu vechehu Hazretleri'nin bey'at-i Hazreti Sıddîk'tan bir müddet te'ehhür ettiğinin muvazzah ve musarrahtur. Hâlbuki yukarda Ebî Saîd el-Hudrî Cenâblarının rivâyetinde Hazreti Sıddîk'ın bidâyet-i hilâfette İmâm Ali ve Hazreti Zübeyr taraflarından hemân bey'at olduğu muharrer olmasıyla bu iki rivâyet yekdiğerine mübâyin görülür. Te'ehhürü bey'at hakkındaki rivâyet İbni Hibbân ve sâir mühaddisin-i kirâm tarafından dahi te'yîd

Sayfa-65

olunmuş ise de Sahîh-i Müslim'de Beyhakî Cenâblarından rivâyet olduğu üzere bu te'ehhura müte'allık olan rivâyet za'iftir.

Hâsılı mühaddisîni-i kirâm hazerâtının bu rivâyet ta'alluk eden akvâlinde nakillerden fi'l-hakîka bir dereceye kadar mübâyenet-i vâkı'ayı ber vech-i zîr def' ve te'vil etmişlerdir.

Hazreti Ali ve Zübeyr vâkı'a-i Sakîfe-yi müte'akıb Hazreti Sıddîk'a bey'at ettiler ise de Fâtîmetü'l- Betûl radiya'llâhü Te'âlâ anhâ ile Hazreti Sıddîk arasında metrûkât-i celîle-i Nebevîye'ye dâir tekevân eden ihtilâf re'yinden mütevellid ahvâl üzerine İmâm Ali Efendimiz Hazretleri müşârun ileyhânın vefâtlarına kadar Hazreti halîfenin yanına gitmemişlerdir ve tereddüd buyurmamışlardır. Ebû Tûrâb

Hazretleri'nin Sıddîkî Ekber Efendimiz'den vukû' bulan inkıtâ'ları hakikat-i hâle vâkîf olmayanların efkârını bey'atına hilâfetine âdem-i rizâ ve muvâfakat gibi bir kâziyeye sevk etmiş ve bey'at-ı Hazreti Ali'nin te'ehhurunu beyân ve rivâyet edenlerin ifâdelerine şu mülâhaza sebep olmuştur.

Fâtımatü'l- Betûl râdiya'llâhû Te'âlâ anhânın vefâtından sonra ber minvâl-i muharrer İmâm Ali Efendimiz Hazretleri'nin mescid-i celîl-i Nebevîde Sıddîk'ın minber üzerindeki hutbesini müte'akıb bey'at etmeleri hakikatte ibtidâî bir bey'at olmayub tecdîd-i bey'attan ve ol bâbda hâsıl olub müstelzem-i kıl u kâl olan şüphemâtın izâlesi fikrinden münba'istir. Hakikatın şu sûretle beyânı rivâyetlerin birbirine muhâlefetlerine mübâyetlerine artık mahal ve meydân bırakmamıştır.

Hazreti Ali'nin Cenâb-ı halîfeye kat'-i tereddüdi ve bey'attaki te'ehhürü esnâda Ebû Bekir Sıddîk Hazretleri kendisine tesâdüf etmiş ve aralarında şu muhâvere cereyân eylemiştir.

Hazreti Sıddîk. Benim hilâfet²⁸ ve emâretimi kabûl etmiyor musun?

Sayfa-66

Hazreti Ebû Tûrâb: Hayır te'ehhurun Kur'an'ı cem' etmedikçe namâz için mescide gitmekten başka bi mahalle gitmemeye karâr verdiğimden münba'istir!

Dikkat olunsun ki özr ne kadar vâzihtir. Şübehâtı ne kadar dâf'idir. rivâyât v e ihbârat sahîhe-i vâkı'a ve mütevâtireden sûret-i vâzihada tahakkuk ediyor ki Hazreti Sıddîk'ın hilâfeti sıhhatına ve hakıyyetine ve kendisine bey'at olunduğuna ve buna muhâlif olanların za'mına rağmen makâm-i celîl-i hilâfete ehil ve lâyıq idüğüne icmâ'-i ümmet mükemmelen hâsıl olmuştur.

Hazreti Sıddîk'ın hilâfetine dâir kitâb-i ilâhiden ve sünnet-i seniyye-i Nebevî'den hiç bir nass ve eser-i âlî olmasa bile hâsıl olan şu icmâ'-i ümmet şer'an ve dîn n halife-i bi'l-hak olduğuna delîl-i kâfidir.

Aşağıda hilâfet-i Sıddîk'a dâir nusus-i Kur'ânîye ve ehâdis-i celîle-i Nebevîye dahi irâd ve ityân olunacak ise de tevâtüren sâbitt olan şu icmâ'-i ümmet işârât ve delâletten ibâret olan nusûs-i Kur'ânîye ve ehâdis-i seniyye-i Nebevîye'ye inzimâm ederek icmâ'ı tamâmıyla takviye etmiştir.

Ulemâ-yi a'lâm-i islâmın hilâfet-i Hazreti Sıddîk meselesini pek ziyâde ta'mîk

²⁸ Bu hâdisteki hitâb veitâb inkıtâ'-ı tereddütlere ma'tûftur. Yoksa esâsen ve bidâyeten bey'at etmediklerine delîl olamaz. Cevâb-i Ali-imurtezâ da şüphesiz bu mülâhazamızı mü'eyyedir.

ve tahkik etmelerine sebep yukarda denildiği vechile Ebû Türâb râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'nin emr-i hilâfette Hazreti Sıddîk'tan ahak olduğuna ve Gadîr Ham hâdis-i meşhûründe mukayyed olan “ Men küntü mevlâhü fa'lîyun mevlâhu” cümle-i mübeccelesi hilâfete nasb-i mürtezvî için nass-i mahsûs bulunduğuna dâir olan bazı mezâhib erbâbının akvâlini, mezhebini red ve cerh etmek maksad-i âlîsine mübtenîdir.

İmâm Sevri Hazretleri esânid-i sahîhe ile müctehidîn-i a'zâmdan “Süfyânî Sevri” Hazretleri'nin şu ifâdesini nakl ve rivâyet ediyor.

Sayfa-67

Hazreti Süfyân'ın ifâdesi

“Hazreti Ali'nin velâyet ve hilâfetine Hazreti Sıddîk'tan ahak ve akdem olduğu re'yinde ve ifâdesinde bulunanlar hilâfeti kabûl eden Hazreti Ebû Bekr Sıddîk ile Farûk-i a'zamı ve onların hilâfet ve imâmetini bi'l-kabûl kendilerine bey'at etmiş olan ve evamir ve nevâhisine itâ'at eden bütün muhâcirîn ve Ensâr-i kirâmi tahaza etmiş olacaklarından o gibi eşhâsın hiçbir amellerine semâvata su'ûd etmesini ve indi'llâh Karîn-i kabûl olmasını me'mûl edemem.”

Bu risâlede münâsebet düştükçe beyân ve îzâh olduğu vechile mesele-i imâmetin ve Hazreti Sıddîk'ın hilâfete ahak ve elyak olduğunun isbâtına ve delâyilinin tavzîhine fuhûl-i ulemâ-i dîn ve e'âzım-ı ricâl-i islâmiyeyi mecbûr eden hâl ber vech-i muharrer bazı mezâhib-i islâmiye erbâbının hilâfet-i islâmiyeyi İmâm Ali râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'ne ve ondan sonra hânedân-i celîl-i ünvân-i nübûvveti hasr ve tahsîs etmeleriyle onların bu hasr ve tahsîsini edille-i şer'îye ve berâhin-i dînîye ile def' ve ref' etmek esâsına mübtenî olup o hânedân-i kudsiyyet-i ünvâna mensûb e'azam -i zevât-ı kirâmin ve bi'l-hâssa bazı mezâhib erbâbına mukaddes ve ma'sûm olmak üzere i'tirâf olunmuş olan e'imme-i esnâ-i aşereden bazılarının hilâfet-i Hazreti Sıddîk'ın sıhhat ve hakkıyyetini ma'len beyânât ve ifâdât vâkı'alarından bazısı da an'anesiyle zîrde derc olunur.

İstitrâd

Zâten dîn-i islâmda zühûr eden mühimce ihtilâfât-i mezhebiyenin menşei kat'an ahvâl-i dînîye değildir. Hakîkatte o ihtilâfâtın âmil ve mü'essiri umûr-i siyâsiyedir. Bazı ulemâ-i dîn ümera-i hükûmet ve ricâl-i siyâsiyenin efkârını okşamak için mesâil-i mezhebiyede bazı mertebe te'vîlâtı nasılsa muhâlif-i dîn ve mezheb addetmişlerdir.

Sayfa-68

Zamân mürür ettikçe ve ihtilâfât-i siyâsiye tenevvû' ve ta'addüd eyledikçe te'vîlât-i mezhebiye de ma'a't- te'essüf ilerleyerek âlem-i islâmı o kitle-i a'zîme-i dînîyeyi parçalamış olduğuna müslümânlar ne kadar ağlasalar yeridir. Zâten izmihlâlî câlib olan şu ifsâdâtın iki sınıf-ı halkın te'sîr-i Ef'âlî umûmen müslimdir.

Birisi: Ümerâ

Diğeri: Ulemâ

Kitle-i a'zîme ve vâhide-i islâmiyeyi parçalayan ihtilâfât-i siyâsiye ve dâ'îye tavaffuk ve rüchân-i te'vîlât-i şahsiye ile ülemâ-i teşfîr ârâya ve ihtilâfât-i mezhebiyeye sevk etmiş olduğu târîh-i islâmın hangi sahîfesine dikkatle mürâca'at olunursa sûret-i celîyede a'yân olur. Asr-i evvel-i islâmda bütün âlem-i islâmî dilhûn eden ehl-i beyt hakkındaki tecâvüzât ve tahkîrât şüphesiz hükûmet-i Emevîye'nin tahkîm-i mevki'a müte'allık efkâr-i siyâsiyeden münba'istir. Abbâsîler'in te'essüs-ü hilâfeti yine o efkâr-i siyâsiyenin ümmet-i islâmiyece aksu'l- ameli eseridir.

Hilafet-i Abbasiye zamanlarında vakit vakit ehl-i beyt hazeratının bazıları tarafından ibrâz olunan ihtilafat ve muhaberât ve kat'at-ı malûmeden teşekkül eden hükûmat yine o ihtilafat sayesinde neş'et etmiştir.

Ehli beytten olmadıkları hâlde te'essüs eden bazı hükûmât-i islâmiye'nin de sûret-i zühûr ve teşekkülü yine ihtilâfât-i mezhebiyenin ileri sürülmesi ve muhâfaza-i ahkâm-i dînîye gibi meselelerin meydana atılması gibi ihtilâfât-i siyâsiye semerâtıdır.

En sonra İrân'da teşkîl eden hükûmet-i Safeviye hakîkatta sırf siyâsi olarak bir hükûmet teşkîli maksadına müstenid iken bu maksada şî'lik mezhebinin tavassuti yine o ihtilâfât-i siyâsiyenin eseri ve husûsât-i mezhebiyenin menâfi-i zâtîyede istihdâm ve isti'mâli netâyicidir.

Hâsılı şî'lik Zeydîlik da'vâları kâmilen hükûmet ve saltânât fikriyle te'essüs etmiş ve halkı iğfâl için umûr-i mezhebiye umûr-i siyâsiyenin te'sîsine vesîle-i ittihâz edilmiştir.

Sayfa-69

A'sâr-i ahîrede efkâr-i beşer gerek edyânca ve gerek siyâsiyatça tenevvür ve te'âlî ettiğine göre beyne'l-islâm tefrîkayı müceb olan desâyis-i mezhebiyenin artık maksad-i siyâsiye tavassuti politikasına nihâyet vermek lâzım iken ma'a't-teessüf âlem-i islâmca bu adet-i kadîmeden bir türlü sarf-i nazar olunamamaktadır.

İrân hükûmeti şî'îlik esâsına müsteniden te'essüs etmiş ise de şimdilik o esâsdan tebâ'üd etmiş ve bâ husûs şimdiki istihsâl-i hürriyet uğrunda İrânlıların görülen gayretlerine nazaran bugün şu esâs tamâmıyla münhedim ve munkariz olmuştur. İrândaki Kaçâr Hândân saltânatı cümlece ma'lûm olduğu vechile ehli beyt-i Resûle gayr-i müntesibdir.

Binâen aleyh hükûmet-i İrâniye bir hükûmet ve imâmet-i dînîye olmak üzere mezheb-i şî'a erbâbınca kabûl olunamayacağı mezheben muhakkaktır.

Bundan istidlâl olunur ki şî'îler zamânımızda kendi mezheblerine muvâfık bir imâmet ve hilâfetin vücûduna elbette kâil olamazlar. Şu hâle ve lehu'l-hamd İrân'da dahi memâlik-i Osmâniye gibi bir hükûmet-i meşrûta te'essüs ettiğine göre bâ'demâ ihtilâfât-i mezhebiyenin umûr ve makâsid-i siyâsiyeye vesîle olamayacağı muhakkak olduğuna ve bu gün âlem-i islâmın tefrîkası ma'aza'llâh teâla dîn-i islâm ile mütedeyyin olanların inkırâzını mü'eddî bir hâl-i fecî' husûli demek olmasına nazaran bi'l-cümle mezâhib-i muhtelif-i islâmiye'nin ve bi'l-hâssa yek diğerini pek fenâ bir sûretle muhâkeme eden sunnîlerle şî'îler ın birbirine karşı izhâr-i husûmeti pek nâbecâdır.

Hepimiz müslümânız Ümmet-i Muhammedeniz dînîmiz islâmdır kitâbımız Kur'ândır asl-ı dînde mütahiddiz. Furû'âtda bazı mertebede ihtilâfâtımız olsa bile o ihtilâfât-i fer'îye esâs dînîmizi ihlâl etmez. lüzûmsüz bir taassub ile ihtilâf-i mezhebi vesîle-i tenâfir etmek cümlemizin mahvını müntâc olacağına şüphe etmemelidir. ülemâmız üdebbâmız ve bi'l-hâssa hükûmeteyn-i meşrûtamız müttafikan mütahadden çalışmalı aradaki zıddiyeti tebâyüni ref' etmelidir. Sunnîlerle şî'îlerin Zeydîlerin ve sâir mezâhib-i islâmiye erbâbının birbirine

Sayfa-70

nazar-ı nefretle bakmalarını müceb hiçbir hâl mevcûd değildir. Bugün hiçbir şî'î yoktur ki hükûmât-i islâmiyeden birini lagv edub da ehl-i beytten bir hükûmet teşkîli fikrinde bulunsun hiçbir Zeydî yoktur ki böyle bir hâle kâil olsun. Binâen aleyh iki taraftan birinin emel-i mezhebi nâ kâbil hâsıl olduktan sonra uzlaşmak pek kolay değildir.

Ei'mmme-i ehli beytin akvâh

-1-

Muhaddisînden “Ebû Nuaym” Cenâbları sıbt-ı celîl-i müctebâ necl-i necîb-i mürtezâ İmâm Hasan râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'nin mahdûm-i mükerrermeleri imam Hasan müsennâ râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'nden rivâyet-i âtiyeyi istihrâc etmiştir:

Sebeb-i hilkat-i âlem salla'llâhu aleyhi vesellem Efendimiz Hazretleri'nin şâh-i velâyet İmâm Ali Efendimizin şânı ve kadr-i âlîlerini ta'zîm ve tebcîl eden ahâdis-i celîle-i Nebvîlerinden biri olan ve bazı mezâhib erbâbınca hilâfet ve imâmete nass-i kâtî'olmak üzere telakkî edilen “Men' küntü mevlâhu fe Ali mevlâhu” hâdis-i şerîf mütevâtir ve mufassalanın İmâm Ali Efendimiz Hazretleri için hakîkaten hilâfet ve imâmete dâir nass-i kat'î olup olmadığı müşârun ileyhi İmâm Hasan Müsennâ Hazretleri'nden sâil olunmuş ve müşârun ileyhi ile sâil arasında şu muhâvere cârî olmuştur.

Sâil: Bu hâdis-i şerîf Hazreti Ebû Tûrâb'ın hilâfetini mutâzamın nass-i kat'î değil midir?

Hazreti Hasan Müsennâ: Hayır nass-ı kat'î değildir. Fahr-i kâinât aleyhi afdalu's-sâlât Efendimiz Hazretleri'nin bu kelâmdan maksad-ı celîl-i nübüvvet-penâhîleri İmâm Ali Efendimiz'e tevcîh-i imâmet ve saltânat olsaydı Cenâb-i Hakk'ın ism-i a'zamına kasem ederim ki onu îzâh ve ifsâh buyuracaklardı. Zirâ muhakkaktır ki risâlet-penâh Efendimiz Hazretleri

Sayfa-71

Müslimîn ve mi'minin için ifâdât ve beyânatta efsah-i nastır. Maksad-i kudsi-i risâlet-penâhîleri dediğiniz gibi olsa “Eyyühe'n-nâs benden sonra İmâm Ali umûr-i idârenize me'mûrdur. Benim Velî-i emrim odur. Kendisine itâ'at edînîz, umûrini dinleyiniz.” Diye meseleyi tasrîh buyuracakları şüphesiz idi. Tekrâr ederim ki vâ'llâhi “Men küntü mevlâhü” hâdis-i şerîfinden maksad-i ulvî-yi nübüvvet -penâhî hilâfet ve emâret olsa ve Allâh ve Resûlü tarafından halk üzerinde ifâyı vazîfe-i emâret ve hilâfete Hazreti Ali intihâb ve ihtiyâr olunub da o vazîfe-i mukaddese ve mühimme İmâm Ali Efendimiz cânibinden terk edilmiş bulunsa idi İmâm-i müşârun ileyh Hazretleri İbâdullâh'ın en ziyâde günahkâr olmak iktizâ ederdi. Çünkü emr-i ilahî ve emr-i Resûlî terk etmiş olacaktı. İmâm Ali râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri ise hâşâ sümme hâşâ

böyle a'zîm bir günâhı irtikâbdan münezzehtir.

Sâil Resûli Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri. Men küntü mevlâhu fe Ali mevlâhu buyurmadılar mı?

Hazreti Hasan Müsennâ evet buyurdular fakat bundan maksadları emâret ve imâmet olsaydı va'llâhi onu îzâh ve namâz ve zekât umûrini tebeyyün ettikleri misillü bunu da tasrîh ve ifsâh buyuracaklardı “Eyyühe'n-nâs benden sonra İmâm Ali Velî-i emrinizdir. Benim emrimle umûr-i idârenize me'mûrdur. Emrine isyân etmeyiniz” diye izâhât ve tasrîhât-i kâfiyeyi diriğ etmezlerdi.

-2-

Muhaddisînden Dâre Kutni, İmâm-i a'zam ve hemân akdem Ebî Hanîfe Hazretleri'nden şu rivâyeti istihrâc etmiştir:

İmam-i müşârun ileyh Hazretleri Medine-i münevvere'de e'imme-i hânedân-i nübûvvetten Ebi Ca'ferü'l-Bâkır Hazretleriyle böyle bir müşâfihede bulunmuşlardır:

İmam-ı a'zam. Hazreti Sıddîk ve Ömer-i Farûk için ne buyurursunuz?

Sayfa-72

Hazreti Ebî Ca'fer. Cenâbı Hakk'ın rahmetine mazhar olsunlar derim.

İmâmi a'zam:

Sizin müşârun ileyhimâ hazerâtından teberrî etmekte olduğunuzi bize de, İrâk'ta söylüyorlar.

Hazreti Ebî Ca'fer: Ma'aza'llâhi Te'âlâ sâhib-i Ka'be olan Cenâb-i Zü'l-Celâl'e kasem ederim ki yalan söylüyorlar bana iftirâ ederler İmâm Ali Efendimiz Hazreti Fâtıma'dan mütevellid kerîme-i muhteremeleri “Ümmü Gülsûm” Hazretleri'ni Farûk-i a'zamân tezvîc ve inkâh ettiler. Farûk-i a'zam'a buna ehil olmasa inkâh edermi idi.

İmâm-i a'zam. Sizin için o gibi tefevvuhât-ı isnâdâtta bulunanlara fikrinizi iş'âr ve ihbâr etmiş olsanız olmaz mı?

Hazreti Ebî Ca'fer, mektûplarım ile bana itâ'at etmezler. Ümmü Gülsûm'ün Hazreti Farûk'a tezvîci râfızanın za'mını iptâla kâfidir. Yoksa za'm-i fâsidlerine göre ma'aza'llâh Te'âlâ Hazreti Ali Ümmü Gülsûm'ü bir kâfire tezvîc etmiş demek olur²⁹.

²⁹ Görülüyor ya umûr-i dünyeviye ve siyâsiye fikriyle hânedân-i nübûvvet nâmına iş'ât ve muhâberât ve hattâ mu'âmelât ve muhâberât vâkı' olmuştur.

-3-

Muhaddisîn DâreKutnî, E'imme-i hânedân-i nübûvvetten. Mahz lakabıyla³⁰ mulakkab olan Abdullâh Hazretleri'nden rivâyet-i âtfeyi istihrâc etti:

Abdüllah mahas râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri zamânında Benî Hâşim'in büyüğü ve re'isi idi. Nefs-i zekiyye ile mulakkab olan oğluna Hulefâ-i Abbâsiye'den Mansûr'un zamân-i hilâfetinde Medine-i münevvere'de bey'at olunmuş idi.

Bir sâil Hazreti Abdullâh mahzdan hafn üzerine mesh edip etmeyeceğini

Sayfa-73

sordı. Müşârun ileyh Hazretleri de Farûk-i a'zam Hazretleri'nin hafn üzerine mesh ettikleri cihetle kendisi de mesh ettiği cevâbını verdi

Sâil: Siz mesh edecek misiniz?

Hazreti Abdullâh: Ne kadar söz anlamaz bir adamsın. Ben Hazreti Farûk-i a'zam'ın amelini beyân ediyorum. Sen hâlâ benim re'yimi hareketimi soruyorsun. İmâm Ömer Hazretleri bundan ve benim gibi dünyâ dolusu adamdan idiler.

Sâil: Bu ifâdeniz takiyedir.

Hazreti Abdullâh: Biz işte kabir ve minber-i âlî-i Nebevî arasında bulunuyoruz. Va'llâhi benim sirren ve cehren kavlim bundan ibârettir. İmâm Ali Efendimiz'in mekhûr olduğu ve sâhib-i şeri'ati hâtîme-i şerefnâme-i nübûvvet aleyhi sallatü ve's-selâm Efendimiz Hazretleri tarafından kendisine verilen emri infâz etmediğini kim söylüyor ise Hazreti Ali'ye isnâd-i nakısa için yalnız bu iftirâsı kâfidir.

-4-

Dâre Kutnî: E'imme-i hânedân-i nübûvvetten olan ve Abdullâh el-Mahz'ın necl-i necîbi bulunan "Nefs-i zekiye" den şu rivâyeti istihrâc etmiştir:

Hazreti Şeyh'in "Yâ ni Ebâ Bekr Sıddîk ve Farûk-i a'zam" hakkında kendisine vukû' bulan bir suâle "Müşârun ileyhimâ hazerâtı nezdinde İmâm Ali Efendimiz'den efdaldırlar." cevâbını vermiştir.

³⁰ Abdullâh Hazretleri'nin mahas telkîb olunmasının sebebi şübâb-i ehli cennetin seyyidi olan İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin râdiya'llahu Te'âlâ anhuma hazerâtının en eril vilâdetlerini cem etmesidir. Yani peder ve maderi Hasan ve Hüseyin evlâdından bulunan ilk Seyyid-i âlî neseb bulunmasıdır.

-5-

E'imme-i hânedân-i nübûvvet'ten ve ecille-i evlâd-i Ali' den İmâm Muhammed el-Bâkır Hazretleri "evlâd-i Fâtıma râdiya'llâhû Te'âlâ anhum" şeyhîn hakkında en iyi söz söylemek üzere icmâ' ettiklerini ifâde ve tavzîh ve hânedân-i nübûvvetten hiçbirinin müşârun ileyhimâ hazerâtının fazîletini inkâr etmediklerini tasrîh buyurmuştur.

Sayfa-74

-6-

Dâr-e Kutnî'nin e'imme-i hânedân-i nübûvvetin e'âzıminden bulunan İmâm-i Ca'fer-i Sâdık'dan o da pederi Muhammed el- Bâkır'dan şu rivâyeti nakl ediyor: Bir adam pederi Zeynelâbidîn³¹ râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'ne gelerek şu muhâverede bulundi:

Sâil: Ebâ Bekr'den bana haber verin.

Seyyid Seccâd: Hazreti Sıddîk'dan mı?

Sâil! Sıddîk tesmiye ediyorsunuz öyle mi?

Seyyid Seccâd: Kemâl-i Hakaretle sâile teveccüh ederek, Resûli Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem Efendimizle bütün muhâcirîn ve Ensâr-i kirâm Hazreti Sıddîk'ı Sıddîk tesmiye etmişlerdir kendisini Sıddîk tesmiye etmeyenlerin sözünü dünyâ ve ahirette Cenâb-i Hak tasdik etmeyecektir. Ben Ebâ Bekr ve Ömer hazerâtını severim. Sen şuradan def' ol git.

-7-

Dâre Kutnî'den Urve'den o da Abdullâh'tan istihrâc ettiği rivâyet:

Abdullâh: Kılıncı tezyîn ve tahliye câiz olup olmadığını e'imme-i hânedân-i nübûvvetten Ca'fer-i Sâdık'ın pederleri Muhammed el- Bâkır Hazretleri'nden sordum Ebû Bekr Sıddîk râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri seyflerini tezyîn ve tahliye buyurdıkları cihetle tahliye-i seyf câizdir: Cevâbını aldım.

Abdullâh: Ebû Bekr'e Sıddîk diyecek misiniz suâlina dahi şu cevâbı telakkî ettim:

³¹ Hazreti Zeynelâbidîn vâkı'a-i cigersûz Kerbelâ'da hastalığı cihetiyle muhârebe edemeyub o vâsıta ile İmâm Hüseyin Efendimiz'in muhâfaza-i hayât eden yegâne necîbleridir. Ziyâdesiyle namâz kıldığı cihetle "Seyyid Seccâd" lakabıyla şöret şi'âr olmuşlardır. Şa'ir-i eşher-i Arap Firuzdak'ın kasîde-i meşhûresinde memdûh olan zât-i âlî kendileridir.

Sayfa -75

Muhammed el-Bâkır: Evet, Sıddîk, evet Sıddîk, evet Sıddîk derim. Hazreti Ebî Bekr'e Sıddîk demeyenler dünyâ ve ahrette sözleri Cenâb-i Hak nezdinde tasdik olunmasn.

Muhammed el-Bâkır Hazretleri'nden Dâr-e Kutnî'nin istihrâc ettiği bu rivâyet muhaddisînden İbni Cevzî tarafından dahi istihrâc olunmuştur. İbni Cevzî'inin istihrâcında fıkra-ı âtiyenin de rivâyet-i mukaddimeye inzimâmı lâzım gelir.

Abdullah tarafından "Sıddîk diyecek misiniz" suâli üzerine Hazreti Muhammed el-Bâkır hemân yerinden fırlayıp kıbleye teveccüh ederek evet Sıddîk kelimelerini ber vech-i bâlâ üç def'a tekrâr etmiş ve ifâdât-ı sâire'yi itmâm eylemiştir: İbni Cevzî'nin Hazreti Muhammed el-Bâkır'dan istihrâcına göre İmâm-i müşârun ileyhi Hazretleri "Ceddim Ebû Turâb Hazretleri'nden hiçbir şey için hiçbir şefâ'at me'mûl etmem ki onun gibi bir şefâ'ati dahi Hazreti Sıddîk'dan me'mûl etmeyeyim. Çünkü Hazreti Sıddîk beni iki def'a tevlîd³² etmiştir.

E'âzîm-i hânedân-i nübûvvet'ten Zeyd bin Ali³³ râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri de bunu beyân etmişlerdir.

"Hazreti Şeyh'ten³⁴ teberrî etmek Allâhu a'lemdir ki İmâm Ali Efendimizden teberrî etmek demektir."

Yine Hazreti Zeyd râdiya'llâhû Te'âlâ anhu şeyheyne-i mükerreremeyni hakkında itâle-i lisân eden şî'îlere, Râfizîlere şu vechile cevâb vermişlerdir:

"Zamân-i hilâfet-i Haydarîde zühûr eden havâric-i Ebû Bekr Sıddîk ve Ömer-i Farûk râdiya'llâhû Te'âlâ anhuma hazerâtı ma'dûnunde bulunanlara itlâk-i lisân ile onlardan teberrî

Sayfa-76

ettilersede müşârun ileyhimâ Hazretleri'ne itâle-i lisâna ictisâr edemediler. Siz zühûr ettiniz. havâricin cümlesine tevfiz ederek onların müsâvî-i akvâlinin yetişemediği şeyheyn hazerâtına da isâl i lisân-ı ta'aruza başladınız müşârun ileyhimâ hazerâtından teberrî ettiniz. Va'llâhi Hazreti şeyheynden teberrî edenler artık teberrî etmedik kimse bırakmamışlar demektir."

³² Hazreti Muhammed el-Bâkırın vâlidisini ve büyük anası evlâd-ı Hazreti Sıddîk'dan olduklarına işârettir.

³³ Zeydiye mezhebi bu zât-i âliye isnâd olunur.

³⁴ Şeyheyn Hazreti Sıddîk ve Farûk'tur.

-8-

Muhaddisînden İbni Asâkir Sâlim bin Ebî Cade'nin İmâm Ali Efendimiz'in mahdûm-i mükerrerleri "Muhammed bin el-Hanefiye" Hazretleriyle muhâvere-i âtfîyesini istihrâc etmiştir:

Sâlim bin Ebî Cade. Ebû Bekr Sıddîk Hazretleri herkesten evvel mi islâmı kabûl etti?

Hazreti Muhammed: Hayır.

Sâlim: O hâlde Hazreti Sıddîk ne ile bütün müslümânlarla isti'lân ve müsâbakat etti. Bir derecede ki Hazreti Ebû Bekir'den başka kimse zikr olunamıyor.

Hazreti Muhammed. müslümân olduğu günden rahmet-i Hakka kavuştuğu zamâna kadar müslümânlıkça müslümânların efdali bulunmasıyla o derece-i aliyyeye nâil oldu.

-9-

Dâr-e Kutnî, Şî'î olan Sâlim bin Ebî Hafsa ile e'imme-i hânedân-i nübûvvet'ten Hazreti Muhammed el-Bâkır arasında cereyân eden müşâfehe-i âtfîyeyi istihrâc etmiştir:

Sâlim şî'î olmakla berâber mevsûk bir zâttır.

Sâlim bin Ebî Hafza. Şeyheyn için ne buyurursunuz?

Hazreti Muhammed el-Bâkır: Şeyheyn Hazretleri'ne muhabbet ve meveddeti olmayan ve onları sevmeyenlerden teberrî et çünkü Hazreti şeyheyn âlem-i islâmın iki imâm-i hüdasıdır.

Sayfa-77

Yine Dâr-e Kutnî bu Sâlimden rivâyet-i atîyeyi istihrâc etmiştir.

Sâlim: Ebî Ca'fer Muhammed el-Bâkır Hazretleri'nin ve bir rivâyete göre Ca'fer bin Muhammed el-Bâkırın huzurunda idim. Beni irşâd için olduğunu da şüphe etmediğim şu ifâdeyi etyân etti.

"İlâhî ben Ebû Bekir Sıddîk ve Ömer Farûk hazerâtını seviyorum. İlâhî kalbimde bu ifâdeden başka bir şey var ise Fahr-i kâinât aleyhi efdalu's-sâlât Efendimiz'in şefâ'atine nâil olmayayım."

-10-

Dâre Kutni hânedân-i nübûvvetten Ebî Ca'fer Muhammed el-Bâkîrdan o da pederi Seyyid Seccâd Hazreti Zeynelâbidîn Efendimiz'den bu rivâyeti nakl ve istihrâc etmiştir:

Seyyid Seccâd huzûr-i âlîlerinde Hazreti Sıddîk ve Hazreti Farûk-i a'zam haklarında söz söyleyen bir cemâ'atle şu muhâverede bulundular.

Seyyid Seccâd, “Vellezine ehrecu min diyârihim ve emvâlehum yebteğûne fadlen mine'llâhi ve ridvânen ve yensûrune'llâhe ve Resûlehu ulâike humu's-sâdikûn” âyet-i kerîmesi haklarında şeref-nâzil olan muhâcirîn-i evvelin siz misiniz bana haber veriniz?

Cemâ'at: Hayır bu âyet-i kerîmede muharrer muhâcirîn-i evvelin biz değiliz. Zamân-i sa'âdet-i nübûvvet'te en evvel hicret edenlerdir.

Seyyid Seccâd: Haklarında “Ellezine tebevve'u'd-dâre ve'l-imâne min kablihim yühibbûne men hâcere ileyhim velâ yecidûne fî sudûrihim hâceten mimmâ ûtû ve yû'sirûne a'lâ enfûsihim ve lev kâne bihim hasâseten ve men' yûka şuhhe nefsihi fe ulâike humu'l- müflihûn”³⁵

Nasl-ı celîlî vârid olan siz misiniz?

Cemâ'at: Hayır biz değiliz.

Sayfa -78

Seyyid Seccâd: Öyleyse haklarında bu iki âyet-i kerîme nâzil olan iki fırka-i a'zîme-i islâmiyeden “muhâcirîn ve Ensârdan” siz müteberisiniz. Şu hâlde haklarında “Vellezine câ'û min ba'dihim yekûlûne Rabbenâğfir lenâ ve li ihvânına ellezîne sebekûnâ bi'l-imâni velâ tec'al fî kulûbinâ ğillen lillezîne âmenû Rabbenâ inneke gafûrun rahîm” âyet-i celîlesinin nâzil olduğu fırka-i islâmiyeden olmadığınız da ben şehâdet ederim. (2)

-11-

Dâr-e Kutnî, Cündüb el- Esedî'den şu rivâyeti istihrâc etmiştir:

Cündüb: Hânedân-i nübûvvet-i a'zamından Muhammed bin Abdullâh bin Hasan'ın meclîsinde bulunuyordum. Kûfe ve cezîre-i ahâlîsinden bir cemâ'at huzûr-i

³⁵ Bu iki âyet-i celîlenin birincisi muhâcirîn ikincisi Ensâr-i kirâm hazerâtının kadr ve şân-ı âlîlerini terfî için şeref-nâzil olmuştur.

âlfilerine geldiler. Sıddîk-i Ekber ve Ömer Farûk hazerâtına dâir mütâla'âsını, fikrini sordular. Muhammed bin Abdullâh onlara cevâb vermeyerek bana dedi ki "Memleketinizin şu ahâlîsine bak Hazreti şeyheyn için mütâla'âmı fikrimi soruyorlar indimde Hazreti şeyheyn-i mükerreremeyni ceddîm İmâm Ali Efendimizden efdaldırlar.

Ehâdis-i Nebevîye'yi hıfz eden ve ma'rîfet-i hâdisde mu'temidun ileyh olan huffâz-ı hadîsin ecille ve a'zam-i Ehl-i beyt'ten tashîh ve rivâyet ettikleri akvâl pek çok ise de nümûne olmak üzere bâlâda beyân olunan bir düzîneye karîb mevâdi-i beyâniyle iktifâ kılınmıştır. İrtihâl-i âlî Hazreti Nebevî'yi müte'akıb Sakîfe-i benî Sâide'de muhâcirîn ve Ensâr-i kirâm arasında vukû' bulan mübâhasât-i şedîde netîcesinde makâm-i akdes-i hilâfete iclâs ve bey'at olunan Hazreti Sıddîk'ın sıhhat-i hilâfeti ve imâmetinde icmâ'-i ümmet hasıl olduğu ve buna zerre kadar iştibâh kalmadığı şimdiye kadar irâd olunan izâhât ile derece-i sübûte vâsıl olmuştur. Her ne kadar Ebû Türâb ile Zübeyr bin Avvâm râdiya'llâhû Te'âlâ anhüma hazerâtının ve esamesi ma'dud daha bazı ashâbın bey'at

(*) Mademki muhâcirîn ve Ensârdan olan ihvânınızın bu âyet-i kerîme hükmünce lehinde bulunmayıp aleyhinde bulunuyorsunuz artık âyet-i kerîmenin muhâcirîn ve Ensârın gayr-i olarak medh ve senâ ettiği müslümânlardan da değilsiniz demektir.

Sayfa-79

Hazreti Sıddîk'da te'ehhürleri vâkî' olmuş ise de ahîren onların dahi a'lâ melâ'i'l-mennâs "Rivâyâtının ihtilâfâtına ve te'vîline nazaran ister bidâyeten ve Sakîfe-i Benî Sâide vâkî'asını müte'akıben olsun ister tecdîden ve tâliyen bulunsun" Bey'at ettikleri cihetle bu kâziye ile Hazreti Sıddîk'ın hilâfeti hakkındaki icmâ'-i ümmete hiçbir nakîsa ve haleli ârız olmadığı sâbittir. Binâen aleyh Hazreti Sıddîk'ın hilâfeti ve sıhhat ve hakıyyet-i imâmeti erkân-i erba'a-i dînîye üçüncüsü bulunan icmâ'-i ümmete müstenid ve esâs-i dîne bu sûretle dâhil olduğu muhakkaktır. Bu cümle ile berâber mukaddemede yazıldığı vechile müşârun ileyhi Hazretleri'nin sıhhat ve hakıyyet-i hilâfetlerine işâreten delâlet eden âyât-i Kur'ânîye ve ahâdis-i celîle-i Nebevîye dahi mabhas-i âtiyede zikr ve irâd kılınacaktır.

Sayfa-80**Mebhas****4****Hilâfet-i Hazreti Sıddîk'a delâlet eden âyât-i Kur'ânîye****-1-**

“Yâ eyyühe'llezine âmenu men yerted de minküm an dînihi fe sevfe ye'ti'llâhu bi kavmin yühibbuhum ve yühibbunehu ezilletin ale'l-müminîne eizzetin ale'l-mû'minîn e'izzetin ale'l-kâfirîn yücâhidune fî sebîli'llâhi velâ yehâfûne levmete lâim zalike fadli'llâhi yû'tîhi men yeşâü ve'llâhu vâsi'un alîm” âyet-i kerîmesidir.

Muhaddisîn-i kirâmdan Cenâb-i Beyhakî ecille-i tabi'inden ve e'âzim-i fukahâ-i dînden olan İmâm Hasan Basrî Hazretleri'nin bu âyet-i kerîmeyi tefsîr yolunda tashîh ve rivâyet ettikleri mütâla'âsı budur:

İmâm Hasan Basrî: va'llâhi bu âyet-i kerîme Hazreti Sıddîk hakkında nâzıl olmuştur. Çünkü Arâblar irtidâd ettiklerinde kendileriyle muhârebe eden Hazreti Sıddîk ve ashâbıdır. Hazreti Sıddîk'ın mücâhedât ve muhârebât-i şedîdeleriyle irtidâd eden Arâblar tekrar diyânet-i celîle-i islâmiye'ye avdet ve rucû' ettiler.

Muhaddisînden Yûnus bin Bekr Cenâblarında Hazreti Katâde'den şu rivâyeti istihrâc etmiştir:

Hazreti Katâde sebab-i i'câdi âlem nebî-i muhterem ve mükerrerem salla'llâhu aleyhi vesellem Efendimiz Hazretleri'nin vefâtlarını müte'akıb Arâblar irtidâd ettiler. Hazreti Sıddîk mürtedlerle muhârebe ve mücâhede etmesiyle irtidâdtan rucû' eylediler.

O zamân bu âyet-i kerîmenin hükm-i celîlini Hazreti Sıddîk ile ashâb-ı kirâmına tatbîk etmiş idik”

Ehl-i riddet hakkında Hazreti Sıddîk'ın ashâb-ı kirâm ile müzâkeresi ve nihâyet sâir ashâb-i kirâmı ilzâm ile erbâb-i irtidâdı bi'l-muhârebe te'dîb eylemesi vekâyi'i-i meşhûre-i islâmiyedendir. İrtidâd edenlerin bir tâkımı islâmiyeti muhâfaza

Sayfa-81

ile yalnız zekât vermekten imtinâ' ve zekât vermemek husûsunda ısrâr ve inâd ettiler. Hazreti Sıddîk mâni'-i zekât olan mürtedlerle muhârebeye mübâşeret etti. Rûh-i pür fûtûh risâlet-penâh-i a'zim Gülşen-serâ-yi illiyyin olduğum müte'akıb Arab'tan birçok aşâyir ve kabâil irtidâd ve zekât vermemek üzere ısrâr ve inâd etmelerine Hazreti Sıddîk bunlarla muhârebe ye teşebbüs buyurdıklarına mebnî Hazreti Farûk-i a'zam ve

sâir ashâb-ı kirâm o sırada muhârebe edilmesi münâsib olmadığından ve bâhusus yalnız mâni'-i zekât olanlarla muhârebe zâten gayri câiz bulunduğundan bahisle irtidâd edenlerle muhârebe olunmaması cihetini Hazreti halîfeye musırrâne arz ve ifâde ettiler.

Zamân-i sa'âdet Nebevîye'de Fahr-i kâinât Efendimiz Hazretleri'ne verilen zekâtтан bir "Akâlî"³⁶ bile vermekden imtinâ' edenlerle muhârebe edeceğini Hazreti halîfe emr ve fermân etmeleriyle bu maddeye dâir İmâm Ömer Efendimiz Hazretleriyle şu muhâverede bulunmuşlardır.

Hazreti Farûk: Aleyhi's-sâlâtu ve's-selâm Efendimiz Hazretleri "Emertü enne ekatilen'n-nâse hattâ yekûlu lâilâhe ille'llâh ve enne Muhammeden Resûlullah femen kâlehâ asamun minni mâluhu ve demehu illâ bi hakkihâ ve hisâbehu a'le'llâh" buyurmuş iken "Lâilâhe illâ'llâh ve enne Muhammeden Resûlullah" demekte bulunan ve yalnız i'tâ-i zekâtтан imtinâ' eden halk ile nasıl muhârebe edebiliyorsun?

Hazreti Sıddîk: Tamâm ben dahi senin beyân ettiğın şu hâdis-i şerîfin ahkâm-i celflesine istinâden muhârebe yi tercih ediyorum. Hâdis-i şerîfte "İllâ bi hakkihâ" cümlesi yok midur zekât dahi kelimeteyn-i şehadeteynin hukûk-i mütemmimesindendir. Şüphe yoktur ki zekât dahi selât gibi islâmiyetin hukûkündandır.

Sayfa-82

Va'llâhi zekâtı namâzdan oruçtan tefrîk edenlerle muhârebe ederim. Çünkü zekât mâlın hakıdır. Fahr-i Resul Efendimiz Hazretleri de "İllâ bi hakkihâ" buyurmuşlardır.

Sıddîk-ı Ekber'in bu cevâb-i museyyibleriyle Hazreti Farûk-i a'zam mülzem olmuşlar ve Hazreti Sıddîk'ın Cenâb-i Hak tarafından mülhem olduklarını söylemişlerdir.

Hazreti Sıddîk'ın âlem-i ashâb-i kirâm olduğuna e'âzim-i ülemâ ve fukahâ-i islâmiye bu kâziye ile hüküm etmişlerdir. Kâfe-i ashâb-i kirâm islâmiyette bâkî kalub da yalnız zekât vermemek isteyenlerle muhârebe câiz olmadığını zikr olunan hâdis-i şerîfe istinâden beyân ve ifâde etmişler ve o re'y-i mütâla'âda bulunmuşlar iken aynı hâdisin son cümlesi bulunan "İllâ bi hakkihâ" me'âlinden vücûb-i muhârebeyi Hazreti Sıddîk istidlâl etmiştir ki bu istinbât ve istidlâlleri mübâhasât devren devr ile ashâb-i kirâm'ın cümlesine bahş-i kanâ'at etmiş ve bu cihetle şu kâziye Hazreti Sıddîk'ın âlem-i ashâb-i

³⁶ Akâl denen ayaklarını bağlamak için isti'mâl olunan iptir. Arâbistân'da Arap'ların başlarında isti'mâl ettikleri kefyê ve akâl dahi baş bağı olduğuna mebnî akâl tesmiye olunur.

kirâm olduğuna en mühim bir delîl ittihâz olunmuştur.

Muhaddisînden Cenâb-i Beyhakî ve İbni Aasâkirin Ebû Hüreyre râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'nden bu madde-i irtidâda dâir istihrâc ettikleri rivâyettir:

Hazreti Ebû Hüreyre: Vâhdâniyet-i ilâhiyeye ve zât-i vâcibul vücûda kasem ederim ki Ebû Bekr Sıddîk Hazretleri makâm-i mukaddes-i hilâfete cülus etmemiş olsaydı Cenâb-i Hakka ibâdet olunamazdı.

Hazreti Ebû Hüreyre şu ifâdesini üç def'a tekrâr etmesiyle sâmi'inin nazar-i istiğrâbını celb etmiş ve ifâdât-i vâkı'asında te'enni ve mülâhaza etmesi lüzûmi kendisine ihtâr kılınmıştır.

Sâmi'inin bu istiğrâf ve ihtârine de müşârun ileyhi Hazretleri cevâb vererek şu sûretler ifâdesine devâm buyurmuşlardır.

Hazreti Ebû Hüreyre:“Sebeb-i hilkat-ı âlem salla'llâhu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri vefâtlarından mukaddem Üsâme bin Zeyd râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'ni yedi yüz neferden mürekkeb bir fırka-i askeriye ile Şâm cihetinde cihâda me'mûr buyurmuşlardı.”

Sayfa-83

Usâme Hazretleri askeriyle berâber Zî Haşeb³⁷ mevki'ini ordûgâh ittihâz ederek henüz o mevki'de iken irtihâl-i celîl-i Nebvî vukû' buldı. Müte'akıben Medine-i münevvere etrafındaki Arâblar irtidâd etti benâberîn ashâb-i kirâm Hazreti Sıddîk'a gidip Medine havâlîsindeki Arâblar'ın irtidâdından dolayı Şâm cihetinde muhârebe ye me'mûr olan Hazreti Usâme'nin ve ma'iyetindeki fırka-i askeriyenin sevk olunmaması ve te'hîr edilmesi lüzûmini arz ve beyân ettiler. Hazreti Sıddîk ashâb-ı kirâmın bu ihtârını red ile berâber askerinin me'mûr oldukları Şâm cihetine sûratle a'zîmet etmelerini Usâme Hazretleri'ne emr etmesiyle ashâb-i kirâm bu fırka-i askeriyenin geri kalması lâbud olduğuna dâir olan ifâdât ve ihtârât-i sâbıkalarında pek ziyâde ısrâr eylediler. Bu ihtârât-i mükerrere ve şu ifâdât-i muttefika ve mussırrâneye cevâben Hazreti Sıddîk “Vahdâniyet-i ilâhiye'ye kasem olunur ki merkez-i hilâfet olan Medine-i münevverede mahâllik ve muhâtarât-i melhûza ve mutasavvıra son dereceye vâsıl olsa ma'aza'llâh Te'âlâ ezvâc-i tâhirât Hazreti Nebvîyeye killâbın tasalluti def' edilemeyecek kadar acz ve fütûr zühûr etse bile Fahr-i kâinât Efendimiz Hazretleri'nin me'mûr buyurdıkları bir

³⁷ Medine-i münevvere kurbinde bir mahaldır.

askeri geri alamam ve onun akd ettiği bayrâğı çözemem” Cevâb-i kat’ısını verdi ve umûm ashâb-i kirâmın re’yine, sözüne, ısrârına muhâlif olduğu hâlde Hazreti Usâme’yi fırka-i askeriyesiyle berâber Şâm cihetine sevk eyledi. Hazreti Usâme Medine-i münevvere’den Şâm cihetine ketîberan-i celadet olduğu zamân yolda tesâdüf ettiği aşâyir ve kabâil-i Arap “Müslümânlarda bilmediğimiz bir kuvvet bir şevket olmasa bu askeri Rûm İmparatorluğu hükûmetine merbût olan Şâm cihetine sevk ve Rûm İmparatorluğu’na muhârebe ye ictisâr etmezlerdi. Bunların Rûmlarla muhârebelerini görelim de netîcesine nazaran biz de müslümânlarla hatt-i hareketimizi ta’yîn ve ta’kîb edelim” diyerek izhâr-i irtidâd husûsunda mütereddid kaldılar.”

“Hazreti Usâme o ateşpâre-i celâdet ise me'mûr olduğu vazîfe-i askeriyesini

Sayfa-84

hüsn-i îfâ ile berâber muhârebe de mazhar-i muvaffakiyet oldu. Sâlimen müzafferen merkez-i hilâfete avdet etti. Müşârun ileyhi Hazretleri’nin Sâlimen ve müzafferen avdetleri irtidâd etmekte mütereddid olan aşâyir ve kabâil’in idâre-i nâciye-i islâmiye’de devâm ve sebâtını müstelzem oldu.”

Ebû Hüreyre Hazretleri’nin şu izâhâtı Kütüb-i siyer ve tevârihin ahkâmına mündericâtına, tamâmıyla mutâbık ve bu harekât-i askeriye re’-i sâ’ib-i münferitleriyle musırın ve bütün ashâb-i kirâmın re’yi ve mütâla’âlarına rağmen icrâ eden Hazreti Sıddîk’ın metânet, şecâ’at! re’yinde isâbet! gibi beyne'l-ashâb meziyyât-i hârikasını isbât ile hareket-i vâkı’ası te’yîd ve teşyîd mebâni-i aliyye-i islâmiyeye muvâfık düşmüştür³⁸.

Zikr olunan âyet-i celîlenin ahkâmı irtidâd edenlere karşı ibrâz-i şiddet edecek müslümânların medh ve senâsını mutâzammın olduğuna ve Hazreti Sıddîk dahi irtidâdı ortadan kaldırıncaya kadar erbâb-i irtidâd ile muhârebâtta bulunduğuna mebnî âyet-i kerîmenin tazammun eylediği medh ve senâ Hazreti Sıddîk ile ashâb-i kirâmına âid ve râci’ ve binâen aleyh hükmi celîli zımnen hilâfet-i Hazreti Sıddîk’ın sıhhat ve hakikatına delîl-i kat’idir.

³⁸ Gâyet mühim olan bu kâziye-i harbiye mu’cizât-i celîle-i Nebevîye’ye ve evâmîr-i Nebevîye’ye ittibâ’ın müstelzem olduğu fevâid ve menâfi-i dînîyeye ve siyâsiyeye delâil-i kat’adandır.

-2-

“Kul lil muhâllafîne mine'l- arâbı seted'ûne ilâ kavmin ülli be'sin şedîdin tukâtilûnehum ev yüslimûn fe in tutîğü yu'tikümü'llâhü ecren hasenen ve in tetevellû kemâ tevelleytüm min kalbi ye'zibeküm azâben elimâ” Âyet-i celîlesidir.

Bu âyet-i celîle dahi Hazreti Sıddîk'ın hilâfetine mû'eyyed âyât-i Kur'ânîyeden'dir. Muhaddisînden İbni Ebî Hâtem'in Hazreti Cübeyr'den istihrâc ettiği rivâyete göre bu âyet-i kerîmede be's-i şedîd olmak üzere ta'rîf buyurulan Benû Hanîfe aşîretidir.

Sayfa-85

Benû Hanîfe aşîreti “Müseylemetu'l-kezzâb” kabîlesi olup nübûvvet-i kâzibesine kâil olan ve Hazreti Hâlid bin Velîd râdiya'llâhü Te'âlâ anhu kumandasıyla Hazreti Sıddîk'ın sevk ettiği asâkir-i islâmîye ile en şiddetli ve kanlı muhârebe eden erbâb-i irtidâd oldukları kütüb-i siyer ve târîh-i münderacâtıyla musebittur.

Muhaddisîn ibni Ebî Hâtem ve ibni Katîbe ve sâirleri hilâfet-i Hazreti Sıddîk'ın sıhhatına hakkıyetine bu âyet-i kerîmenin hüccet-i katı'a olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bu âyet-i kerîme Arâb'ı muhârebe ye da'vet ediyor hâlbuki âyet-i kerîmenin şeref nuzûlinden sonra zamân-i Sa'âdet-i Nebevîye'de hiçbir muhârebe zühûr etmemiştir. Âyetin şeref-i nuzûlinden sonra ilk muhârebe Hazreti Sıddîk'ın zamân-i hilâfetinde erbâb-i irtidâd ile zühûr eden muhârebât-i şedîdedir. Binâen aleyh âyet-i kerîmenin hükm-i celîli Arâb'ı erbâb-i irtidâd-i muhârebâtına da'vetten ibârettir. Bu da'vet ise bi'l-hâssa münferiden ve hattâ bazı cihâdın da bütün ashâb-i kirâmın fikrine hilâfen Hazreti Sıddîk tarafından kendi re'y-i zâtiyesiyle vukû'a gelmiştir. Çünkü ashâb-i kirâm erbâb-i irtidâdın mâni'-i zekât olanlarıyla muhârebenin vücûbini Hazreti Sıddîk'ın izâhâtıyla ictihâdıyla anlaşmıştır. Binâen aleyh âyet-i kerîme Hazreti Sıddîk'ın vücûb-i hilâfetinde farziyet-i tâ'atına da sarâheten cihet-i katı'adır zirâ bu muhârebât için vukû' bulan da'vete icâbet etmeyenlerin dûçâr-i azâb-i elîm olacakları “Yu'azzibeküm azâben elîmen” cümlesiyle muhakkak ve Hazreti Sıddîk'a icâbet etmek dahi müceb-i ecr ve sevâb olduğu musarrah olup müşârun ileyhi Hazretleri ulû'l-emr olmasa ve halîfe-i bi'l-hak bulunmasa emrine itâ'at müstelzem ecr ve mağfîret ve âdem-i itâ'at bâ'is-i azâb ve nikmet olmayacağı azhardır.

Muhaddisîn İbni Kesîr demiştir ki bu âyet-i kerîmede muhârebe'lerine Arâb'ın da'vet olduğu sâhib-i be'is ve şiddet olan kavimden maksat müslümânlarla ahîren

münâsebât-i harbiyede bulunan Rûmlar, Acemler olduğuna zâhib ve kâil olan müfessirler var ise de bu zehâba müstenid olan bu tefsîr farz-ı mahal olarak kabûl olursa bile gerek Sûriye

Sayfa-86

cihetinde Rûm İmparatorluğu ile ve gerek hatt-i İrâkiye cihetinde Fars hükûmetiyle muhârebe için en evvel tertîbât ve sevkîyât-i askeriye de bulunan i'lân-i harb eden halife yine Hazreti Sıddîk olduğundan ve ikmâl-i muhârebât ve fütûhât Hazreti Farûk ile Hazreti Osmân zamânında olmasına mebnî onların hilâfet ve imâmetleri de Hazreti Sıddîk'ın hilâfet ve imâmetine müteferri' bulunduğundan âyet-i kerîmeyi şu sûretle tefsîr dahi yine Hazreti Sıddîk'ın sıhhat-i hilâfetine nass-i kâtî' olur

Rûm İmparatorluğu ve Fars hükûmetiyle olunan muhârebât-i islâmiye ma'lûm olduğu vechile o milletleri islâma da'vet içundur kabûl-i islâmiyet edub irtidâd etmelerine mebnî tekrâr islâmiyete ircâ'ları için değildir. İrtidat ettikleri cihetle müslümânların münâsebât-i harbiyede buldukları akvâm ise Arâplardır. İrtidâtan ve binâen aleyh dîn-islâma i'âde ve ircâ'larından dolayı Rûmlarla ve Acemlerle bir günâ muhârebe olmadığından âyet-i kerîmedeki irtidâdtan maksat Rûmlar ve Acemler olmayub Arâplar'a şumûl-i kâtî' ile şumûl-i bedîhîdir.

Tavâif-i şî'adan bazıları bu âyet-i kerîmede Arâb'ı muhârebe ye da'vet eden dâ'î Hazreti Sıddîk değildir. Yâ Fahr-i kâinât aleyhi efdale's- salât Efendimiz Hazretleri'dir yâhûd Halîfe-i rabi' olan İmâm Ali kerreme'llâhu vecchehu Hazretleri'dir diye bir iddi'â dermiyân etmişlerse de bu za'm bu da'vâ dahi külliyyen bâtıldır. Çünkü yukarda îzâh olunduğu vechile âyet-i kerîmenin şeref-i nuzûlinden sonra zamân-i sa'âdet-i Nebevîyede hiçbir muhârebe zühûr etmemiş ve cihâd için sevkîyât-i askeriye vukû' bulmamış olduğundan âyet-i kerîmeden maksat harbin amir-i hâtem-i nebîyyin Efendimiz Hazretleri olmadıkları bedâheten müsellemdir.

Kezalik Haydar-i Kerrâr râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri da zamân-i sa'âdet iktirân-i hilâfet- penâhîlerinde islâmiyete halkı da'vet için hiçbir muhârebe ye tesâdüf etmemişlerdir. Zamânında irtidâd edenlerde olmadığından mürtedlerle münâsebât-i harbiye de bulunmamışlardır. Halîfe-i müşarûn ileyhz Hazretleri'nin ettikleri muhârebât imâmet tâlebinden ve hukûk-i hilâfeti

Sayfa 87

müdde'ilerine karşı muhâfaza maksadından ibâret muhârebât-i dâhiliyeye munhasırdır. Binâen aleyh âyet-i kerîmede dâ'î-i Harb olan zât-i şî'iler za'mina göre Hazreti Kerrâr Efendimiz olması ve âyet-i kerîme hükümünün oraya sarf ve tevcîhi imkânsızlığı da muhakkaktır

Bu âyet-i kerîmenin Hazreti Haydar-i Kerrâr'dan sonraki Hulefâ-i Emevîye hakkında olduğunu beyân etmek hükmi celîlini onlara teşmîl eylemekte gayr-i mümkündür. Çünkü Hulefâ-i Emevîye ehl-i sünnet ve cemâ'at indinde zülmeden ve şî'iler nazarında “ ma'aza'llâh Te'âlâ” kefereden mağdûd oldukları musaddak ve âyetin hükmi münîfi dâ'înin da'vetine icâbet müceb-i ecr ve sevâb ve âdem-i icâbet ba'isü'l elîm-i azâb idüğüne mebnî Emevîlere de hiçbir sûretle şumûli olamayacağından Hazreti Sıddîk'a inhisâr hükmi münîfi bu muhâkeme ile de muhakkaktır.

-3-

“va'ade'llâhu'llezine âmenû minküm ve âmelû's- sâlihâtu leysetehlifennehum fi'l-erdi kemâ estehlefe ellezine kablehüm veliyüme kinenne lehüm dînehüm ellezi irtedâ lehüm ve liyübeddilennehum min bâ'di haffihim emnen ye'budûnenî lâ yüşrikûne bi şeyen”

Muhaddisînden İbni Ebî Hâtem tefsîrinde Abdurrahman bin Abdülhamîd el-Muharrî'den istihrâc ettiği rivâyete göre bu âyet-i kerîme Hazreti Sıddîk ile Hazreti Farûk-i a'zam'ın hilâfet ve velâyetlerini nâtıktır.

Hazreti Fahrî Râzî dahi Tefsîr-i kebîr'inde bu âyet-i celîleyi e'imme-i erba'anın yani hulefâ-i râşidînin imâmetine delâlet ettiğini tavih ediyor. Çünkü Hak Te'âlâ Hazretleri bu âyet-i kerîmede Fahr-i risâlet Efendimiz Hazretleri'nin zamân-i sa'âdet-i Nebvîleri'nde hâzır ve mevcûd olanlardan imânı bulunan ve a'mâl-i Sâliha icrâ edenlere istihlâf-i ardî va'd etmiştir.

Ayet-i kerîmede mev'ûd olan istihlâf-i ard risâlet-penâh Efendimizden sonraki

Sayfa-88

Müslümânlara râcî'dir. Arzda istihlâfın Fahr-i kâinât Efendimiz Hazretleri'nden sonra olması lüzûmi pek bedîhîdir. Hâlbuki aleyhi's-sâlâtu ve's-selâm Efendimiz Hazretleri hâtem-i nebîyyin ünvan-i ulvisiyle ma'nûn oldukları cihetle kendilerini istihlâf edecek peygamber olmadığından ve olamayacağından istihlâfın nübüvveti haml

edilmesi imkânsızdır. Binâen aleyh istihlâfdan maksad imâmet ve hilâfet olduğuna da iştibâh edilemez. Risâlet-penâh Efendimiz Hazretleri'nden sonra bu âyet-i kerîmenin vasf ta'rîf ettiği hilâfet ise Hazreti Sıddîkî Ekber ve Farûk-i a'zam ve Osmân radiya'llâhu Te'âlâ anhum hazerâtına mahsûs ve münhasırdır. Çünkü fütûhat-i a'zîme ve husûl-i temekün ve zühûr-i dîn ve ikmâl-i emniyet Hulefâ-i selâse-i müşârun ileyhim hazerâtı zamânında vukû'a gelmiş ve müslümânların temellük-ü arz etmeleri fütûhât ve istilâları bu Hulefâ-yi a'zam zamânında hâsıl olmuştur.

İmam Ali Efendimiz Hazretleri zamânında hilâfete karşı vukû' bulan münâza'alardan ve muhârebât-i dâhiliyeden dolayı küffâr ile muhârebata ve hâricen fütûhata meydân bulamamışlardır arâzî-i islâmiyeye bir şey i'lâve edememişlerdir. Buna mebnî âyet-i kerîmenin hükm-i celîli Fahr-i kâinât Efendimiz'in halîfeleri olan zamânlarında fütûhât-i külliye zühûr etmesiyle müslümânları arza temellük ve istihlâf ettiren Hulefâ-i selâse müşârun ileyhim hazerâtıdır. Bu sûretle şu âyet-i celîle dahi Hulefâ-i râşidîn hazerâtının ve bunun esâsı bulunan Hazreti Sıddîk'ın sıhhat ve hakkıyet-i hilâfetlerini müsebbittir.

-4-

“Lil fukâra'i'il-muhâcirîne ellezine ahrecû min diyârihim ve emvâlihim yebteğûne fadlen mine'llâhi ve ridvânen ve yensurune'llâhe ve Resûluhu ülâike humu's-sâddîkûn” Âyet-i kerîmesi'dir.

Bu âyet-i kerîme emvâl-i ganâim muhâcirîne mahsûs olan kısmına aittir. Eyâdî-i küffârdan bilâ muhârebe eyâdî-i müslimîne dâhil ve vâsıl olan emvâl-i menkûle ve gayr-i menkûleye (fî) itlâk olunur.

Sayfa-89

Fî emvâl-i ganâimin ta'rîf olunan bir kısmıdır:

Emvâl-i ganâim esâsen iki kısım olup birincisi bi'l- muhârebe ahz ve istilâ olunan emvâl-i menkûle ve gayr-i menkûledir. Buna emvâl-i ganâim denilir. İkincisi bilâ muhârebe düşmân tarafından müslümânlara terk olunan veya bedel-i sulh olmak üzere verilen emvâl-i menkûle ve gayr-i menkûledir ki emvâl-i genâyimin bu ikinci kısmına lisân-i Arâb'da (fey) denilir.

“Fey” fâifî sîgasından müştaktır. Red ve rücû' ma'nâsındadır. Emvâl-i ganîmetin beyân ve ta'rîf olunan ikinci kısmına itlâk olunması o emvâlın düşmân

cihetinden müslümânlar cihetine geçmesinden red ve ircâ'ından ileri gelmiştir.

Hâsılı âyet-i kerîme “fey” kısmından olan emvâl-i ganâimin müslümânlara sûret-i taksîmini âmir muvazzıhtır. Bu kısım emvâl-i ganâim memleketlerden çıkarılan ve emvâllarından mahrûm bırakılan ve Cenâb-ı Hâk'tan fazîlet ve rıdvân emel ve intizârında ve zât-i Vâcibü'l-vücûdün ve Resûlünün nusreti hizmetinde bulunan fukâra-i muhâcirîn içundur. Ve muhâcirînleri Hak Te'âlâ Hazretleri bu âyet-i kerîmede Sadık olmak üzere ta'rîf ve tavsîf buyurmuştur. Muhâcirîn-i kirâm hazerâtı icmâ'en Hazreti Sıddîk'a “Halîfe-i Resûlüllâh” demektedirler. Hazreti Sıddîk'a “Halîfe-i Resûlillah” dedikleri mecmû'un aleyh olmak üzere sâbittir. Muhâcirînin Sıddîk oldukları da bu âyet-i kerîmenin hükm-i celîli ile sâbittir. Şu hâlde iş bu âyetin hükm-i münîfi Hazreti Sıddîk'ın sıdkîyetine de sıhhat-i hilâfetine de delîl ve hüccettir.

-5-

“İhdinâ's-sırâte'l-müstekim sirâte'llezine en'amte aleyhim” Âyet-i celîlesidir. Fahri'l- müfessirin Fahreddîn Râzî Hazretleri hilâfet-i Hazreti Sıddîk'ın sıhhatını bu âyet-i kerîmeden dahi istinbât etmişlerdir.

Sayfa-90

Sırat-i müstakîma hidâyet tâlebinde ve ârzüsünde bulunanlar Allâh'ın ni'metine mazhar olanların tarîkına hidâyeti istihâm ediyorlar demektir.

Allâhın ni'metine mazhar olanlar ise “Ulâike'llezine en'amellâhü aleyhim mine'n-nebîyyine ve Sıddîkine ve şühedâi ve Sâlihîn” Âyet-i kerîmesinde zikr ve beyân olunmuş olanlardır.

Mazhar-i ni'met-i Sübhâniye oldukları bu âyet-i kerîmede tasrîh buyrulan Enbiyâ-i a'zâm Sıddîk'ın-i kirâm şühedâ ve sâlihîn gibi sunûf-i kirâm-i erba'anın ikincisi “Sıddîkın” dir ki Ebâ Bekr Sıddîk râdiya'llâhü Te'âlâ anhu Hazretleri de re'is-i Sıddîk'ın Ekber-i Sıddîk'ın olduklarında şüphe yoktur. Şu hâlde sırat-i müstakîme tâlebi hidâyet eden rahrevân-i tarîk-i istikâmet Hazreti Sıddîk'ın ve sâir Sıddîk'ın-i kirâmın sâlik oldukları tarîk-i hidâyeti tâleb ve istihâma müsâra'at ederler. Eğer Hazreti Sıddîk'ın hilâfet ve imâmeti hak ve sevâb olmayub da ma'aza'llâh Te'âlâ hilâfeti gasb ve binâen aleyh zâlim olsaydı onun tarîkına iktidâ câiz olmamak lâzım gelirdi.

*****

Sayfa-91**Mebhas****5**

Hazreti Sıddîk'ın hilâfetini müsbet olan ahâdis-i celîle-i Nebevîye kesîr ise de bir kısmı burada beyân ve tavzîh olunur.

-1-

Fahr-i muhaddisîn Şeyh Buhârî ve Şeyh Müslim hazerâtıCübeyr bin Mut'im râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'nden rivâyet-i âtiyeyi istihrâc buyurmuşlardır.

Cübeyr bin Mut'im, Bir maslahat zımmında huzûr-i fâizi'n-i nûr Hazreti Nebevîyede şeref-i mes'ûle nâil bir kâdîn ifâde-i hâl ettikten sonra Nebî-i muhterem ve mükerrerem Efendimiz Hazretleri tekrâr nezd-i mu'allâ-i vefd-i Hazreti risâlet-penâhiye gelmesi lüzûmi o kâdîna emr ve fermân buyruldu. Kâdîn "Tekrâr gelip de sizi bulamazsam" diye vefât-i celîl-i Hazreti Nebevîye işâret etti. Kendilerini bulamazsa Hazreti Sıddîk'a mürâca'at etmesi lüzûmini irâde buyurdular.

Muhaddisinden ibni Asâkir ibni Abbâs râdiya'llâhû Te'âlâ anhüma Hazretleri'nden bu rivâyeti şu sûretle istihrâc etmiştir.

Bir maslahat zımmında huzûr-i mu'allâ mevfûr risâlet-penâhiye gelen bir kâdîna başka vakt avdet ve rucû' etmesi lüzûmi emr ve fermân buyrulmasına mebnî kadın "Avdet edup da sizi bulamazsam" diye vefât-i âlî-i Hazret-i Nebevîye işâret etti. "Gelub beni bulamazsan benden sonra halîfe olan Hazreti Sıddîk nezdine gel" emrini verdi.

Sayfa-92**-2-**

Muhaddisinden Ebu'l- Kâsım el-Begavî Abdullâh bin Ömer râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'nden şu hâdisi rivâyet etmiştir.

Abdullâh bin Ömer aleyhi's-sâlâtu ve's-selâm Efendimiz Hazretleri'nden işittim ki benden sonra on iki halîfe olur. Ebû Bekir az müddet devâm eder.

Bu hâdis-i şerîf TurukAdîde'den rivâyet olunmuş ve ulemânın te'vilât-i kesîresine mühim bir mebnâ teşkîl etmiştir hilâfetin müddetine ve ahvâl-i sâiresine ta'alluk eden şu te'vilât ve izâhât ve dûçâr olduğu ihtilâfât risâlemizin seddi hâricinde olduğundan yalnız Hazreti Sıddîk'ın hilâfetini mü'yyed olan fikrasıyla iktifâ kılınmıştır.

-3-

Muhaddisînden Ahmed ve Tirmizî ve İbni Mâce'nin istihrâc ve yine muhaddisînden Cenâb-i Hâkem'in Huzeyfe râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'nden tashîh ettikleri hâdis-i şerîfde "Benden sonra Ebû Bekir ve Ömer'e iktidâ edînz" Emr ve fermânı sâdır olmuştur.

Muhaddisînden Taberî Cenâbları'nın "Ebu'd-Derdâ" râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri hâdisinden ve İbni Hâkimin İbni Mesûd râdiya'llâhû Te'âlâ ahü Hazretleri hâdisinden ve Ahmed Tirmizî ile Mâce ve İbni Hibbân dahi Huzeyfe râdiya'llâhû Te'âlâ anhu hâdisinden rivâyet ve tashîh ettikleri bu hâdis-i şerîf me'âlî-i münfî vech-i âtî üzere rivâyet buyrulmuştur:

"Ben sizinle berâber ne kadar kalacağımı bilmiyorum benden sonra Ebû Bekir ve Ömer'e iktidâ ve Ammâr'ın hidâyetine temessük edînz İbni Mesûd'un söylediklerine inanınız."

İmâm Tirmizî İbni Mesûd râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'nden ve "Rûyânî"

Sayfa-93

dahi Huzeyfe râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'nden ve İbni Âdî Enes Hazretleri'nden bu hâdis-i şerîfî vech-i âtî üzere rivâyet olmuştur.

"Benden sonra Ebû Bekir ve Ömer'e iktidâ ve Ammâr'ın hedâyesiyle ihtidâ edînz İbni Mesûd'un ahdînî tutunuz."

-4-

Re'isu'l-muhaddisîn Hazreti Şeyh Buhârî ve Cenâbi Müslim Ebâ Saîd el-Hudrî râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'nden rivâyet-i âtîyeyi nakl etmişlerdir:

Ebâ Saîd el-Hudrî Resûli Ekrem salla'llâhu Te'âlâ aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri'nin irâd ettikleri bir hutbede "Cenâb-i Hak celle şâne Hazretleri bir abd-i dünyâ ile civâr-i Celîl-i Sübhânîlerinden birini ihtiyâr etmek üzere tahyîr buyurdu. O abd dahi civâr-i ale'l- vahîyyeti dünyâyâ tercîh eyledi" Fahr-i kâinât Efendimiz Hazretleri'nin hutbede okudukları şu hâdis-i şerîf üzerine Ebû Bekir Sıddîk râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri ağlamaya başladılar. "Babalarımızı analarımızı sana fedâ ederiz" dediler. Bu ihbâr-i celîl-i Nebevî'ye karşı Hazreti Sıddîk'ın gerek ağlamasına ve gerek ifâde-i vâkı'asına ta'accüb ettik hâlbuki dünyâ ve ukbâdan birini tercîhte tahyîr buyrulan abdin Fahr-i kâinât Efendimiz Hazretleri olduğu tahkîk kılındı. Binâen aleyh

emr-i celîl-i Nebevî tefehümde a'lemimiz Hazreti Sıddîk olduğı tebeyyün etti sebab-i hilkat-ı âlem sallâ'llâhu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri yine buyurdular ki “Beni muhabbetiyle mâlıyla en ziyâde minnettâr eden Ebâ Bekirdir. Allâh'tan başka Halîl ittihâz etseydim Ebâ Bekir'i halil ittihâz ederdim. Lakin uhuvvet ve meveddet-i islâmiyemiz mevcûddur. Ebâ Bekir'in kapûsından başka bütün kapûlar sed olunmalıdır. Diğere bir nutkuna göre “Mescidde Ebî Bekr'in kapûsundan başka bir kapû bırakılmamalıdır” Abdullâh bin Ahmed'den vukû' bulan başka bir rivâyete göre “Ebû Bekir sâhibimdir gârda mûnisimdir mescidde Ebû Bekr'in kapûsundan başka bütün kapûları bağlayınız.”

Sayfa-94

Hazreti Buhârî'den vukû' bulan diğere rivâyete göre “Halk içinde nefsiyle mâlıyla İbni Ebî Kuhâfe'den ziyâde beni minnettâr eden yoktur. Eğer Halîl ittihâz etseydim Ebâ Bekri Halîl ittihâz ederdim. Lakin hillet-i islâm efdaldır. Bu mescidde Ebû Bekr'in kapûsundan başka bütün kapûları benden bağlayınız” İbni Adî Cenâbları'nın rivâyetine göre “Mescidde şâri' ve vâsıl olan bu kapûlardan Ebâ Bekr'in kapûsundan başkasını bağlayınız.”

Hâsılı bu hâdis-i şerîfin turuk-ı kesîrdir. Turuk-ı vâridesi cümlesinden Huzeyfe ve Enes ve Ayşe râdiya'llâhû Te'âlâ anhumun ve İbni Abbâs ve Muâviye bin Ebî Süfyân râdiya'llâhû Te'âlâ anhum hazerâtının rivâyetleridir. Bu ehâdis-i şerîfe de Hazreti Sıddîk'ın hilâfetine işâret-i celîle-i nebeviye vâkı' olduğuna ülemâ kâil olmuşlardır. Çünkü mescid-i Nebevîye bazı kapûlar açılmıştı. Onların seddi muktezâ-i emr-i celîl-i risâlet-penâhi idi. Halîfenin mescid kurbinde bulunması lâzım olduğuna mebnî yalnız Hazreti Sıddîk'ın kapûsı istisnâen açık bırakılıp diğere kapûların bağlanması hakkındaki emirleri onun hilâfetine delâlet eder.

-5-

Hâkim'in ihrâc ve Hazreti Enesten tashîh ettiğı rivâyettir:

Hazreti Enes. Kendilerinden sonra sâdâka³⁹ larını kime tesviye ve i'tâ etmeleri lüzûmunu mefhar-i mevcûdat Efendimiz Hazretleri'nden sormak için “Benû Müstalık” beni me'mûr ve a'zâm ettiler. Huzur-u füyûzât-i mevfûr Hazret-i Nebevîye'de şeref-i mes'ûle mazhar oldum. Benî Müstalık'ın zât-i ekmel-i sifât-i hazreti risâlet-

³⁹ Emvâl-i zekâttir.

penâhîlerinden sonra sâdâkalarını kime vermeleri lâzım geleceğini arz ve istîdân ettim. “Sadakalarını Ebû Bekr’e vermeleri lüzûmini” Emr ve fermân buyurdular.

Bu hâdis-i şerîf Hazreti Sıddîk’ın hilâfetine dâir adeta nass-i kat’ idir.

Sayfa-95

Çünkü emvâl-i emîriyeden olan zekât ve sâdâkatın istifâsına ve kabzına mütevellî ancak halîfe ve İmâm olabilir.

-6-

Sahîh-i müslim kitâb-i şerîfinin müellifi. İmâm müslim Hazretleri. Ümmü’l-müminîn Hazreti Ayişe râdiya’llâhû Te’âlâ anhadan istihrâc ettiği rivâyettir.

Ümu’l- mü’minîn, Aleyh’s-sâlâtu ve’s-selâm Efendimiz Hazretleri hastalıklarında bana bu emri verdiler. Pederini birâderini bana çağır ki bir mektûp yazayım. Ben korkarım ki ârzû eden bir arzûkeş ulviyet ifâdesinde⁴⁰ bulunûr. Hâlbuki Cenâb-i Hak ve müslümanlar Ebâ Bekir’ den başkasını istemezler.”

İmâmu’l- muhaddisîn Hazreti Ahmed ile başkaları dahi turuk-u sâireden bu hâdis-i şerîfi Hazreti Ayişe râdiya’llâhû Te’âlâ anhadan istihrâc etmişlerdir.

Bu tarîkların bazısında müşârun ileyhâ Hazretleri şu sûretle rivâyet ettikleri görünmüştür.

Ümmü’l- mü’minîn. Maraz-i mevtinde Fahr-i kâinât Efendimiz Hazretleri “Bana Abdurrahman bin Ebâ Bekri çağırınız Ebâ Bekir için bir kitâb yazayım. Ona hiçbir ferd ihtilâf etmesin.” Emrini verdiler. Müte’akiben “Bırak ma’aza’llâh Te’âlâ müslümânlar Ebâ Bekir hakkında ihtilâf etmezler” buyurdi.

Abdullâh bin Ahmed’dan vukû’ bulan diğer bir rivâyete göre “Yâ Ebâ Bekr Cenâb-i Hâk da mü’minler de senin aleyhinde ihtilâfı istemezler” diye fermân buyurmuşlardır.

-7-

Re’isu’l-muhaddisîn Şeyh Buhârî ve Şeyh Müslim hazerâtının “Ebâ Mûsâ el-Eş’arî” râdiya’llâhû Te’âlâ anhu Hazretleri’nden istihrâc ettikleri rivâyettir.

⁴⁰ Emr-i hilâfete Hazreti Sıddîk’dan evlâ bulunacağını iddi’â edenler de bulunûr demektir.

Sayfa-96

Ebu Mûsâ Eşâ'ri, Resûli Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri hastalandılar. Marazları müşeddet oldi. "Ebâ Bekr'e emredîniz halka namâz kıldırın" Emrini verdiler. Hazreti Ayişe râdiya'llâhû Te'âlâ anhâ bu emr-i celîl-i Nebevîye karşı "Yâ Resûlullah Ebâ Bekr rakîk bir adamdır. Makâm-i kudsiyet ittisâm risâlet-penâhlarında durmaya ve halka namâz kıldırılmaya istitâ'atı yoktur" demesiyle aleyhi's-sâlâtu ve's-selâm Efendimiz Hazretleri "Ebâ Bekr'e emret halka namâz kıldırın" Emrini tekrâr buyurdular. Bu ikinci emr-i âlî-i nübüvvet- penâhiye mukâbil Hazreti Ayişe yine evvelki ifâde ve müdâfa'ayı beyân ve irâde etmesiyle "Ebâ Bekr'e emret halka namâz kıldırın. Siz Hazreti Yûsûf'un sâhibelerisiniz." Diye emr-i sâbıklarını ma'a tevbih tekrâr ettiler. Bu emr-i katî'aya mebnî Ebâ Bekr Hazretleri'ne gelip tebliğ-i fermân-i risâlet-penâhi eylediler. Hazreti Sıddîk dahi emr-i fermân-i Nebvî mücebince Nebî-i a'zam Efendimiz Hazretleri hayâtta iken bi'l-vekâle halka namâz kıldırıldı.

Hazreti Ayişe, Beni bu bâbda kesret-i mürâca'ata mecbûr eden şeyi Fahr-i kâinât aleyhi ekmelu't- tahiyât Efendimiz Hazretleri'nden sonra makâm-i âlî-i nübüvvet-penâhlarında kâim olacak zâtın ebediyen teveccüh-i âmmeye mazhar olamayacağı mütâlâ'ası idi. Makâm-i kudsiyet-i ittisâm-i nübüvvet- penâhlarında her kim kâim olursa ona karşı halkın izhâr-i teşâ'um edeceklerini zan ederdim. Bu mülâhazaya mebnî imâmetin Ebâ Bekr'den tahvîl ve insirâfını ârzû etmiş ve mürâca'atımı tekrâr eylemiştim.

"Zema'te" râdiya'llâhû Te'âlâ anhâ Hazretleri'nin rivâyetine göre mefhar-i mevcûdât salla'llâhu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri Hazreti Sıddîk tarafından edâ-i namâz olunmasını emr ettiklerinde Hazreti Ebâ Bekr gâib ve gayr-i mevcûd idi. Binâen aleyh Hazreti Ömer takdîm ve imâmete mübâşeret etti. Hazreti Farûk'un sesini istma' buyurmuş olan aleyhi's-sâlâtu ve's-selâm Efendimiz Hazretleri "Lâ. Lâ. Lâ. Cenâb-i Hak da, müslümânlar da Ebâ Bekr'den başkasını istemezler. Ebû Bekir halka namâz kıldırın." Buyurdular.

Yine "Zema'ta" râdiya'llâhû Te'âlâ anhâ Hazretleri'nden vukû' bulan diğeri bir rivâyete

Sayfa-97

göre “Çıkınız halka namâz kıldırmasını Ebâ Bekr’e söyleyiniz.” Diye telakkî ettiği emr-i celîl-i risâlet-penâhî üzerine huzûr-i füyûzât-i mevfûr Cenâb-i Nebevîye’den çıkarak Hazreti Sıddîk orada bulunmadığı ve Hazreti Farûki cemâ’atle berâber kapûda gördüğü cihetle namâz kıldırmasını Hazreti Ömer’e tebliğ eyledi. Vaktâ ki Hazreti Ömer namâza mübâşeret etti. Sesi yüksek olduğundan tekbîrini Fahr-i kâinât fendimiz Hazretleri işittiler. Buna mebnî Cenâb-i Hak da, müslümânlar da Ebâ Bekr’den başkasını istemezler” buyurdular.

Cenâb-i Hak da, müslümânlar da Ebâ Bekr’den başkasını istemezler” buyurdular.

Diğer bir rivâyete göre Hazreti Ayişe’nin mürâca’atını risâlet-penâh Efendimiz Hazretleri kabûl buyurmayıp da Hazreti Sıddîk’ın namâz kıldırmasını tekrâr emr ettiği zamân Ayişe Hazretleri bizzât mürâca’atı tekrârdan tahâşî ederek zevcât-i tâhirâtî Nebevîye’den ümmühât-i mû’minînden Hazreti Farûk-i a’zamın kerîme-i muhteremeleri bulunan Hazreti “Hafsa” râdiya’llâhû Te’âlâ anhâ Hazreti Ömer’in halka namâz kıldırması için arz ve ifâde etmesi lüzûmini ihtâr ettiler. Hazreti Ayişe’nin bu ihtârına mebnî Hazreti Hafsa namâz kıldırma için Farûk-a’zam’a emr vermelerini risâlet-penâha Efendimiz Hazretleri’ne arz ve ifâde etti. Fahr-i kâinât Efendimiz Hazretleri Hazreti Hafsa’nın ifâdesini kabûl etmemekle berâber gazâbnâk oldukları cihetle “Entünne ve yâ inne küne ve yâ entünne sevâhib-i Yûsûf mervâ Ebâ Bekr” buyurdular.

Sebeb-i hilkat-i âlem salla’llâhu aleyhi vesellem Efendimiz Hazretleri’nin maraz-i mevtime Hazreti Sıddîk’ın halka namâz kıldırması hakkında olan emr-i celîl-i nübûvvet -penâhî lerini mevzû’ olan iş bu hâdis-i şerîf ma’lûm olunsun ki mütevâtirdir. Bu hâdis-i şerîf Hazreti Ayişe râdiya’llâhû Te’âlâ anhâdan ve İbni Mesûd ve İbni Ömer ve Abdullâh Zem’ate ve Ebâ Saîd ve Ali İbni Ebî Talib ve Hazreti Hafsa râdiya’llâhû Te’âlâ anhum hazerâtından vârid olmuştur.

İbni Ömer râdiya’llâhû Te’âlâ anhumâ Hazretleri rivâyetine göre namâz kıldırma için Hazreti Ömer’in tekbîrini aleyhi’s-sâlâtü ve’s-selâm Efendimiz Hazretleri istima’

Sayfa-98

buyurdularında re's-i mübâreklerini hücreden çıkardılar ve gadabnâk oldukları hâlde “ ibni Ebâ Kuhâfe nerdedir.” Emr ve fermân buyurdular.

Ebâ Bekir Sıddîk râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri ale'l-itlâk ashâbi kirâmın efdalı olduğuna ve cümlesinden ziyâde hilâfete ahak ve imâmete evlâ ve elyak bulunduğuna bu hâdisi-i şerîfin en vâzih bir sûretle delâlet ettiğini fuhûl-i ülemâ-i islâm beyân etmişlerdir.

İmâm Ebu'l-Hasan Eş'arî, Muhâcirîn ve Ensâr-i kirâm hâzır oldukları hâlde Fahr-i kâinât aleyhi efdalu's salat Efendimiz Hazretleri'nin namâz için Hazreti Sıddîk'a emr verdikleri bedîhîyyât ve zarûrîyyât derecesinde ta'yîn etmiştir, cemâ'ate imâmet edecek zât ise o cemâ'atte kitâbu'llâhî en iyi kırâet etmesi lüzûmi da hâdis-i şerîfte vârid olmuştur. Hazreti Sıddîk'a imâmete emr vermeleri müşârun ileyhın kırâet-i Kur'ânda ve ilm-i Kur'ânda akrâ' ve a'lem olduğuna delîldir.

Fahr-i kâinât Efendimiz Hazretleri'nin Hazreti Sıddîk'ı imâmete tercîh ve intihâb buyurmalarından ashâb-ı kirâm hilâfete ahak olduğunu istidlâl buyurmuşlardır. Bu kâziye-i celîleden bi'l-istidlâl hilâfete ahak ve elyak olduğuna kâil olan ecille-i ashâb-ı kirâmdan biri Farûk-i a'zam'dır ki Sakîfe-i Benî sâ'ide'de vukû' bulan bey'at esnâsındaki ifâdât ve izâhâtı yukarda mahall-i mahsûsunda mufassalan zikr ve beyân olunmuştur.

Diğeri Esedu'llâh el-Gâlib Ali bin Ebî Tâlib Hazretleridir ki İbni Asâkir'in istihrâc ettiği rivâyete göre ber vech-i zîr edâ-i kelâm etmişlerdir:

Hazreti Ebû Tûrâb. Ben hâzır olduğum ve hasta bulunmadığım hâlde aleyhi's-sâlâtu ve's-selâm Efendimiz Hazretleri namâz kıldırmak için Hazreti Sıddîk'a emr verdiler. Mefhar-i mevcûdat Efendimiz Hazretleri'nin dînîmiz için intihâb ve tercîh buyurdıkları zâtı biz dahi umûr-i dünyeviyemiz için intihâb ve tercîh ettik.

Sayfa-99

Zamân-i sa'âdet iktirânı Hazreti Nebevîyede dahi Sıddîk-i Ekberin imâmete ehliyetle ma'rûf olduğu ülemâ-i islâm tarafından umûmen i'tirâf olunmuştur.

Muhaddisînden Ahmed ve Ebû Davud ve sâirlerin'in Sehl bin Saîd Radiyallâhü Te'âlâ anhu Hazretleri'nden istihrâc ettikleri rivâyete göre “Ömer ve bin Avf” evlâdı arasında vukû'a gelen bir kitâlden dolayı ıslâhları zimmetinde aleyhi's-sâlâtu ve's-selâm Efendimiz Hazretleri yanlarına a'zîmet buyurdi. Ve Bilâlî Habeşî râdiya'llâhû

Te'âlâ anhu Hazretleri'ne şu emri verdi.

“Yâ Bilâl namâz vakti hulûl edib de avdet etmemiş olursam halka namaz kıldırması lüzûmini Ebâ Bekr'e emret” ikinci namâzının vakti hulûl etti. Fahr-i kâinât Efendimiz Hazretleri henûz avdet buyurmamış olduklarından Hazreti Bilâl'in tebliğ ettiği emr-i celîl-i Nebevîye tevfikân Hazreti Sıddîk îfâ-i vazîfe-i imâmet eyledi.

Namâz için imâmet maddesinden hilâfet-i ahakkîyet ve ehliyetin istidlâlî bahsine gelince ehl ve âlim olan imâmın nasb ve ta'yîninde maksad-i hakîki ve zâtî şe'air-i dînîyenin ikâme ve icrâsıdır, vâcibât-i şer'iyenin ifâsıdır. Muharremâtın terkidir ve daha bunlara mûmâsil pek çok umûr-i dînîyenin ru'yetidir. İmâmet-i a'zamî ise imâmet-i dînîye olduğundan risâlet-penâh Efendimiz Hazretleri'nin imâmet-i a'zamî için Hazreti Sıddîkî intihâb ve tercîh buyurmaları umûr-i dünyevîyede ehliyetini müsbet olduğuna icmâ'-i ümmet husûline vâsita ve sebep olmuştur.

-8-

Muhaddisînden Ebû Süfyân ibni Hibbân'dan onun dahi “Sefînet”den istihrâc ettikleri rivâyettir.

Sefînet: Mescid-i kudsiyet müverrid Hazreti Nebevîyenin vaz'-ı esâsı masûn 'l-enderâsı esnâda aleyhi's-sâlâtu ve's-selâm Efendimiz Hazretleri herkesten evvel yed-i

Sayfa-100

mû'eyyed risâlet-penâhları ile esâse bir taş vaz' ettiler. Bu taşın yanına bir taş vaz' etmesini de Hazreti Sıddîk'a emr eylediler. Hazreti Sıddîk'ın vaz' eylediği taşı yanına bir taş bırakmasını Hz. Faruk'a ve onun taşı yanına bir taş vaz' ını da Hazreti Osmân'a emr ve fermân ve zevât-selâse müşârun ileyhimin kendisinden sonra Hulefâ olduklarını tasrîh ve etyân buyurdular.

Ebû Zer'a Hazretleri bu hâdisin isnâdında be'is olmadığını söylemişlerdir. Muhaddisînden Hâkim Cenâbları dahi bu hâdisi Müstedrek nâm kitâbında istihrâc etmiştir.

Yine muhaddisînden Cenâb-i Beyhakî Delâil nâm eserinde bu hâdisi tashîh etmiş ve muhaddisîn müşârun ileyhimden başka muhaddisîn-i sâire taraflarından dahi hâdis-i şerîf mabhas-i beyân ve îzâh kılınmıştır.

Bazı ülemâ bu hâdis-i şerîfde sırasıyla vaz' ı emr-i fermân buyrulan taşların esâs binâyâ tertîb-i mücerrer mücebince vaz' ı hakkındaki emr-i celîl-i kudsiyet delîl risâlet -

penâhî ba'del vefât Hulefâ-i raşidîn'in merkad-i mübâreklerinde zühûr eden tertîbe mahmûl olabileceğini söylemişler ve ol sûretle te'vil eylemişlerse de mutâf-i kudsiyân olan merkad-i gufrân mevrûd Fahr-i kâinât Efendimiz'in civâr-i mesâ'adet medârına yalnız şeyheyn-i mu'âzzameyn hazerâtının kabr-i şerîfleri bulunup Hazreti Osmân müdeffen-i mübâreklerinin o sıraya tesadûf edememesi ve başka bir mahâlde bulunması bu te'vili red ve ibtâl ve tertîb-i mebhûsun hilâfet ve imâmet sırasına işâret ve delâletini derece-i vuzûha îsâl ediyor. Bununla berâber hâdis-i şerîfin ahîrindeki ibâre tertîb-i vâkı'anın hilâfet tertîbi olduğunu tasrîh buyurmuştur.

9

Muhaddisîn-i kirâmdan Dâre Kutnî ve Hatîb ve ibni Asâkir hazerâtının İmâm Ali râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'nden istihrâc ettikleri hâdistir.

Sayfa-101

Hazreti Ebû Tûrâb'ın rivâyet ettiği hâdis “Seni takdîm için üç def'a Cenâb-i Hak Hazretleri'ne niyâz ettim. vâcib-i Te'âlâ Hazretleri Ebâ Bekri takdîm etti” me'âlindedir.

10

Muhaddisîn-i kirâmdan Hazreti Bezzâr iyi bir senedle eminu'l- umme lakab-i âlî-i kudsiyesine mazhariyet-i sa'âdetine nâil olan Ebû Ubeyde bin el-Cerrâh râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri'nden şu hâdis-i şerîfi rivâyet etmiştir:

Ebu Ubeyde Hazretleri. Aleyhi's-sâlâtu ve's-selâm Efendimizi Hazretleri buyurdular ki “Dînînin bidâyeti nübüvvet ve rahmetle başladı. Ondan sonra hilâfet ve rahmet olacaktır.”

Bu hâdis-i şerîften Hazreti Sıddîk'ın sıhhat-ı hilâfeti istidlâl olunmuştur. Çünkü nübüvvetten sonraki hilâfetin rahmete makrûn olduğu fermân buyruluyor. Ma'aza'llâh Te'âlâ nübüvvetten yani irtihâl-i âlî-i nebeviden sonra te'essüs eden hilâfet ki Hazreti Sıddîk ile onun hilâfetine teferrü' eden Hazreti Farûk ve Hazreti Osmân hilâfetleridir. Gayr-i muhak ve gayr-i meşrû' olsa o hilâfetlere rahmetin iktirân etmesi gayr-i mümkün olduğundan Hulefâ-i râşidîn müşârun ileyhimin hilâfetleri rahmete makrûn olan hilâfet olmasıyla sıhhat ve hakkîyyetleri bu hâdis ile sûret-i katı'ada sabittir.

Yukarıdaki üçüncü dördüncü beşinci mebhaslarda verilen izâhât-i hilâfet ve imâmet-i islâmiye'nin sûret-i te'essü ve halîfe-i evvel olan Hazreti Sıddîk râdiya'llâhû

Te'âlâ anhu Hazretleri'nin sıhhat-i hilâfeti hem icmâ'-i ümmetle hem de âyet-i celîle-i Kur'ânîye ve ahâdis-i Şerîfe-i Nebevîye delâletiyle sâbit olmuş ve binâen aleyh te'essüs-ü hilâfet ve imâmet erkân-i erba'a-i dînîyenin ehemlerinden bulunan kitâb ve sünnet ve icmâ'-i ümmete iktirân etmiştir.

Sayfa-102

Hazreti Sıddîk'ın hilâfet-i celîleleri bu sûretle esâs-i dîne min külli'l-vucûh dâhil olduktan sonra müşârun ileyhi Hazretleri'nin Hazreti Farûk-i a'zam'î istihlâf etmelerine ve istihlâfın dahi umûmen ashâb-i kirâm tarafından bilâ i'tirâz kabûl olunmasına nazaran halîfe ve imâmın muvâfık-ı maslahat göreceği ve ârzû edeceği zâtı Velîahd intihâb ve ta'yîn etmeye hak ve selâhiyet-i meşrû'ası dahi erkân-i erba'a-i dînden olan icmâ'-i ümmete kezalik iktirân etmiştir.

Halîfenin nasb ve ta'yîn ettiği Velîahdın makâm-i mukaddes-i hilâfete iclâsı ve kendisine itâ'at olunması icmâ'-i ümmetle vecâyib-i dînîyeden ve şu vücûbun esâsı da ber vech-i muharrer Hazreti Sıddîk'ın Hazreti Farûk'u velîahdetmesiyle ve kendisine umûmen bey'at kılınmasıyla sâbit olduğu gibi halîfe ve imâmın velâyet ahdi bir zâta münhasır etmeyerek sırasıyla birkaç velîahd ta'yîn etmesi veyâhûd içlerinden birini intihâb ve nasb etmek üzere eşhâs-i adîdeye tefvîz etmesi dahi vecâyib-i şeri'yyedendir. Çünkü Hazreti Farûk velâyet-i ahdi bir zâta hasr ve tahsîs etmediler. İçlerinden birini intihâb ve tercih etmek üzere altı zâta velâyet-i ahd tevfiiz buyurdiler. Zevât-i müşârun ileyhim hazerâtı bunlardır:

Hazreti Osmân, Hazreti Ali, Abdurrahman bin Avf, Zübeyr bin Avvâm, Saîd bin Ebî Vakkâs, Hazreti Talha. Zevât-i müşârun ileyhimin intihâb ve tercih ettikleri Hazreti Osmân'a umûmen bey'at ve itâ'at olundi ve hiçbir ferd tarafından muhâlif olunmadı. Bu sûretle velâyet-i ahdin eşhâs-i adîdeye halîfe tarafından tevfiiz olunması maddesi da icmâ'-i ümmete iktirân eylemiştir.

*****

Sayfa-103

Mebhas

6

Buraya kadar verilen izâhât ile sâbit olmuştur ki imâmet ve hilâfet-i islâmiye dîn-i mübîn-i Ahmedîn'in en mühim esâslarına mübtenîdir.

Yine şu izâhât ile sâbit olmuştur ki te'essüs eden hilâfet-i islâmîye meşveret ve icmâ'-i ümmet netîcesidir.

Hilâfet esâsen meşveretle mü'esses olduğu ve ilk halîfenin ilk emr ve nutkunda dahi “Kötülük edersem beni doğrultunuz” diye emr-i meşveretin millet-i islâmîyede te'essüs-ü hükûmetle berâber dînen te'essüs etmiş olduğu sâbit olur.

Halife olacak zevât için vücûdi şer'an muktezâ olan sıfât-i lâzîme kütüb-i siyâsiye-i dînîyede muharrer olub o sıfâtın müfredâtını beyân ve tavzîh risâlemizin maksadı hâricindedir. Hilâfetin yalnız suver-i intikâliyesi hakkında icmâ'-i ümmete iktirân eden mukarrerât ve mu'âmelâtan bir nebze bahs etmek “İslâm'da hilâfet” nâmındaki bu eserin maksadı hâricinde sayılamaz.

Hülefâ-i islâm şurût-i mu'tebere ve sıfât-i lâzîmeyi hâiz olanları tahlîf ettikleri yani bir velâhd nasb ve ta'yîn eyledikleri takdîrde şer'an câizdir. Bu cevâz-i şer'î beşinci mebhasın nihâyetlerinde tavzîh olduğu vechile icmâ'-i ümmet in'ikâdıyla sâbittir ve sıhhatı muttefikun aleyhdir.

Nasb-i velâhdi husûsunda hâsıl olan icmâ'-i ümmet ve ittifâk-i müslimîn iki vâkı'anın sûret-i cereyânına ve hiçbir taraftan dûçâr-i inkâr ve i'tirâz olmamasına müsteniddir.

Birinci vâkı'a birinci halife olan Hazreti Sıddîk-ı Ekberin Farûk-i a'zam İmâm Ömer Hazretlerini velâhd nasb etmesidir.

Sayfa-104

İkinci vâkı'a Hazreti Ömer'in hîn-i vefâtında içlerinden birini intihâb etmek üzere velâyet-i ahdi altı zâta tevdi' eylemesidir. Bu ikincisine mesele-i şûrâ deniliyor ki dîn-i islâm'da cereyân eden vâkı'a-i a'zîme ve muhimme ve ahkâm-i şer'î'a ve fikhîyye sırasına geçmiş umûrdendir.

Halife ve İmâm-i meşrû' tarafından velâhd nasb ve ta'yîn olduğu takdîrde hâl-i tağyîr ve tebdîl etmedikçe o velâhdi azl ile yerine diğeri nasb ve ta'yîn halîfenin hak ve selâhiyeti olamaz. Nitekim bi'l-intihâb halife olunan zât-ı hilâfet için intihâb edenler kendisine bey'at ettikten sonra onu azl ve tebdîle hak ve selâhiyetleri olmadığı ve olmayacağı gibi halîfenin dahi velâhdi azla hakkı olamaz. Her hâlde velâhdin nasb ve ta'yîninden sonra vüzerâ, ümerâ, vülât-i sâire gibi halife tarafından azl edilmeleri şer'an mümkünsüzdür.

Çünkü Hazreti halife vüzerâ, ümerâ, vülât-i sâire me'mûrîn-i devleti kendi hakkı ve ra'iyeti şahsına mevdû' ve mevkûl olan umûr ve husûsi rü'yet ve îfâ etmek üzere nasb ve ta'yîn etmiş olacağından her zamân onları azl etmesi kendi hukûk-i mukteziyâtındandır. Fakat nasb ve ta'yîn eylediği veliahd kendi hukûk-i şahsiyesi ve vezâif-i me'mûriyetini rü'yet için olmayub umûm millet için olduğundan bir kere nasb ve ta'yîn olunduktan sonra onu azl ve tebdîle selâhiyetdâr olamıyor. Hükûm-i şer'î işte bundan ibârettir.

Diyânet-i celîle-i islâmiyede vecâyib-i şer'iyeden ve esâs-i dîn muktezâtından olan hilâfet ber vech-i intihâb sûretiyle te'sîs ettiği cihetle hükümdârları intihâb ile ta'yîn eden bazı hükûmât-i meşrûtânın usûl ve adetine ve hattâ re'is intihâbı ârây-i umûmîyeye tâbî' hükûmetlerin usûlune de muhâlif değildir. Hazreti Sıddîk'ın intihâbı gibi.

Arada yalnız bir fark-i mühim vardır o da hükümdâr ve re'is hükûmet intihâb ve ta'yîni mu'tâd olan hükûmetlerde hükümdâr ve re'isin muvâkkat ve müddet-i mu'îne ile

Sayfa-105

Müddet-i mahdûd olduğuna mukâbil imâmet ve hilâfet için intihâb olunacak zâtın gayr-i muvâkkat ve müddet-i mu'îne ile gayr-i mahdûttur. Fakat ahvâli tağyîr ve tebdîl edince azl ve tebdîli de câizât-i şer'iyededir.

İlk halîfenin İmâm Ömer Hazretleri'ni veliahd nasb ettiği ve buna icmâ'-i ümmet hâsıl olduğu cihetle arây-i umûmîyeye mürâca'at muhtâc olmaksızın halîfe tarafından tevcîh-i velâyet ahd sûretiyle de İmâm ve halîfe nasbi câizdir ve icmâ'-i ümmeti hâizdir Hazreti Ömer'in hilâfeti gibi.

Ârâ-yi umûmîyede mürâca'at olunmaksızın ve İmâm ve halîfe tarafından şahs-i vâhidin veliahd nasbi dahi bulunmaksızın halîfe ve imâmın eşhâs-i ma'dûde arasında yine o eşhâs-i ma'dûde tarafından içlerinden birini intihâb etmeleri usûlu da meşrû'dur. Ve İmâm Ömer'in bu hareketi icmâ'-i ümmete makrûndur Hazreti Osmân'ın hilâfeti gibi.

Demek olur ki hilâfet ve imâmet-i dînîye teşkîl-i hükûmet-islâmiye için hangi emr ve ve cihet muvâfik maslahat-ı âmme olursa o usûlun ittihâzına bizce cevâz-i dînî ve şer'î mevcûddur.

Hülefâ-i râşidîn ridvâna'llâhi Te'âlâ aleyhim ecme'în hazerâtından sonra sebt-i celîl-i Hazreti Nebevî, necl-i necîb-i Haydarî İmâm Hasan râdiya'llâhû Te'âlâ anhu

Hazretleri'nin hilâfetinden keff-i yed etmeleriyle ve şurût-i mahsûsa ve ma'lûma dâiresinde Muâviye Hazretleri'ne bey'at eylemeleriyle emr-i hilâfet hânedân-i Emevîye'ye ve hânedân-i Abbâsiye taraftarları cânibinden vukû' bulan muhârebât-i şedîde hûnrizâne netîcesi olarak Hulefâ-i Emevîye'nin ma'lûbiyet-i katı'asıyla onlardan sonra da Hulefâ-i Abbâsiye'ye ve hânedân-i celîl-i ünvân-i âlî Osmân hükümdârân-i zişânından saltânat-i selîm-i evvel tâb-i serâ Hazretleri zamânında son halîfe-i Abbâsî olan zâtın bir riyâset ve ruhâniye derecesinde kalan hilâfetine nihâyet verilmesine de hükûmet-i islâmiye ve hilâfet-i resmiyenin makâm-i hânedân-i mu'allâ-i nişân-i Osmâniye'de takarrur etmiştir.

Sayfa-106

Gerek Emevîlerin gerek Abbâsîler'in zamânında hilâfetin efrâd-i hânedâna intikâlî ale'l-ekser usûl-i şeri'ye dâiresinde halîfe olan zâtın velîahd nasb ve ta'yîni etmesiyle vâkî' olmuş ve hamden sümme hamden selâtîn-i i'zâm-i Osmâniye velâyet-i ahd madde-i mühimme-i favke'l-âdesini de bir usûl-i mahsûsa ve kâ'ide-i Sâlîme-i mu'ayeneye rabt ile Abbâsîler, Emevîler zamânında intikâl-i hilâfet maddesinden dolayı bazen vukû' bulan fenâlıkların uygunsuzlukların önü alınmıştır. Bâ husûs asrımızda intikâl-i hilâfet meselesinden tevellüd edebilecek kâfe-i mehâzir ve mülâhazâta mahal ve meydân kalmayacak derecede usûl-i verâset kesb-i metânet eylemiştir.

Verâset-i saltânat-i seniyye öteden beri velîahd olan Ekber ve erşed-i evlâda münhasır ve bu usûl-i mehasin şumûlun lâ yetegayyar bir kâ'ide-i mazbûtaya merbûtiyeti cihetle asırlardan beri fevâid ve menâfi maddiye ve maneviyesi maddeten ve fi'ilen izhardır.

Ahîren neşr olunan Kânûn-i esâsiyenin üçüncü maddesiyle usûl-i vâkî'ada mazbûta ve kadîme-i bir kât daha te'yid ve te'kid edilmiş ve artık hiçbir sûretle söz götürür mahal bırakmamıştır.

Ma'lûmdür ki Hulefâ-i râşidînden sonra üç aded hânedân hilâfet te'essüs edip bunların birincisi Emevîler ikincisi Abbâsîler sıra i'tibâriyle üçüncüsü ve fakat hüsn-i idâre ve hüsn-i siyâse ve temâdî-i zamân ve şevket i'tibâriyle birincisi hânedân-i celîlî'l-ünvân saltânat-i seniyye-i Osmâniye'dir.

Vâkî'a Abbâsîlerin hilâfeti zamânında Abdürrahman Emevî Endülüs'te ve yine Abbâsîler devrinde Fâtîmîler ve nâm-i diğere Abîdîler Afrika'da ve Mısır'da ve İdrîsîler Aksâ-i garbda hilâfetler imâmetler teşkîl etmişler ve hilâfet ve imâmet nâmı verilen bu

hükûmetler asırlarca dahi devâm etmişlerse de bu hilâfetler ve imâmetlere hilâfet ve imâmet-i meşrû'a nazarıyla bakmak imkânsızdır. Çünkü hilâfet ve imâmet-i islâmiye vâhiddir. Ta'addüd edemez. Ta'addü meşrû olamaz.

Sakîfe-i benî sâ'ide'de muhâcirîn ve Ensâr-i kirâm arasında emr-i hilâfet ve imâmet

Sayfa-107

hususunda cereyân eden müzâkerât ve mübâhasât-i şedîde ve mütenevvi'a esnâsında Ensâr-i kirâm "Minnâ emîrûn ve minküm emîr" diye hilâfette ikiye inkisâmı lüzûmunu iddi'â ettikleri hâlde bu da'vâları red ve iptâl olunmuş ve erkân-i erba'a-i dînden olan icmâ'-i ümmete iktirân eden imâmet ve hilâfetin vahdeti ve ta'addü hilâfetin âdem-i cevâzı bu sûretle icmâ'-i ümmet ve benâberîn-i esâs-i diyânet iktizâsındandır.

Bu kâ'ide-i esâsiye-i dînîyeye ibtinâen deriz ki Abbâsîler aleyhinde hurûc sûretiyle te'essüs etmiş olan Endülüs'teki Emevîler Afrîka ve Mısır'daki Fâtîmîler. Aksâ-i garb'taki İdrîsîler, Yemen'de Hicâz'da Saltânat-i seniyye'den evvelki zamânda hüküm-fermâ olan müstakıl imâmetler hükûmâtine hükûmât-i islâmiye itlâk olunabilirse de bunlara hilâfet-i meşrû'a itlâkı gayr-i mümkündür

Hilâfet-i islâmiye'nin esâsen te'essüsünceki meşrû'iyet şer'an ve hilâfet-i Abbâsiye'nin selîm-i evvel tarafından hitâma erdirilib hukûk ve vezâif-i hilâfetin hânedân-i saltânat-i seniyye-i Osmâniye'ye Abbâsîler'den intikâlî dahi fî'ilen sâbit olup el-yevm makâm-i kudsiyet-i ittisâm-i hilâfet hânedân-i mu'allâ-i nişâ âl-i Osmân'da mukarrerdir. Hilâfet ve hükûmet-i islâmiye'nin vücûdî şerâ'itinden biri ve fî'ilen en ehemmi husûl-i satvet ve şevket olub ve şevket ve satvet ise bütün hükûmât-i islâmiye içinde saltânat-i seniyye-i Osmâniye'de bulunduğu cihetle makâm-i celîl-i hilâfet makâm-i saltânat-i seniyye-i Osmâniye'ye mütehadittir. Bu cihet şüphesiz sâbit olduktan sonra küre-i arz üzerinde sâkin-i âmme-i muvahhidîn ve bi'l-cümle mûminîn ve müslimîn makâm-i şevket ittisâm-i saltanat-i seniyyeye ittibâ' ve inkıyâda ve ifâ-i vezâyif ve itâ'ata "Etî'u'llâhe ve etû'u'r-resûle ve ûlu'l- emri minküm" Âyet-i kerîmesine velâ yû'addü velâ yuhsâ ehâdis-i Şerîfe-i Nebevîye ahkâmına tevfikân me'mûrdurler. Kâfe-i müslimîn'in şu vazîfe-i mefrûzesi mükteziyât-i dînîyeden ve te'essüs-ü hilâfet ve hükûmet-i islâmiye ahvâlına vukûfî olan kafe-i müsliminin tahte i'tiraf ve tesliminde bulunmak zaruret-i kat'iyyedendir. Silsile-i hilâfet ve saltânat-i

islâmiye verâset-i meşrû'a ve usûl-i ma'rûfa ve mer'iyeye

Sayfa-108

dâiresinde Emîri'l-müminîn halife-i rû-yi zemin Pâdişâh-ı evvel meşrûtiyet sâhib-i merhamet Sultân ibn-il Sultân Mehmed Hân-i hâmis Efendimiz Hazretleri'ne intikâl ettiği ve kânûn-i esâsî ile de te'eyyüd eden usûl-i mer'iyeye verâset mücebince velâyet-i ahd dahi velâhd-i meşrû'a-i saltânat devletlü necâbetlü Yûsûf Gazâleddîn Efendi Hazretleri'nde takarrur ettiği ve ile'l-ebed şu usûl-i mehâsin şumûl ve verâsetin hükmü cereyân etmek muvâfık-i maslahat-i umûmiye bulduğu cihetle bu vâkı'da usûla dahi ümmet-i Osmâniye'ce icmâ' hâsıl olmuştur. Hatta maddeten tabi'iyet-i salatanat-i seniyyede bulunmayan müslümânların dahi kâffeten ve ma'nen o makâm-i kudsiyet-i uzma irtibât-i dînîyeleri şer'an ve aklen meydândır. Bu irtibât-i dînî ve ma'nevî icâbatındandır ki Hind'e Aksâ-i şark'da ve'l-hâsıl kâfe-i memâlik ve bilâd-i islâmiyede nâm nâmî-i Hazreti hilâfet penâhiye hutbe okunmakta ve o makâm-i kudsiyeti ittisâmın kudsiyetine ma'nen olsun serfûrû büride-i itâ'at ve ınkıyâd mecbûriyetinden hiçbir ferdi müslim kurtulmamaktadır. Bu da isbât eder ki makâm-i hilâfetin makâm-i saltânat-i seniyyeye olduğuna yalnız Osmânîlerce değil umûmen müslümânlarca icmâ' hâsıl olmuştur.

Arasına Yemen'de ufak bir dâire-i mahdûde içinde iddi'â-i imâmet veyâhûd fâside ve Aksâ-i garb'ta bir hükûmet ve emâret tarafından dermiyân olunan da'vâ-i hilâfet ve imâmet için mükteziyât-i dînîyeden olan şerâ'itin ehemmi bulunan şevket ve satvet-i fi'iliyeyi hâiz olmadıklarından, şer'an ve dînen bir ehemmiyeti hâiz olamaz.

Devlet-i aliyye-i Osmâniye'miz hilâfet ve imâmet-i islâmiye makâmına kâim olduğu bir hükûmet-i meşrû'a-i dînîyeye dînen mecbûr olduğumuz itâ'ati îfâ etmekliğimiz vecâyib-i dînîyemizden bulunduğu ta'rîfdan azade iken saltânat-i seniyye tarafından ahkâm-i dînîyeye muvâfık olan usûl-i meşvereti i'lân eden kânûn-i esâsî ve meclîs-i meb'ûsânı iltizâm için asrımızın mabehuhu'l-iftihâr olan muharrirîn-i Osmâniye'den atûfetlu Ahmed Midhat Efendi Hazretleri'nin doksan üç târîhinde te'lîf ettikleri "Üssu inkilâb" nâm eserinde:

Sayfa-109

"kemâl-i ehemmiyetle dikkat olunacak ahvâldendir ki Devlet-i aliyye-i

Osmâniye sırf bir Devlet-i islâmiye gibi teşekkül etmemiş”⁴¹ cümlesinden ibâret olan bir fıkra ile hilâfet-i celîle-i islâmiye ve saltânat-i seniyye-i Osmâniye hakkında gârib ve acîb bir ta’rîfde bulunmuşlardır. Eserin mevzû’undan müstebân olacağı vech ile bu ta’rîfleri her ne kadar kânûn-i esâsî ve meclîs-i meb’ûsânî teşkîl maddesini tervîc maksadına mübtenî olsa bile fıkra-i mezkûre mâ’adâsının hilâfet-i dînîye ve hükûmet-i islâmiye ile kâbil-i tevfiik olamayacağı pek bedîhîdir. Meğerki Saltanat-i seniyye-i Osmâniye’nin hilâfet-i islâmiye ciheti külliyyen ve kat’iyyen ve hükûmet-i islâmiye cihetinde kısmen inkâr edilsun.

Midhat Efendi Hazretleri’nin bu fıkradan maksadları Devlet-i aliyye-i Osmâniye’nin milel-i gayr-i müslime hakkında bidâyet teşkîl-i saltânattan biri mebzûl olan nâmütenâhî inâyatini ityân ise bu inâyât-i nâmütenâhîyi beyân ve ityân zımında meseleyi saltânat-i seniyyeden sulb-i hilâfet ve islâmiyete mü’eddâ olacak ve hükûmetimizin sırf bir hükûmet-i islâmiye olduğunu gösterecek bir sûretle ifade eylemeleri her hâlde bir ifrât eseri olduğunda şüphe yoktur.

Salatanat-i seniyye-i Osmâniye’nin bidâyet-i teşekkülünden bir milel-i gayr-i müslime hakkında sarf ettiği Midhat Efendinin de i’tirâf buyurdıkları inâyât-i dinayet-i islâmiye nazarında ya meşrûdur ve yâhûd gayr-i meşrû’dur. meşrû’ ise diyânet-i islâmiye’nin hükmü ve hilâfet ve hükûmet-i islâmiye’nin vazîfesi icrâ kılınmış olduğundan bu hükmün infâzı bu vazîfenin icrâsı saltânat-i seniyye ve Devlet-i aliyye-i Osmâniye’yi “Sırf bir Devlet-i islâmiye gibi teşekkül etmemiş” sözünü söyleyecek bir derekeye tenzîle lüzûm yoktur. İnâyât-i mebzûle diyânet-i islâmiye ahkâmının hilâfi ve hükûmet ve hilâfet-i islâmiyeye terettüb eden vezâife münâfi ise saltânat-i seniyyeyi vezâif-i dînîyesinde mübâlâtsizlikle itihâm ma’nâsını eşrâb eder. Hâlbuki Devlet-i aliyye-i saltânat-i seniyye-i Osmâniye Mısır’daki halîfe-i Abbâsiye’nin vefâtıyla nihâyete eren hilâfet ve imâmet makâmına

Sayfa-110

kâim olduğuna da şüphe olmadığından ve zâten esâs i’tibârıyla teşekkül eden hükûmet-i seniyye bir hükûmet-i islâmiye olmak üzere te’essüs etmiş ve mefâhir-i Osmâniye’mizin e’âzımı mücâhedât-i dînîye ve yine dîn dâiresinde evamir-i dînîye ve şer’iye muhîtinde teba’a-i gayr-i müslimîn muhâfazası husûsuna sarf-i i’tinâ ve gayret olunmuş olmasına nazaran meydânda hükûmetimizi sırf bir hükûmet-i islâmiye

⁴¹ Üssu’l-inkılâb sayfa 9

dâiresinden çıkaracak bir hâl olmadığı bi't-te'emmül tebeyyün edeceği vâreste-i îzâhtır. Midhat Efendi Hazretleri'nin fikra-i mebhûsaları me'âliyle hilâfet ve hükûmet-i islâmiye arasında selâmet-i tevfiik ve tatbîka mâni' bir bûn-i a'zîm mevcûddur.

Milel-i gayr-i müslimeye edilen inâyât için Devlet-i aliyye-i Osmâniye'yi hilâfet ve hükûmet-i islâmiyeden tecrîd ve tahrîme kat'an ve kat'beten lüzûm ve ihtiyâc olmayub onların kâfe-i hukûkunu efrâd-i müslümânın hukûki gibi diyânet-i mukaddese-i Ahmedîye ve binâen aleyh hilâfet ve hükûmet-i islâmiye muhâfaza etmiştir. Milel-i gayr-i müslimeyi hukûklarından dolayı tamâmıyla ve kemâlıyla muhâfaza ve siyânet-i dîn-i mübîn-i Ahmedî'nin hiçbir noktasına muhâlif olmadığından kendilerini muhâfaza ve siyânet ve hukûk-i meşrû'alarına ri'âyet için Devlet-i aliyye-i Osmâniye'nin sırf bir devlet-i islâmiye gibi teşekkül etmemiş olmasını hiçbir zamânda müstelzem olamaz. Hem de kemâl-i ehemmiyetle dikkat olunacak ahvâldandır ki sırf devlet-i islâmiye gibi teşekkül etmemiş sözü farz-ı mahal olarak bazı hükûmât-i islâmiye⁴² için tecvîz olursa bile hilâfet ve imâmet-i islâmiye makâmına kâim olan Devlet-i aliyye-i Osmâniye için kat'iyen tecvîzine imkân bulunamaz. Midhat Efendi Hazretleri'nin o edîb-i şehîrin, o fâzıl bî nazîrın efkâr-i umûmiye-i islâmiyeyi kânûn-i esâsî ve meclîs-i meb'ûsân lehine imâle etmek mülâhazasıyla şu fikrayı yazmış olduğu eserin münderecât-i sâiresinden dahi istinbât ve istifhâm

Sayfa-111

Olunabileceğibedîhî olsa da lafzen ve kelimeten pek muvâfık ve ma'nen pek büyük zannettiği o fikralar efkâr-i ummiye-i islâmiyeyi me'mûl ettiği kadar maksadına celb ve imâle edemediği ve edemeyeceği misillü milel-i gayr-i müslimeyi de minnettâr idememiştir.

Çünkü o fikrayı her vukûfli ve ma'lûmatlı bir ferd-i müslim diyânet-i Ahmedîye için şer'an ve aklen melcâ ve penâh ve gayr-i müslim bütün teba'ası için istinâtgâh-i a'zam bulunan hilâfet ve hükûmet-i islâmiyeye ta'aruz addetmeye haklı olduğu gibi ifrât derecedeki bu nevâzeş teba'a-i Osmâniye'den milel-i gayr-i müslimenin erbâb-i vukûf ve ma'lûmâtı tarafından da nazar-i istihfâf ve istihzâ ile telakkî olunması bedîhî ve tabi'idir.

⁴² Dünyâda böyle bir hükûmet yoktur meğerki hâl-ı hâzırda teba'a-i müslimleri bulunmak cihetiyle İngiltere ve Rusya veya Fransa devletlerine veyâhûd teba'a-i müslimesi bulunan Çin İmparatorluğuna bu nâm verilerek onlara tatbîk edile.

Mebhas

7

Meşveretin meşrû'iyeti

Şeref-i meşveretin menâfi-i umûmîyesi ve uluv mertebe ve netîcesi kâbil-i inkâr olmayub diyânet-i celîle-i islâmîye dahi “Meşvereti” mühim bir sûretle emrediyor.

Hilâfetin esâs, binâsı infâz-i meşveretten mü'esses olduğu bu kitâbda mufassalan beyân olundu ve hilâfet-i islâmîye'nin meşveretle bir tevâ'üm olarak mütevellid olduğu yukarda îzâh kılındı ma'a mâfih meşveretin meşrû'iyeti hakkında nusûs-i dînîyemizi de biraz îzâh edelim. “Vemâ yentiku ani'l-hevâ in hüve illâ vahyî yûhâ” Âyet-i kerîmesi ile kadr-i kudsi-i risâlet-penâhîleri evc-i a'lâ-i illiyyîne vâsıl olan sebep-i hilkat-i âlem Resûli Ekrem salla'llâhu Te'âlâ aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri bi'l-vucûh meşveretten müstağnî oldukları hâlde yine emr-i ilahî ile îfâ-i meşverete me'mûr oldukları “Ve şâvirhum fi'l-emri feizâ a'zamte fe tevekkela'llâh” âyet-celîlesiyle sâbittir.

Başka hiçbir sebep ve delîl olmasa yalnız bu âyet-i celîle meşveretin menâfi-i aliyye ve muhsinât-i a'zîmesini millet-i merhûme-i islâmîyeye ta'rîf için kâfidir. Bu emr-i

Sayfa-112

celîl-i Rabbânî meşveret ve islâmîyeti birbirinden iftirâk etmemek üzere yek diğerine rabt eden habl-i metîn-i Kur'ânîdir meşveretin meşrû'atına en mühim ve a'zîm bir nass-i Kur'ânî olan bu âyet-i kerîmenin tekemmülesi budur:

“Febimâ rahmetin mine'llâhi linte lehum ve lev künte fezzen galîze'l-kalbi lenfezu min havlike fa'fu anhum vestağfir lehum ve şâvirhum fi'l-emr fe izâ a'zamte fetevekkel ale'l-llâh inne'llâhe yühibbu'l-mütevekkilin”

Bu âyet-i kerîme civâr-i şeref-i medâr Medine-i münnevere'de küffâr-i Kureyş ile fırka-i nâciye-i Muhammediye arasında vukû' bulan ve ashâb-ı kirâmdan bazı zevâtın tertîbât ve tenbîhât-i celîle-i Cenâb-i Nebevîye'ye muhâlif hareketlerinden dolayı inhizam ile netîcelenen “Uhûd” muhârebisini müte'akıb şeref-i nüzûl etmiştir.

“İneke le'ale hulukın a'zîm” Nass-i celîl-i Sübhânîsi dahi şehâdet ettiği vecuhle mekârim-i ahlâkın a'zam merâtîbini hâiz olan Fahr-i risâlet nûr-i hidâyet Efendimiz Hazretleri Uhûd inhizâmından dolayı re'y-i musib-i Nebevîlerine mücerred ârzû-i Harb ve iştiyâk-ı zaferle muhâlifet cihetini iltizâm eden bazı ashâb-ı kirâmı mü'aheze

buyurmadıkları ve mu'âtebede bulunmadıkları cihetle Cenâb-i Hak ve feyyâz-ı mutlak-i şefkat-i celîle-i Nebevîye bu âyet-i kerîmede medh ve senâ ile berâber münhezim olanları af etmelerini ve onlar için afdan fazla olarak Dergâh-i ulûvv-i ilâhiye'den mağfîret dahi tâleb ve ricâ eylemelerini emr etmekle berâber kendileriyle meşveret olunması lüzûmini da ilâveten irâde ve fermân buyurmuşlardır.

Âyât ve nusûs-i sâire-i Kur'ânîye ve akvâl-i adîde-i Nebevîye ve âsâr-i külliye-i dînîye olmasa yalnız bu âyet-i kerîme usûl-i meşvereti dînen ve aklen te'sîs etmeye kifâyeti erbâb-i ukûl nazarında muhakkaktır. Şu esâsa ibtinâ edilen bir dînîn meşvereti ne sûretle ve ne hak ve selâhiyetle red ve inkâr edeceğini iddi'â edenlere şaşmamak, o gibi eşhâsın akvâlına tahayyur etmemek imkânsızdır.

Sayfa-113

Ayet-i kerîmenin sebep-i nuzûlini murâdını bu kadarlık tasrîh ve beyân kâfi olduğundan burada risâlemizin maksadı olan yalnız “Ve şâvirhum fi'l-emri ve izâ a'zamte fetevekkal ale'llâh inne'llâhe yühîbbu'l-mütevekkilin” Nass-i celîli hakkında müfessirîn-i kirâmın ve ale'l-husûs Fahri müfessirîn Fahrüddîn Râzî Hazretleri'nin tahkîkat-i vâkıfânelerini teşrîh eyledim:

Hak Te'âlâ Hazretleri'nin ashâb-ı kirâmla meşveret etmesi lüzûmini Nebî-yi muhterem Resûl-i Ekrem'e emr etmesi fevâid ve mühâsenât-i adîdeyi müstelzem olduğundan bu fevâid ve mühâsenâtın bazılârı ber vech-i zîr ta'dat olunur:

1- Resûli Ekrem salla'llâhu aleyhi vesellem Efendimiz Hazretleri'nin ashâb-ı kirâmla meşveret etmesi ashâbının ulûvv-i şânını, refî'-i merâtîb ve derecâtını müceb ve bu da onların cânib-i kudsiyeti cânib Hazreti risâlet-penâhîye muhabbet ve ihlâslarını ve fert⁴³ itâ'atlarını müstevcibdir.

Ma'lûm-i ehli siyer olduğu vechile “Uhud” muhârebesinde Fahr-i kâinât Efendimiz Hazretleri Medine-i münevvere'de tahassun edip müdâfa'a sûretiyle muhârebe etmek fikrinde buldukları hâlde ashâb-ı kirâmdan bazıları tahassuna ve müdâfa'aya lüzûm ve ihtiyâc olmadığından bahs ile hâricte meydân-i muhârebesine ibtidâr olunması lüzûmuna dâir beyân-i re'yi ve mütâla'a ettiklerine ve ol sûretle edilen muhârebenin netîcesi de inhizâmı müceb olduğuna mebnî ba'de'l-inhizâm meşvereti emr şu âyet-i celîle nâzıl olmasaydı veyâhûd Fahr-i Resûl Efendimiz Hazretleri bu vâkı'adan sonra artık ashâb-ı kirâm ile meşveret buyurmamış olsaydı ashâba ihânet

⁴³ Efrâdın fart-i itâ'atı heyet-i ictimâ'iyenin şevket ve kudretini dâ'î olacağından şüphe yoktur.

edilmiş ve bu da inkisâr-i kulûbi istilzâm etmiş olurdu.

Bu vâkı'ayı müte'akıb sâhib-i hülk-i a'zîm olmakla mübeşşer olan Habîb-i Hüdâ şeffî'-i rûz-i cezâ Efendimiz Hazretleri re'yelerinden dolayı ashâb-ı kirâmını lütfen ve keremen

Sayfa-114

mû'aheze edmekten başka af olunmalarını ve fazla olarak kendileri için tâleb-i mağfîret etmelerini Subhânehu ve Te'âlâ Hazretleri emretmekle iktifâ olunmayub zamîmeten onlarla meşveret buyurmaları lüzûmu da hâssaten irâde buyurmaları da ber vech-i muharrer mûminîn ve muvahhidînîn terfî'-i kadri ve şânını ve Nebî-i muhterem Efendimiz'e teşdîd ve tezyîd-i muhabbet ve itâ'atları gibi fevâid-i a'zîmeyi te'mine mübtenîdir⁴⁴.

2- Habîb-i Hüdâ aleyhi's-sâlâtu ve's-selâm Efendimiz Hazretleri aklen ekmele-i nas olmakla berâber mahlûkûn ulûmi her hâlde mütenâhîdir. Meşveretin emr olunması bu tenâhîliği ihtâr ile berâber vücuh-u müsâlâhadan bazısının hâtır-i kudsî mezâhir-i nübûvvet-penâhlarına tebâdir etmemesi ve ale'l-husûs umûr-i dünyevîyede ef'âle ta'alluk eden bir şeyin başkası hâtırına hutûr etmesi gayr-i müstebî' dedir. "Entüm a'rafu bi umûr-i dünyâkum ve ene a'rafe bi umûr-i dinüküm" hâdis-i şerîfi bu tevcihi mû'eyyedir.

Meşhûr hâdis-i şerîfin me'âlî-i münîfi

"Umûr-i dînîyenizi ben sizden ziyâde biliyorum umûr-i dünyevîyenizi siz daha iyi biliyorsunuz" işte bu sebebe mebnîdir ki "Meşveret eden hiçbir kavim yoktur ki tarîk-i hidayeti bulamamışlardır" mantığında diğeri bir hâdis-i şerîf dahi vârid olmuştur.

3- İmâm Hasan Basrî ve Süfyân bin Uyeyne hazerâtı te'vîline göre âyet-i kerîmede meşveretin emr ve irâde buyrulması müslümânların Nebî-i zîşân'a iktidâ etmeleri ve ümmet-i merhûme-i Ahmedîye'de meşveretin sünnet olması maksadına müsteniddir.

İşte Kur'ân işte hadîs ve sünnet hep meşvereti emrediyor. Meşveret dînîmizin

Sayfa-115

en mühim esâslardan birini te'sîs eyliyor da meşveret meşrû mudur değil midir,

⁴⁴ Ashâb meşveretin re'yinde bir def'alık hatâ zühûri terk-i meşvereti mustelzem olamayacağını Cenâb-i Hak Nebî-i zîşân'a emr ediyor bu emr meşveretin ehemmiyetini a'zametini ne derecelere terfî' etmekte olduğuna kâra'în-i kirâmın nazar-i dikkatını nazar-i celb ederim.

câiz midir değil midir sözleri yine beyne'n-nâs devr iden hâli kalmıyor. Fe Subhâna'llâh

4- Meşveretin emr olunması Fahr-i kâinât Efendimiz Hazretleri'nin re'yen veyâ ilmen ashâb-ı kirâmın meşveretinden istifâde etmeleri maksadından münba'is olmayub meşveret vasıtasıyla ashâbın fehm ve ukûli mikdârını öğrenmek ve muhabbet ve ihlâsları ve itâ'atleri derecâtını takdîre medâr olmak ve fâzıl ve mefdul olanları bilinub her birinin mertebesini kendisine tanıttırmak içundur. Âlem-i nâs olan Fahr-i âlem Efendimiz için bu te'vîle mahal vardır fakat Hulefâsı için şu te'vîle mahal olmadığı da ma'lûmdür.

5- icrâ-i meşveretin irâde buyurulması sebab-hilkât-i âlem salla'llâhu aleyhi vesellem Efendimiz Hazretleri ashâb-ı kirâmın re'yine ihtiyâcı olduğundan ileri gelmemiştir. Bir meseleye dâir meşveret olduğu hâlde heyet-i müşâverenin her biri meşveret olunan meseleye müte'allık ıslâh-i veche hangi cihet ise onu istihrâc ve istinbâta sarf-i ced ve ictihad edecekleri bedihî olduğuna nazaran mevzû' meclîs-i meşveret olan meselede vech-i ıslâhı tahsîl için müciddâne sâ'î olan ervâh ve nüfûs-i adîde ve kesîrenin tetâbûki dahi o noktada matlûb olan maksadın husûlini ta'yîne medâr olur. Ervâh ve nüfûs-i tâhirenin bir noktada ictimâ'ındaki fevâid ve muhâsenât-i a'zîme müslümânların cemâ'atle edâ-i salât olunmasının münferiden namâz kılmaktan efdal olduğu sırrı işte bu ictimâ'-i ervâh ve nüfûsun te'sîrt-i nâfi'asıdır. Çünkü bir cemâ'atın namâz ve duâsı şahs-i münferidden ziyâde karîn-i icâbet olması me'mûldür. Şu beşinci te'vil meşveret için millet-i islâmiye'nin meb'ûsân-i meclîs-i sûretinde ictimâ' etmesinin muhsenât-i a'zîmesini pek güzîn, pek meşrû bir sûretle isbât ediyor. "Fel yete emmeli'l-müte emmilün"

6- Ashâb-ı kirâmın meşveretine dâir bu emrin şeref-sudûr etmesi ind-i Bârî'de

Sayfa-116

Kadr ve kıymetleri olduğuna delâlet eder binâen aleyh ashâb-ı kirâmın inde'llâh ve ind-i Resûl kadr ve kıymetleri bu âyet-i kerîme ile sâbittir.

7- Vahy-i ilâhiye müstenid olan kâfe-i umûr ve husûsda aleyhi's-sâlâtu ve's-selâm Efendimiz Hazretleri tarafından efrâd-i ümmet ile meşveret etmeleri gayr-i câiz olduğunu müttefikun aleyhtir. Çünkü nass-i celîl-i Subhânî vârid olunca nev'-i beşerce artık irâd-i re'yi ve kıyâs-i bi't-tabi' bâtıl olur.

Vahy-i ilâhiye müstenid olmayan ve hakkında nass-i celîl-i Subhânî bulunmayan umûr ve husûsâtın kâffesinde meşveret câiz olup olmadığına da yani nass-i Kur'ânî

bulunmayan umûrde meşveretsiz rü'yet-i mesâlihi müslimîn tecvîz edilub edilmeyeceğine de ulemâ-i ümmet, muktedâ-i millet bazı mertebe-i ihtilâf etmişlerdir. Hazreti Kelbî ile ulemânın ekseri meşveret hakkında olan bu emr-i celîl-i Rabbânî umûr-i harbiyeye mahsûs ve münhasır olduğu re'yinde bulunmuşlardır.

Bunların meşvereti yalnız umûr-i harbiyeye hasr ve tahsîs etmeleri husûsundaki delîl hüccetleri de budur:

Ayet-i kerîmenin “Fi'l-emr” lafz-i celîlinde olan elif ve lâm istiğrâk için değildir. Zirâ elif ve lâm istiğrâk için olsa vahy-i celîl-i Sübhânî'ye müstenid umûr ve husûsda dahi icrâ-i meşveret olunması lâzım gelir hâlbuki Vahy-i ilâhiye müstenid olan husûsâtta meşveretin âdem-i cevâzı izhardır. Benâberîn bu lafza-i celîledeki elif ve lâmın istiğrâk değil bir ma'hûd-i sâbıkâ haml edilmesi vâcibdir âyet-i kerîmenin ta'alluk ettiği ma'hûd-i sâbıkâ ise muhârebe ve düşmânla mukâbele ve mukâtele olduğundan “Ve şavirihum fi'l-emr” Nass-i ulvîsi bu sûretle umûr-i harbiyeye mahsûs ve münhasır kalacağı derkârdır.

Ayet-i kerîmede meşveret hakkında olan emrin umûr-i harbiyeye hasr ve tahsîs-i husûsunda bazı ülemâ-i islâmın fikr ve re'yelerini te'yîd ve teşyîd edecek.

Sayfa-117

Âsâr ve sünen-i seniyye-i Hazreti nübûvvet-penâhî dahi mevcûd olduğuna dâir bazı delâil ve berâhîn de burada irâd ve tezkâr olunur.

Evvelen, Bedr-i kübrâ muhârebesinde Fahr-i kâinât Efendimiz Hazretleri bir mevki'-i mu'askeri zafer-i eser-i hümâyûn ittihâz buyurdıkları hâlde fenn-i harbe tevfiKAN o mevki'in te'min-i muvaffakiyet ve ve muzafferiyet edemeyeceğini tedkîk ve teferrus eden ashâb-i güzînden ve Ensâr-i kirâmdan “Habbâb bin el-Münzir”⁴⁵ râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri sâhib-i hidâyet hâtime-i şeref-nâme-i nübûvvet Efendimiz Hazretleri'ne şu ma'rûzâtta bulunmuşlardır:

Hazreti Habbâb: Ya Resûllullâh ordûgâh için bu mevki'in intihâb buyrulması “Gayr-i kâbil-i tağyîrdir” Bir emr-i ilâhiye müstenid midir ve başka bir mahallin ordûgâh edilmesi gayr-i câiz midir yoksa harb için bir re'y-i mutlaka-i zâtiyeden ibâret midir?

Aleyhi's-sâlâtü ve's-selâm Efendimiz Hazretleri: Hayır Harb için re'yden ibârettir.

⁴⁵ Vâkı'a-i Benî-i sakfiye'de Hazreti Ensârın hatîb ma'rûfî bulunan zâttır.

Hazreti Habbâb: Öyleyse bu mevki'-i harb için elverişli değildir. Falân mevki' i ordûgâh ittihâz etmek fenn-i harb nokta-i nazarınca daha muvâfıktır. Ve daha ziyâde te'min-i muvaffakıyet ve müzafferiyet eder.

Hazreti Hubâb şu re'yelerini ve mütâla'â-i harbiyelerini esbâb-i mûcibesıyla tevzî' ve teşrîh ettiği cihetle ifâdesi karîn-i kabûl-i Nübûvvet-penâhî olarak beyân ve işâret ettiği mevki'-i mu'asker-hümâyûn ittihât buyruldu ve o mevki'de muhârebe edilerek ordû-i hümâyûn-i Nebevî mazhar-i müvaffıkiyet ve müzafferiyet oldu.

Sânîyen, Hendek muhârebesinde ordû-yi hümâyûn risâlet-penâhî Hendek içinde mahsûr olduğu ve düşmân tarafından fırka-i muvahhidîn-i gereği gibi dûçâr-i tazyîk bulunduğu bi zamânda ru'esâ-yi a'dâ akd-i müsâlâha zımında Medine-i münevvere'nin hurmalıkları hasilâtından iki sülüsün bedel-i sulh olmak üzere kendilerine tasviye ve i'tâ sı şartıyla akd-i müsâlâha teklîfnde bulundular. Düşmânın bu teklîfine mukâbil Resûli Rabbu'l-âlemin Muhammedu'l-emîn aleyhi's-sâlâtü ve's-selâm Efendimiz Hazretleri ashâb-i kirâmdan Saîd bin

Sayfa-118

Muâz ve Sa'd bin Ubâde ve Saîd bin Fezâre râdiya'llâhû Te'âlâ anhum hazerâtıyla istişâre buyuracakları cevâbını verdiler ve müşârun ileyhim hazerâtıyla meşveret buyurdular. Zevât-i selâse müşârun ileyhim şerâyit ve tekâlîf-i vâkı'anın âdem-i kabûli re'yinde buldukları cihetle düşmâna musâlaha ve tekâlîf-i vâkı'aya dâir cevâb verildi. Hâ'iz-i ulûm-i evvelin ve ahîrin olan zât-i âlî-i nübûvvet-penâhî tarafından o mühim meselede meşverete tevfi-k hareket buyruldu.

Sâlisen, Bedr-i kübrâ muhârebesinde eyâdî-i muvahhidinde giriftâr-i kayd-i esâret olan üserrâ hakkında iktizâ eden mu'âmeleye dâir aleyhi's-sâlâtü ve's-selâm Efendimiz Hazretleri Hazreti Sıddîk-ı Ekber ve Farûk-i a'zam ile istişâre edub rey'i ve mütâla'âlarını istifsâr buyurdular. Hazreti Sıddîk esîrlerden fidye ahzıyla af edilmelerini ve Hazreti Farûk fidye alınmayarak katl olunmalarını beyân ettiler. Habib-i kibriyâ aleyhi ekmelu't-tahiyyâ Efendimiz Hazretleri Sıddîk-i Ekberin rey'ine tevfi-k-i mu'âmele buyurdular.

Numûnesi irâe olunan iş bu sünen-i seniyye-i Cenâb-i risâlet-penâhî âyet-i kerîmedeki meşveretin umûr-i harbiyeye mahsûs ve munhasır olduğu rey'inde bulunan bazı müfessirîn ve ülemânın delâilidir.

Ülemânın diğer bazısına göre "Fi'l-emr" Nazm-i celîlindeki emrin lafz-ı âmme

olub elif ve lâm cihetiyle vahyi ve yâhûd nass-i celîl-i Subhânî ile tahsîs olunan umûr ve husûsâtta hâs olmakla berâber nassa ve vahîye makrûn olmayan bi'l-cümle mevâd-i mesâilede umûmîyetini muhâfaza etmiş olduğu re'yinde bulunmuşlardır. Yani vahy ve nass-i celîl-i Sübhâniye müstenid olan husûsatta hükm-ü celîli hâstır ve o husûsâtın gayrisinde hükm-i münîfi âmmedir.

Şu hâle göre meşveretin yalnız umûr-i harbiyeye tahsîsi gibi bir tahdîde mahal olmadığı zâhirdir. ale'l-husûs risâlet-penâh Efendimiz Hazretleri ve halîfeleri bulunan Hulefâ-i râşidîn hazerâtı umûr-i harbiyeye müte'allık

Sayfa-119

mesâilin gayrisinde dahi pek çok meşveretler icrâsında buldukları cihetle ve vücûb-i meşveret-i müsâlâha âmme-i müslimîne âid olup mesâlih-i âmmeden yalnız biri olan umûr-i harbiyeye münhasır olamayacağı bedîhîdir. Ekseriyet ve isâbet şu mütâla'a dâiresinde olduğu da emr-i celîdir. Bundan başka bir heyet-i ictimâ'iyenin umûr-i harbiyesi demek netîce i'tibâriyle kâfe-i mu'âmelâtı demektir çünkü terâkkîyât-i memleket muhâfaza-i selâmet-i millet ve takviye-i mu'âmelât-i devlet kâmilen umûr-i harbiyenin netâyicidir. Bir milletin bir heyet-i ictimâ'iyenin selâmet-i a'zîmeti herşeyden evvel milletini muhâfazaya ve bu da kuvve-i harbiyeye mutevakkıftır.

Ayet-i kerîmde bulunan "Fe izâ a'zamte fetevekkel ale'llâh" Nass-ı celîli dahi meşveret edilub da bir noktada ittifâk-i ârâ hâsıl olsa bile mutlaka o re'ye o noktaya i'timâd olunmayıb her hâlde Cenâb-i Hakk'ın inâyetine, mu'âvenetine tevekkül⁴⁶ etmek vücûbini âmirdir. Bu nass-i celîl abdin kendi re'yine i'timâd etmemesini ver her şeyde Hakk'ın lütfuna tevekkül ve i'timâd eylemesi lüzûmini başkaca mü'yyedir.

Meşvereti âmir olan ikinci âyet-i kerîme

"Vellezine istecâbû li Rabbihim ve ekâmu's-selâte ve emruhumşûrâ beynehum ve mimmâ rezeknahum yunfikûn" nass-ı celilidir.

İş bu âyet-i kerîmeye mü'mînlerin bazı sıfât-i memdûha ve ahvâl-i mustahsenesini mevzû' ve mübeyyin olup o sıfât-i memdûhadan ve ahvâl-i müstahseneden bir de umûr ve husûsât-i vâkı'alarını kendi aralarında meşverete istinâden ve istişâreye ibtinâen ru'yet etmeleridir. Binâen aleyh âyet-i celîle mü'mînîn ve muvahidînîn kendi aralarında kendi maslahatlarına müte'allık-i husûsâtta meşveret

⁴⁶ Tevekkül ve cüz-i ihtiyâr nâmıyla bir eserin derdest tab'i ve neşridir.

etmeleri Hâlik-i hayr ve şer olan Cenâb-i Zü'l- celâl tarafından istihsân buyrulmuş oluyor. Bu âyet-i kerîmenin hükm-i celilinde

Sayfa-120

bir ma'hüd-i sâbika işâret olmadığından vücûb-meşveret sûret-i mutlakada emr ve ifsâh buyrulmuş ve binâen aleyh müslümânlar arasında müsâlâha-i âmme-i müslimîn için meşveretin vücûbi zerre kadar te'vîl ve tereddüde mahal kalmamak üzere tahakkük eylemiştir.

Şâri'-i şer-i mübîn Resûl'i Rabbu'l- âlemin aleyhi's-sâlâtu'l mu'in Efendimiz Hazretleri pek çok mevâkı'de istişâre buyurmuşlar ve beyân-i re'y etmelerini ashâb-i kirâmına emr ve fermân etmişlerdir ki kitâbta, sünnette, âsârda, icmâ'da kâmilen beyne'l-müslimîn meşveretin farziyetini, vücûbini isbât etmekte bulunmuştur.

“Hezm” denilen şeyin neden ibaret olduğuna dâir vukû' bulunan bir suâle cevâben Fahr-i kâinât Efendimiz Hazretleri “Hezmin istirşâd olduğunu” irâde buyurdular. Tâleb-i rüşd demek olan istirşâd meşverete mürâca'attır.

Yine âlemu'l- Enbiyâ Efendimiz Hazretleri “Mâ hâbe min istihâri ve lâ nedi men istişâr” buyurdular ki mantûk-ı munifî istihâre edenler hâ'ib ve hâsir ve istişâreye mürâca'at eyleyenler müte'essif ve nâdim olmayacaklarını emr ve fermândan ibârettir.

Bu ehâdis-i şerîfeden sonra artık meşverette şer'an tereddüt imkanına mahal bulunur mu haşa diğeri bir hadis-i şerifde dahi “Hiçbir kûl icrâ-i meşveretle şakkî ve meşveretten istiğnâ ile sa'îd” olamayacağını irâde buyurdular.

Hâtem-i Nebîyyin Efendimiz Hazretleri'nin bizzât umûr-i harbiyede istişâre buyurdıkları ve “Ve şâvirhum” Âyet-i kerîmesinin tefsîr ve teşrîhi bahsinde beyân olduğu veche ile Bedr-i kübrâ esirlerine ve intihâb-i mevki'-i harbe ve Hendek muhârebesin'deki müsâlâha maddesine ve sâir ve sâireye dâir ashâb-ı kirâm ile istişâre buyurub istihsâl olunan re'y ve mütâlââlarında tevfiik-i mu'âmele buyurdıkları muhakkaktır. Eser-i celîl-i Nebevîye ve sünnet-i seniye-i risâlet-penâhîye ittibâ'dan tebâ'ud artık tecvîz olunmalıdır?

Hendek muhârebesinde Fahr-i âlem aleyhi's-selâm Efendimize müşrikîn tarafından bir bedel mukâbilinde teklîf-i sulh olduğu hâlde keyfiyet-i ashâb-i kirâmdan Su'ûd ile müşâvereye

Sayfa-121

ta'lik buyurmuşlardır. Su'ûd, Sa'id'in cem'idir bu su'ûddan maksad yukarda beyân olunduğ vechile ecille-i ashâb ve Ensâr-i kirâmdan Said bin Muâz ve Said bin İbâde ve Said bin Fezâre râdiya'llâhû Te'âlâ anhum hazerâtıdır. Bunlar adetâ bir virgû hükmünde tâleb olunan bedel-i sulh ile sulhun âdem-i kabûlini beyân ettiklerine mebnî hâtem-i Resûl Efendimiz onların re'yi ve meşveretlerine ittibâ buyurmuşlardır.

Meşveretin muhasenat-ı a'zîme ve menâfi-i muhimmesi gayr-i kâbili'l- inhisâr ise de Hulefâ-i râşidîn esedu'llâhi'l Gâlib Ali ibni Ebî Talib râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri meşveretten başlıca yedi fâide-i a'zîme istihrâc ve îzâh etmişlerdir.

Birincisi: Sevâbın istihrâc ve istinbâtıdır.

İkincisi: Mevz-i mevzû'-i istişâre olunan maddeye dâir re'yin 47 kitâbıdır.

Üçüncüsü: Ef'âlde ve mu'âmelâtta galatâtdan ve sakatâtdan tahassun ve tahaffuzdur.

Dördüncüsü: İstişâre edenden levm ve melâmetin indifâ'idır.

Beşincisi: Nedâmetten kurtulmaktır.

Altıncısı: Erbâb-i meşveretin yani istişâre edilenlerin te'lif-i kulûbine hizmettir.

Yedincisi: Sünnet-i seniyye-i risâlet-penâhîye ittibâ'dır.

İnsânın muhtâc olduğı meselede başkasına aklını kendi aklına ilâve etmesi yani inde'l-hâce umûrda istişâre olunması Hazreti Lokmân'ın vesâya-i mû'essesesindedir.

Ef'âl ve a'mâlinde sevâbı kesîr ve hatâsı kalîl olan dehât-i garbtta "Ahnef bin Kays" nâm zâta hareketinde görülen kesret-i sevâbın sebebini sormuşlardır. Bu cevâbı vermiştir.

Sayfa-122

Ahnef "Erbâb-i tecârüb ile meşveret etmek ve mevzû' bahs olan bir meselede birçok re'yleri birbirine vurmak sevâb-i isitihrâca sebebdır"

"Barka-i hakikat tesâdum-i efkârdan çıkar" Hikmet-i meşhûresi birinci asr-i hicrinin dehât-i Arâb'da olan Ahnaf'ın işte bu cevâbından istinbât olunabilir. Bunu bazı udebâ-i Osmânîyemiz ebu'l- ahrâr veyâhûd bilmem hangi Avrupalı bir edîbe isnâd etmeleri Ahnaf'ın bu sözüne muttali' olmaktan ve ahvâl-i mu'âmelât-arabiye tettebbu'inde kusûr etmekten münba'istir.

⁴⁷ Re'y-i sâibedest-re's olmaktır.

Bâlâda zikr ve beyân olunan âyât-i celîle-i Kur'aniye ve ahvâl ve akvâl-i seniyye-i Nebevîye meşveretin vücûbini meşrû'atını isbât ediyorsa da meşverete kesb-i istihâk etmek için sıfât-i lazîme ehliyetinde dikkat olunması yine mücebât-i şer'iyeden ve sunen-i seniyye-i Ahmedîye iktizâsındandır. Binâen aleyh bir meşveret lüzûmi hüsn olunur olunmaz meşveret edeceklerin dâhil-i dâire-i meşveret olacak zevâtın hâl ve şânları dahi derhâl dikkate alınmak lâzım gelir. Meşveretin şart-i a'zamı bulunan ve istişâre için lüzûm-i zarûrîyeden olan sıfatlar, hâller müşâvirin sufût-i fikre, cevdet-i fehme, tecârub-i mesbûka cihetiyle kuvvet-i nefse, sıhhat-i hisse umûr-i muhtelifeye itlâ', kavî-i ziverden ictinâb gibi ahvâl ve sıfât-i şera'it-i esâsîe istişâre için esbâb-i ehliyet ve kifâyet cümlesindedir. Şu hakâyika nazaran meclîs-i meşveret olan meclîs-i meb'ûsâna intihâb olunacak zevâtın sıfât-i sâire-i lâzîme ile berâber beyân olunan sıfâtların da alınması meşveretin hüsn-i netâyıcı için müktezîyât-i tâbi'adandır ve bundan başka dâhil-i meclîs-i meşveret olacakların sıdk-i ifâde ve ciddiyet ve bâ husûs tamâm-i emniyet gibi evsâfî hâiz olmaları da lâbuddur. Meb'ûsân-i milletin bu sıfât ile muttasıf olmaları mukteza-yi maslahat-i ümmettir. Birinci meclîs-i meb'ûsânımız intihâbında görülen mesâ'î şüphesiz bu sıfâtı taharrîye ma'tûf idi.

*****

Sayfa-123

Mehas

8

Dîn-i islâmda mü'esses-i hilâfetle teve'üm olunan ve müktezîyât-i dînîyeden bulunan meşveretin meşrû'iyeti yukarki mebâhisde bast ve beyân olunan delâil-i Kur'aniye ve berâhin-i şer'îye ile sâbit olduğu gibi makâm-i kudsiyet ittisâm-i hilâfette bulunan zevâtın kâfe-i umûr ve mesâlih-i devlet ve milleti yalnız başına bizzât rü'yete gayr-i muktedir oldukları cihetle vezîr istihdâm etmeleri de cevâz-i şer'i dâiresindedir. Hilâfet ve hükûmet-i islâmiyede istihdâm-i vüzerâ icâbat-i siyâsiye ve idâredir ve hukûk-i esâsîye-islâmiyeden olduğu misillü dînen ve hikmeten dahi ahkâm-i celîle-i şer'îyeye muvâfıktır.

Fahr-i Enbiyâ Efendimiz Hazretleri şeyheyn-i mu'âzzameyn hazerâtını "Hazreti Sıddîk ve Farûk" vüzâretî makâmında istihdâm buyurmuşlardır.

Hazreti Sıddîk dahi hazret-i Fârûk'a vezâif-i vüzerâtı gördürmüşlerdir.

Hazreti Farûk İmâm Ali kerreme'llâhu vechehu Hazretleri'ni ve sâir ashâb-i

kirâmı vüzarat umûrinde kullanmışlardır. Hâsılı Hulefâ-i râşidîn ridvâna'llâhi Te'âlâ aleyhim ecme'in hazerâtı vüzerâ istihdâmından kendilerini müstağni görmedikleri gibi Hulefâ-i Emevîye zamânında da her halîfenin vezîri veyâ vüzerâsı bulunmuştur. Şu kadar ki Hulefâ-i Abbâsîye'ye kadar vüzerâ-i islâmîye resmi ve mukarrer bir mansıb-ı mahsûs olmak üzere tevciye mesned-i sâdâretle îfâ ve vazîfe etmeleri vâkı' olmamış vüzerât hizmeti resmen ve mahsûsan tevcîh olunmaksızın fi'ilen ve amelen icrâ kılınmıştır.

Hilâfet-i Abbâsîye zamânında o vakte kadar gayr-i resmi ve yalnız fi'ili ve ameli olarak mevcûd olan vüzerât mesned-i mahsûs olmak üzere resmen te'essüs etmiş ve vezîr nasbi ve resmen tevcîh-i mansıb-ı vüzerât olunması husûsuna artık i'tinâ kılınmıştır.

Sayfa-124

Hulefâ-i Abbâsîye'den Hârûn er-Reşîd zamânında mesned-i sâdâretde bulunan âl-i Bermek ricâlının iti'lâ-yi şân ve şöretleri o dereceye vardı ki bizzât halîfe dahi ona tahammül edemeyerek nihâyet o hânedân-i fazlı ve irfânı ve o hânedân-i cûd ve sehâyî de ne sûretle mahv ve ifnâ ettiği târîhlerde muharrerdir. Hârûn Reşîd'in âl-i Bermek hakkındaki mu'âmelesine târîhlerde pek çok esbâb-i muhtelif ve hattâ esbâb-i muhayyile zikr olunmuş ise de târîh-i islâmî tetebbü' eden ve bâhusûs felsefe-i târîhe vâkıf olanlarca ma'lûmdür ki Hârûn Reşîd'in mu'âmele-i vâkı'ası icâbât-i siyâsiye-i memlekette münba'istir. Çünkü Âl-i Bermek hükûmet-i munkarizâ-i Fars'ın ricâlinden oldukları ve pek ziyâde kesb-i nüfûs ve haysiyet ettikleri cihetle zevâl-i hilâfete çalışmaları mülâhazâtı zevâllerine sebep olduğu şüphesizdir.

Vüzâret-i hükûmet ve hilâfet-i islâmîye'nin levazım-ı hakikiyesindedir ve şer'î-i şerîf icâbâtındandır. Vüzâretin meşrû'atı ber vech-i muharrer ef'âl-i seniyye-i Nebevîye ile ve Hulefâ-i râşidîn hazerâtının âsâr-i mübeccelesiyle musbet olduğu gibi vücûb ve lüzûmi Furkan-ı a'zîm-i şân ile de sâbittir.

Hazreti kelîmu'llâh kıssâsında “Ve ec'ell lî vezîran min ehl-i Hârûne ahî üşdüd bihi ezri ve eşrûkhü fi emri key nusebbihuke...” Nass-i celîli vârid olmuştur ki Peygamberân-i i'zâm için nass-i âlî-i Furkân mücebince vezîr nasb ve ta'yîni lâzım olunca hilâfet ve hükûmet-i islâmîye için bu lüzûmi evlâ bi't-târik sâbit olur.

Yine Hazreti kelîmu'llâh için tarîk-i Rabbânî'de “Lekad âteynâ Mûsâ el-kitâbe ve ca'elnâ ma'ahu ehâhu Hârûne vezîra” Âyet-i kerîmesinde irâde ve beyân buyrulduğu

vechile vezîr nasb ve ta'yîn buyrulmuştur ki vücûb-i vüzerât bu âyet-i celîle ile de karîn-i rutbe-i sübûttür.

Vüzâretin lüzûm ve vücûb-i şeri'yesi bu âyât-i kerîme ile tahakkuk etmekle berâber bu bâbda hâdis-i şerîf-i Nebevî de mevcûddur.

“Men velî şey'an min umûri'n-nâs ve erâde'llâhu bihi hayren ca'ele lehu vezîren sâlihen

Sayfa-125

in nesî ye zikrehu ve in zekere i'ânehu ve izâ erâde gayre zalik ce'ale lehu vezîrun sût-i in nesî lem yezkurehu ve in zekere lem yu'nihî” Hadîs-i şerîfi vüzâretin lüzûm ve vücûbini muvazzıhdır.

Bu hâdis-i şerîfin me'âlî-i âlîsi

“Uhdesinde halkın umûr-i muveffiz olanların hayra muvaffakiyetleri irâde-i ilâhiye'ye tevâfuk ederse öyle sâlih bir vezîre mukârin olur ki unuttukları umûri kendilerine ihtâr ve tezkârda ve tezkârdan sonra da mükteziyâtını icrâ için mu'âvenette bulunurlar. Hayra muvaffak olamayanlar sût-i ahvâl-i ashâbdan öyle bir vezîre nâil olurlar ki unuttuklarını tezkâr ve ihtâr ve hâtırında bulunanları icrâ için mu'âvenetle kendilerini ikdâr etmezler.”

Vezîr kelimesinin iştikâkında ülemâ-i siyâset-i şer'îye üç nev' üzere beyân-i mütâla'a etmişlerdir.

Birincisi: Ağırılık ma'nâsında olan “Vizr” den muştaktır. Bu fikirde bulunanlar pek ağır olan umûr-i hükûmeti deruhde eden halîfe ve imâmın veya Pâdişâh ve Sultânın yükünü bâr-i sakîl mes'ûliyetini mu'âvenetiyle re'y-i tedbîriyle Cenâb-i vezîr tahfif etmiş demek olur.

İkincisi: Melce ve penâh ma'nâsında olan “VeZR”den muştaktır.”Kellâ lâ veZR” nass-i celîl-i Furkânisi “VeZR” kelimesinin melce ve penâh ma'nâsında olduğunu mübtenîdir. Şu iştikâka nazaran halîfe yâhûd Pâdişâh ve Sultân umûr-i ibâd için umûr-i hükümet için vezîrin re'yi ve ma'rifetine ve tedâbîr-i sâibesine ilticâ ve mürâca'atta bulunmuş vezîr dahi hükümdârın mu'âvini ve tasviye-i mesâlih-i umûmiye husûsunda melce ve penâhi olmuş olur.

Üçüncüsü: Vezîr kelimesi “EZR” den muştaktır. EZR zahr ma'nâsındadır.

Sayfa-126

“Uşdud bihi ezrî” Nass-i Furkânisi azrın zahr ma'nâsında olduğunu mevzûhdur.

Şu hâlde Pâdişâh ve hükümdâr vezîrin re'yi ve ma'rîfeti ve tedâbîr-i hasenesiyle tesviye-i umûrda kaviyyu'l-zahr olur.

Vezîr olacak zevâtın şer'an ve siyâseten sıfât-i lâzimesi ve şerâit-i istihkâkı yedir. Bu sıfât-i lâzimeyi ve şerâit-i istihkâkiyeyi hâiz olanlardan vüzerâ intihâbı iktizâ eyler.

Sıfât-i lâzime ve şerâit-i istihkâkiye şunlardır:

Birincisi: Şurût-i câmi'a-i şer'iyesini şâmil olan adâlettir şurût-i câmi'a-i şer'iyeye mûcebince adâleti hâiz olmayanlar mansıb-i vüzerâta⁴⁸ nâil olamaz.

İkincisi: Umûr ve husûsâtın icrâ-i ahkâmında ve ale'l-husûs devlete âriz olacak mevâd-i mu'azzama-i fevke'l-âdede ictihâda kifâyet edecek mertebede ashâb-i ilm ve vukûfdan olmasıdır. Zirâ umûr-i mu'âzzamada vezîrin bir hatâ-i ictihâdisi devletin başına büyük belâları da'vet eder. Nitekim zamânımızda vüzerânın o gibi hatâyâsı Devlet-i Osmânîye'nin başına pek çok belâlar celb etmiştir ve hatâyâ-yi vüzerâ birçok def'alar Millet-i Osmânîye'yi üzmüştür. Cenâb-i Hak Devlet ve Millet-i Osmânîye'mizi vüzerâsının re'y-i hatâlarından tevellüd eden şer ve muzirattan muhâfaza buyursun.

Üçüncüsü: Lisân, göz, kulak gibi a'zâ-i bedende vezîrin selâmeti şarttır. Zirâ bu a'zâda bir nakise olursa ifâ-i vazîfe-i vüzerâta muktedir olamaz.

Dördüncüsü: Sür'at-i seyr ve harekete mâni' olacak derecede a'zâ-i sâire-i bedeniye nakızasından sâlim olması lâzımdır

Beşincisi: Müsalâha-i umûmîye-i siyâsiye ve tedâbîr-i ahvâl-i ra'iyeyi hüsn-i icrâ için re'y-i metin sâhibi olması icâb eder.

Sayfa-127

Altıncısı: Memâlik-i mahrûse-i islâmiyeyi himâyet ve muhâfazaya ve a'dâ-i devlete mücâhedeye muktedir olacak necdet ve şecâ'ate mâlik bulunması şarttır⁴⁹.

Yedincisi: Bi'l-hâssa umûr-i harbiyede ve husûsât-i maliyede sâhib-i kifâyet ve

⁴⁸ Vüzâretten maksad bugünkü ta'bîrâta ve hukûk-i idâremize göre fi'ilen sadârettir. Meşrûtiyet icâbınca mes'ûliyet vükelâ i'tibârıyla de sâir vükelâ-i devlettir. Yoksa bi'l-fi'il işkâl-i makâm-i vüzâret etmeyen vezîr rütbeli zevât ve rütbe-i vüzerât değildir.

⁴⁹ Ufacık bir patırdı ile makâmını terk edip firâr etmemek için bu şartın ehemmiyeti gözümüzle gördüğümüz bedihiyattandır.

hasâfet olması şart-i mühim-i istihkâktır.

Hülefâ-i abbâsiye'den Me'mûn er-Raşid'in evsâf-i lâzime-i vüzâret hakkında bir nutku vardır ki pek çok kütüb-i siyâse-i islâmiye'de vüzâreta müte'allık mebâhis-i idârede kayd ve tezkâr olunmasıyla buraya da aynen kaydı tensîb kılındı.

“Enni inni iltemestu li umûri reculen câmi'an li hasâli'l-hayri zâ'ifeten fi halâikihi ve istikâmeti fi tarâ'ikihi kad hazebtuhu'l-âdâb ve hanektuhu'l-vekâyi'i'l-tecârub in utmine ale'l-esrâr kâme bihâ ve in kalede mühimmâti'l-umûr nahaza fihâ yeskünühu'l-hilmi ve yentikuhu ilmü yekfihi li'llâhzati ve tağniyetu'l-lahmeti lehu savlete'l-ümerâi ve enâ'ete'l-hükemâi ve tevâzi' ulemâi ve fehmi'l-fukahâi in ahsen ileyhi şekrun ve inni ebtelî bi'l-esâeti sabrun lâyebîğ nasîben min yevmihi biharmâni gaddehu yusriku kulûbu'r-ricâl bi helavete lisânihi ve hüsnü beyânihi”

Fi'l-hakîka devletin umûr-i mu'azzama-i dâhiliye ve hâriciyesini deruhde eden vüzerâ bâlâda beyân olunan sıfât-i lazîme ve şerâit-i mahsûsayı hâiz olmazlarsa hâl ve hareketleri dâimâ devlet ve millet başına câlib-i belâ olur.

Bir devletin umûr-i muhimmeh-i dâhiliyesini deruhde edenler mehâm-hâriciyesini uhde-i hasâfetine alanlar pek ağır yükleri tahammül etmiş olurlar. İhtilâl-i umûre meydân vermemeleri ve dâimâ ıslâh-i hâle çalışub âsâr-i fi'iliye göstermeleri lâzımdır. Hele umûr-i dâhiliyede emn ve âsâyışa çalışmaları, muhâfaza-i efrâd-i millete sarf-i mukadderât etmeleri ve irâdât-i devleti tezyîd ve mevcûdini hüsn-i istihsâl ve hüsn-i istî'mâl etmeleri, kifâyetli ve vukûfli me'mûrlar istihdâm etmeleri icâb eder.

Sayfa-128

Bi'l-cümle müstahdimin devlet-i tarîk-i Hak ve adle sevk ve kâfe-i umûrda icrâ-i adâletle ihkâk-i hak etmeleri lâzım gelir.

Bi'l-cümle vülât ve me'mûrin devleti zülm ve istibdâttan men' ile berâber cadde-i adl ve insâfdan hurûc edenleri cezâ-i şedîd ile mücâzât eylemeleri levazım-ı ve vizarettendir. Dâimâ me'mûrin müstahdemin devletin ahvâlini, ef'âl ve amâlini teftîş etmek vecîbe-i zimmetleridir. Hüsn-i hizmete mükâfât, sû-i harekâta mücâzât tertîbinde kusûr etmemeleri farizâ-i zimmet-i me'mûriyetleridir. Hâtır ve gönle bakmamaları, akârib ve ta'allukâtını ve esbâb ve suver-i sâire ile mensûbâtını erbâb-i dirâyet ve kifâyete takdîm gibi hodgâmlıkta bulunmamaları vazîfeleri vecâyibindendir.

Veziir olacak zevâtın ta'birât-i hâzırâmıza göre vükelâ-i devletin hâiz olmaları lâzım gelen sıfât-i mesrûdenin nekâyısı olursa o noksân nisbetinde umur-i dâhiliye ve

hâricîye-i hükûmet dûcâr-i tezelzül ve ihtilâl olacağında şüphe yoktur.

Vüzâret-i hükûmât-i islâmiye'de ber vech-i muharrer vecâyib veyâ câizât-i şer'iyeden olduğu gibi bu me'mûriyet ve vazîfe-i muhimme şer'an ve esâsen iki nev'idir:

Birincisi: Vüzâret-i tevfiz.

İkincisi: Vüzâret-i tenfizdir.

Vüzâret-i tenfiz vezîrin ve şimdiki hukûk-i idâre-i saltânat-i seniyyeye göre Sadr-ı a'zamın hükûmete müte'allık kâfe-i umûrda müveffiz olmasına itlâk olunur. Ta'bîr-i Osmânîyemizce "Vekâlet-i mutlaka" işte bu vüzâret tefvîzinden muktebis olduğu zan olunabilir. Vüzâret-i tevfiz veyâ vezîr müveffiz Pâdişâhın yapabileceği kâfe-i umûri rü'yet ve tesviyeye me'zûn demektir ta'yîn-i vülât ve me'mûrin ve tedvîr-i umûri mâliye ve sâire husûsât-i dâhiliye ve hâricîyede re'yi ve tedbîr-i zâtîyesiyle kâfe-i muhimât-i devlete mübâşeret eder. Vezîr-i müveffizin kâfe-i umûrda makâm-i hilâfet ve saltânata ma'lûmât vermesi de lâzımdır. Cereyân eden halât ve mu'âmelâtı arz-i utbe-i ulyâ etmesi muktezîdir. Bazı ma'lûmât ve icrâatı makâm-i saltânatça karîn-i kabûl olmaz ise irâde-i seniyye

Sayfa-129

ile ta'dîl olunur. Çünkü halîfe veyâ Sultân bizzât kendisinin icrâ ettiği umûr ve husûsâtı icâb-i hâl ve maslahata ve ictihâdına göre ta'dîl edebileceğine nazaran her ne kadar müfevviz olursa olsun" Vezîrin mu'âmelât ve icrâ'atını da ta'dîl edebilmesi ülvîyette kalur.

Vezîr-i muveffizz veyâhûd vüzâret-i tevfiz tarafından yapılacak ve vazîfesi hâricinde kalacak olan mevâd pek mahdûddur. Üç meseleden ibârettir. Halîfe veya Sultân devleti için şer'an velîahd nasb edebilirse da vezîr-i muveffiz velîahd nasb ve ta'yîn edemez. Halîfe veyâ Pâdişâh saltânattan istifâ edebilirse de Pâdişâh'ın veyâ halîfenin saltânattan veya hilâfetten istifâsını vezîr-i müveffiz dermiyân eyleyemez. Vezîrin nasb ve ta'yîn ettiği vülât ve müstahdemin-i devleti halîfe veya Pâdişâh azl ederse de halîfe veya Pâdişâhın nasb eylediği me'mûrları vezîr-i müveffiz azle muktedir olamaz.

Vüzâretin birinci nev'i olan vüzâret-i tefvîzin vezâifini hukûk-i idâre-i islâmiye tahrîr eden ülemâ-i dîn bâlâda bast ve beyân olduğu vechile ta'yîn ve takrîr etmişlerdir.

Vüzâretin ikinci nev'i bulunan vüzâret-i tenfiz hûkmü vüzâret-i tefvîze nisbetle pek za'îftir ve şurût ve sıfât-i lâzime-i mu'teberesi pek kalîldir vüzâret-i tenfiz Pâdişâh ile teba'ası veyâ Pâdişâh ile müstahdemîn ve me'mûrin-i devlet arasında icrâ-i vasâtdan ibârettir. Tedvîr-i umûr-i devlet ve tesviye-i mehâm-i memleket bizzât Pâdişâh veyâ halîfeye âid ve râci' olub vüzâret-i tenfiz o emirleri icâb edenlere tebliğden başka bir vazîfe ile muvazzaf olamaz.

Hâsılı vezîr-i tenfiz makâm-i saltânattan sâdır olan irâdâtı ve devletin me'mûrîn-i müstahdemîni tarafından teba'a ve re'âyâ cânibinden vakı olacak ma'rûzâtı arz ve tebliğ müte'allık bir vazîfe-i mahdûda olduğuna mebnî ehemmiyet-i vüzâret-i tefvîzden pek dündür.

Vezîr-i tenfiz için şerâit-i seb'a-i mesrûdeden hürriyet ve ilmin lüzûmi yoktur.

Sayfa-130

Çünkü umur mehâm-i devleti ru'yet ve temşît husûsunda kendi re'yi ve ictihâdını istî'mâle gayr-i muktedir ve öyle bir vazîfe ile gayr-i muvazzaftır ve icrâ-yi ahkâma gayr-i me'mûrdur. Binâen aleyh vüzâret-i tenfiz vezâifi hürriyet ve ilme müftekir olamaz. Vezîr-i tenfizin bütün vazîfesi iki emre münhasırdır. Birisi halîfeye arz-i ma'lûmât diğeri halîfe nâmına icrâ-yi tebliğâtı ma'a mâfih vezîr-i tenfiz için de şerâit-i lâzime intihâb-i ulemâ-i siyâsiye-i dînîyemiz tarafından ber vech-i âtî ta'yîn ve beyân kılınmıştır.

1. Uhde-i emânetine tevdi' edilen emr-i tebliğde hiyânet etmemek için hâiz-i emniyet olması lâzımdır⁵⁰.

2. Doğru sözlü olması şarttır zirâ tebliğatta ifâdesine vusûk-i i'timâd olunması iktizâ eder.

3. İrtişâ etmemesi ve temâyüline meydân kalmaması için tama'kâr olmaması muktazîdir.

4. Kimse ile adâ'vet ve garzı⁵¹ bulunmamalıdır. Çünkü a'râz-i şahsiye ve adâvet-i zâtiye intisâf ve atâfe mâni'dir.

5. Halîfeye vukû' bulacak ma'rûzâtı ve halîfeden sâdır olacak evâmirin tebliğâtı mütebâyin-i mütehâlif olmamak üzere hâfiza sâhibi olması şarttır. Çünkü ma'rûzât ve irâdâta halîfenin lehinde ve aleyhinde bir şâhid makâmındadır.

⁵⁰ Hilâf-i hakikat-i ma'rûzâta bulunmak Pâdişâhdan sâdır olmayan irâdâtı tebliğ etmek emânete muhâlifdir ki bu hâl bâ husûs devr-i sâbıkta pek çok vukû' olduğu emâretiyle meydândadır.

⁵¹ Ne kadar mühimdir.

6. Umûr ve husûsun iltibâs ve iştibâhına meydân kalmamak için zekâ ve fetânet sâhibi olmas icâb eyler.

Veziir-i tenfiz umûr ve mehâm-i saltânatta re'yi ve tedbîr ile fi'l-cümle iştirâkı olursa sıhhat-i rü'ye ve tedbîr-i sevâba muvaffakiyetini te'mîn edecek tecrübe sâhibi olması da

Sayfa -131

şart olabilir. Re'y ve tedbîrden iştirâkı bulunamazsa bu saffet-i zaideye de ihtiyâcı olamaz.

Saltânat-i islâmiye'de vüzâret yalnız bir vezîre münhasır olmayub iki ve daha ziyâde vezîr ta'yîn istihdâmında cevâz verilmiştir.

Vüzâret ve vezîr için icâbat ve muktezîyât-i siyâsiye-i şer'îye bu mebhasda buraya kadar îzâh olunan husûsâtta ibârettir. Vüzêrâ hakkında hukûk-i idâre-i saltânat-i seniyye'nin şu ahkâm-i siyâsiye-i dînîyeye tatbîki hakkında bir iki söz söylenebilir. Bidâyet-i te'essüs-ü saltânatta Sultân Orhân Hazretleri'nin dâderîve Çandarlı Halîl vezîr edilir. Veziir-i müveffiz edilir. Vüzâret-i rütbeten ve fi'ilen yalnız Sadr-ı a'zamlara münhasır idi. Vüzâretin yalnız Sadr-ı a'zamlara inhisârı yani devlete yalnız bir vezîrin vücûdiyle iktifâ olunması Devlet-i aliyye-i Osmânîye'de birçok zamân devâm etmiştir.

Fütûhâtın teksîri ve memâlik-i saltânat-i seniyyenin tevessu'u üzerine şark ve garba seraskerlik vazîfesiyle kumândânlar ta'yîn kılınmasına ve büyük kumândânların rütbe-i vüzâreti hâiz olmaları tezyîd ve takviye-i nüfûs esbâbından ad olunmasına mebnî Sadr-ı a'zam kâimmekâmı nâmıyla bir vezîr daha ilâve olunmuştur. Daha sonraları azl ve nasb vüzera olduğu gibi mehâm-i umûri düşünmek ve tedabîr-i muktezîye ittihâz etmek üzere erbâb-i vukûf ve i'timâddan bir heyetin merkez-i saltânatta bulunması kâ'idesi de kabûl edildiğine mebnî şimdiki heyet-i vükelâ makâmına kâim olarak "Kabe nîşîn-i vüzêrâ" nasb ve ta'yîn kılınmıştır. Devletin umûr-i dâhiliye ve hâricîyesi bu heyette ru'yet olunurdu. Sadr-ı a'zamlar, seraskerler ekseriyâ bu heyetten intihâb ve ta'yîn kılınırdı. Devr-i inhâtımız başladıktan sonra ta'yîn ve tahdîd-i vüzêrâ husûsundaki kavâ'id-i mazbûta-i kadîme dahi tebeddül ederek vüzêrânın adedi çoğalmış ve nihâyet vüzâret mansıb ve me'mûriyeti dâiresinden çıkarılarak rütbe

Sayfa-132

Hâl ne İfrâğ edilmiştir. Devletçe telakkî iktizâ edenler rütbe-i vüzâret ihsân olunuyor. Rütbe-i vüzâret tevcîh edilen zevât yâ bi'l-kuvve Sadr-ı a'zam ve vükelâ

demek olur yâhûd hiç olmazsa bu mansıblara nâmzed tanılır.

Hukûk-i idâre-i islâmiye'de vüzâretın Osmânlı hukûk-i idâremize göre sâdâretin ve vükelânın ta'addüdü câizdir. Hukûk-i idâre-i islâmiye'de şu'ubât-i idâre-i devlet başlıca yirmi kısma munkasımdır. Târîh-i hicretin dördüncü asrında ve Bağdâd'daki hilâfet-i Abbâsîye zamânında Kâdîyu'l-kudât “Şimdiki ta'bîrimize göre Şeyhulislâm” olan Ecille-i müfesirîn ve muhaddisînden ve meşâhir-i efâdil-i islâmiyeden İmâm Mâverdî Hazretleri'nin hukûk-i idâre-i islâmiyeyi mutâzamın te'lîf ettikleri “Ahkâm-i sultâniye” nâm eser-i âlîsinde şu'ubât-i idâre-i devletin işbu yirmi kısmını beyân ve îzâh etmişlerdir ki hukûk-i idâre-i hâziremize bunların şimdiki nezâretlere ve me'mûriyetle tatbîki mümkündür. Risâlemizin maksadı hukûk-i idâre-i te'lîfi olmadığından ol bâbda i'tâ-i izâhât te'liflerimizin maksadı hâricinde kalır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MUSTAFA ZİHNİ'NİN "İSLAM'DA HİLAFET" ADLI ESERİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Kitabın Bölümleri

Tezimiz giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki valiler hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Ayrıca bu kısımda valilerin eğitimi, tayini, görevleri ve görev süreleri kısaca ele alınmıştır.

Birinci Bölüm'de Halifeliğin kelime anlamı, Halifelik müessesinin kuruluşu ve gelişimine değinilmiştir. Ayrıyeten bu bölümde Dört halife dönemi ve halifeliğin belirlenme şekilleri ele alınmıştır.

İkinci Bölüm'de Hilafetin Hz. Ali'den alınıp Emevilere geçme şekli kısaca anlatıldıktan sonra bu bölümde Emevilerin, Abbasilerin, Osmanlıların hilafet anlayışından bahsedilmiştir. Tezimizin ikinci bölümünde son olarak Batılı Devletlerin halifelik hakkındaki görüşleri ve hilafetin ortadan kaldırılış sebepleri üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızın son safhası ise değerlendirme ve naçizane ortaya koyduğumuz kanılardan müteşekkildir.

3.2. Kitabın Yazılış Amacı

Müellif kitabının başında bir ifade-i mahsusa koyarak kitabın yazılış amacına bir açıklık getirmek istemiştir. Kitabın hemen başındaki paragrafta kanun-i esasinin anlaşılmasının bu eseri mütalaa için önemli olduğundan söz etmiştir. Buna binaen müellif kanun-i esasiden çok derin olmamak üzere bahsetmeyi uygun görmüştür. Müellife göre ilginç bir şekilde kanun-i esasinin o dönemki devlet ricali ve ulema arasında çok da beğenilmediğini hatta yer yer tenkid edildiğini görmekteyiz.

Bu kısımda yani ifade-i mahsusa'da yazar istibdat dönemine defaatle atıfta bulunmuş ve istibdat döneminin yanlış olduğunu düşünmektedir. Ayrıca kanun-i esasi döneminin yöneticilerinden olmasına rağmen bu dönemi eleştirmiştir. Şer'an ve fikir olarak kabul edilmemiş olan istibdâd uzun zaman Ümmet-i İslâmiye'yi musibet ve belalar ile ezmiştir. Osmanlı Devletini ve heyet-i ictimaiye'yi kasıp kavurmuştur. Dahilen ve zahiren telafisi pek uzun sürecek gerilemelere neden olmuştur.

Yine bu ifade-i mahsusa başlığı altında müellif belki pek çoğu ile tanışık olduğu istibdat döneminin devlet ricali ve saray efradını halka zulüm etmekle itham etmektedir. İstibdat hürriyeti isteyen milletleri devamlı yakalamakta ve hürriyet kelimelerini söyleyenleri ezmekteydi. Bu eleştirileri memlekette söyleyemeyenler Avrupa'ya firar edip oradan hürriyet için gayretlerde bulunuyorlardı

Müellif istibdat döneminin fikir akımlarından bahsetmekte ve bir ihtilaf durumunda sarayın bu kişilere karşı muamelesinden söz ederek bunların Avrupa'ya kaçtıklarını ve orada nasıl örgütlendiklerini gözler önüne sermektedir. Yazar ayrıca Ermenilerin kanun-i esasiden beklentilerini ve bunu nasıl kendi lehlerinde hesaplarını yapacaklarını da anlatmakla beraber Avrupa Devletlerinin Ermeni meselesi üzerinden Osmanlının iç işlerine nasıl müdahale etmeye çalıştıklarını da eserinde kısaca değinmiştir.

Müellif sadece bu dönemdeki siyasi atmosferi yansıtmayıp aynı zamanda Jön Türklerin kanun-i esasiyi Osmanlı için bir kurtuluş reçetesi olarak gördüklerini yazmaktadır. Kanun-i Esasinin ilanından sonra Avrupalıların azınlıkların hakları üzerinden Osmanlının iç işlerine çok fazla müdahale edemediklerini ancak sonraki süreçte yanlış bazı uygulamalar ve tavizler sonucu bunların Osmanlının iç işlerinekarışabildiklerini anlatmaktadır. Aslında istibdat dönemine karşı olan müellif kanun-i esasiden sonra Anadolu, Balkanlar ve Irak cihetinde azınlıkların bu yeni oluşan demokratik atmosferden etkilenmeleri ve bu durumu bağımsızlık yolunda nasıl ele aldıklarını gözler önüne sermektedir.

Müellif, kanun-i esasinin yani Osmanlı'da demokrasiye geçiş sürecinin yaratmış olduğu bazı sakıncalardan bahsetse de, aslında modern demokrat bir çizgide olup demokrasinin yani basit tanımıyla meşveretin Osmanlının bekası için elzem olduğunu ve bu anlayışında İslamla çelişmeyip bilakis islamlarla örtüştüğünü hatta İslam'ın özünde bu anlayışın olduğunu isbat ve tasdik etmek suretiyle bu eseri kaleme aldığını yazmaktadır.

3.3. MüellifinHalifelige Bakışı

Bazı âlimler bilindiği gibi İslam tarihinde dört halife dönemini bir nevi demokratik bir dönem olarak görmekte ve bu dönemi adlandırırken İslam tarihinde demokrasi dönemi olarak adlandırmaktadırlar. Hatta bu halifelerin gerçek manada halife olduklarını açıklamaktadırlar ve gerçek halifeliğin Hz Hasanla son bulduğunu

belirtmişlerdir. İşte bu bilgiler temelinde meseleye baktığımız zaman müellifin de dört halife dönemi üzerinde çok fazla durduğunu görmekteyiz. Müellif özellikle bu halifelerin seçilme şekillerine daha fazla bir itinayla eğilmiş ve bunu meşveret dairesiyle bağdaştırmıştır ve değerlendirmiştir.

Müellif, dönemin klasik uygulaması olarak kitabına besmele ve dua ile başlamıştır. Esere bakıldığı zaman aslında eser biraz felsefik bir kitaptır. Sözelimi öncelikle müellif devletlerin oluşturulmasının akıl gereği mi yoksa dinin gereği mi? Olduğunu etraflıca ele almıştır. Bu bağlamda müellife göre devlet teşekkülü gerek-i akliyedendir. Ayrıca İslam'da akla mantığa uygun olmayan hiçbir şey olmayacağına göre de müessese-i devlet aynı zamanda gerek-i şer'iyyedendir. Yani aklın ortaya koyduğunu İslam da desteklemektedir. Müellife göre, devletler muktedir olmayanların muktedirlere karşı haklarını savunmak ve düzeni sağlamak için elzemdirler. Yazara göre, eğer hak ve adalet mefhumları insanın insiyatifine bırakılırsa ortaya çıkacak yegane kaide “el hükmü limen galebe” (hüküm galip olanındır) kaidesidir. Böyle bir durumda toplum tabakalarının birbirlerini acımasızca ezeceklerine ve cemiyette “herc u merc” bir durumun ortaya çıkacağından şüphe yoktur. Son tahlilde söylenebilir ki hükümet cemiyette dirlik ve düzeni birlik ve beraberliği kurmak ve bunu devam ettirmekle yükümlü ve görevlidir. İslamiyet dairesi içinde ise, meseleye bakıldığı zaman hükümetlerin inşası daire-i akılda olduğu kadar ayrıca daire-i şerriye'nin içindedir de. Yazara göre bu sebeptendir ki islamiyet'te en önemli emirlerden birisi de hilafettir ve hilafete itaat'ta şer'i hükümdendir. Yani anlaşılıyor ki akıl ve İslam çelişmediği gibi aslında birbirini destekler mahiyettedir. Bu açıdan halifelik sadece bir dini makam olmayıp aynı zamanda yönetim noktasında bir siyasi teşekküldür de.

İnsanların birbirlerine muamelesi ve birbirlerinin haklarına saygı duymaları şüphesiz ki bir hak sorunu olduğu için ve devletlerde haklaştırma yani hak paylaşımını gerçekleştirdiği için şer'i bir hüviyettir. Çünkü İslam'daki temel amaç hak mefhumudur. Buna binaen yazara göre İslam sadece devlete karşı olmayıp buna paralel olarak devletlerin teşekkülünü de önemli bir konu olarak görmüş ve devletleşmenin önemine dikkat çekmiştir.

Yazara göre halifelik sadece Müslümanların hak ve hukuklarını belirleyip bu doğrultuda hareket etmek değil aynı zamanda gayrimüslim cemiyetin de hak ve hukukunu korumayı ve onların zulüm görmesini engellemek üzere inşa olmuştur. Yalnız şunu belirtmek gerekir ki halife, müslim ve gayrimüslim tebaaya aynı mesafede

olmak durumunda değildir. Ancak hak mufhumu inanç üstü bir kavramdır. İşte bu noktada şunu söyleyebiliriz ki eserden anladığımız kadarıyla halife gayrimüslimlerin de hakkına ve hukukuna önem vermelidir. Eserde halife tayini konusunda Hz. Peygamber kendisinden sonra halife olacak kişiyi resmen tahlif etmemişse de bu durum halifeliğin meşru olmadığı anlamına gelmemektedir. Zira islam'da hüküm vermek dört esasa bağlıdır. Bilindiği üzere bunlardan birincisi kitaptır. İkincisi sünnettir. Üçüncüsü icma'dır ve işte bu üçünün de bir sonuç vermemesi durumunda başvurulacak son yöntem kıyastır. Müellif bu dört uygulama arasında en fazla dikkati icma'ya çekmiştir. Zira demokrasi basitleştirilirse meşveret, demokrasi olarak düşünülebilir. Meşveret ise, tam anlamıyla icma'dır. Yani şunu anlayabiliyoruz ki meşveret İslam'ın temelinde bulunmaktadır. İşte bu noktadan hareketle müellif meşveretin yani daha kompleks tabiriyle demokrasi İslam'ın içinde çok önemli bir yere sahiptir. Devamla şunu söyleyebiliriz ki İslam'da pek çok ayrılık ve parçalanmalara sebep olan halifeliğin bir düzene oturtulmamış olması Hz. Peygamberin kendisinden sonraki halifeyi ilan etmemiş olmasıyla ilgili değildir. Zira yukarıda ki cümlelerde bahsettiğimiz gibi İslam'da hüküm verme dört esasa bağlıdır. Kitap, hadis(sünnet) ve kıyasta halifelikle ilgili bir hüküm olmadığına göre geriye son kalan uygulama icma'dır.

Eserde müellifin verdiği misalde Hz. Ebu Bekir'in Peygamberin vefatından sonra yaptığı nutukta insanlardan rey istemiştir. Yani meşverete davette bulunmuştur.

3.4. Devletlerin Oluşumunda Hilafet Kurumu

Müellif, ikinci mebhasta devletlerin nasıl oluştuğuna dikkat çekmiş ve çok azda olsa bunu hilafetle kıyaslamıştır. İkinci mebhas ile ilgili şunu söyleyebiliriz ki yazar eski yunan eserlerini okumuş olmalıdır ki “en kötü devlette devletsizlikten iyidir” tezini savunmaktadır. Yine müellifle göre mutlak demokrasi mümkün değildir. Sözgelimi ona göre Parlemantolar'daki 80-90 kişi bütün bir cemiyetin hakkını ve hukukunu korumak bir yana dursun savunamazlar bile. Çünkü zafer galiplerindir ilkesi neticesinde o makama gelenlerde belli bir mücadeleden sonra o makama gelmişlerdir. Ve bunların tabii olarak ihtirasları vardır. Bu yüzden mutlak demokrasi 80- 90 veya 300-400 kişilik bir zümrenin uygulayacağı bir sistem değildir. Tabiki demokrasinin uygulanması nispi bir durumdur. Ancak şunu da eklemeliyiz ki müellife göre bu tarz nispi demokrasi ile yönetilen yönetimler elbette var olanın en iyisidir. Çünkü hâkimiyetin bir kişinin elinde

olmasıyla ortalama olarak 100 kişinin elinde olması arasında bir fark vardır. Buna kötünün iyisi de denilebilir.

Yazar yine bu mebhasta Avrupa'daki ve İslam coğrafyasındaki hak arama durumlarını kıyaslamıştır. Bu minvalde yazara göre İslam cemiyetleri yönetime çok fazla müdahalede bulunmazlar. Çünkü İslam belli boyutlarda yönetim zümresine müdahale etmektedir. Bir İslam ülkesinde yönetici zalimde olsa yinede İslam dairesinden dışarıya çıkamaz. İslam'ın temelinde de meşveret olduğuna göre yönetici zümrenin reaya üzerinde yapabileceği her türlü uygulama İslam sınırları çerçevesinde olmak zorundadır. İşte bu noktadan bakıldığı zaman Avrupayı devletlerde durum farklıdır. Zira onlardaki din anlayışı ile İslam'daki din anlayışı aynı değildir. Onlardaki din anlayışı yozlaşmış ve egemen odaklı bir çizgidedir. Daha açık bir ifadeyle Avrupa'da din, hâkimiyeti meşru kılma aracıdır yani bir bakıma din ve otorite el ele diz dizedir. Bu yüzden halkın sırtını dayayabileceği bir güvencesi yoktur. İşte bu durum hasebiyle halk fikirlerini şiddet yoluyla ortaya koymaktadır ve ihtilal'ler kanlı bir şekilde icra edilmektedir. Bu duruma Müslüman ülkelerinde pek rastlanmaz. Çünkü yönetimin sınırları İslami çizgilerle çepeçevre sarılmıştır. İslamiyet'te halk üzerinde kötü bir yönetime izin vermeyeceğinden ve halkında buna inancı tam olduğundan böyle bir numayış'a mahal yoktur.

Avrupa'da meşrutiyete geçiş sancılı ve kanlı bir şekilde olmuşken halifelik ise ortaya çıkışı itibariyle daha demokratik bir mahiyettedir.

3.5. Halifeliğin Belirlenme Şekilleri

Üçüncü mebhasta, müellif halifeliği belirleme şeklini İslam'da hangi dayanağa bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Müellife göre imamet, sünnet ve icma'ya müstenid'dir. Müellif bu mebhasta özellikle Peygamberin vefatından sonra cemiyetin önde gelen kişilerinin aralarında geçen konuşmaları yazmıştır. Müellif Peygamberin vefatından sonra oluşan kararsızlık ortamını anlatmış ve hangi kabilenin kimden yana tavır aldığını ana hatlarıyla belirtmiştir.

Müellif daha sonraları İslam alemi'ni parçalayacak olan halifeliğin kimin hakkı olduğuyula ilgili meselenin başlangıcından detaylı bir surette bahsetmektedir. Bunu anlatırken de çeşitli rivayetlerle desteklemiştir. Hatta yer yer bu ravilerin kitaplarını açıklamaktan da geri durmamıştır. Eserde dikkat çeken bir diğer nokta ise müellifin o dönemki ünlü kişilerin nutuklarına çokça yer vermesidir. Eserde muhacirler

(Mekkeliler) ve Ensar arasındaki halifenin kim olacağı tartışmasını her iki tarafın ağzından anlatmasıdır. İlgimizi çeken diğer bir nokta müellifin hutbe ve benzer, konuşmaları naklederken önce onları asıl dilinde yani Arapça yazmış olması daha sonra ise bunun mealini vermesidir.

Meşveret noktasında şunu söyleyebiliriz ki müellifin eserinde yazdığı şekli ile “Eyyühe’n-nâs sizden eyi olmadığım hâlde emr-i idâreniz uhdeme tevdi’ olundi. İyilik edersem bana mu’âvenet edîniz kötülük edersem beni doğrultunuz. Doğruluk emânet yalancılık hiyânettir. za’îf olanlarınız inşâ’llâhü Te’âlâ hakkını istifâ edinceye kadar nezdimde kavîdir. Kavî olanlarınızı kendinden ahz ve istifâ-yı hak edinceye kadar nazarımda za’îftir. Fi sebili’llâh cihâdı terk eden hiçbir kavim yoktur ki Hak Te’âlâ Hazretleri onları tezlîl itmesun aralarında fevâhişin şâyi’ olduğu hiçbir kavim yoktur ki hak Te’âlâ Hazretleri onlara belâyı ta’mîmey lemesun. Ben Allâh’a ve Resûlüne isyân edersem itâ’at olunmak istihkâkından mahrûm olunacağımdan bana itâ’at etmeyiniz. Namâza kalkınız Allâh’ın rahmetine nâil olunuz.”

Eserde Hz. Ebu Bekir’in ağzından yazılan bu örnekte görüldüğü üzere Halife Hz. Ebu Bekir halifelik makamı ile ilgili görüşlerini açıklamış olması bizce dikkate değerdir. Sözelimi bu misalde halifelik makamının Hz. Ebu Bekir’e göre sadece bir hizmet yeri olup kimsenin tekelinde olmadığı yani klasik manada bir zümreye ait olmadığı ve geçici bir makam olduğu çok açık bir dille ifade edilmektedir. İşte bu noktada demokratik anlayışın halifelik makamı ile olan ilişkisini müşahede edebilmekteyiz. Eserde yazıldığına göre, Abdurrahman Hazretlerinin (Avf) naklettiğe bir rivayete göre ise, Hz. Ebu Bekir-i Sıddık Hazretleri şu hutbeyi irad etmiştir.

İslam tarihinde meşveret noktasında bir noksanlık olarak görülen beni saide’deki meşhur o ilk toplantıda Hz. Ali, Zübeyr Bin Avvam gibi bazı kişilerin hazır bulunmamışlıkları meşverete aykırı olduğu bilindiği üzere söylenmektedir. Ancak Hz. Ebu Bekir’in şu hutbesi ile meseleye açıklık getirdiği aşikârdır.

“Allah biliyor ki ben hiçbir zaman emirliğe istekli olmadım. Hilafeti hiçbir zaman arzu etmedim. Ne gizli ne de açıktan ben hiçbir zaman imamet ve hilafeti elde etmek için Allah’ tan talep ve dilekte bulunmadım. Benim hilafeti kabul edişim fitneye sebep olması korkusundan ileri gelmektedir. Emirlik ve hilafette huzur ve rahatım yoktur. Sorumluluğuma çok yüce bir emir bırakılmıştır ki Cenab-ı hak bana kuvvet vermezse bu hilafetin ağır yüküne tahammülüm ve takatim gayrı müsaittir.”

Yukarıdaki hutbeden anlaşılacağı üzere Hz. Ebu Bekir halife seçilme işini bir oldu bittiye getirmemiş tam aksine Hz. Peygamberin vefatıyla oluşan otorite boşluğunu doldurmak amaçlı bu görevi kabul etmek durumunda kalmıştır. İşte bu hususta bu eser yüzlerce yıldır tartışılmakta olan Hz. Ebu Bekir'in Halife seçilmesi ile ilgili münakaşaya bir cevap niteliğindedir. Yani şu durumda Sakife Beni Saide'deki meşveretin geçerliliği noktasındaki tartışmalar geçerliliğini yitirmiştir. Peygamberin vefatından sonra ortaya çıkan bir diğer tartışma ise Araplarda devam eden kabile asabiyetinin de etkisiyle Halifeliğin Muhacirlerin mi yoksa Ensar'ın mı olacağı noktasındadır. Müellif bu konuya da dikkat çekmiş ve tartışmaların başından sonuna kadar yapılan konuşmaları birer birer neşretmiştir.

3.6. Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekir'e Biatı ve Fedek Arazisi Meselesi

Müellif dört halife dönemini hilafet açısından ele almıştır. Müellifin yazdığı bazı nakillere göre çokça tartışılan Hz. Muhammed'in yaşadığı süreçte Hz. Ali'ye herhangi bir ahd verip vermediğiyle ilgili verdiği misallerde Hz. Ali kendi ağzından kendisine böyle bir ahd verilmediğini belirtmiştir. Hatta Ebu Süfyan Hz. Ali'nin yanına giderek eğer istersen sana biat ederiz demiştir. Ancak Hz. Ali kendisine haksızlık yapılmadığını ve böyle bir şeye gerek olmadığını belirterek Ebu Süfyan'ın yaratmaya çalıştığı karışıklık ortamını başlatmadan bitirmiştir. Şu durumda öyle bir tartışmanın da önünü kapatmış ve akıllardaki soru işaretini gidermiştir.

Eserde Hz. Peygamberin kendisinden sonra Müslümanlara Halifelik yapacak kimseyi belirlemediğini görmekteyiz. Müellif bunu pek çok yerde defaatle belirtmiştir. Hz. Ebu Bekirin biatında bazı şahsiyetler Hz. Ebu Bekir'e biat işlemi tehir etmek istemişlerdir. Bunun sebebi meşveret sırasında orada bulunmamalarından dolayıdır. Yoksa Hz. Ebu Bekir'in vafından kaynaklı değildir. Hz. Ebu Bekir ise bu kişilere bir mazeret sunmuştur. Mazereti haklı bulan Hz. Ali ve Zübeyr Bin Avvam olmak üzere diğerleri de bu mazereti haklı bulmuşlar ve Hz. Ebu Bekir'e biat etmişlerdir.

Bilindiği üzere fedek arazisi yaklaşık olarak 150 km. Medine'ye uzaklıkta olan eski bir Yahudi köyü idi ve burası savaşız bir şekilde alınmıştı. Savaşız alındığına göre bir savaş ganimeti gibi değerlendirilemezdi. Bu açıdan Fedek arazisi Hz. Muhammed'in tasarrufuna geçmişti. Hz. Muhammed'e ise fedek arazisinin gelirlerini misafir ve yolcular için tahsis etmişti. Ancak Hz. Peygamberin vefatından sonra hanımları ve kızları bu arazi için Hz. Ebu Bekir'den hak talep ettiler. Hz. Ayşe ise

Buhari'den sahih olan Şu hadisi söylemiştir. ‘‘Biz Peygamberler miras bırakmayız bizim bıraktıklarımız sadakadır bu mallar Muhammed'in ailesinin ani ihtiyaçları ve misafirler için sarf edilir ben öldükten sonra bu mallar benden sonra iş başına geçen kimsenin tasarrufundadır.’’

3.7. Müellifin Üslubu

Eserde dikkatimizi çeken çok özel bir durumda müellifin kişiler arasındaki diyalogları önce aslı olan Arapçayla sonrada Türkçe mealiyle vermesidir. Bu noktada okuyucuya bilgiler sunulup sonuca ulaşması açısından hüküm vermek okuyucunun takdirine bırakılmıştır. Müellif bunu yapmasının yanında o konuşmayı yapan kişilerin o anki ruh hallerini ve mimiklerini dahi yazmıştır. Eserde yer yer müellif bazı tespit ve yargılara varmaktadır. Daha önce belirttiğimiz gibi Beni Saide'deki meşverette Hz. Ali gibi Zübeyr Bin Avvam gibi önemli şahsiyetlerin olmayışı akıllara acaba bu meşveret meşru mudur? Sorusunu getirmektedir. Eserde müellifin yazdığına göre hadis ve rivayetlere bakılırsa bu tartışmanın geçersiz olacağı aşikâr'dır.

Eserde diğeri önemli bir nokta ise, müellifin değışik hadislerden ve rivayetlerden faydalanmasıdır. Müellif bunu yaparak aslında objektif bir bakış açısıyla meseleye yaklaşmakta ve bu durum biz tarihçilere büyük fayda sağlamaktadır. Eserde bazı kısımlarda müellif diyaloglara yer vermiştir. Yani kendisi kendi ağzından anlatmayıp daha gerçekçi olması bakımından kişilerin kendi ağızlarından yazmıştır. Eserde Hz. Ali'nin ilk altı ay boyunca Hz. Ebu Bekir'e neden biat etmediğı açıklanmış ve Hz. Ali'nin kendi ağzından meselenin özü ortaya konulmuştur. Hz. Ali bazı sebeplerden dolayı Hz. Ebu Bekir'e biat'ını geciktirdiğini belirtmiştir. ‘‘Bunlardan biri şahısların onun biat'ını tanımalarından dolayı ona ihtiyaç kalmadığını, bir diğeri sebep ise kendisinin de hilafet'te hakkı olduğu halde Hz. Sıddık'ın halifelik toplantısında meşveret için Onu davet etmediğini ve müzakereye dâhil etmediğinden dolayı biat'ı geciktirdiğini belirtmiştir’’¹.

Müellif bazı önemli konularda diğeri müelliflere de atıfta bulunmuş ve onların bu meselelerle ilgili fikirlerini aynen neşretmiştir.

Yazar bazı noktalarda dinin yani inancın nasıl siyasi emeller için kullanıldığını ortaya koymuştur. Bunu yaparken de örnekler vermekten geri durmamıştır ve bu durum zamanında hangi fırka-i diniye'nin hangi devleti kurmada öncü olduğunu ve onların Şu

¹ Mustafa Zihni Paşa, *İslamda Hilafet*, Matbaa-i Ebüzziya, Kostantiniye, 1327, s. 58-59.

an ki ahvalini de ortaya koymuştur. Eser daha çok Hilafet üzerine olsa da bazı kısımlarda İslam alemi'nin mevcut parçalanmışlıklarını dile getirmekte ve aslında bu durumun çok da önemli olmadığını ve müslümanın diyen herkesin elbette Müslüman olduğunu ve bütün Müslümanların kardeş olduklarını belirtmesine rağmen hali hazırda bir birlik fikrinin mümkün olmayacağını belirtmiştir. Çünkü ihtilaf-ı diniye'nin artık çok derin bir noktada olduğunu ve siyasi bir mahiyet kazandığını bu yüzden bir birlikteliğin de mümkün olmayacağını belirtmiştir.

Ehl-i beyt imamlarının da düşünceleri yazılmıştır ve bu düşüncelerin kolay anlaşılabilmesi için soru cevap usulünü tercih etmiştir. Örneğin “Men' küntü mevlâhu fe Ali mevlâhu” hadisi şerifi bilindiği üzere Hz. Ali'nin halifelik için Hz. Peygamber tarafından işaret edildiği bazılarınca savunulmaktadır. Hatta bu hadis-i şerif Hz. Ali'nin Peygamberden sonra İslam alemi'nin halifesi olması için yeterli bir delil olduğu halen dahi söylene gelmektedir. Lakin işte tam bu hususta müellif konuya bir açıklık getirmek babında meseleyle ilgili ehli beyt imamlarının söylemiş oldukları sözleri yazmış ve konuya bir açıklık getirmiştir. Bu konuda anladığımız kadarıyla asıl ihtilaf bu hadisin manasında gizlidir. Hz. Ali taraftarlarına göre bu hadis Peygamber tarafından halifelik kast edilerek söylenmiştir. Lakin ehli beyt imamlarının, ekserisi bu hadis-i şerifin halifelikle ilgili olmadığını şayet Peygamberin böyle bir kastı olsa bunu daha açık bir dille ifade etmiş olacağını düşünmektedirler.

Metinden anladığımız kadarıyla halifelik sürecinde çok ciddi bir fitne hareketleri de başlamıştır. İşte bu noktada yazar bu fitnecilerin sorularını ve bu soruların sorulduğu kişilerin cevaplarını çok açık bir şekilde eserinde anlatmaktadır. Aslında baktığımız zaman o dönemde ehli beyt mensuplarınca özellikle ilk iki halifeye karşı bir tavır takınmaları söz konusu olmamıştır. Hatta fitnecilerin kışkırtıcı sorularına cevap verirken kesinlikle kırıcı bir üslup ve tarafgir bir tavır takınmamışlardır. Bu konuda müellifin verdiği birkaç misali burada yazmanın isabet olacağı fikrindeyiz. E'âzim-i hânedân-i nübüvvet'ten Zeyd bin Ali râdiya'llâhû Te'âlâ anhu Hazretleri dini bir sohbet sırasında şu önemli cümleyi sarfetmiştir. “Hazreti Şeyh'hen (Hz Ebu Bekir ve Hz. Ömer) teberrî etmek Allâhu a'lemdir ki İmâm Ali Efendimizden teberrî etmek demektir.” Diğer bir örnekte ise bir defasında ehli beyt imamlarından Muhammed El Bakır'a şöyle bir soru sorulmuştur. Abdullah adlı bir şahıs “Ebu Bekir'e hala siddik (sadık) diyecek misiniz” Muhammed el-Bâkır bu soruya şu karşılığı vermiştir: Evet, Sıddîk, evet Sıddîk, evet Sıddîktir. Hazreti Ebî Bekr'e Sıddîk demeyenler dünyâ ve ahrette sözleri Cenâb-i Hak

nezdinde tasdik olunmasın.” bu soruya Muhammed El bakır’ın cevabı yukarıdaki görüşümüzü tasdik eder bir mahiyettedir. Ancak Hz. Osman’ın halifeliği döneminde ehl-i beyt’in halifeye karşı ciddi bir olumsuz tavrı vardır. Bilindiği üzere Hz. Osman valilikler dahil olmak üzere pek çok devlet kademesine kendi akrabalarını atamıştır. Bu durum başta ehl-i beyt olmak üzere bütün halk arasında bir hoşnutsuzluğa ve dedikoduya sebep olmuştur. Elbette Hz. Osman’ın takvası itibariyle böyle dünyalık işlerde bir ilgisinin olmayacağını iyi biliyoruz. Lakin akrabaları olan Ümeyyeoğulları kendi ailelerinden olan Hz. Osman’ın bu yetkilerini kendi dünyalıkları lehinde kullanmak istemişlerdir. Bizim amacımız hiç kimseyi töhmet altında bırakmak değildir. Lakin Hz. Ali’nin halifeliğinin hemen başında başta Ümeyyeoğullarından olan valileri değiştirmesi ve müteakibinde de Ümeyyeoğullarını devlet kademelerinden uzaklaştırması bizim düşüncemizi haklı kılmaktadır.

Üçüncü mebhasta müellif genel hatlarıyla dört halife döneminin siyasi atmosferini ortaya koymuş ve ekseriyetle Hz. Ebu Bekir’in halifelik süreci üzerinde durmuştur. Dört halife döneminden bu yana süregelmekte olan bazı tartışmaların cevabını vermeye çalışmıştır. Daha önceki mebhaslarda halifenin seçilme şeklini meşveret nokta-i nazarında uygunluğunu ispatlamaya çalışan müellif diğer taraftan da üçüncü mebhas boyunca özellikle Hz. Ebu Bekir siddik ve kısmen de diğer halifelerin meşruluğunu ispatlamaya çalışmıştır. Şunu belirtmek isteriz ki müellif modern tarihin olmazsa olmazı olan objektiflik penceresinden meseleye eğilmiş ve okura doyurucu kanıtlarla meseleyi izah etmiştir.

3.8. Hz. Ebu Bekir’in Hilafete Layıklığı

Dördüncü mebhasta yazar Hilafet-i Hazret-i Sıddık’a delalet eden ayet-i kuran’iye başlığı altında Hz. Ebu Bekir’in üstün konumunu kur’an’dan ayetlerle desteklemektedir. Dördüncü mebhasın hemen girişinde verilen şu ayeti kerimede “Yâ eyyühe’llezine âmenu men yerted minküm an dînihi fe sevfe ye’ti’llâhu bi kavmin yühibbuhum ve yühibbunehu ezilletün ale’l-müminîne ezelletin ale’l-mû’minîn e’izzetin ale’l-kâfirîn yücâhidune fî sebîli’llâhi velâ yehâfûne levmete lâim zalike fadli’llâhi yû’tîhi men yeşâu va’llâhu vâsi’un alîm” (Maide/54)

Bu Ayet- Kerime’nin meali şöyledir: “ Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler. Onlar mü’minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve

onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.” (Diyanet İşleri)

Hz. Ebu Bekir'in takvadaki üstünlüğü belirtilmiş ve halifelik makamına liyakatı noktasında bir delil olarak gösterilmiştir. Müellif bu ayeti Muhaddisin-i Kiramdan cenab-i beyhaki ecille-i tabi'in den ve e'âzim-i fukahâ-i diniyeden olan İmam Hasan Basri Hazretleri'nin bu ayeti kerimeyi tevsir yolunda tashih ve rivayet ettikleri mütalaasını da altına yazmıştır. “Vallahi bu ayeti kerime Hz. Sıddık'a nazil olmuştur. Çünkü Araplar irtidad ettiklerinde kendileriyle muharebe eden Hz. Sıddık ve ashaptır. Hz. Sıddık'ın mücahedat ve muharebat-i şedideleriyle istidat eden Araplar diyanet-i celile-i islamiye'ye avdet ve rücû ettiler.” Anlaşıyor ki Peygamberin vefatından sonra irtidad eden Araplar Hz. Ebu Bekir'in ve eshab'ın gayretleriyle tekrar diniye-i İslamiyet'e döndürülmüşlerdi. İşte müellif bunu yukarıda yazdığımız ayeti kerimeyle ilişkilendirmiş ve orada bahsedilen kavmin Hz. Ebu Bekir ve çevresinde olanlar olduğunu kastetmiştir.

3.9. Hz. Ebu Bekir'in Halife Seçimine İtirazları

Yazarın önceki mebhaslarda bahsettiği Hz. Ebu Bekir'in neden halife olmaya acele ettiği konusunda demişti ki ben İslam âlemi bir karışıklık yaşamasın diye halifeliği kabul ettim. Bundan dolayı dördüncü mebhasta yazılmış olanlar bu durumu kanıtlar niteliktedir. Zira Hz. Peygamberin vefatından sonra Araplar hemen din değiştirmişler ve eski inançları olan putperestliğe geri dönmüşlerdir. Hz. Ebu Bekir ise halifeliğinin hemen başında İslam'dan dönen bu kişilerle mücadele etmiştir. İşte bu durum Hz. Ebu Bekir'in halifeliği çabucak kabul etmesinin altındaki gerçekliği de ortaya koymaktadır. Müellif dördüncü mebhasta bu durumu açıklayarak zihinlerde oluşan Hz. Ebu Bekir'in halifeliğinin meşruluğu konusunda bizi aydınlatmaktadır. Göze çarpan diğer bir nokta ise, Peygamberden sonra meydana gelen bu dinden dönme sürecinde özellikle halife Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Eshab-ı Kiram arasında meydana gelmiş olan tartışmadır. Şöyle ki bu İslam'dan irtidad eden kişilerle mücadeleler sonucunda bu kişiler islama rücu ettirilmişlerse de bunlar zekât vermek istememişlerdir. Bu durumda Hz. Ömer ve dönemin önde gelen kanaat önderleri bu kişilerle mücadele edilmemesi konusunda fikir beyan etmişler ise de Hz. Ebu Bekir, hem Hz. Mumammed'in hadislerinden hem de ayetlerle bu kişilerle mücadele edilmesi

gerektiğini vurgulamış ve onları ikna etmiştir. Yani şunu anlıyoruz ki halifelikte o dönem Hz. Ebu Bekir olmasaydı nispeten daha esnek bir yönetim sergilenseydi muhtemelen dinden irtidad eden bu kişileri İslam'a döndürmek mümkün olmayabilirdi. Bu hususta Hz. Ebu Bekir'in halife olması bizce de sonradan büyük sıkıntılar doğurabilecek bazı sorunların çözümü konusunda faydalı olmuştur ve Hz. Ebu Bekir'in endişe ve tespitlerini haklı çıkarmıştır. Müellifin verdiği şu rivayetlerde bu durumu kanıtlar niteliktedir. Sözelimi eserde verilen şu rivayette muhaddisinden Cenab-i Beyhaki ve İbn-i asakirin Ebu Hureyre radiya'llahu te'âlâ anhu hazretleri "vâhdâniyet-i ilâhiyeye ve zât-i vâcibul vücûda kâsem ederim ki Ebû Bekr Sıddîk Hazretleri makâm-i mukaddes-i hilâfete cûlus etmemiş olmasaydı Cenâb-i Hakka ibâdet olunamazdı." Demiştir. İşte bu misalde de görüleceği üzere iddiamızın ne kadar doğru olduğu ortadadır.

3.10. Halifelerin Sünnete Bağlılığı

Eserde dikkatimizi çeken diğer bir nokta ise, başta Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer olmak üzere halifelerin Hz. Peygamberin sünnetinden kati bir surette ayrılmamalarıdır. Eserde yazılan misallere baktığımız zaman her Halife Hz. Peygamberi kendisine rehber edindiğini görmekteyiz. Daha öncede belirttiğimiz gibi Fedek arazisi mevzusunda da Hz. Ebu Bekir bu arazinin tasarrufu konusunda konuştuğu zaman Hz. Muhammed'in bu arazi ile ilgili söylemiş olduğu sözlere dikkat çekmiştir. Ancak Hz. Fatma'nın da bu arazi ile ilgili hak talep etmesi bizce kişisel ihtiraslardan çok yanlış anlaşılmalardan kaynaklanmaktaydı. Hülâsa şunu açık yüreklilikle söyleyebiliriz ki eserde anladığımız kadarıyla Halifeler kesinlikle Peygamberin sünnetine ters bir uygulamada ve tavırda bulunmamışlardır.

3.11. Müellifin Dört Halife Dönemine bakışı

Dördüncü mebhas'ın üçüncü bölümünde müellif şu ayeti kerimeyi vermiştir. "va'ade'llâhu'llezine âmenû minküm ve âmelû's- sâlihâtu leysetehlifennehum fi'l-erdi kemâ estehlefe ellezine kablehüm veliyümeकिनenne lehüm dînehüm ellezi irtedâ lehüm ve liyübeddilennehüm min bâ'di haffihim emnen ye'budûnenâ lâ yüşrikûne bi şeyen" (Nur/55) bu ayeti kerime'nin Diyanet vakfının yeni mealine göre şöyledir. "Allah içinizden iman edip de Salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına, onlar için hoşnut ve razı

olduğu dinlerini iyice yerleştireceğine, yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka emniyete kavuşturacağına dair vaad de bulunmuştur. Onlar bana kulluk eder ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar artık bundan sonra kimler inkâr ederse, işte onlar fasıkların ta kendileridir”².

Müellife göre bu ayet-i kerime Peygamberden sonrasını kast etmektedir. Zira zor zamanlarda Peygamberin yanında olup zulüm görenlerin çok geçmeden bu zalimlere üstün olacakları müjdelenmiştir. Peygamberden sonrasını kast ettiği için de ilk üç halife dönemi bu tarife uymaktadır. Ancak müellif Hz. Ali’yi bu sürece dâhil etmemektedir. Çünkü ilk üç halife’ye göre Hz. Ali dönemi daha çok iç mücadelelerle geçmiştir. Bu yüzden İslam Devleti küffarla savaşmak yerine kendi iç sorunlarına eğilmiştir. Yani mücadele Müslümanların kendi içindedir. Yazara göre bu sebeplerden dolayı Hz. Ali dönemi ayette müjdelenen refah dönemi değildir.

Yazar dördüncü mebhasın dördüncü bölümünde Hz. Ebu Bekir’in hilafetine delalet eden ayetleri yazmaya devam etmiştir. Şu ayet-i kerime de bunlardan bir tanesidir. “Lil fukâra’i’il-muhâcirîne ellezine ahrecû min diyârihim ve emvâlihim yebteğûne fadlen mine’llâhi ve ridvânen ve yensurune’llâhe ve Resûluhu ülâike humu’s-sâddîkûn” Türkçe mealî: “Bu mallar özellikle, Allahtan bir lütuf ve hoşnutluk ararken ve Allah’ın dinine ve Peygamberine yardım ederken yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılan fakir muhacirlerindir. İşte onlar doğru kimselerin ta kendileridir”³. Yazara göre elde edilmiş ganimetler ayette de belirtildiği üzere yerinden yurdundan edilen Muhacirlerindir ve Muhacirlerde ekseriyetle Hz. Ebu Bekir’e “Halife-i Resulullah” demektedirler. Ayete göre de muhacirlerin “Sıddık” olduklarına şüphe yoktur. Bu açıdan bakıldığı zaman yazara göre, bu ayet de Hz. Ebu Bekir’in halifeliğini meşru kılmaktadır.

3.12. Hz. Ebu Bekir’in Halifeliğinin Meşruluğu

Beşinci mebhasda müellif, Hz. Ebu Bekir’in Halifeliğinin meşruluğunu hadis-i şeriflerle desteklemiştir. Örnek vermek gerekirse Buhari, Şeyh Müslim ve Cabir bin Metam’dan rivayet ettiği üzere bir defasında bir kadına Hz. Muhammed ile görüşmesi gerektiği zaman o kadın Hz. Peygamberi göremezsem kiminle görüşeyim? Diye sormuş ona eğer Hz. Peygamberi bulamazsan Hz. Ebu Bekir ile görüş denmiştir. İşte müellif bu

² Nur suresi/55, *Diyanet Vakfı mealî*.

³ Haşr-8

rivayeti Hz. Ebu Bekir'in halifeliğinin meşruluğu noktasında müsbet saymıştır. Bu rivayetin altındaki diğer bir rivayet de yine buna benzer bir rivayet müellif tarafından neşredilmiştir. Muhaddisin İbn-i asakir, İbn-i Abbas'dan rivayet edilir ki bir maslahat zamanında bir kadın başka bir zaman gelmesi gerektiği söylendiğinde Hz. Peygambere şayet sizi bulamazsam kiminle görüşeyim? Diye sormuştur. Buna cevap olarak ise, Hz. Peygamber “gelip beni bulamazsan benden sonra halife olan Hz. Sıddık nezdine gel”. Emrini vermiştir. Bu rivayet bize göre çok fazla önemi haizdir. Hz. Ebu Bekir'in halifelik konumu desteklenmiştir.

Yazar bu mebhasda pek çok rivayete yer vermiştir. Ancak biz bu değerlendirmemizde daha çok tanınmış muhaddisler ve şahsiyetler üzerinde duracağız. Buhari ve Tirmizi, İbn- ül Kesîr gibi muhaddislerin güvenilir olduğunu kaynaklar bize anlatmaktadır. Buna istinaden biz de değerlendirmemizi yaparken daha çok bu muhaddisler üzerinde duracağız. Yine muhaddisinden Ahmet, Tirmizi ve İbn-i Mace, Cenâb-i Hâkem gibi muhaddislerden naklolunan bir hadise göre, Hz. Peygamber “Benden sonra Ebu Bekir ve Ömer'e iktida ediniz.” demiştir. Ancak misalde gördüğümüz üzere Hz. Peygamber tartışmaya mahal vermeyecek bir şekilde kendisinden sonra kimin halife olacağını söylemişlerdir. Yukarıda bulunan hadis gibi yine birkaç hadis daha neşredilmiştir ki bunlarda özellikle Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in halifeliğine tabi olmak hususunda Hz. Peygamber tarafından tartışmaya mahal vermeyecek derecede tasdik olduğu barizdir. Biz tekrara düşmemek için onları burada yazmaya gerek görmüyoruz.

Bu bab'da verilen pek çok hadis ve rivayet daha çok Hz. Ebu Bekir'in, Hz. Muhammed'in emri ile halka namaz kıldırması ile ilgilidir. Sözelimi Buhari ve Müslim'in, Eba Musa El Eşari'den naklettikleri bir rivayete göre: Bir defasında Hz. Peygamber hastalanmış ve hastalıkları kötüye gidince “Ebu Bekir'e emrediniz. Halka namaz kıldırın.” Emrini verdiler. Hz. Aişe validemiz ise, Hz. Ebu Bekir'in rakik (yufka yürekli) olduğunu bu yüzden namaz kıldıramayacağını söylemiştir⁴. Buna cevaben Peygamber Efendimiz tekrar “Ebu Bekir'e emret halka namaz kıldırın” dediler. Buna karşılık Hz. Aişe validemiz tekrardan yukarıda geçen ifadeyi beyan ettiler. Peygamber Efendimiz bir daha “Ebu Bekir'e emret halka namaz kıldırın. Siz Hz. Yusuf'un sahibelerisiniz” buyurdu. Yani pek çok hadiste görüldüğü gibi bu hadiste de Peygamber

⁴ Rakik (yufka yürekli), bizce Hz. Aişe'nin bu yargıya varmasının sebebi Hz. Ebu Bekir'in içli bir adam olduğundan dolayı namaz sırasında ağlayabileceği bu yüzden namaz kıldırmasının zor olabileceği ile ilgilidir.

Efendimiz, Hz. Ebu Bekir'in imamlığı noktasında kararlılığını sürdürmüştür. Bu durumda Hz. Muhammed'in kendisinden sonra imam olarak Hz. Ebu Bekir'i tercih ettiğinin bir kanıtıdır.

Dikkatimizi çeken diğer bir hadis ise İbn-i Asakir'den rivayet olunmuştur ki Hz. Ali bir sohbet sırasında şöyle söylemişlerdir. “Ben hazır olduğum ve hasta bulunmadığım halde Hz. Peygamber Efendimiz Hazretleri namaz kıldırmak için Hz. Sıddık'a emir verdiler. Bizde Efendimiz'in bu tercihinde iktida ettik.” Bize göre bu rivayet önem teşkil etmektedir. Sözelimi uzun yıllardan beri süregelen “benden sonra imam Ali'dir.” Hadisi şerifi Hz. Ali'nin hakkiye-i hilafeti nokta-i nazarında en fazla kanıt gösterilen hadistir. Ancak misalde de gördüğümüz gibi Hz. Muhammed, Hz. Ali hazır ve nazır olmasına rağmen Hz. Ebu Bekir'i imam tayin etmiştir. İşte bu hususta üzerine düşünülebilecek bir gerçeklik var ise de biz konudan uzaklaşmamak ve tartışmaya mahal vermemek için bu konuyu ele almayacağız.

Yazara göre Hz. Muhammed'in, Hz. Ebu Bekir'i imam tayin etmesindeki sebep tamamen dini vecibenin icrasıdır. Hz. Muhammed'in, Hz. Ebu Bekir'i imam tayin etmesinin altında halifelik kastının olacağını varsaymak çok zayıf bir ihtimaldir. Ancak Hz. Muhammed'in yokluğunda namazları ekseriyetle Hz. Ebu Bekir'in kıldırması halk nazarında halifeliğin işaretine yoğrulmuşsa da hem müellife göre hem de bize göre bu tarz bir düşüncenin kabulü zannımızca güçtür.

Hz. Ali'den istihrac eden diğer bir hadiste “Seni takdim için üç defa Cenab-ı Hak Hazretlerine niyaz ettim. Vâcib-i Te'âlâ Hazretleri Ebu Bekir'i tâkdim⁵ etti.” Bize göre bu hadiste halifelik tartışması boyutunda çok önemlidir. Beşinci mebhasın sonunda müellif şimdiye kadar yazdıkları ile ilgili genel bir değerlendirme yapmıştır. Müellif'in bu sonuç metninde ortaya attığı üç temel düşüncesi vardır:

3.13. Halifeliğin Gelişimi

Birincisi: müellif buraya kadar verdiği hadis ve ayetlerin ve icma- i ümmetin Hz. Ebu Bekir'in halifeliğinin kanıtı olarak saymıştır.

İkincisi: meşveret ile seçilmiş birisinin kendisinden sonra gelecek halefini seçebileceğidir. Bize göre bu fikir doğru değildir. Zira meşveret her zaman vardır ve meşveret ile seçilmiş birisinin kendisinden sonra birini tayin etmesi meşveret ile seçilme

⁵ Takdim: arz etmek, sunmak küçük bir kimseyi yaş, amel, mevki ve takva itibari ile büyük bir kimseye tanıştırmak, öne geçirmek, bir şeyi başka bir şeyden önde tutmak, bir büyüğün önüne geçip bir şey sunmak.

durumu varken etik değildir. Ancak seçilmiş kişinin kendisinden sonra gelecek kişiyi meşveret kuruluna tavsiye etmesi normal bir durumdur.

Üçüncüsü: Hz. Ömer'in kendisinden sonra gelecek kişiyi seçme işini altı kişilik bir kurula devretmesidir. Yani Hz. Ömer selefinin aksine halefini seçmemiş veyahut beyan etmemiş ve bu görevi içinde Hz. Osman, Hz. Ali, Abburrahman Bin Avf, Zübeyr Bin Avvam, Said Bin Ebi Vakkas, Hz. Talha gibi dönemin toplum kanaat önderlerinin olduğu bir kurula devretmiştir. Bu noktada müellif icma ilkesine dayanarak bu kararın doğru olduğunu ve şeriata uygun olduğunu belirtmiştir.

Altıncı mebhasta müellif hilafet ve imametın İslam dininin kural ve kaideleri üzerine bina edildiğini anlatmaktadır. Yani hilafet-i islamiye meşveret ve icma-i ümmet neticesidir. Hilafetin meşveret ile başlaması ve ilk halifenin “kötülük edersem beni doğrultunuz.” demesi onun vazgeçilmez olmadığını kendi ağzından ifadesidir. Yazar bu mebhasta adeta bir önsöz niteliğinde olan ifadeler ile eserinin yazılış maksadını ortaya koymaktadır. Yazara göre halife (4 halife) olan kişiler hem insani hem de dini bakımından yeterli olduklarının aşikâr olduğunu ancak onların bu özelliklerinin açıklanmasının bu eserin yazılış maksadı olmadığını amacının sadece hilafetin nasıl ve ne suretle kişiden kişiye aktarıldığı konusudur.

3.14. Halife'nin İstihlafi

Müellif altıncı mebhasta yazmış olduğu üzere; halifenin kendisinden sonra gelecek kişiyi seçmesi yani veliaht bırakmasının meşveret dairesinde olduğunu ayrıca bu durumun dinen de caiz olduğunu belirtmiştir. Buna kanıt olarak da anladığımız kadarıyla veliaht bırakılan kişilerle ilgili herhangi bir sorun yaşanmamış olmasını buna kanıt olarak göstermektedir.

Müellife göre, halife veya meşru imam tarafından bir kişi eğer halife tayin olmuşsa veliahd olan kişi kendi insiyatifiyle görevi bırakmadığı sürece mevcut halife tarafından değiştirilmesi halifenin hak ve selahiyeti olamaz. Dahası önceden biat alan bu kişinin biat edenler tarafından değiştirilmesi veya bizzat halife tarafından değiştirilmesi dinen mümkün olmamaktadır. Mevcut halifenin devlet kademelerindeki memurları kendisinin vermiş olduğu emir ve görevleri ifa etmek üzere tayin etmiştir. Bu durum halife tayininin aksine halifenin kendi tasarrufunda olduğu için bu memurları istediği zaman değiştirme hakkına mukteldir. Lâkin halife veliaht tayin ettiği kişiyi kendisi için değil halkın yönetilmesi için tayin ettiği için artık mesele mevcut halifenin

meselesi olmaktan çıkmıştır ve veliaht tayin olunan kişi halka karşı sorumlu hale gelmiştir. Bu yüzden veliaht olan kişinin mevcut halifeye karşı sorumluluk noktasında bir bağı kalmamıştır. Ve kendisine bağlı olmayan yani herhangi bir devlet kademesinde memur olmayan bu kişinin selefi tarafından azl edilmesi dinen mümkün olmayacaktır. Yani kısacası şudur ki veliaht seçilen kişinin mevcut halifeye karşı sorumluluğu kalmamıştır, buna binaen de mevcut halifenin bu kişi üzerinde tasarruf hakkı yoktur. Ancak bu kişinin o dönem içerisinde cemiyet tarafından hoş karşılanmayacak hal ve hareketleri tespit edildiği takdirde suçu yüzüne vurularak bu veliaht değiştirilebilir. Bir diğeri de kendi rızasıdır ki eğer görevi üstlenmek istemiyorsa veliahtlıktan vazgeçebilir. Müellif bu bilgileri verdikten sonra veliaht bırakma usulü konusunda Hz. Ömer'in halifeliğini örnek vermiştir.

Yazarın meşru olduğunu savunduğu diğer bir halife seçme yöntemi ise halk'a müracaat olmaksızın ve halifenin veliaht bırakmaksızın halife seçme görevini bir kurula vermesidir. Yazar bu konuda da Hz. Osman'ın halifeliğini örnek göstermektedir. Yazar bunların hepsinin geçerli olduğunu yani dinen ve mantıken bir sakıncasının olmadığını söylemekle beraber tesis-i devlet- islami'ye için halkın ekseriyetinin mutabık olduğu bir uygulamada dinen bir sakınca olmadığını söylemektedir.

3.15. Dört Halife Sonrası Halifelik

Altıncı mebhasta yazar kitabının başından beri konu ettiği dört halife döneminin dışına çıkmış ve Emeviler'den başlayarak Abbasi ve Osmanlılarda hilafetin intikali konusuna dikkat çekmiştir. Yazara göre Emeviler'den beri hilafetin intikali ekseriyetle halifenin kendisinden sonra gelecek veliaht'ı seçmesiyle olmuştur. Ancak bu veliaht ailedendir. Yani babadan evlada geçiş söz konusudur. Bu intikal sırasında dikkat edilen husus "ekber ve erşed" vasfını taşıyan kişilerin halife olmasıdır. Yazar kanımızca bu konuda fazla bir şey söylemek istememiş sadece uygulamanın şer'an din dairesi içinde olduğunu söylemiştir. Bu intikal usulünün meşruluğunu da halifeliğin bu şekilde intikalinin pek çok sorunun doğmasına engel olduğunu belirtmiştir.

Müellif dört halifeden sonra Emevilerin, Abbasilerin ve Osmanlıların hilafette söz sahibi olduğunu yazmıştır ve bu üçü arasında halifeliği en iyi ifa edenin de Osmanlı devletinin olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Emeviler'den hilafetin Abbasilere geçmesi ile Emevi halifeliğinin Endülüste devam ettiğini bunu yanında Fatımilerin Mısırda, İdrisilerin ise Aksa- i Garb' da hilafetler ve imametlerin ortaya çıktığını

yazmıştır. Ancak Abbasi halifeliğinin dışında diğerlerinin meşru olmadığını söylemiştir. Buna neden olarak da hilafet ve imamet-i islamiyenin tek olduğunu ve hilafet-i islamiyenin ta'dadı (Sıra sıra saymak) meşru değildir demiştir. Sakife-i Beni-i Saade de muhacirler ve Ensar arasında vukua gelen tartışma sırasında Ensardan bazı kimseler “minnâ emîrûn ve minkûm emir” demişlerdi. Yani hilafetin ikiye ayrılmasını talep etmişlerdi. Ancak onların bu görüşü red olunmuştu. Demek ki hilafet-i islamiyye'nin birden fazla temsiliyeti mümkün değildir.

Yazar altıncı mebhasta Ahmet Mithad Efendi'nin 1877 tarihinde basılmış olan “Usûl- i İnkilâb” adlı eserindeki “kemâl- i ehemmiyetle dikkat olunacak ahvâldedir ki Devlet- i âliye- i Osmaniyye sırf bir Devlet- i islâmiye gibi teşekkül etmemiş” tespitine katılmamaktadır. Ahmed Mithad Paşa'nın bu kitabı yazmaktaki amacının her ne kadar Kânun- i Esâsi ve Meclîs- i Mebûsanı kabul ettirmek olsa da yapmış olduğu bu tespitin Hilafet konusunda tamamen ve hükümet-i İslâmiye konusunda da kısmen kabul edilemeyeceğini yazmıştır. Mebhasın devam eden kısımlarında iddiasını sürdüren müellif, Ahmet Mithad Paşa'nın bu tezlerini çürütmeye çalışmıştır. Yazara göre gayrimüslimleri memnun etmek için böyle iddialarda bulunmak yersizdir. Çünkü yazara göre dünyanın hiçbir yerinde Müslüman bir tebaaya sahip olup ta Ahmed Mithad Paşa'nın düşüncesi paralelinde hareket eden bir devlet yoktur. Müellif, Ahmet Mithad Paşa'nın yazarken çok tesirli olacağını düşündüğü bu sözlerinin hiçbir faydasının görülmediğini hatta gayr-i müslim teba'â arasında da önemli bir tesirinin olmadığını düşünmektedir.

3.16. Hilafette Meşveretin Önemi

Yedinci mebhasta müellif, meşveretin toplumun faydasına olduğunu ve İslamiyet'in kati surette meşvereti emrettiğini söylemektedir. Yazar hilafetin esasen meşveret ile kurulduğunu şimdi ise meşveretin meşruiyetiyle ilgili de izahatta bulunmak istediğini yazmaktadır. Elbette meşveretin İslami açıdan meşruiyetine eğileceğini de eklemektedir. Yazar meşveretin meşruiyetini öncelikle Kuran-ı Kerimdeki ayetlerle ispatlamaya çalışmıştır. Bu minvalde şu ayeti kerimeyi vermiştir. “Fe bimâ rahmetin minallâhi linte lehum ve lev kunte fazzan galîzal kalbi lenfaddû min havlik(havlike), fa'fu anhum vestagfir lehum ve şâvirhum fil emr (emri), fe izâ azamte fe tevekkel

alâllâh(alâllâhi), innallâhe yuhibbul mutevekkilîn (mutevekkilîne)”⁶. Bu ayet-i kerimenin meâli şöyledir. Allahın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allahtan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kerede karar verip azmettin mi, artık Allaha tevekkül et. Şüphesiz Allah tevekkül edenleri sever⁷. Bu ayeti kerimenin mealinden anlaşılacağı üzere Allah, Hz. Peygambere meşveret etmeyi emrediyor. İşte müellif bu ayet-i kerimeye dayanarak meşveretin İslam esaslı olduğunu eserinde yazmıştır. Ve ona göre başka hiçbir kanıt olmasa bile bu ayeti kerimenin meşveretin İslam çerçevesinde meşruiyetinin ispatı için kâfi geldiğini belirtmiştir. Müellif sadece ayetlere yer vermemiştir. Bunun yanında hadislere de yer vermiştir. Sözelimi şu hadisi meşruiyet-i meşveret noktasında delil olarak eserinde neşretmiştir. “Umûr-i dînîyenizi ben sizden ziyâde biliyorum umûr-i dünyevîyenizi siz daha iyi biliyorsunuz” işte bu sebebe mebnîdir ki meşveret eden hiçbir kavim yoktur ki tarîk-i Hüdâ’yi bulamamışlardır.” Bu hadisten anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber meşverete dikkat çekmiş ve onun faydalı olacağını belirtmiştir.

Müellifin bu mebhasda üzerinde durduğu ve dikkat çektiği diğer bir husus ise savaş zamanında Hz. Peygamberin Ashab-ı Kiramla sürekli bir meşveret halinde olmasıdır. Hz. Muhammed savaş taktikleri ve savaş sırasında izlenilebilecek stratejiler noktasında sürekli etrafındakiler ile bir müşavere içinde olmuş ve çoğu kez mantıklı bulunduğu fikirlere riayet etmiştir. Bu nedenle müellife göre meşveretin sünnete göre de meşru olduğudur.

“Vellezinstecabu li rabbihim ve ekamus salate ve emruhüm şura beynehüm ve mimma razaknahüm yünfikun.” Bu ayetin Türkçe meali şöyledir: Yine onlar Rablerinin davetine icabet ederler ve namazı kılarlar. Onların işleri aralarında danışma iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da harcarlar. Yazar, bu ayeti verirken başka hiçbir kanıt veya emare olmaksızın bu ayetin meşveretin meşruiyeti noktasında din perspektifinden yeterli olacağını söylemektedir. Biz bu konuda müellifin tespitine katılıyoruz. Çünkü yukarıdaki ayetin mealinden anladığımız kadarıyla gerçek anlamda Müslüman olanların tanımlaması yapılmaktadır ve bu tanımın içinde de meşveretin varlığı gözler önündedir. Yedinci mebas’ın son bölümlerinde müellif bazı önemli şahsiyetlerin meşveretle ilgili düşüncelerine yer vermiştir. Biz burada hepsinden bahsederek değerlendirme

⁶ Ali İmran, 159.

⁷ Diyanet Vakfı Meali.

amacımızın dışına çıkmak istemiyoruz. Lakin şu rivayeti de yazmadan edemeyeceğiz. Müellifin naklettiğine göre Hz. Ali'nin meşveret konusunda söylemiş olduğu yedi fayda vardır. Bu faydaların tetkiki bizce önemlidir. Biz burada o bölümü yazmayı tekrar olarak gördüğümüz için burada yazmayacağız. Bu mebhas'ın sonunda müellif meşveretin artık şüphe götürmez bir şekilde daire-i diniye'de olduğunu ve buna binaen meclis-i mebusan'ında dini açıdan bir sakıncasının olmadığını tam tersine daire-i diniye'de olduğunu söylemektedir.

3.17. Vezirlik Kurumu

Sekizinci mebhasta anlatıldığına göre nasıl ki halifelik daire-i islamda ise vezirlik de aynı şekilde şer'ân caizdir. Çünkü halifenin tek başına bütün işlerin altından kalkması mümkün olmayacaktır. Bu yüzden idarede işlerin daha iyi yürütülmesi için vezirlik önem arz etmektedir. Bu minvalde Hz. Ömer ashab-ı kiramı vüzerat üzere kullanmıştır. Ancak Abbasilere kadar ki olan süreçte vezirlik makamı üzerinde pek durulmamıştır. Abbasi halifeliği zamanında o zamana kadar gayr-i resmi bir hüviyette olan vezirlik makamı üzerine itina ile eğilinmiştir. Metinden anladığımız kadarıyla Abbasi halifesi Harun Reşid zamanında Ali Bermen adındaki vezirin şanı o kadar artmış ki ismi halifeden önce zikredilir olmuştur. Müellif burada bize göre önemli bir tespitte bulunmuştur. Zira bildiğimiz gibi Abbasilerin Devletleşme süreci daha çok İran coğrafyası üzerinde yürütülmüştür. Bu nedenle Devletin pek çok kademesinde İranlı kurumlara çok fazla rastlamaktayız. Müellif bu mebhasın ilerleyen bölümlerinde vezirlik makamının dinen meşruiyetini ispata çalışan örnekler vermiştir. Müellif vezir olacak kişinin bazı özellikleri taşıması gerektiğini söylemiştir ve eserinde bunları maddeler halinde kısaca vermiştir. Biz bu maddeleri yazmaya gerek görmüyoruz. Müellife göre, vezirin iki önemli görevi vardır. Bunlardan birincisi, devlet işlerini hızlandırmak. İkincisi ise devletin bekası için halifenin veyahut hükümdarın yanında bulunmasıdır.

Yazara göre geçen mebhaslarda olduğu gibi halifenin veliaht bırakması meşrudur. Ancak vezir kendisinden sonra iş başına gelmek üzere veliaht tayin edemez. Padişah veziri görevden alabilir. Lakin vezirin padişahı görevden alması mümkün değildir. Yine aynı şekilde vezirin göreve getirdiği memurları her zaman görevden alma selahiyeti vardır. Ancak padişahın göreve getirdiği memurları görevden almak gibi bir

selahiyeti olamaz. Müellife göre iki tip vezirlik vardır. Birincisi: vüzarat-i tefviz, ikincisi, vüzarat-i tenfiz'dir.

Vüzerat-ı tefviz daha çok devletin çalışma organları üzerinde yoğunlaşan vezirdir. Bu vezir maliye olsun memur tayini olsun vesaire işlerle ilgilenmektedir.

Vüzerat-ı tenfiz ise vüzerat-ı tefviz'e göre daha zayıf bir vezirliktir. Zira yazara göre padişah ve tebaası arasında ve memurlar ve padişah arasında ilişkileri yürüten kişi işte bu vüzarat-ı tenfiz dediğimiz vezirlerdir. Bunların bu ilişkileri düzenlemek vukua gelebilecek bazı sıkıntıları çözmek ve padişaha bildirmek dışında pek bir görevleri yoktur. Osmanlı devletinde bu vezir takımına batıda ve doğuda birer tane olmak üzere toplamda iki tane de serasker dâhil olmuştur. Yazar Osmanlı Devletinin ileriki sürecinde bu makamın nasıl yozlaştığını ve zaman zaman nasıl değişikliklere uğradığını yazmıştır. Yazar eserinin son kısmında Kadiyu'l Kudat yani Osmanlıdaki şekli ile Şeyhü'l İslam'ın Abbasilerde ortaya çıktığını yazmışsa da üzerinde pek durmamıştır.

SONUÇ

Müellife göre; Halifelik makamı, sadece dini bir otorite değil aynı zamanda bir devlet başkanlığı statüsündedir. Bu açıdan bakıldığında halifeliği sadece İslami perspektiften değil aynı zamanda devlet olgusu ve felsefesi açısından da değerlendirmeliyiz. İşte tam bu noktada şunu söyleyebiliriz ki halifeliğin teşekkülü İslam cemiyetleri için son derece elzemdir.

Zira otorite boşluğu olduğu bir durumda güçlünün zayıfa zulm edeceği aşikârdır. Devletin amacı bireyler arasında oluşan uçurumu ortadan kaldırıp hakkaniyet ilkesi ile insanlara muamele etmek olduğundan, müellif halifeliğin gerekli olduğunu hassasiyetle vurgu yapmıştır. Açıkladığımız bu durum hilafet mevkinin devlet felsefesi açısından izahıdır. Zihni Efendi en kötü otorite idaresizlikten daha iyidir iddiasından hareketle halifeliğin Müslümanlar açısından gerekliliğinden yana bir fikir görüntüsü arz etmiştir.

Müellife göre; İslami açıdan bakıldığında ise İslam'ın kendi içinde tutarlılığı ve mantık dairesinde herhangi bir eksikliği olmadığı açıktır. Yani İslam'ın üzerinde inşa olduğu temeller mantıki temellerdir. Bu açıdan baktığımızda devletin inşası gerek-i akliyedendir. Yani ortak aklın vardığı sonuçtur. Şu durumda İslam'da akılla çelişmeyeceği için halifeliğin varlığı daire-i İslamda'dır.

Müellife göre, halifeliğin görevinin sadece Müslümanlar arasındaki düzeni sağlamak olmadığı aynı zamanda gayrimüslim arasında da düzeni sağlamak olduğunu beyan etmiştir. Şu durumda müellifin halifeliğe bakış açısı aşikârdır ki hem dini temelde hem de dünyevi temelde halifeliğin varlığı gereklidir. Zaten tarihi süreç içerisinde hilafet mevki bir tarafta dini tanzim ederken diğer yanda asayişin teminatı olacak bir misyon izlemiştir.

Ancak şunu da ifade etmeliyiz ki halifeliğin seçimi ve tesisi'nin meşveret dairesinde olması yazara göre zorunludur. Bu açıdan bakıldığında Dört Halife dönemi istisna sonraki süreçte (Emevi, Abbasi, Osmanlı) halifeliğin varlığı aynı değildir. Zira müellife göre halife'nin belirlenmesinde meşveret'in gerekliliği eserde net bir şekilde açıklanmıştır. Hadis ve ayetlerle bu açıklamalar pekiştirilmiştir. Hilafetin belirlenmesi her zaman oligarşik felsefenin bir ürünü olmaktan ziyade demokratik usullerle meydana getirilmelidir. Ancak Dört Halife Dönemi ile sonraki süreçteki halifeliğin tesisi birbirinden farklı şekilde gerçekleşmiştir. Bunun kanıtı, Dört Halife'den sonra halifeliğin seçimi meşveret ile değil bir soy'un tekeline girmiş olmasıdır. İslamın altın

devrinin tamamlanmasından sonraki süreçte halifeliğin bir soydan başka bir soy'a intikal etmesi meşveret ile değil savaş yolu ile yapılmıştır. Yani **halifelik bir nevi savaş ganimeti olmuştur**. Eserin objektifliği konusunda şunu söyleyebiliriz ki müellif yukarıda bahsettiğimiz halifeliğe sahip bir soyun devlet başkanlığında bir memurdur. İlaveten müellifin bunları söylüyor olması tarafsızlığı konusunda bize fikir vermektedir.

Eseri İslam tarihi açısından değerlendirecek olursak üzerinde çalışma yaptığımız bu eser salt olarak bir halifeler tarihi değildir. Bunun çok ötesinde halifeliğin gerekliliğinden sahip olduğu anlama halifelerin taşınması gereken vasıflara ve halifelerin meşruiyetine kadar pek çok açıdan bilgi barındıran bir çalışmadır.

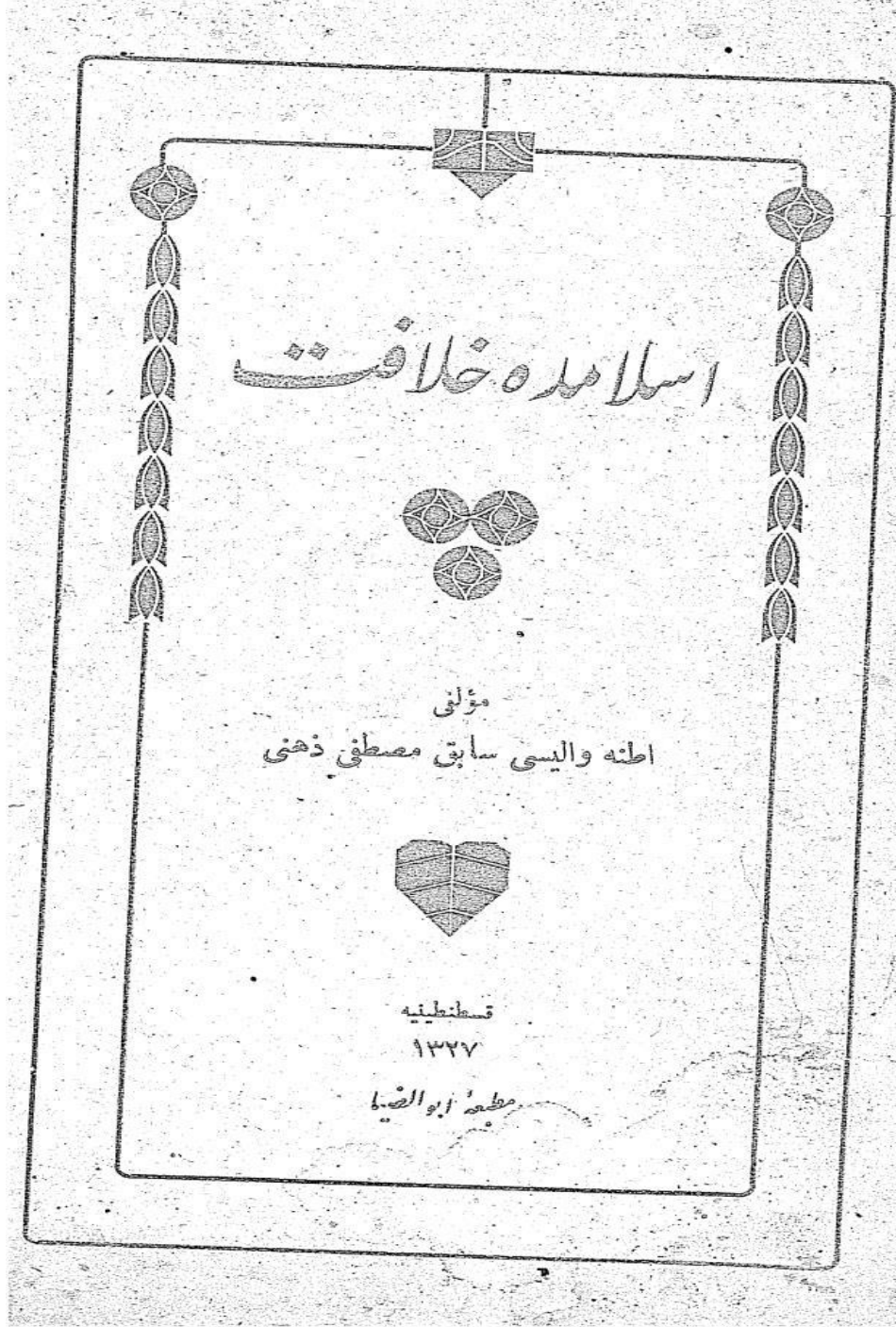
Eser, bugün dahi İslâm alemi'nin çokça tartıştığı ve yorum farklarının İslam coğrafyası içerisinde ciddi anlamda ayrılıklara ve parçalanmalara sebep olduğu halifelik konusu üzerinde kaleme alınmıştır. Yukarıda belirttiğimiz gibi tartışmalı bir konu üzerinde kaleme alınmış olması eseri, İslam tarihi açısından ehemmiyetli kılmaktadır. Sözelimi Tarih ya da İslam Tarihi salt siyasi olaylar dizisi değildir. Bilimin amacı sorunlara çözüm bulmak olduğuna göre elimizdeki bu eserin değeri önemi haizdir. Ayrıca eserin bundan bir asır önce yazılmış olması ve bugünkü tartışmalardan habersiz olarak kaleme alınmış olması eseri öngörülü olma anlamında değerli kılmaktadır.

Bu çalışmamızda aslında bu eseri çalışarak biz tekrardan halifeliğin kapsamını ortaya koymuş bulunmaktayız. Her ne kadar eserimizi Mustafa Zihni Paşa' nın "İslam' da hilafet" adlı çalışması üzerinden bina etmişsek de aslında biz halifeliğin geçmişine ve geçirdiği evrelere kısa da olsa bir göz atmış bulunmaktayız. Bu açıdan bakıldığında günümüz Türkçesine kazandırdığımız eser, sadece bir transkripsiyon değil aynı zaman da da bir araştırma çalışmasıdır. Elbette Mustafa Zihni Paşa gibi çok önemli derecelerde Osmanlı Devlet'i memurluğu yapmış bir kişinin kaleme almış olduğu eseri tarih ve bilim dünyamıza kazandırmış olmaktan son derece mutluyuz. Halifelik gibi çok önemli bir konuyu enine boyuna ele alan bu eserin bundan sonra ki çalışmalarda kullanılacağını umuyoruz. Zira bu eseri normal bir tarih kitabından farklı kılan özelliği müellifin sadece salt tarih bilgisi vermeyip bunun da üzerinde halifeliğin meşruluğu ve bunun demokratik bakış açısından tahlilinin yapılmış olmasıdır. Halifeliğin seçilmesi konusunda yüzyıllardan beri var olan bir anlaşmazlık durumu hepimizin malumudur. Bu eserin de bunun gibi çok önemli bir konuya ışık tutuyor olması son derece önemlidir.

Yukarıda belirttiğimiz açılardan eser değerlendirildiğinde bizce İslam tarihi açısından çok önemli ve pek çok eksikliği tamamlayacak nitelikte bir eser mahiyetindedir.

Eserimizi yazarken halifelik gibi önemli bir konuyu bir nebze olsun aydınlığa kavuşturacak olması bizi şimdiden mutlu etmektedir.

EKLER

اسلامده خلافت

مؤلفی

اطنه والیسی سابق مصطفی ذهنی

287

قسطنطنیه

۱۳۲۷

مطبعه ابو الضیا

ԳՕ : ՃԸ

افادۀ مخصوصه

جتمكان سلطان عبدالعزیز خانك انخلاقى و مراد خامسك حكومتدن حصول فراغى وشو فراغه ابنا ايديلان خاقان مخلوع عبدالحميد خانك جلوسنى تعاقب ايدن قانون اساسينك اعلاتنى زمانه بر نظر رجى عطف ايتمك بو اثرمى مطالعه ايچون لازمدر .

طقسان اوچ تاريخنده اعلان اولنان قانون اساسينك تأسيس ايتديكى اصول مشورت اوزمانكى بعض رجال دولتجه وبرچوق علماجه استصواب اولتاماش و رسماً اعلاتنى متعاقب قانون اساسى عليهنده اداره كلام ايدن بعض ذوات واشخاص شورايه بورايه نفى وتبديد ايدلمشيدى .

قانون اساسينك مقبوليت عامه يه مظهر اولسيه برابر عددلرى محدود اولان خلاف كيرلرى طرفندن مشروعيتيه موافقتى تقدير ايدلمديكندن انبعاث ايدن قيل وقالك حائز اهميت اولمدينى مجلس مبعوثانك انعقاديله تبين ايتمش وافكار منوره ملت مشورتك مشروعيتى نقطه سنده اجتماع ايلشيدى .

احمد مدحت افدينك تحرير ونشرايتديكى « اس انقلاب » نامنده كى اثر قانون اساسينك وانك نتيجه طبعيه سى اولان پارلمنتواصولك ترويجى واوزمانكى افكار عموميه نك قانونمزه قارشى منع تهيجى مقصدينه مبتنى اولدينى حالده مع التأسف خلاف كير اولانلر واستبدادى منافع عموميه يى كافل اولان حريته ترجيح ايدنلر ايچنده « پادشاهى » كندى فكرلرني ترويجه اقتناع ايدميه به جك

§ ۳

ذواتك ده موجود اولدینی پارلمنتونك طاغیدلسیه و قاتون اساسینك تعطیلیه تحقیق ایتدی .

شرعاً و عقلاً مردود اولدیغنده شبه ایدلیان استبداد فکر باطلی برثلث عصرلق زمان مدیده امت اسلامییه ، ملت عثمانیه یی شداید وفجایع ایله ازدی . دولت عثمانیه یی هیئت اجتماعییه قاصدی قاوردی . داخلاً و خارجاً تلافیستی پك چوق زمانره محتاج اولان تدنیات عظیمه یه سبیت ویردی .

مقصدمز دور استبدادك مضرات بی نهایه سندن جنم ملته آچدیغی التیام ناپذیر جریحه لردن سرای پادشاهی یه انتساب ایدن معدود اشخاصك بوملت معظمه باشنه کتیر دکلری فلاکت لردن اوتوز میلیون نفوسك اوتوز سنه ده مساعی شخصیه سی و محصول مساعیسی یالکز برقاچ شخصك منفعتنه منحصر قالمق کبی دنیا ده امثالی نامسبوق مناسبزلکلردن مؤاخذات شخصیه و عمومیه دن بحت ایتمک ! ولیوب طقسان اوچ تاریخنده اصول مشورت علیهنده بولنان اشخاصك درمیان ایتدکلری عدم مشروعیت ماده سنك و یا خود شمدی ده خلاف مأمول بری میدانه چیقوب او یله برادعا و دعوا درمیان ایلرسه او دعوانك حقایق اسلامییه منافی اولدیغی شرعاً اثبات ایتمکدر .

طقسان اوچ تاریخنده افکار عمومیۀ عثمانیه نك حائز اکثریت عظیمه اولان قسم اهمی ده مشورتك مشروعیتی و آنك دوامی لهنده بولنیوردی . افکار امت دائماً موقتاً محروم اولدیغی قانون اساسینك عودتی طلبنده بولنیوردی . مقربین پادشاهی دخی او افکار عمومییه علیهنده وارقوتی بازویه ویردرك استبدادی فعلاً مدافعه ده و قانون اساسی کلمه سنی تفوه ایدنلری نفی و تغریبده حبس و توقیفده ، افراد امتی خانمانلری محو ایتمکده اصرار ایدیوردی .

نچه استبداد حریت ملته آرزو کس اولانلری متصل یقلامقده ثقلت و شدت اداره قانون اساسی ، حریت کله لرینی سویلیانلری دکل خاطرندن کچیرنلری ازمکده ایدی .

بو تضیق لر ، بوشدتلر ینه افکار امتك مجراسنی او مجرای حقیقی محو ایده میوردی . داخل مملکتده سویلیه میانلر اورونایه ، خارجه فرار ایدوب

○ ○ ○

اورادن ندای حربی مملکتک داخله اسماع غیرتنده بولنه بورلردی (۱) تقریباً اون ایکی سنه اول تابعیت دولت علیهده بولنان ارمنی تبعه عثمانیه طرفندن آناتولیده درسعادتده ایجه وقایع اغتشاشیه اظهار اولندی. میدانہ چیقاریلان یو اغتشاشات وعلی الخصوص مرکز خلافت عظمی اولان پایتخت سلطنت سنیهدهکی وقایع مکرره ایله افکار عمومییه ایقاع ایدیلن تشویشات شایان نظر دقت و مستلزم عبرت احوالدن اولوب ارمنیلرک وجوده کتیردکلی یو اغتشاشات ، میدانہ چیقاردقلی داخلی اختلالاتدن مقصدلری اورویانک نظر تنقیدی ممالک عثمانیهیه جلب و دعوت ایتمکدن و قانون اساسینک تکرار تأسیندن عبارت ایدی .

ارمنیلرک بوقرینه وعلی الخصوص صورت حرکتته قانون اساسی طلبنده بولنان ژون ترکلر اشترک و متفقاً حرکت ایتمکدن اوزمان ارمنیلرک یلانلری ثمرسی ظهور ایتمدی . اورویانک وعلی الخصوص انکلتره دولتک ارمنی وقایعی ، آناتولی و درسعادت اغتشاشاتی وسیلهسیه سلطنت سنیهنک امور داخلیهسنه عطف ایتمدیکی نظر تنقید و دقت و دیپلوماسیجه کوستردیکی شدت بالنسبه زیادهجه ارمنی ساکن اولان ولایات معلومه ستهده اصلاحات معلومه مقررهنک اجراسی لزومی اعلانه سبب اولدی .

ولایات ستهده تقرر ایدن بو اصلاحات ذاتاً سلطنت سنیهجه دهان اوللری تدریجاً تقرر ایدوب حتی طبع ونشر ایدلمش و دولتک مجموعه قوانینی اولان دستورلرده درج اولنمش اولدینی حالده دور سابقده شدتله تعقیب و محافظه ایدیلان تمرکز مناملاته مخالف اولدینی جهتله موقع تطبیق و اجراییه وضع ایدیلان برچوق نظامات و تعلیماتک بر قسمندن همده بر قسم قیلندن عبارتدر . ذاتاً مداخلات واقعهدن اول اعلان ایدلمش و فقط دور استبدادک کمال قوتله مدافعه ایتمدیکی تمرکز معاملات اصوله مخالف بولنمش اولان اصلاحاتک ارمنی ساکن بولنان یالکز ولایات ستهده قسماً قبولیه اورویانک ارمنی مسئلهسنده کوستردیکی شدتک اوکی انمشیدی .

(۱) مجرد قاجدینی وسیله استفاده ایتمک ویا منفیاً معاش و مأموریت المی ایچون اورویایه کیدنر ویا خود حکومت مستبدهنک حتی جلب ایدنر بو غیرتپوراندن مستنادرلر .

卷 六

ارمنی مسئله سنده اوروپانك بداية كوسترمك ايستديكي و كوسترديني شدت يك بيوك و مهم نتايجه سبب اوله بيله جك درجنده ايكن دولتجه ذاتاً اسكيدن برى تقرر ايتمش بولنان اصلاحاتك قسم اقليله اكتفا اولنسى و انك دم ولايات ستهيه حصر و تخصيص قلمسى قانون اساسى طلبنده بولنان افكار عموميه قارشى دور استبدادك بيوك بر موفقيتى عد اولنه بيلور . او قدر كه عصر لردن برى سلطنت سنيه عثمانيه اوروپانك بو قدر نظر مسامحه سته مظهر اولمامشيدى .

ولايات ستهيه عائد مقررات اصلاحيه اوصرده بالعموم ولايات شاهانه يهده تعميم ايدلك ايستلدى و حتى تشكيل نواحى ايجون طشره مأمور لرينه يك چوق اوامر دخى يازلد يسهده نهايت بو قدر جق بر عنایت حریت بخشا دخى استكشار اولنه رق اندن ده صرف نظر اولدى و اولب ابده كى مخبرات ابتدائيه و اوامر متقدمه نك ثمره سى كورنمدى . هيچ برشى ياپلدى قالدى .

اناطولیده ولايات ستهيه ياپيلان بواصلاحات ناقصه روم ايلي جهتته هيچده تطبيق اولنميه رق اوراجهده روم ، بلغار ، صرب ، اولاح ، عنصر لرينك افكار متخالفه سندن و تضاد مسلكرندن متولد مشكلات سياسيه اوروپانك مداخلات شديد سنى دعوت ايدرك نهايت « ولايات ثلاثه » ناميله روم ايلیده دخى اناطولیده كى ولايات ستهيه مشابه و مقیاسى دها واسع بر اداره تشكيل ايتدى . دها صكره لرى عماره سنجاغنده كى اراضى اميريه اعشارى التزامتندن و باخصوص خزينه خاصيه عائد حاصلاتدن طولايى عماره سنجاغى عشائر نجه و سوء اداره عموميه دن ناشى منتفك سنجاغ نجه و عراقك سائر محال لر نجه كرك بين العشائر اجراى انتقام و اغراض ايجون كرك سوء اداره سييله حكومه قارشى قويمق ايجون عربرك پيدربى ظهور ايدن سلاح صدارى حكومت سابقه نك صماخ اطلاعنه واصل اولدى .

بغداد ، موصل ، بصره ولايات ثلاثه سى ايجون ده بر اصلاحات تعليماتى ياپيله رق غايت واسع بر مآذونيت ايله عراقه بر وزير رياستى تختنده بر

❦ ۷ ❦

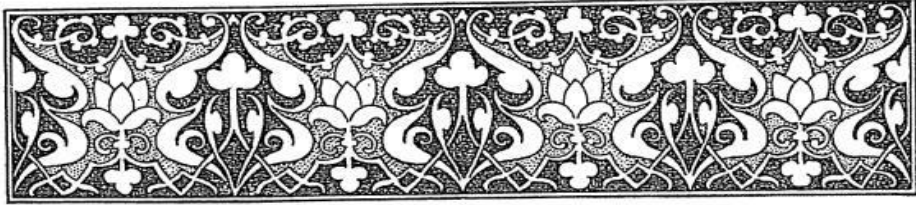
هیئت کوندزلدی . کرک اناطولیده وروم ایلیده کرک عربستان و کردستانده اداره سابقه دن حاصل اولان خوشنودسزلق اوقدر تعمیم ایتدی که ولایات سته وولایات ثلاثه عنوانیه ارمنیلرک وروم وبلغار اقوامنک تمره مطالب شدیدسی بولنان اصلاحات نظر عمومیده کافی کورنموردی وکورنمدی . هله اصلاحات عراقیه مادهسی باشلامدن مقام صدارتک بغداد و بصره والیرلیه اصلاحات مأموری اراسنده تأسیس ایتدیکی و سببیت ویردیکی اختلافات اثرلیه جنین صلاح مادر اداره دن طوغمه دن وفات ایتدی .

ولایات سته وولایات ثلاثه ده کی اصلاحاتک تقررلیه اولبایده کی غوائل بر درجه یه قدر نتیجه پذیر اولمش ودها طوغریسی قانون اساسی طلبی رماد سکون تحتده کزنان آتش کبی علودن عاری کبی کورنمش ایسه ده طلب محق حریت افکار امتدن برکون بیه دور قالمشدر . ونهایت حمد اولسون بیگ اوچیوز یکریمی درت سنه سی تموزینک اوننجی کونی جمله جه معلوم اولدیغی صورتله بر ثلث عصردن بری اکثریت عظیمه ملت طرفندن آرزو وطلب اولندیغی وجهله حریت عمومیه استحصال قلمشدر .

طقسان اوچ تاریخنده نشر اولان قانون اساسی علیهنده بولنان فکرلر بوکون یا کلیاً نابود و مفقود ویا خود پک محدود بر درجه ده ایسه ده هر حالده قانون اساسینک و اصول مشورت و مشروطیتک احکام جلیه اسلامیه یه موافق و مطابق اولدیغی شرعاً و نقلاً اثبات ایتک بقای حریت عثمانیه ایچون اهم والزم اولدیغندن و حکومت عثمانیه خلافت اسلامیه مقامنه قائم بولندیغندن بوقضیه مهمه نک واضح و غیر قابل الاعتراض بر صورتله اثبات ایدلمسی وجودیله مفتخر اولدیغیم دیانت جلیه اسلامیه وافراندن بولنقله مباهات ایتدیکم تابعیت عثمانیه سوقیه تنسیب اولنه رق « اسلامده خلافت » نامیه شو رساله یی تحریر ایتدم .

ومن الله التوفیق

اسلامده خلافت

مبحث

۱

بسم الله الرحمن الرحيم

بعد ادای ماوجب علینا

حکومتلرک تأسی و جاب عقلیه دن میدر و جاب شرعیه دن میدر ؟
بر هیئت اجتماعیه نك مرکب اولدینی افرادك کندی اره لر نده کی حقوق
بین الافرادینی و او هیئت اجتماعیه نك دول و ملل خارجیه ایله و قوعی طبیعی
اولان هر نوع مناسباتنی محافظه ایتمی و بالخاصه افراد هیئتک یکدیگری حقوقه
تجاوز و شو واسطه ایله هیئت اجتماعیه نی راحتسز ایده مامسیچون عقلاً
حکومتك وجوبی غیر قابل انکاردر .

حکومت و تشکیل حکومته متعلق اولان حقوق سیاسیه موجود اولمز
ایسه افراد ملدن قدرتی ، کوچی یتیشانلرک کوجسز ، قدرتسز اولانلره
تجاوزلری غالبلرک ؛ مغلوبلرک حقوق شخصیه و مشروعلرینی اخذ و غصب
ایتملری طبیعیدر .

افراددن کوچی قدرتی مساعد اولانلر مادونلرینی بالتجاوز اضرار
ایستکلری کی انلردن زیاده قدرتی بولسانلرده بولنه بیله جکندن بو غالبلرکده
دها قوتلیر طرفندن مغلوب و متضرر ایتملری امر جلی اولدیفندن حکومت
و حکومتك لوازم طبیعیه و ضروریه سندن بولنان حقوق سیاسیه موجود اولمز

﴿ ٩ ﴾

ایسه هیئت اجتماعی نك اداره سی دائره انتظامدن چیتار عدل و حق یرینه حقوق بین الافرادده « الحکیم لمن غلب » قاعده مضرده سی قائم اولور . جور و ظلم ایله انتظام نوع بشر « هرج و مرج » برحاله کلور .

بوقاریشقلقلره محل قلامق ، افراد ملتک و هیئت اجتماعی دن هر برینک حال و شاننه ووسع و اقتدارینه کوره حقوق شخصیه سنه مالک اوله بیلیمک اوزره حکومتک و حقوق سیاسی نك وجوب وجودینی هر عقل سلیم اعتراف ایلر بوکا مبنی حکومتک وجودی واجبات عقلیه دن در .

مسکن نوع بشر اولان کره ارضک هانکی کوشه سنه سوق نظر تدقیق اولسه ، خلقت آدمدن بوکونه قدر دنیا نك هر هانکی زمانی تأمل و تعمیق ایله تبیع ایلسه حکومتک موجبات عقلیه دن اولدیغنی اثبات ایده جک احوالک وجودی در حال هیاکل سیاسی سیله ، هیأت عظیمه اجتماعی سیله برابر مشاهده اولور . بو وجوب عقلی انکاری هیچ بر زمان قابل اوله میان حقایق محضه دن در .

حکومتک و جابب عقلیه دن اولدیغنی رأینده بولنان عقلا اسباب مبحوثه یی و الحاصل هم عدالت دائره سنده حفظ حقوق بین الافرادى همده هیأت اجتماعی نك خارجه قارشى حفظ حقوق عامه سی مطلقا حکومته محتاج اولدیغندن شو محافظه خدمت مهمه سنده کی وجوبی بوبابده کی رأى و مطالعه لرینک صحته حجت و دلیل اتخاذ ایتمشدر .

فی الحقیقه شو حجت لک صحته ، قوتنه هیچ بر صاحب عقلک اعتراض ایتسی امکانی ده یوقدر . دیانت جلیه اسلامیه ده ایسه حکومت یالکز و جابب عقلیه دائره سی کبی بالنسبه محدود بر محیطده قالمیوب اولبایدکی و جابب عقلیه یی بالتوسیع و جابب شرعیه دائره منجیه سنه ادخال ایتمشدر . یعنی حکومت اساساً و جابب عقلیه دن اولمقه برابر و جابب شرعیه دن بولدیغنی ده دیانت مقدسه احمدیه طرفندن کمال اهمیته قبول و تصدیق بیورلشدر . بوکا مبنیدر که دین اسلامده خلافت الک مهم بر امر دینی اوله رق وجوده کلشدر .

❦ ۱۰ ❦

ملت اسلامیه نك كرك حقوق بين الافرادى كرك خارجه قارشى حقوق عامه سى اك موافق وناچيز اولان مفردات جزئيه سندن معظمات كليسه قدر شرعاً تقدير وتبين و حقوق اداره داخليه و حقوق سياست خارجه و وضوح و صريح بر صورته تعيين اولنديغندن دين مابين احمديجه، عالم اسلاميتجه حكومت و جايب شرعيه نك اك مهم بر ركنى اولقى اوزره ميدانه كلشدر.

ديانت جليله اسلاميه نوع بشرجه شمدييه قدر مشاهده اولنان كافة ترقيات مدنيه اعتباريله معقول و مستحسن كورينان و بوندن صكره ده مدنيت نه قدر ترقى ايدرسه ايتسون كائناتك دوامنه قدر ازمنه مختلفه مستقبليه معقول و مستحسن كورنسى ممكن اولان بالجمله احوال و خصوصات اداره و سياسيه يي جامع و شامل اولسنه و بين البشر حكومتك وجودندن مقصود اولان بي نوعمى حسن اداره ايجون اك نافع واك ازم اصول و قوانين مدنيه يي حائز بولمسنه مبنى و جايب شرعيه دن بولنان حكومت و خلافت اسلاميه نك اك معقول بر حكومت اولديغى و حتى حقايق اداره سنه دقايق سياسيه سنه كسب و قوفدن صكره ناجا عنادر مناسبتر اصرار لر اولمزنسه بو حقيقتك غير مسلم كافة اقوام و ملك طرفندن دخى تصديق اولنه جنى مسلمدر.

حاصلى حكومت بين العقلا هر نه قدر و جايب عقليه دن ايسه ده دين مابين مصطفويجه و جايب شرعيه دن در . بو دين على اهم امور دنويه دن اولان حكومت مسئه سنده دخى بالجمله معقولانى شمول تام ايله محيط اولدندن بشقه حكومت اسلاميه جه اجرا و انفاذى فريضة دن اولان بر چوق حقوق الهيه نك ايفاسنى ده ضامن و متكفادر .

اساساً حكومتك و جايب عقليه دن اولسى خصوصنه قصر مطالعه ايدلسه بيله بويله بر حكومت معقوله حقوق بين الافرادى و حقوق جمعيتى حسن محافظه مقصد عاليه سنه مبتيدر . افرادك يكديكرى حقوقه رعايتى حقوق سياسيه جه و قانون حق و عدل نظر نجه تحت مجوريت و دائره ضرورته اولديغى هر كس اعتراف ايدم بيلور . حقوق سياسيه بشره يه رعايتك وجودنى قدر و بلكه آندن

❖ ۱۱ ❖

پك چوق زياده اوله رق نوع بشرى خلق و ايجاد و نعمت حياتيه وعد و احصاسى قابل اوليان نم عاليه و متنوعه سائر ايله قرين اسعاد ايدن جناب واجب الوجودك حقوق خالقيت و ربوبيته ده رعيت و حرمت دخى مجبوريت تحتنده در . بزم شو رساله مز مجرد خلافتك دين اسلامده صورت تأسى ماده سندن باحث اولديغنه و خلافت و حكومت اسلاميه نك و ظايفى جهه سندن اولان تبعه مسلميه نى عباداته سوق ايتك قضيه سى رساله مزك مسلك و موضوعى خارجنده طولديغنه مبنى عبادات و ديانات امورينه متعلق خصوصائى كتب فقهييه به بالحواله رساله مزده يالكز . خلافته و خلافتك دخى يالكز صورت تأسسنه و مشورتك مشر و عيته دائر ايضاحات لازمه درج اولنه جقدر .

خلافتك امور مهمه دينيه مزدن بولنديغى حكمتنه مبنيدر كه ديانت عليه اسلاميه « حكومتى » خلافت و امامت لقب مستوجب المفخرتيله توسيم و مسلم و غير مسلم كافة افراد ملتى خلافت و حكومت اسلاميه نك تحت رأيت عدل و انصافده جمع و تظمين ايشدر .

حكومت اسلاميه ده خليفه به يعنى مشر و عاً مقام خلافتده بولنان ذواته اطاعت و جايب شرعيه دندر . چونكه دين مبنى احدى داخل حقوقي بين الافراد ايجون خارجاً حقوق عموميه ملت ايجون مفرداتى تعداده لزوم اوليان لايعد ولايحصا قوانين و اصول عادله نى امرو وضع و بو اوامر شرعيه و دينيه نك اجر اسنى ده مقام معلاى خلافت و امامته توديع ايشدر . قوه تشر يمييه و قوه اجرائيه نك اس الاساسى اشته بو قضيه مهمه تشكيل ايد بيلور .

امامت و خلافت اسلاميه نك صدر اسلامده و برنجى خليفه بولنان صديق اكبر زماننده تأسى مشورته و اجماع امته مستند اولديغنه و بو جهته احكام قطعيه دينيه دن بولنديغنه شبه اولديغندن بو جهتي ديناً و شرعاً توضيح ايدلم:

(*) ديانت اسلاميه حقوقده مساوات كامله نى امر ايتكله برابر مسلمانلرى غير مسلكك حقوقنى محافظه به دخى پك شدته مأمور ايتش اولديغى احكام دينيه مزك تبعنه عنایت ايدنلرجه معلوم و مبرهندر .

❖ ۱۲ ❖

فخر عالم صلى الله عليه وسلم افندمن هيچ بر كيمسيه ي تعيين اسم ايله رسماً تخليف ايتامش ايسه ده بك چوق حكم سياسيه مبتنى اولان بو عدم تصريح خلافتك امور مهمه دينه دن اولديغنه مانع دكلدر .

مناى ديانت جليله اسلاميه بلااستنا عموم موحدينك معلومى اولديغى وجه ايله درت اصل واساسه مستندر .

برنجيسى كتابدرد . كتاب كلامه اولان فرقان عظيم الشاندر .
ايكنجيسى ستندر . سنت سنه فخر كائنات عليه افضل التحيات افندمن
حضرتلرينك صورت قطميه ده ثابت اولان اقوال و افعال قدسيه و علويه رسالتپناهيلىدر .

اوچنجيسى اجماع امتدر . اجماع امت مؤسس ديانت و واضع شريعت احمديه اولان خاتم النبى عليه صلاة الملك المعين افندمن حضرتلرينك شرف صحبت و رؤيته مظهريته كامران اولمق بختيار لغنده بولنان اصحاب كرام رضاه تعالى عنهم حضرتلرينك كتاب و سنتدن استخراج ايتدكلرى احكامه كوره مسائل دينيه ده وقوع بولان اجماعلىدر .

دردنجيسى قياس فقهادر . قياس فقها كتاب و سنته و اجماع امته مستند اولان مسائل و مواد دينيه و شرعيه نك مقياس اتخاذه او مواد و مسائله مماثل خصوصات فرعيه نك اصلرينه بالارجاع استنباط احكام اولنمىدر .

تأسس خلافت فى الحقيقة بوجه مشروح « بن فلان ذاتى خليفه ايتدم » صورتنده صراحت جليله نبويه به اقتران ايتامش ايسه ده شو عدم تصريح اسم و شخصه عائد اولوب خلافتك لزوم و وجوب وجودينه تعلق اولديغندن امر خلافت و امامت اساس اربعه ديندن ايكنجيسى بولنان اقوال سنه رسالتپناهي و اوچنجيسى اولان اجماع امتله حاصل اولمش و فضلاى اسلام دخى حضرت صديقك خلافتى ماده سنى قرأندن صراحة استخراج ايتمش اولدقلرندن امر خلافت اساس اربعه ديندن برنجيسى اولان قرآن ايله ده مؤيد بولمش و بنا برين « خلافت » دينك اساسلرندن كمهمى بولنانلره ابتداء تشكىل ايتمشدر .

﴿ ۱۳ ﴾

مقتدای کافهٔ مرسلین خاتم النبیین افدمز حضرتلرینک زمان سعادت نشان نبوتناهیلری قرین اختتام وروح پر فتوح رسالتناهیلری عازم کلشنسرای علیین اولدینی زمان او نبیء محترم اورسون مکرم افدمزک اصحاب کرام معالی اتساملری تدفین وجود سعادتلرندن مقدم خلیفه و امام نصبی مسئله سیله اشتغال ایتدکلری معلومدر .

تدفین قدسیت قرین حضرت نبوی به تقدیم اولنمسندن مستبان اوله جنی وجهله اسلامده تأسیس حکومت و تعیین خلافت اجماع امثله هر درلو وجایب و فرایض دینه به تقدیم اولنمش و حتی وفات جلیل نبوی بتون اصحاب کرامی مبهوت ایتمش و عاداتا سرسملتمش اولدینی بر زمانده صدیق اکبر قیام ایدهرک بین الاصحاب ایراد ایتدیکی نطقده

« ایهاالناس من کان یعبد محمداً فان محمداً قدمات و من کان یعبدالله فاناه حی لایموت لابد لهذا الامر (۱) من یقوم به فانظروا وهاتوا رأیکم » دیدیلر .

بو نطقک مال عالیسی

« ای ناس ! محمده عبادت ایدنلر وار ایسه محقق بیلسونلرکه محمد وفات ایتدی . جناب حقه عبادت ایدنلر بیلسونلرکه جناب واجب الوجود حی ولایموتدر . امر خلافتی اداره ایده جک برذاتک نصب و تعیینی لابددر مسئله بی نظر عمیق ایله تدقیق ایدیکز رأ یکیزی میدانه قویکز . »

حضرت صدیقک شو نطقی فخر عالمک وفاتندن صکره اسلامده حکومت و خلافته دائر اک اول سویلنمش اولان بر نطقدر . مباحث عظیمهٔ خلافت و امامتده برنجی سوز ایشته بودر . قارئین کرام دقت ایدرلرکه بو نطقده خلیفه و امام نصبی ایچون منصب عالیء خلافت و امامتده مقتدای اقدم و برنجی خلیفه

[۱] امر خلافتدر .

دائرہ سندہ تشکیل حکومت ممکن اولیوب «الحکم لمن غلب» قانون لایتغیرینہ توفیقاً قوی و غالب اولاندر حاکمیتی اجرا و حکومتلرینی تأسیس ایتمشلر و مغلوب وضعیف بولناتلر بالاضطرار آنلرک ربقه اطاعتی آلتہ کیرمشلر در .

نهایت اشبو «الحکم لمن غلب» قاعدہ سنہ تطبیقاً شکل ایدن حکومتلرک اربابی افراد محکومہ بی و تبعہ بی اطاعت جبریہ بویندیروغی آلتندہ اداره ایتمک اوزرہ اداره و سیاست و وقوعہ کتیردکلری معاملات و حرکاتک انصاف و عقاہ و باخصوص عدل و حقہ اقتران ایدہ مامسندن متولد منازعات و حاکم ایله محکوم آرمسندہ وقوع بولان محاربات و مقاتلات کره ارضک بعض قطعہ لرندہ و از جملہ اوروپادہ محکوملرک استحصال حقوق حاکمیتہ باعث اولمش و شو صورت حکومت مشروطہ و جمہوریہ نک شکل و تأسسنہ و ملل و اقوام محکومہ نک اولوجہلہ حقوق حکومت ملیہ و قومیلرینہ اشتراک ایله منافع عمومیلرینک تأمین ایدلسنہ و بواشتر اکن الیوم اوروپادہ و اوروپا خارچندہ بعض محالردہ پارلمتو دنیلان ادارہ نک و حاکمیت ملیہ نک ظہورینہ سببیت ویرمشدر .

بو حکومتلردن جمہوریت قسمی اولانلری کلیاً حکومت عوام دیمک اولوب مشروطاً اداره اولنان حکومتلر دخی کاه کافه عوامدن وکاه عوام وخواصدن متشکل حکومتلر مشترکہ دن عبارتدر .

پارلمتو اصولنک اداره و سیاست بعض مضراتی و شایان مؤاخذہ و تنقید حالاتی و پارلمتولرک منسوب اولدقلری دوللر و ملتلرجه موجب شین اولہ حق بک چوق رذائللری وارسہدہ دنیادہ هر ایتس نسیدر . وشمیدیکی حالہ بو اصول ادارہ نک اداره مستبدیہ نظراً فوائدی حددن افزوندر . اساساً بو بحث اثرمیزک صدی خارچندہ بولندیغندن بوبادہ دہا زیادہ تدقیقات و تعمیقانہ لزوم کورمیز .

مع مافیہ شوراسنی دہ بیاندن کندیمیزی آلامیز کہ اوروپادہ حکومت مشروطہ اصولنک ممالک شرقیہہ نظراً دہا قدملی اولسی اورالرجہ حکومت مطلقہ بی تنقید ایدہ جک احکامک بسبتون معدوم بولنسندن و ہیئت حکومتک

بو اطلاق و عدم تقييدن بالاستفاده صنوف تبعه يي تحمل ايده به جك بر درجه به كتر مسندن ايلري كلشدر . كچه شرقده دخی حكومات مستبده كيف مایشاء حركت و اطلاق عنان شدت ايتمشلر سده اهالیء اسلاميه پويان اولدقلى كرداب جهالته رغماً ميدانده اولياي امورى و حكمدارانى ضبط ايده جك بر عدالت شرعيه موجود اولديغنى فرض ايتمشلر و بوكاده كوره نهر ك مدت مديده دوچار اولدقلى فلاكتلر ك اشخاص معدوده مستبده نك خيانتلريله قائم اولديغنى بيدكارينه مبنى حقلرني آرايه مامشدر . غربده بو اميد اولينجه همان سلاح عصيانه صارمق مجبورتي حاصل اولمش شرقده ايسه احكام شرعيه كې بر مانع استبدادك وجودى بو مجبورتي دها كج احساس ايتدیر مشدر .

فى الحقيقه پارلمنتولر نه صورته نه سبه مبنى تأسس ايتمشدر يوقاروده بيان اولديغنى وجه ايله بر مملكتى ، بر ملتى حكومت غالبه و مستبده سى التنده ازمش و اراده كيفه سندن بشقه بر قيد دینی و شرعى و يا خود — افرادك انضمام رأينه مبتنى — بر قيد قانونى ايله مقيد بولنماش اولان بر حكومتك اداره غير عادله سنى مصلحتلرينه ، منفعتلرينه ، محافظه حقوق افراد به لرينه موافق كورميانلر حكومتك او استبدادىنى منع ايتك اسبابى تحصيل و تكميل و ارباب حكومت طرفدن تأييد و تشيد نفوذ و سياست نقطه نظر نجه تأسس ايدلمش اولان اصول و نظاماتى تغيير و يا تعديل طليه و بو طلب يولده قانلر دو كككه نهايت اوروپا حكومات مستبده سى حكومات مشروطيه منقلب و پارلمنتو اصولى اداره كيفه و مطلقه به غالب اولمشدر .

ملل و اقوام غربيه نك افراد و عوامى طرفدن وقوع بولان بو ادعالردن مليون نرجه قان دو ككدن مقصد هيئت اجتماعيه نك مدار اداره سى بولنان حقوق سياسيه ده عموم افراد ملتك رأى و تنسيبيه اصول و قوانين مقتضيه و عادله تأسس اولمشى و حكومتك ده اداره كيفه سنه تابع اوليه رق او اصول و قوانينه تابعيت مجبوريتنده بولندير لمسيدر يعنى حكومتك حقوق سياسيه و حكمرانى سى اهالى

✧ ۱۹ ✧

طرفدن بخش ایدلش بر حقندن عبارت اولق اوزره دائره محدودده ومعینه ایچنده قالمسیدر .

ایضاحات محرره دن مستبان اوله جنی وجهله واقعا پارلنتو اصولی بو مقصدی تمامیه استحصال ایدمامش ایسه ده هر حالده مهم بدرجه ده قسماً حاصل اولدیغه یعنی حکومت مستبدنک اداره کیفیه و مضره سنی ختامه ایردردیکنه شبهه یوقدر .

اوت ، بو مقصد تمامیه حاصل اوله مامشدر . حد ذاتنده حصولی امکانسدر . چونکه برملک برهیت اجتماعیه افرادینک کاملاً رأینی مطالعه سنی بر نقطه یه جمع ایتمک و مجمع آراء عمومیه بولسان او نقطه یه استناداً قانون یایمق البته امکان خارجنده در . حتی جمهورسته اداره اولسان حکومتلرکه بعض حکومت مشروطه کی اولیوب صرف حکومت عوامدن عبارتدر انلرده بیله تمامیه افکار و آراء عمومیه یه توفیقاً قانون یایله مامقده ونه ایت تنظیم قوانین وظیفه و صلاحیتی آراء عمومیه ایله منتخب و منصوب اولان پارلنتویه تودیع مجبوری کورنمکده در .

پارلنتو اصولی شو حالده نه نتیجه یی انتاج ایتمشدر بر حکومت طرفندن بر مجلس مخصوصه و یا خود اشخاص معینه رأینه توفیقاً حقوق سیاسی و اداره یه متعلق تنظیم قلنان اصول و قواعدک و نظامات مرعیه نک پارلنتو اصولی جاری بولسان مالکده او حقک پارلنتو دینلان بر قاچ یوز شخصی تودیعندن بشقه برشی یایلمشدر .

مستهبینی عقلاً موازنه ایدلم ، معقولانه تطبیقاً براز محاکمه یه چکلم : بر حکومت مستبدنک اراده و اداره کیفیه سنی محو ایتمک و استبدادینی قرمق او حکومت طرفندن تنظیم نظامات درایت و اهلیتیه معروف اولان و هر کسجه حال و شانی کسب تمیز ایدن یتش سکسان ذاتک مثلاً بر شورای دولتک و یا بر مجلس مخصوصک فطانت و کفایتیه حواله تودیع اولنمشیکن پارلنتو اصولنک جاری بولدیغی مملکتلرده اشبو یتش سکسان ذاتک تکثیر عددندن و مجلس

☆ ۲۰ ☆

مبعوثان نامیہ درت بش یوزہ ابلاغندن بشقہ برشی دکلدر . حال بوکہ دین
اسلامده خلافت رسول اکرم صلی الله تعالی علیہ وسلم افدمز حضرتلرینک
امت اسلامیہ اوزرنده اجراسنه مأمور اولدقلری حقوق الہیہ و حقوق سیاسیہ
بشریہ نک قوانین الہیہ دائرہ سنده انفاذی ایچون تأسس ایتمش بر مأموریت
مقدسه و معظمه اولدیغندن و عظمتیہ برابر اساسی دخی مشورته مستند
بولندیغندن بزجه مشورتی تأسیس مقتضیات دینیہ مزندنر . اوروپالیرک کی
کی یالکز معقولاندن ایلری کله برشی دکلدر .

﴿ ۲۲ ﴾

وجهه ايلك اجراآت عاليه لري بالمشاورة امت ايچون امام و خليفه نصب و تعييني خصوصندن عبارت بولتمش و شو مسئله مهمه دينيه معاملات سائره دينيه نك جمه سنه ترجيح و تقديم قانمشدر.

خاتمه شرفنامه رسالت افندمن حضرتلري عازم كلزار عقبا اولدقلىرى كون مدينه منوره ده اصحاب كرامدن طائفة انصار فضيات شعار « بنى ساعده سقيفه سنده » اجتماع و رؤساي انصار دن خسته اولدينى حالده « سعد بن عباده » رضى به تعالى عنه حضرتلرينى مقام خلافته اجلاس ايچون اورايه احضار ايتديلر . حضرت سعد بن عباده او قدر مهم و نازك بر زمانده او موقعده امر خلافته دائر شو نطقى ايراد ايتدى :

حضرت سعدك نطقى

جناب حقه حمد و ثنادن صكره « اى معشر انصار سزده اولان سابقه اسلاميت و فضيلت اقوام عربك هيچ برنده يوقدر . فخر رسل صلى الله عليه وسلم افندمن حضرتلري مكه مكرمه ده بونجه سنه كندى قوم و عشيرتى آره سنده قالديلر . خلقى اسلاميته دين حقه دعوت بيورديلر . بومدته وقوع بولان دعوت جليله رسالتپناهيلرى ثمره سيه كندى قومندن كندى عشيرتندن پك آز آدملىر نبوتى تصديق ايله اسلاميتى قبول ايديلر نبوتى تصديق اسلاميتى قبول ايدن بومؤمنلر بو مسلمانلر او قدر آز ايديلر كه عليه الصلاة والسلام افندمن حضرتلرينى تقويه به دين مكرمى تعزيره موفقى اوله مادقندن بشقه عليهنده وقوع بولان تجاوزات و تعدياتي بيله دفته غير كافى و غير مقتدر ايديلر . وقتا كه جناب ذوالجلال لطف سبحانيسيله سرك [۱] اوج اعلاى فضيلته صعودكزى مراد ايتدى . فضيلت و كرامتى سزه سوق و احسان ايتيسيله وحدانيت الهييه رسالت جليله نبويه به ايمان و حبيب خدايى اصحاب كرامنى تقويه و كندوسنى و دين مابين احمديسى اعزازه همت و امر جهاده صرف جل مقدرتله شوكت

[۱] انصارك

❖ ۲۴ ❖

قرارشدیرمش اولان انصار کرامه قارشو حضرت صدیق ترجمه سی زبرده
مندرج نطقی ایراد و بیان ایلدی .

حضرت صدیقك نطقبری ترجمه سی

جناب حقه حمد و ثنادن صکره « خالق الکائنات بزدن (۱) بر پیغمبر ذیشان
بعث و ارسال بیوردی . عبادالله جناب حق طائیدقبری وذات واجب الوجود
یرینه طاشدن اغاجدن معمول و مصنوع مختلف و متنوع الهله طاپندقبری
خالده انلری وحدانیت و عبادت الهیهیه دعوت ایچون اونبی ذیشان محترمی
اوماحی کفر و ضلالی مأمور ایتدی . حضرت فخر رسالت و طیفه مقدسه
نبوت و رسالتلری ایجاچه خلقی توحید بارییه و عبادت جناب کبرییه دعوت
ایلدیسهده ابا واجدادینک دینی ترک ایتمکدن ، دیانت جلیله اسلامیه و جدیده نی
قبولدن عبارت اولان بودعوته اجابتی قوم عرب پک زیاده استعظام و مخالفت
واکا کوره مقاومتیه زیاده سیله جد و اقدام ایتدیلر . حیب خدا داعی طریقه
اولان نبی امی عربی صلی الله علیه وسلم افندمزک دعوت قدسیه سنه قارشو
حق جلیل نبوتیناهیلرنده اذا وجقایه و نبوت و رسالتلری تکذیبه اجتسار
ایدنلره مقابل نبوت و رسالتی تصدیقه و کندوسنی تقویه و اقداره و دیانتیه قارشو
کلان شدتی صبر و متانتیه دفع و تحمله جناب حق مهاجرین اولینی تخصیص
ایلدی . نبوت و رسالتی اک اول تصدیق و هر درلو اذا وجقایه صبر و تحمل
ایذن اشوم مهاجرین اولینک قلت نفوس و عددلریله برابر بتون عالمک کندولرینه
قارشو وقوع بولان مخالفتلرندن متوحش و خائف اولدیلر . قلت عددلرینه رغماً
کمال صبر و متانتیه بتون معاندینه و کفار قارشو مقابلهده بولندیلر . ارض
اوزرنده اک اول جناب حقه عبادت ایدنلر ایشته بو مهاجرین اولیندر .
وحدانیت الهیهیه نبوت رسالتیناهییه اول بول ایمان ایدنلرینه آنلردر .
علیه الصلاة والسلام افندمز حضرتلرینک اک اولکی معاونلری . محببری آنلردر .

(۱) مهاجریندن ، قریشدن اهل مکهدن دیمکدر .

﴿ ۲۶ ﴾

مطلقاً قبول ایتدکلی تقدیرده بزدن برامیر انلردن برامیر [۱] اتخاب وتعیین اولسون» حباب بن المنذر حضرتلرینک صوگ افادهسنه حضرت فاروق جواب ویردیله .

حضرت فاروقك جوابی

« هیات ایکی امیرقطعا اجماع ایدمهز . قوم عرب ایسه علیه الصلاة والسلام افدمز حضرتلرینک سزدن بولنماسی و عشرتکزه منسوب اولماتنی جهته امارتکزی قبول ایلیهز . »

بوندن صکره حضرت حباب ایله حضرت فاروق اراسنده شدتلی وموجب نزاع بعض سوزلر تعاطی اولندی . او صرهده امین الامه لقب عالیسیله مفتخر اولان ابو عبیده رضی الله تعالی عنه حضرتلری « ای معشر انصار اک اول دین مبین احمدییه وفخررسل افدمز حضرتلرینه نصرت ایدن سز اولدیکنز اک اول تغییر نصرته یته سز سبب اولمیکز . » اخطارنی درمیان ایدنیجه رؤسای انصاردن « بشیر بن سعد » رضی الله تعالی عنه حضرتلری قیام وشو صورتله افاده مرام ایلدی .

« ای معشر انصار مشرکین ایله جهادده ارباب فضیلت و دین مبین احمدییه اصحاب مسابقت بزم عشرتمز اولدیغنده شهبه یوغیسهده دینده کی مسابقتمزدن امرجهادده صرف ایتدیکنز قدرتدن مقصدمز و ارزو و اراده مز جلب رضای باریدن و پیغمبر افدمزه اطاعتدن عبارتدر . مرادمز کندی نفسمز ایچون بر سعی و کوشش اولمامسیله نائل اولدیغمز بو خدمت و فضیلتی خلق اوزرنده استعلایه و طلب دنیایه وسیله اتخاذا اتمکه حقمز یوقدر . بیلورسکنز که رسالتناه افدمز حضرتلری قریشدندر . بناءً علیه امر خلافت و امامته انک قوم نجیبی

[۱] امر خلافت ایچون مهاجرین وانصارکرام اراسنده سقیفة نبی ساعدهده جریان ایدن « منا امیر و منکم » قول مشهوری « حباب بن المنذر حضرتلرینک ایشته بو خطبه بلیغهسنده کی شو افاده در » افاده واقعه اصحاب کراجه رد اولندیغنه و بوردک اجماع امته اقتران ایتدیکنه منی اسلامده ایکی خلیفه نک وجودینه عدم جواز قاعده عظیمه سی تأسس اتمشدر .

﴿ ۲۷ ﴾

سائر لرینه احق وار جحدر انلرله امر خلافت ایچون منازعه ایتمکدن جناب حق نبی محافظه بیورسون. اللهدن خوف ایدیگز مهاجرین ایله منازعه ایتمیکز. »
حضرت بشیرک شو قول حاسمی فرصت عد ایدن حضرت صدیق یمین و یسارنده جالس اولان حضرت فاروقی و ابو عبیده بی حاضر و نه اراهه ایدهرک بولردن برینه بیعت ایتملرینی بیان و افاده ایتمیسهده حضرت عمر و عبیده متفقاً شو مدافعهده بولندیلر .

مشارالیهمانک بیاناتی

« سز افضل مهاجرین اولدیغکز و دین اسلامک افضل اموری بولنان نمازده رسول اکرم صلی الله علیه و سلم افندمز حضرتلرینک خلیفه سی بولدیغکز حالده وجود عالیلریله قبول امامت و خلافت بزم ایچون امکانسز اولدیغندن سزه بیعت ایتمکلمز ضمننده الکزی اوزادیگز . »

حضرت ابو عبیده و حضرت فاروق طرفلرندن وقوعه کلن شو افاده و مدافعه بی متعاقب همان حضرت صدیقه بیعت ایتمک ایچونده طوراندیلرایسهده بشیررضی الله تعالی عنه حضرتلری انلردن اول طورانهرق و مشارالیهمایه مسابقت ایدهرک الک اول اجرای بیعتیه موفق اولمش و اندن صکره دیکرلری طرفلردن بیعت اولمشدر .

بشیر بن سعدک حضرت صدیقه بیعت خصوصنده وقوع بولان مسابقتدن انفعال ایدن مشارالیه حباب بن المنذر افاده آتیه ایله بشیره عتاب ایتمدی .
حباب — عمی زاده کز سعد بن عباده حضرتلرینک امارتنه حسد ایتمدیکنک ایچون حضرت صدیقه بیعت ایتمک .

بشیر بن سعد — الله بیلورکه او یله دکلدر. مهاجرینک حق صریحی اولان امر خلافتده کندیلریله منازعه بی مکروه کوردیکم ایچون بیعت ایتم .

معلوم ارباب سیردرکه انصار کرام قبل الاسلام یکدیگریله مخالف و محارب اولان (اوس) و (خزرج) قبیله سندن مرکب اولوب خزر جیلرک سعد بن

卷 ۲۸ 卷

عباده حضرت تهرنی امارت و خلافته نصب و تعیین ایتمک خصوصنده کی طلب و اصرارینی و بشیر بن سعدك ابو بكر صديقه بیعتنی مشاهده ایدن « اوس » قبیله سی رؤسای « اسید بن خضیر رضی الله تعالی عنه حضرت تهرنی دخی داخل اولدینی حالده » خلافت و امامت بر کره خزرج عشیرتته انتقال ایدرسه بزه قارشو دائماً ادعای فضیلت و رجحان ایده جکلرنده و ارتق بزه امر خلافت و امارتدن قطعاً حصه و یرمیه جکلرنده شبهه اولدیغندن همان حضرت صديقه اجرای بیعت اولنسی لازم کله جکنی « یکدیگرینه سویلدیلر .

اوسلیرك وبا خصوص رؤسایندن بولنان حضرت اسید بن خضیرك بو افاده بی تعقیباً وقوع بولان بیعتلری خزرجلیرك سعد بن عباده حضرت تهرینه بیعت ایتمک خصوصنده کی قرارلرینی بتون بتون اخلاص ایتمسیه طرف طرف حضرت صديقه بیعت اولندی . امر مهم بیعت همان اوراده و اول صورتله قرین ختام اولدی .

حضرت سعد بن عباده اوراده حضرت صديقه بیعت ایتمه رك خانه سنه کیتدی . حضرت سعدك بر مدت بیعتدن تأخری جهتله اجرای بیعت ایتمی لزومنه دائر کندوسنه وقوع بولان امر و اخطاره « علیک زده او قلمی تمامیه صرف و استعمال ایتمدکجه و سیف و سنانی قانلریک زله بویامدکجه اهل و عشیرتمله بکا اطاعت ایدنلرله بر ابر سنزکله محاربه ایلمدکجه بیعت ایدم » جوابنی و یردی .

حضرت سعد بن عباده نك غایت موقت بر انفعال اثری بولنان شو افاده تهدید کارانه سنه مبنی بیعتله اجباری لزومی حضرت فاروق طرفندن درمیان اولندیسه ده بیعت ایتمک خصوصنده کی اصرارینه نظراً قتل اولنمادکجه اطاعت ایتمه جکی و عشیرتندن ، اقرباسندن بر چوق ذوات قتل ایدلمکسزین کندوسنك قتلی ده ممکن اوله میه جغنی و یالک ز بر شخصك عدم بیعتنی حضرت صديقك خلافتته امامتته ایراث تأثیر و خلل ایدمه جکی جهتله شمديك حالیه ترك اولنسی مناسب و مصلحتته موافق اوله جغنی ینه بشیر بن سعد حضرت تهرنی افاده ایتمسیه موجبنه بوقضیه ده بین الاصحاب منازعه چیقارلماش و سعد بن عباده حضرت تهرنی حالیه ترك

❦ ۲۹ ❦

اولمشددر. سقیفه بنی ساعده دنیلن موقعه حضرت صدیقه بیعت اولمزدن مقدم جریان ایدن مذاکراتده انصار کرامک جمله سی ویاخود بعضیلری مهاجرینه بیعت اولمقی لازم کلسه بیله امام علی رضی الله تعالی عنه حضرتلرندن بشقه سنه بیعت ایتمیه جکلرینی افاده ایتمش اولدقلری بوبابده کی روایات موثوقه تاریخیه جمله سندندر .

حضرت حیدر کرار ایله بنی هاشم وعشره مبشره دن زییر وطلحه رضی الله تعالی عنهما حضراتی ده جناب صدیقه بیعت ایتمک امرنده تأخر ایتمیلر . حتی زییر حضرتلری امام علی اقدمز حضرتلرینه بیعت اولمخدجه قلنجنی قینه صوقیه جغنی مقام تهدیده افاده ایتمسنه منی الندن آلتوب پاره پاره اولنجه یه قدر طاشلره اورلسنه حضرت فاروق اعظم طرفدن امر ویرلمشدر .

برروایت کوره سقیفه بنی ساعده ده وقوع بولان بیعتی متعاقب امام عمر اقدمز بیعتدن تأخر ایدن ذوات مشارالیه هم حضراتی نزدینه کیدوب کندولرینی اقتاع و جلب ایتمش و جمله سی طرفدن همان بیعت اولمشددر .

دیگر برروایت کوره امام علی اقدمز حضرتلری ابوبکر صدیق حضرتلرینه بیعت اولدینغی استخبار ایتمکله برابر کیجهک البسه سیله همان قوشه رق بیعتی مسارعت بیورمشلر واوراده البسه لرینی کیمشلردر .

اشبوذوات و اشخاص معلومه ومعدوده نك کیفیت وزمان بیعتلری ماده سنده یکدیگرینه بدرجه یه قدر مبین کوریلان بوروایتلر ایلروده ایضاح اولنه جق تدقیقات ایله بربرینه توفیق اولنه جقدر .

حضرت صدیقه ایذیلان بیعت خصوصنده ابوسفیان بن حرب رضی الله تعالی عنه حضرتلرینک کتب سیر و تاریخده محرر اولان سوزلری شایان تذکاردر .

حضرت صدیقه بیعت اولنور اولمزم ابوسفیان حضرتلری شو صورتله اداره کلام ایتمشدر :

ابوسفیان : ای آل عبد مناف اورته لغی استیلا ایتمش برتوز برغبار

❖ ۳۰ ❖

کوره یورم که اوتوزی ، اوغباری انجق قان ایله بیقامق محواتمک ممکن اوله بیلور . ابوبکری مقام خلافته نه ایچون اقامه ایتدیگز . ذلیل وضعیف اولان علی وعباس نره درلر . امرامت و خلافت قریش ایچنده اک ضعیف برشخصده نهسیه مبنی تقرر ایده یور . « امام علی یه خطاباً » النی اوزات سکا بیعت ایده ییم . ارزو ایدرسه کز مدینه یی آتلو و پیاده ایله طولدیره ییم :

حضرت علی رضی الله تعالی عنه : الله بیلور که بوسه زکله مراد و مقصدک نار فتنه یی ایقاد ایتمکدر . اسلام ایچون خیر یرینه شر ایسته مکدر . سنک نصیحتکه احتیاجز یوقدر .

حضرت حیدر کرار ابی سفیان حضرت تترینک افادات واقعه سنی و تکلیفی بو صورتله رد و جرج بیورمشلدر . صورت و کیفیت جریانی ایضاح اولندیغی و جهله ابوبکر صدیق حضرت تترینک اجماع امتله امامت و خلافته نصب و تعیین اولنسی خلافت و امامت اسلامییه یی تأسیس ایتمش و خلافت و امامتک عهداً « یعنی ولی عهد انتخاب و نصیبه » بر خلیفه دن دیگر خلیفه یه انتقالی ده ینه حضرت صدیقک امام عمر افندمز حضرت لرینه ولایت عهدی تفویض ایتلرندن و بوتفویض و توجیهه اصحاب کرام معالی اتسامک هیچ بری طرفندن برکونه اعتراض سرد و اتیان اولنماسندن ناشی خلیفه و امامک ایتدیگی ذاتی شرایط لازمه شرعییه یی حائز اولدیغی حالده عهداً تخلیف ایتسی ده اولوجهله اجماع امته اقتران ایلشدر . حضرت صدیقک خلافتی ده حضرت فاروق اعظمی تخلیف ایتسی ده تأسس خلافت ماده سیچون اجماع امتک اس الاساسی اولدیغنه مبنی بواکی جهت بشقه بشقه تدقیق و اولبایده کی منقولات صحیحه و روایات موثوقه تعمیق اولنه جقدر .

خلافت حضرت صدیقه دائر بوزایه قدر و یریلان معلومات مجمله روایات موثوقه تاریخیه دن عبارت اولوب حال بوکه بومسئله یوقاروده بیان اولندیغی وجهله خلافت اسلامیه نک اس الاساسی و امامتک مبنای مضمون الاندراسی اولسییه کیفیت و صورت وقوعی فقها و علمای اسلامییه طرفندن لزومی قدر تدقیق و تعمیق

﴿ ۳۱ ﴾

اولمخس والحكام دينيه وعقائد اسلاميه صرسته داخل اولمش بر مسئله عظيمه ومهمه اولديقندين فقها وعلمانك نتيجة تبعات وتدقيقات فوق العادهسى بولنان ايضاحاتي ده مفصلاً بيان و توضيح ايمك مقتضيدر .

خلافت حضرت صديقك صحت و حقيقتي اثبات ايدن

دلایل نقلیه و عقليه

عموماً مسلمانلرجه معلومدرکه فرقان عظيم الشاندين صكره اك صحيح اولمق اوزره مجمع عليه اولان كتاب ائمه حديثدن حضرت شيخ « بخارى » و حضرت « مسلم » طرفلرندن جمع و تصنيف اولمخس اولان « صحيحين بخارى و مسلم » كتابلريدنر .

بو ايكي كتاب شريفك ايكيسنده دخي مسطور اولديني وجهه خليفه ثاني حضرت فاروق اعظم خلافتلري زماننده فريضه حجي بالايفامدينه منورهيه عودتلرنده حضرت صديقك خلافتنه وصورت وقوعنه دائر يك زياده مشهور اولان خطبهسى ايراد ايتمشدر .

صديق اكبر حضرتلرينك امامت و خلافتلرينه متعلق ايضاحاتي متضمن فاروق اعظم طرفندن ايراد اولنان بوخطبه مشهوره نك احتوا ايتديكي فقراتدن « وقدكنت زورت مقالة » عبارهسى كتب اعتقاديه مزده كلام نفسيه دليل اتخاذ اولمخسيله و بناء عليه متواتر اولان مذکور خطبه نك اهميت فوق العادهسى دركار بولمخسيله ترجمهسى ذيلاً درج اولنور :

حضرت فاروقك نطق مالى

عمر وفات ايدرسه فلان ذاته بيعت ايده جكي سزدين برى طرفندن افاده و بيان اولديغنى خبر آلام . ابى بكر حضرتلرينه فجأة بيعت اولديغنه هيچ

✻ ۳۲ ✻

برکیمسه آلدانسون. واقعامشارالیه حضرتلرینه بلا تدریر بغتة (۱) بیعت اولندی. فقط جناب حق ملحوظ اولان شردن، مضر تدن او بیعت ایله هیئت اسلامیہ مزى محافظه ووقایه ایلدی. بوکون آرا کزده حضرت ابى بکر صدیق کبی عمومک کندوسنه سرفرو ایتمک مجبور اوله جنى برذات یوقدر. روح پر قنوح حضرت رسالتناهی عازم کلشنسرای علین اولدیغى زمان خلیفه مشارالیه حضرتلری ملتك اک خیرلی ذواتندن ایدی. حضرت علی وزیر رضی اه تعالی عنهما برابرلرنده بولنان ذوات ایله کریمه مکرمه نبی ذیشان فاطمه علیه الشان رضی اه تعالی عنها حضرتلرینک سعادتخانه لرنده بزدن تخلف ایستیلر. مهاجرین کرام ایسه حضرت صدیقک یانه طویلاندیلر. اخوانمز اولان انصار کرامک جمعیتنه کتمک لزومنی صدیق اکبره افاده و تکلیف ایتم. برابرجه یانلرینه کیتدک یولده صلحادن ایکی ذاته تصادف ایتمک. بو ایکی ذات انصار کرام حضرتلرینک کندی آرالرنده ویردکلری قراری بزه آکلاندیلر. و «ای معشر مهاجرین نزهه کیدیورسکز» دیدیلر. انصار کرام قارداشلریمز یانه کیده جکمزى بو ایکی ذاته خبر ویردک. بونلر «یوق اورایه کیتمکز، آنلره تقرب ایتمکز. ای معشر مهاجرین کندی ایشکزی کندیکز تسویه ایدیکز» جوابیله بزى کتمکدن منع ایتمک ایستیلر. بن مطلق کیتلمی بز دیدیکمدن یوله دوام ایتمک. وقتا که سقیفه بنی ساعدهیه واردق. انصار کرام حضرتلرینک اوراده مجتمع اولدقلرینی کوردک. جمعیتک ایچنده اوزانمش اورتولمش برینی کوردیکمدن بونک کیم اولدیغنی صوردم. سعد بن عباده حضرتلری اولدیغنی سوبلیدیلر. اوزانمشک، اورتولمشک سببی سؤال ایستیکمده خسته اولدیغنی جوابی ویردیلر. بوسؤال وجوابی و مجلسده قعودمزى متعاقب خطیلری قیام ایتمی. بو خطیب جناب حقه لایقی وجه ایله حمدو ثنا ایتمکدن صکره شو وجهله افاده مرآمده بولندی. «اما بعد بز اللهک انصاری، اسلامک عسکری بز. ای معشر مهاجرین سز دخی بزم ایلر و کلانلریمزدن بیوکلریمزدن سکز. فقط سزدن

(۱) مسئله بیعت اوله بر ایکی ادمک رأینه وابسته اوله میه جنى آکلانمقدر.

﴿ ۳۳ ﴾

بر قوم برجماعت بزه استعلا و ترفع و بزی دوجار خسران ایتمک ایسترکز.
امر خلافتی کندوکز در عهد ایدرک بزی محروم براقق آرزو سنده سکز
استبداد ایدوب امامت ماده سنی کندوکزه حصر ایده جکسکز» دیدی.

خطیب لرینک بونطقی قرین ختام اولنجه بکندیکم بر مقاله بی تصور و تصمیم
ایتمش بولندیغمدن حضرت صدیقک وجودیله حضور یله برابر اوسوزلری بیان
و ایراد ایچون در اتمق ایستدم. حالبوکه مشار الیه حضرتلری بندن زیاده حلیم
و وقور اولدیغندن بر درجه یه قدر کندولرینه مدارا و رعایت ایدردم. افاده مرامه
مباشرت ایتمک ایستدیکم زمان حضرت صدیق بنی منع اییدی. صبر ایتمکلمی
امر اییدی. کندوسنی کوجندیرمک ایسته مدیکمدن اختیار سکوت ایتمدم.
کندولری سوزه باشلا دیلر بندن اعلم ایدیلر. حقیقه بنم تصور و تصمیم ایستدیکم
سوزلردن. برینی ترک ایتمه رک کافه سنی بیان و یاخود آندن ایسنی افضلنی
بالداهه ایراد و اتیان اییدی. اندن صکره « سنز تفصیل و ایراد ایلدیککز
محاسن و فضایله و افعال خیرییه حقیقه مالکسکز و آنلره اهل سکز فقط عربلر
امر خلافتی قریش ایچون بیلورلر. بشقه لر ایچون طائیزلر. چونکه قریشلر
نسباً و مملکه عربلرک وسطنده بولنیورلر. « بنم و ابو عبیده بن الجراح
حضرتلرینک اللریمزه یا پیشه رق بو ایکی ذاتدن برینی خلیفه و امام نصب ایتمک
اوزره تعیین و تقریر ایتمدم. هانکی سنی آرزو ایدر سه کز اکا بیعت ایدیکز. «
بیوردیلر. حضرت صدیقک افادات و ایضاحات واقعه سندن یالکز بوجهه
اخیره کوجه کیتدی. زیرا غنمده بویمنی اورمق حیاته اول صورتله خاتم
چکمک حضرت صدیقک وجودیله برابر امامت و خلافته نصب و تعیین اولنغندن
احسن و اهون اییدی. حضرت صدیقک افاداتی ختام بولدقندن و بکا و یاخود
ابو عبیده حضرتلرینه بیعتی انصار کرامه تکلیف ایتمکدن صکره انصاردن
بر ذات (۱) (بنم رأی و تدبیرم مسئله بی حسم ایدر. ای معشر قریش
بزدن برامیر سزدن برامیر نصب اولنسون) دیدی. حبابک شو افاده سنی

(۱) یعنی حباب بن المنذر

﴿ ۳۴ ﴾

متعاقب سوز چوغالدی . هر طرفدن برسس ، بر صدا مرتفع اولدی . مذاکرات ومقالات او مرتبه کسب شدت ایتدی که ظهور اختلافدن جداً قورقدم . بناء علیه حضرت صدیقه خطاباً « یا ابا بکر النی ویر سکا بیعت ایدیم » دیدم مشارالیه حضرتلری ده النی اوزاتدی بن بیعت ایتدم . اوراده کی مهاجرین دخی بیعت ایتدیلر . آندن صکره انصار کرام حضراتی ده بیعت ایدیلر . واللهی ایچنده بولندیغمز امور و خصوصاتده حضرت صدیقه ایتدیگمز بیعت قدر موافق مصلحت برایش کورمامشزدر . بیعت ایتدیگمز انصار کرامدن مفارقت ایتیش اولدق بزدن صکره بر بیعت احداث ایتلمز قویاً ملحوظ ایدی . او حالده رضا وموافقتمز اولقسزین کندیلمز بیعت محجوریتنده ویاخود خلافلرینی التزام ایله فسادک ظهوری کبی بر فلاکت قارشوسنده بولتمقندن خوف ایتدک . »

بیعت حضرت صدیقه دائر اولان حضرت فاروقک اشبو خطبه لری او قدر متواتردرکه بالجمله سیر و تواریخچه درج اولمش اولدقندن بشقه « قدکنت زورت مقالة » فقره سی ده کتب اعتقادیه ده کلام نفسی به دلیل اتخاذا اولنمسیه خطبه مبحوته مسائل اعتقادیه به داخل اولمش واک مهم مسائل دینیه واعتقادیه دن اولان کلام نفسی ماده سنده نظر دقت واعتباره آلتشدر .

رواة حدیثدن نسائی وابویعلی وحاکم حضرتانک اجله اصحابدن ابن مسعود رضی الله تعالی عنه حضرتلرندن تصحیح ایتدکلری روایت کوره مفخر کائنات افدمز حضرتلرینک وفات عالی نبوتیناهیلرنده انصار کرام « منا امیر ومنکم امیر » دیدیلر . عمر بن الخطاب حضرتلری یانلرینه کیده رک « ای معشر انصار بیلمز میسکز که علیه الصلاة والسلام افدمز حضرتلری حال حیاتنده خلقه نماز قیلدیرمق وامامت ایتک ایچون حضرت صدیق مأمور بیوردیلر . سبب خلقت عالم افدمزک نماز ایچون کافه مسلمینه تقدیم بیوردکلری مشارالیه حضرتلرینه هانکیکز تقدم ایتکی روا کوره جکسکز . » دیدی فاروق اعظمک بو افاده سنه جواباً انصار کرام حضرت صدیقه تقدم ایتدکن استعاذه ایتدیلر .

﴿ ۳۵ ﴾

رواة حدیثدن ابن سعد و حاکم و بیہقی حضرتانک ابی سعید الحدری رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرتلرندن استخراج ایتدکری روایت دخی شودر :

« سعدبن عباده رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرتلرینک خانہلرنده کی صفده (۱) اجتماع ایدن انصار کرام حضرتانک خطیبیری حضرت صدیق و فاروق اعظم دخی حاضر بولندقلری خالدہ قیام ایدوب نطقلر ایراد ایتدیلر . بو خطیبلردن بری دیدی کہ « ای معشر مهاجرین علیہ افضل الصلاة افندمن حضرتلری بر مصلحتہ بر مأموریتہ سزدن برینی تعین بیوردقلری زمان بزدن ده برینی ترفیق بیورمقده ایدیلر . بناہ علیہ امر خلافتہ بری بزدن دیگرى سزدن اولمق اوزره ایکی ذاتک تعینی لازمدر . بوخطیبک شو افاده سندن صکره انصار کرامک خطبای بو فکر و مطالعہ بی ترویج ضمنندہ متعاقباً ایراد نطق ایدیلر . او ائنادہ زید بن ثابت (۲) رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرتلری قیام ایدہرک بو یولده ادارہ کلام ایتدی .

« بیلورسکزکہ رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم افندمن حضرتلری مهاجریندن ایدیلر . خلیفہلری ده مهاجریندن اولہ جقدر . فخر رسالت افندمنک انصاری ایدک شمدی ده خلیفہ سنک انصاری اولمقلغمز مقتضیدر » بو افاده بی متعاقب حضرت صدیقک النی طوتہرق « ایشتہ بو ذات خلیفہ کز ، امامکزدر . » دیدی .

حضرت زیدک شو افاده و معاملہ سنی متعاقب حضرت فاروق در حال و مهاجرین کرام انی تعقیماً بیعتہ مسارعت ایتدیلر . انصار دخی انلرہ پیرو اولدیلر .

بیعتی متعاقب حضرت صدیق اکبر منبرہ چیقارق حاضر اولان اصحاب کزین رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین حضرتانہ کوز کزدردی . زیربن عوام حضرتلرینی کورمدکلرندن مشارالہی ایتدیلر و کندولریلہ شو محاورده بولندیلر :

[۱] سقیفہ خی ساعده در .

[۲] احلہ انصار کرامنددر .

﴿ ۳۶ ﴾

حضرت صدیق . یازیر رسول اکرم صلی الله علیه وسلم افندمن
حضرتلرینک تیزه زاده سی وحواریسی یم دیدیکزده شق عصای مسلمینی می
ازرزو ایتدیکز ؟

حضرت زبیر . ای خلیفه رسول الله لوم و سرزنش یوقدر .
زبیر حضرتلری بو جوانی متعاقب همان قیام ایدوب حضرت صدیقه بیعت
دخی ایتدی .

بوندن صکره حضرت صدیق ینه اصحاب کرام حضراتنه عطف نظر دقت
ایدوب امام علی رضی الله تعالی عنه حضرتلرینی کورمدکلرندن مشارالیه
حضرتلرینی ده ایتدیله . تشریفلرنده انکله محاوره آتیله بولندیله .

حضرت صدیق . دیدیکزکه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم افندمن
حضرتلرینک عمی زاده سی یم . کریمه مکرمه لرینک زوجی یم . نبی محترمک
دامادی یم . شق عصای مسلمین ایتدیله ؟

حضرت ابوتراب . یا خلیفه رسول الله لوم و سرزنش یوقدر .
جوانی ویرمکه برابر در حال بیعت مسارعت دخی بیوریلر .
رواة حدیثدن ابن اسحاق جناب زهریدن اوده انس رضی الله تعالی عنه
حضرتلرندن وقوع بولان روایت دخی شو وجهله در :

سقیفه نبی ساعدهده بیعت اولندیغنک ایکنجه کونی حضرت صدیق برخطبه
اوقومق ایچون منبره صعود ایتدی . کندولری ایراد خطبه ایتزدن مقدم
حضرت فاروق اعظم قیام ایدوب افادات آتیله بولندی :

حضرت فاروقک بیاناتی

جناب حقه حمدو ثنا ایتدکدن صکره « حق جل و علا حضرتلری امریکزی [۱]

[۱] امر خلافتی

﴿ ۳۷ ﴾

احسنکز اولان حضرت صدیقه تفویض بیوردیلر. حضرت صدیق جمه کزک احنیدر ، افضلیدر . رسول اکرم صلی الله علیه وسلم افدمز حضرتلرینک غارده رفیق ، صاحبیدر . ثانی اثنین اولدقلری معلومدر . قالقکز کندوسنه مبايعت ایدیکز »

فاروق اعظمک بیانای اوزرینه سقیفه بنی ساعدهده واقع اولان بیعتدن بیشفه خلق طرفدن حضرت صدیقه تکرار بیعت عمومیه اجرا اولندی . اشوبیعت عامه دن صکره حضرت صدیقک ایرادایتدکلری خطبه عیناشودر : جناب حقه حمد و ثنادن صکره

اما بعد ایها الناس فانی قدولیت علیکم ولست بخیرکم فان احسنت فأعینونی وان اسأت فقومونی الصدق امانة والكذب خیانة والضعیف فیکم قوی عندی اریح علیه حقه انشاء الله والقوی فیکم ضعیف اخذالحق منه انشاء الله لا یدع قوم الجهاد فی سبیل الله الا ضربهم الله بالذل ولا تشیع الفاحشة فی قوم قط الا عمهم الله بالبلاء اطیعونی ما طعت الله ورسوله فاذا عصیت الله ورسوله فلا طاعة لی علیکم قوموا الی صلاتکم یرحمکم الله »

بو خطبه نك مالی

« ایها الناس سزدن ای اولدیغیم حالده امراداره کز عهدمه تودیغ اولندی . ایلیک ایدرسهم بکا معاونت ایدیکز کوتلیک ایدرسهم بنی طوغرولدیکز . طوغریلق امانت یلانجیلق خیانتدر . ضعیف اولاندیکز انشاء الله تعالی حقی استیفا ایدنجیه قدر نزدمه قویدرلر . قوی اولانلریکزی کندوسندن اخذ واستیفای حق ایدنجیه قدر نظرمده ضعیفدرلر . فی سبیل الله جهادی ترک ایدن هیچ برقوم یوقدرکه حق تعالی حضرتلری انلری تذلیل ایتمسون ارالرنده فواحشک شایع اولدینی هیچ برقوم یوقدرکه حق تعالی حضرتلری انلره بلای تعمیم ایلمسون . بن الله ورسوله عصیان ایدرسهم اطاعت اولتمق استحقاقندن

﴿ ۳۸ ﴾

محروم اوله جغمدن بکا اطاعت (۱) ایتمکیز . نمازه قالفکنز اللهک رحمتنه نائیل اولکنز . «

موسی بن عقبه نك « مغازی » نام کتابنده یازدینی و جناب حاکمکده عشره مبشره دن عبدالرحمن بن عوف رضی الله تعالی عنه حضرتلرندن تصحیح ایتمدیکی روایت کوره ابوبکر صدیق حضرتلری شو خطبه بی ایراد بیورمشلردر :
عبدالرحمن حضرتلرینک روایت ایتمدیکی خطبه حضرت صدیقده بودر :
والله ما كنت حريصاً على الامارة يوماً ولا ليلةً ولا كنت راغباً فيها ولا سألتها الله في سر ولا علانية ولكنني اشفقت من الفتنة ومالي في الامارة من راحة لقد قلت امراً عظيماً مالي به من طاقه ولا يد الابتقوية الله »

بو خطبه نك مالى

« الله علمدركه بن نه برکون نه برکیجه امارته حریص اولدم . خلافته هیچ بروقت رغبت ایتمدم . نه سراً نه علناً هیچ برزمان امامت و خلافته مظهریتمی حق سبحانه و تعالی حضرتلرندن تمنی و استدعا ایلمدم . خلافت و امامتی قبول ایدیشم فتنه ظهور ایتمی خوفدن منبعثدر . اماره و خلافتده حضور و راحتم یوقدر . عهدمه بر امر عظیم تفویض اولنمشدرکه جناب حق بنی تقویه ایتمز اینسه بو بار ثقیل خلافته تحمل و طاقم غیر مساعدر . «

حضرت صدیقک بو خطبه لری امام علی وزیر بن عوام رضی الله تعالی عنهما حضرتنک امر خلافت ماده سنده و سقیة بنی ساعدهده وقوعه کلن مشورته بولندیرلمدقلرندن بحث ایله درمیان ایتمدیکی بر عتابه مقابلهدر .

حضرت صدیقک بو افاده اعتذار یه لرینه جواباً مشارالیهما امام علی وزیر بن عوام رضی الله تعالی عنهما بروجه آتی جواب ویردیلر :

(۱) امر اولوالامرہ اطاعتک لزوم و وجوبی اوامرک امرالهی و رسالتپناهی یه موافقی شرطنه متوقفدر « لاطاعة فی معصية الله » قاعدة کلیة سیاسیة و دینیة مزنددر .

﴿ ۳۹ ﴾

حضرت علی وزیر. امر خلافت و بیعت ماده سنده مشورتدن تأخیر اولندیغمز ایچون منفعل اولدق. یوقسه بز حضرت صدیقی خلافت و امامت ایچون خلقک احقی اولمق اوزره طانورز. شرفی، خیرینی بیلورز. صاحب غاردر. رسول اکرم صلی الله علیه وسلم اقدمز حضرتلری حال حیاتلرنده مسلمانلره نماز قلدرمغه کندوسنی مأمور بیوردیلر.

ابن سعدک ابراهیم التیمی جنابلرندن استخراج ایتدیکی روایتدر:
وفات جلیل حضرت نبویه امام عمر رضی الله تعالی عنه حضرتلری ابو عبیده بن الجراج حضرتلرینه کله رک «لسان معجز بیان حضرت رسالتپناهیدن شرفصدور ایتدیکی وجهله بو امتک امینی اولدیغندن بحثله کندوسنه بیعت ایده جکنی» افاده ایتدی. حضرت ابو عبیده فاروق اعظمک تکلیف واقعنه بو جوانی ویردی:
«دائرة ناجیه اسلامیه به دخول ایتدیکن کوندن بری سندن بو یله برضعف رأی و تدبیر کورمامشیدم. ثانیء اثنین اولان حضرت صدیق اکبر موجود ایکن بکا نصل بیعت ایده بیلورسک.»

امین الامه حضرت ابو عبیده نک شو انصافلرینه امت محمدیه حقه حقه کی بو شفقتلرینه دقت اولنورسه علویتک حقیقی اصحاب کرامده نه درجه لرده متجلی اولدیغنی تبین ایدر.

ینه ابن سعدک استخراجنه کوره خلافت امامت و اشبو بیعت ماده سنده حضرت صدیق ایله حضرت فاروق آراسنده شو محاوره جریان ایتمشدر:
حضرت صدیق. عمره خطاباً. النی اوزات سکا بیعت ایده یم.

حضرت فاروق. سن بندن افضل سکا.

حضرت صدیق. سن بندن اقواسک.

ازالرنده بو سوزلر مکرراً جریان ایتدیکندن نهایت حضرت فاروق «سنک کثرت فضلکله برابر بنمده قوتم سکا معاون اوله جقدر. دیمسیله حضرت صدیقه بیعت ایتمشدر.

حضرت احمدک استخراجنه کوره صدیق اکبر رضی الله تعالی عنه حضرتلری

卷 20 卷

سقیفه بنی ساعدهده انصار کرامه قارشو ایراد خطبه ایتدیکی زمان انصارک شان علویاتی مین ازلق اوزره شرفنازل اولان آیات جلیله قرآنیهدن دینه نصرت وفضیلتلرنی متضمن ومبشر اوله رق لسان معجز بیان حضرت رسالتپناهیدن شرفصدور ایدن احادیث سنیهدن برینی ترک ایتمکسزین کافهسنی برر برر ذکر واتیان بیوردیلر. وبو افادانه زیردهکی ایکی حدیث جلیلی اخطار و بیان ایله سوزلرینه ختام ویردیلر .

افادهنک بری :

« لقد علمتم ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال « لوسلك الناس وادياً وسلكت الانصار وادياً سلكت وادی الانصار . »

بو افادهنک مالی

محقق بیلورسکز که رسول اکرم صلی الله علیه وسلم افدمز حضرتلری « بتون خلق بر درهیه، بر طریقه وانصار دخی دیگر بر درهیه ، دیگر بر طریقه سالک اولسهلر بن انصارک سالک اولدقلری درهیه ، طریقه سالک اولورم بیوردیلر .

ایکنجی افاده :

ولقد علمت يا سعد ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال وانت قاعد « قریش ولایة هذا الامر فبرالناس تبع لبرهم وفاجرهم تبع لفاجرهم »

مالی

« ای سعد مجلس جلیل نبویده حاضر بولندیغک ایچون باخصوص سن محقق بیلورسک که فخر کائنات افدمز حضرتلری « قریش امر خلافتک

﴿ ٤١ ﴾

صاحب‌درد لر . خلقك ایسی انلرك ایسنه فاجری ده فاجر لرینه تابعدر لر « بیوردی . حضرت صدیق طرفندن ایراد اولنان صوك افاده ده کی حدیث جلیل نبوی سعد بن عباده حضرتلری طرفندن تصدیق اولتمسینه « بزوزرا سنز امراسکنز « دیدی .

بوروایت اثبات ایده بور که حضرت سعد بن عباده نك وفاتنه قدر حضرت صدیقه بیعت ایتمدیکنه دائر اولان « عبدالبرك » روایتی ضعیفدر . حضرت احمدك استخراج ایتمدیکی روایته کوره حضرت صدیق اکبر کندوسنه تفویض اولنان امر خلافت و بیعتی قبول ایتملری معاذالله تعالی ارتدادی موجب اوله بیله چك بر فتنه نك حدوث و ظهورندن خوف ایتمیکندن منبعث اولدیغنی مقام اعتذارده بیان و تذکار بیورمشلردر . ابن اسحاقدن و سائر لردن وقوع بولان روایته کوره بر ذات ایله حضرت صدیق اراسنده قبول خلافت ایتمدیکنه دائر بویله بر محاوره جریان ایتمشدر .

سائل اولان ذات . ایکی شخص اوزرنده بیله قبول امارت ایچون بی منع ایتمشیدك . نه کی بر محبوریته عمومك امر اراده سنی درعهده ایتمك ؟ حضرت صدیق . ولایت و خلافتی قبول ایتمکدن بشقه بر چاره بوله مدم . چونکه نبی مکرم صلی الله علیه وسلم افندمزك امتی دوچار تفرقه اولمسندن قورقدم .

ینه حضرت احمدك استخراجنه کوره ابا بکر صدیق رض الله تعالی عنه حضرتلری مقام جلیل خلافته جلوسلرندن بر آی صکره « الصلاة جامعة » [١] عباره سینه و منادیلر واسطه سینه خلقی مسجد شریفه جلب و دعوت بیوردیلر و خلقه قارشو شو خطبه یی او قودیلر :

ایها الناس و ددت ان هذا کفانیه غیری ولئن اخذتمونی بسنة نیکم ما طیقها ان کان لمعصوماً من الشيطان وان کان ینزل علیه الوحی من السماء :

[١] صدر اسلامده خلفا و امرای اسلام خلقی طویلامق ایچون « الصلاة جامعة » دیه ندا ایتمدیرلردی . حضرت صدیقك بو معامله سی ذکر اولنان اصولك مبدئیدر .

خطبه نك مالى

« ای ناس امر خلافتك عهدمه تفویض اولئامسنی و بر بشقه ذات طرفندن اداره اولئسنی ارزو ایدردم . پیغمبر ذیشانمز رسول اکرم صلی الله علیه وسلم افندمز حضرتلرینك سنت سنیة رسالتپناهیلری کی بندن معامله بکلرسه کز انك یابدیغی کی بندن ایش انتظارنده بولنورسه کز بن بوکا طاقتیاب و متحمل اولهم . فخر کائنات افندمزك كرك شر شیطاندن معصوم اوللرندن و كرك كوكدن کندولرینه وحی الهی نازل اولمسندن ناشی بالطبع بن انك کی اولهم . »
ابن سعدك روایتنه کوره حضرت صدیقك اشبو خطبه لری بوجه آتیدر :

« اما بعد فانی قد ولت هذا الامر وانا له كاره والله لو ددت ان بعضكم كفانيه الا وانكم ان كلفتموني ان اعمل فيكم بمثل عمل رسول الله صلى الله عليه وسلم لم اقم به كان رسول الله صلى الله عليه وسلم عبداً كرمه الله بالوحى وعصمه به الا وانما انا بشر ولست بخير من احدكم فراعوني فاذا رأيتوني استقمتم فأتبعوني واذا رأيتوني زغت فقوموني واعلموا ان لى شيطاناً يغرينى فاذا رأيتوني غضبت فاجتنبوني »

مالی

« بن امر خلافت و امامته تعیین اولندم ایسهده بو وظیفه مهمه نك عهدمه تفویضندن ممنون و خوشنود دكل ایدم . واللہی سزدن بری طرفندن درعهدمه اولنورسه قورتلغمی ارزو ایدردم . بیلکز که علیه الصلاة السلام حضرتلرینك اجراءت و اعمالی کی بکا اجرای معاملات و اعمال تکلیفنده بولنورسه کز اول صورتله ایفای وظائفه مقتدر اولهم . چونکه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم

﴿ ۴۳ ﴾

افدمز حضرتلری جناب ذوالجلالک وحی سبحانیسیه تکزیم اولنمش و معصوم بولنمش اولان بر عبد ایدی . بیلککز که بن بشرم و سزک هیج بریکزدن ایی دکلم . بناءً علیه بکا رعایت ایدیکز . طریق مستقیمده حرکت و معامله ایتدیکی کوررسه کز بکا تابع اولکز او طریق مستقیمدن تمایل و انحراف ایتدیکی مشاهده ایدرسه کز بنی طریق مستقیمه اعاده و ارجاع ایلیکز . ینه بیلککز که بنم ده بر شیطانم واردر . غضبناک اولدیغی کوردیککز حالده بندن اجتناب ایتملیسکز . »

حضرت صدیقک بو خطبه لرینی ینه ابن سعد ایله حضرت خطیب بروجه زیر روایت ایتمشدردر :

« اما بعد فانی قدولیت امرکم ولست بخیرکم ولکنه نزل القرآن و سن النبی صلی الله علیه وسلم السنن فعلما فاعلموا ایها الناس ان الکیس الکیس التقی و اعجز العجز الفجوز وان اقواکم عندی الضعیف حتی آخذله بحقه وان اضعفکم عندی القوی حتی آخذ منه الحق ایها الناس اکاتبیع ولست بمتدع فأذا احسنت فأعینونی واذ انازغت فقومونی »

مالی

« اما بعد ارزو ایتمدیکم و خوشنود اولادیغیم حالده امر خلافت عهدمه تفویض اولندی . فقط فرقان عظیم الشان نازل اولدی و فخرکائنات علیه اکمل التحیات افدمز حضرتلری سنن سنیه نبوت پناهیلرینی تقریر واکال بیوردی . بونلری بزده بیلدک اوکرندهک . ای ناس بیلککز که اک زیاده عقل و ذکا تقوادر . اک زیاده عجز و افتقار فخش و فجوردر . حقنی استیفا و ایفا ایدنجهیه قدراک قوی اولان شخصکزر عندمه اک زیاده ضعیفدر . ای ناس بن متبوعم مبتدع دکلم . ایلیک ایدرسه بکا معاونت و اتباع ، طریق استقامتدن عدول و انحراف ایلرسه بنی طریق مستقیمه ارجاع ایدیکز »

﴿ ٤٤ ﴾

یوقاروده بیان و توضیح اولسان روایتلر حضرت صدیقک انعقاد خلافت و امامتی خصمه صنده اجماع امتک حاصل اولدیغنی و اصحاب کزبن رضی الله تعالی علیهم اجمعین طرفندن مشارالیهک خلافتنده اتفاق اولدیغنی اثباته مدار اولور . شو حالده انصار کرام طرفندن اولجه بیعت اولمسنه قرار و یریلان سعدبن عباده رضی الله تعالی عنه حضرتلرینک بیعت حضرت صدیقندن تخلف، ایتدکلری حقنده اولان روایت تاریخیه ضعیف قالور .

حضرت صدیقک بیعتنده حصول اجماع امتی تأیید و تصریح ایدن روایاتدن بری ده جناب حاکم « ابن مسعود » رضی الله تعالی عنه حضرتلرندن استخراج و تصحیح ایتدیکی روایتدر .

حضرت ابن مسعودک روایتی عیناً بودر

« مارأه المسلمون حسناً عند الله حسن و مارأه المسلمون سيئاً فهو عند الله سيئاً »
وقد رأى الصحابة جميعاً ان يستخلف ابوبكر »

مألی

مسلمانلرک اپی کوردکلری شی جناب حق نزدنده دخی اییدر . مؤمینک کوتی کوردکلری خال نزد جلیل سبحانیده دخی کوتیدر . محقق اصحاب کرامک جهه سی حضرت صدیقک استخلافی تنسیب ایتدیلر . «
ابن مسعود رضی الله تعالی عنه حضرتلری اصحاب کرامک اکابرندن فقهاسندن اک ایلری کلانلرندن برذات عالی صفاتدر جمیع اصحابک خلافت حضرت صدیقی تنسیب ایتدکلرینی مخبر اولان بو روایت صحیحهلری حضرت ابوبکر صدیقک خلافت و امامتنه اجماع امت حاصل اولدیغنه دلیل قطعیدر .
زمانلرندن اصحاب کرامک زماننه قدر عطف اولنه جق بر نظر رجعی

﴿ ٤٥ ﴾

شو روایات موثوقه و صحیحیه کوره اثبات ایدرکه بالجمله اهل سنت و جماعت « عصرأ بعد عصر » حضرت صدیقك خلافته احق اولدیغنه و علی التحقیق خلیفه بولندیغنه اجماع ایتشلردر .

بواجماع یالکز اهل سنت و جماعته ده منحصر دکلدر . جمیع معزله و اکثره فرق سائرہ اسلامیہ دخی اهل سنت و جماعتك شو اجماعنه مشترک بولنشلردر . عصرأ بعد عصر و قوعی محقق اولان بواجماع و اتفاق امت حضرت صدیقك خلافته احق والیق و خلیفہ بالحق اولدیغنه دلیل اعظمدر . بونکله برابر اهلیت و احقیق واقعه لری نفس الامرده دخی اظهر اولمسیله حد ذاتنده دلایله ده غیر محتاجدر . عصر صحابه ده حضرت صدیقك مقام مقدس خلافته نصب و تعیین اولندیغنی خبرینك بعض مواقعه بالغ و واصل اوله مدیغنی و او کبی خبر خلافتی واصل و بالغ اولیان محللرده کی خلقك کندوسنه بیعت ایتاملری و اظهار مخالفت ایللری محتمل بولندیغنی حقدنه و قوع بولان بعض اعتراضاته قطعاً محل و امکان تصوری قابل اوله ماز . امر بیعت و خلافتی بدایتندن نهایتنه قدر مشاهده ایتمش اولان بعض اصحاب کرام طرفندن اجماع امتك حصوله دائر اخبارات و روایات صحیحه و مؤکده لری میدانده اولسه « نه قدر ضعیف اولورسه اولسون » بلکه شو اعتراضه اوفه جق بر میدان آچیلوردی . حال بوکه وقعیه بدایتندن نهایتنه قدر مشاهده بیان و تشریح ایدن اصحاب کرام حصول اجماع امتی ده تبیین و تصریح ایتشلردر .

از جمله « ابن مسعود » رضی الله تعالی عنه حضرت لری کبی اجله اصحاب کرامدن بر ذات عالی قدرک حصول اجماع امته دائر تحققی ایدن یوقاروکی روایت و اخبار لری میدانده بولندیغندن بو احتمالات موهومیه ذره قدر میدان قالمیه جنی بدیهیدر .

اعاظم علمای دین علیهم رضوان الله تعالی اجمعین حضراتك خلافت و امامت حضرت صدیقه دائر اولان تتبعات و تحقیقات عمیقه و فوق العاده لری اجماع امتی غایت صریح و وضیح بر صورتله ساحه ثبوته چیقارملری سببسنر ، حکمتسنزده دکلدر .

﴿ ٤٦ ﴾

بوماده به علمای اسلام طرفدن بودرجه ده وقوع بولان اقدام و اهتمام جهت افراطی التزام ایدن بعض فرق اسلامیة نك امام علی کرم الله وجهه حضرت تری نك حضرت صدیقن افضل اولدیغنه و حق خلافت کندولرینه عائد و راجع اولوب حضرت صدیق طرفدن عادتاً غصب « معاذاه تعالی » اولدیغنه دائر اولان افکار و ملاحظات غیر صائبه لری علمای امتك اشبو تدقیقات فوق العاده سنه واسع میدانلر آچمش و مسئله نك بودرجه لره قدر تعمیق و تحقیقنه ایشته بو اسباب دینیة (١) و مذهبیة موجب اولمشدر .

« دار قطنی و ابن عساکر و ذهبی و سائر لری مثللو محدثیندن بر جماعتك استخراج و تصحیح ایتدکلری روایت کوره حیدر کرار کرم الله وجهه حضرت تری نك خلافت لری زماننده مشهور و معروف اولان وقعة (جمل) ی انتاج ایدن مسئله ایچون بصره بی تشریف لری اثنا ده حضورنده بولنان جماعت مسلمیندن ایکی شخص قیام ایدرک خلافتنه دائر حضرت ابو ترابدن بر سؤال ایراد ایتدیلمه . بوندرک سؤالیله امام علی افندمز طرفدن ویریلان جواب حضرت صدیقك صحت جلافتنه دلیل اعظم اولدیغندن عیناً ایراد اولنور .

ایکی شخصك سؤالی

« اخبرنا عن سيرك هذا الذي سرت فيه لتستولى على الامراء و على الامة تضرب بعضهم ببعض اعهد من رسول الله صلى الله عليه وسلم عهد اليك فحدثنا فانت الموثوق به و المأمون على ماسمعت . »

مفادی

امرای امته و امته مستولی اولوق اوزره بورای تشریفكز و امتك بر (١) دین و مذهب وسیله سیله میدانه چیقان خلاف و نزاع سیاست و حکومت اولدیغنده شبهه بوقدر .

﴿ ٤٧ ﴾

قسمنى ديكر بر قسمى عليهنده استعمال ايديوب محاربه ايتمكز و ايتديرمكز فخر كائنات عليه افضل الصلاة افندمز حضرتلرى طرفدن سكا وقوع بولان بر عهدہ مستمديدر ؟ بونى افاده و اخبار ايت . زيرا سن رسالتپناه افندمز حضرتلرندن استماع ايتديكك سوزى بيان و اخبارده حائز امنيت و وثوقسك . «

امام على افندمز حضرتلرينك بو سواله ويرديكارى جواب

« اما ان يكون عندى عهد من النى صلى الله عليه وسام عهد الى فى ذلك قلا والله لئن كنت اول من صدقه فلا اكون اول من كذب عليه ولو كان عندى حنه عهد فى ذلك ما تركت اخا [١] بنى تيم بن مره و عمر بن الخطاب يشوبان على مبهز و لقاتلتهما بيدى ولولم اجد الابردتى هذه ولكن رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يقتل قتلاً ولم يمت فجأة مكث فى مرضه اياماً و ليالى يأتية المؤذن « او بلال » يؤذنه بالصلاة فيأمر ابا بكر فيصلى بالناس وهو يرى مكاني ثم يأتية المؤذن فيؤذنه بالصلاة فيأمر ابا بكر فيصلى بالناس وهو يرى مكاني ولقد ارادت امرأة [٢] من نسائه تصرفه عن ابى بكر فابى وغضب وقال انتن صواحب يوسف مروا ابا بكر فليصل بالناس فلما قبض رسول الله صلى الله عليه وسلم نظرنا فى امورنا فاخترنا لديانا ماضيه رسول الله صلى الله عليه وسلم لدينا وكانت الصلاة عظيم الاسلام وقوام الدين فبايعنا ابا بكر رضى الله عنه وكان لذلك اهلا لم يختلف عليه منا اثنان »

ديكر بر روايته ابوتراب حضرتلرى اشبو جواب على حيدر يلرينك صوك فقره سنه افادات وبيانات آتية بي دخى علاوه بيورمشلردر :

« فاقام بين اظهرنا الكلمة واحدة والامر واحد لا يختلف منا اثنان »

[١] حضرت صديقدر .

[٢] حضرت عائشة صدقه در .

﴿ ۲۸ ﴾

دیگر بروایت کوره حضرت شاه ولایتک بوجواب عالیء علویت وحقانیت پروریلرینک فقرات اخیرہ سی بروجہ آتی نقل اولتمشدر .

« فاخرنا لدنیانا من اختاره صلی اللہ علیہ وسلم لدیننا فأدیت الی ابا بکر حقه وعرفت له طاعته واغزت معه فی جنوده وکنت آخذ اذا اعطانی واغزوا اذا اغزانی واضرب بین یدیه الحدود بسوطی فلما قبض ولاها عمر فاخذها بستة صاحبه وما یعرف من امره فبايعنا عمر لم یختلف علیہ منا اثنان فأدیت له حقه وعرفت طاعته وغزوت معه فی جیوشه وکنت اخذاذا اعطانی واغزوا اذا اغزانی واضرب بین یدیه الحدود بسوطی فلما قبض تدکرت فی نفسی قرابتی وسابقتی وفضلی وانا اظن ان لا یعدل بی ولكن خشی ان لا یعمل الخلیفة بعده شیئاً الا لحقه فی قبره فاخرج منه نفسه وولده ولو کانت محاباة لآثر ولده بها ویری بها لرهط انا احدهم وظننت ان لا یعدلوا بی فاخذ عبدالرحمن بن عوف موثیق علی ان نسمع ونطیع لمن ولاء الله امرنا ثم بايع عثمان فنظرت فاذا طاعتی قد سبقت بیعتی واذا میثاقی قد اخذ لغیری فبايعنا عثمان فأدیت له حقه وعرفت له طاعته وغزوت معه فی جیوشه وکنت اخذاذا اعطانی واغزوا اذا اغزانی واضرب بین یدیه الحدود بسوطی فلما اصیب نظرت فاذا الخلیفتان اللذان اخذاها بعهد رسول الله صلی الله علیہ وسلم الیهما بالصلاة قدمضیا وهذا الذی قد اخذله میثاقی قد اصیب فبايعنی اهل الحرمین واهل هذین المصرین « یعنی الکوفة والبصرة » فوئب فیها من لیس مثلی ولا قرابته کقرابتی ولا علمه کعلمی ولا سابقته کسابقتی وکنت احق بهامنه « یعنی معاویه »

حضرت شاه ولایتک شو خطبہ جوا بیہ لری مالی

رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم افندمن حضرت لری طرفدن بکا احسان اولتمش بر عهد یوقدر . بر عهد جلیل نبوی بی حائر دکم . فخر کائنات افندمن حضرت لری نیک رسالت ونبوت جلیلہ لری نی اک اول بن تصدیق ایتمش اولدینم

﴿ ٤٩ ﴾

حاله خلافت و امامت حقنده بکا عهدی اولدیغنه دائر نام عالیؑ نبوتپناهیلرینه
 اک اول اختیار کذب ایدهم . اکر صاحب شریعت خاتمه شرفنامه رسالت
 افدمز حضرتلری طرفدن خلافت و امامت ایچون بکا بر عهد عالی احسان
 اولنخس اولسیدی نه حضرت صدیقک و نهده عمر بن الخطابک مزجلیل نبوییه
 آتلیرینه اورایه چیقملرینه و خلافت و امامتی استیلا ایتملرینه قطعاً میدان ویرمز
 ایدم . بکا معاونت ایدهجک فرد واحد بولنه مدینی و شو اوزرمدهکی
 « نمازلقدن » بشقه یدمه بر شی بولنمدینی حالدیه بیله اللرمه مشار الیهما ایله
 محاربه و مقاتله ایدرک بکا اولان عهد جلیل حضرت نبوی پی انفاذ و اجزایه
 چالیشوردم .

فقط رسول اکرم صلی الله علیه وسلم افدمز حضرتلری قتل اولمدیلر،
 فجأة وفات ایتمدیلر ، بر چوق کونلر کیجهلر خسته اولدقلری حالدیه اسیر
 فراش قالدیلر . او خسته لکلری او مرضلری زماننده مؤذن یاخود « بلال »
 حضور عالیؑ نبوتپناهییه کلوب نماز قلدیرمق ایچون استیذانده بولنیوردی .
 مؤذنک استیذانده جواباً مفخر رسالت ایفای وظیفه امامت ایچون حضرت
 صدیقه امر ویره یوردی . حضرت صدیق بو امر جلیل رسالتپناهییه امثالاً
 ایفای وظیفه امامت ایدر و خلقه نماز قلدیریوردی . حضر صدیقه تودیع
 امامت بیوردقلری زمان بن غائب دکل ایدم . اوراده حاضر اولدیغی خاتم النبیین
 افدمز حضرتلری ده کوریوریوردی . صکره ینه مؤذن کلور و ذات جلیل
 نبوتپناهیلرندن استیذانده بولنوردی علیه اکمل الصلاة افدمز حضرتلری ینه
 صدیقک شو وظیفه مهمه دینییه ایفا ایتملری لزومنی تکرار امر و فرمان
 بیورمقده ایدیلر . بو اوامر مکرره ائناسنده بن ینه حاضر ایدم . بو استیذانلر
 مکرراً ویریلن بو امرلر زماننده بنم حاضر اولدیغی ده علیه الصلاة والسلام
 افدمز حضرتلری کورمکده ایدیلر . حتی ازواج طاهرات نبویه دن بری [۱]
 شو وظیفه وکالت و امامتک حضرت صدیقدن تحویل و انصرافی ایسته مشیکن

[۱] حضرت عایشه در .

— — — — —
 卷 〇 〇 卷
 — — — — —

فخر رسل افدمز حضرتلری بو تکلیفی رد ایله برابر غضبناک اوله رق
 مشار الیه ایله منفعل اولدی «انتن صواحب یوسف» خطاب عتاب آمیز یله انفعال
 عالی نبوتیناهیلرینی اعلان و بیان وینه «ابا بکر خلقه نماز قلدیرسون»
 دیه اولب ابدیه کی اراده قاطعه رسالتیناهیلرینی تأکیداً امر و فرمان بیوردیلر .
 روح پر فتوح نبوتیناهیلری عازم کلشنه رای علین اولدقدن صکره امور اداره مزی
 تودیع ایده جک ذاتی انتخاب ایتمک اوزره مسئله بی تدقیق ایتمک فخر کائنات افدمز
 حضرتلری طرفدن دینمز ایچون اختیار اولنان حضرت صدیقی امور دنیویه مز
 ایچون انتخاب و اختیار ایلمک . چونکه نماز دینک قوامی و ارکان اسلامیه بک
 اعظمیدر . بناء علیه حضرت صدیقه بیعت ایتمک فی الحقیقه مشار الیه حضرتلری
 خلافت اهل ایدی . بزدن ایکی آدم بیله مشار الیه حضرتلرینک خلافت و بیعتیه
 مخالفت ایدن اولدی . ارامزده ایفای وظائف خلافت ایتمکی مدتجه اسلامیتک
 کلهسی واحد امری مفرد ایدی . امت ایچنده تشتت و اختلاف یوغیدی . بن
 حضرت صدیقک خلافتنی بیلام و طاعتنی ایفا ایتم . خلافتنده جنود
 منصوره سیله جهاده کتدم . بکا ویردیکی احسانی آلوردم . جهاده سوق
 و اعزام ایتمدیکی تقدیرده امریه اتباعاً غزایه عزیمت ایدردم . کندی الله
 دکنکمه امریه توفیقاً حضورنده تجلیدی لازم کلنلره حدود شرعیه بی ضرباً
 اجراده بولنوردم .

حضرت صدیق! وفاتنده امر خلافتی حضرت عمره تفویض ایتمدی . حضرت
 عمر دخی خلافتنده رفیقنک ، صاحبنک [۱] طریقنه ، سنتنه توفیق معامله و حرکت
 ایلمدی . حضرت فاروقه دخی بیعت ایتمک . ارامزده انک خلافتنده مخالفت
 ایدن ایکی آدم بولنمدی . بن آنک ده حق خلافتنی ادا و طاعتنی ایفا
 ایتم . زماننده جنود منصوره سیله جهاده کتدم . بکا ویردیکی آلوردم جهاده
 سوق و اعزام ایتمدیکی تقدیرده غزایه عزیمت ایدردم . کندی الله دکنکمه

[۱] حضرت صدیق .

عهداً تعیین ایده جکی خلیفه نك كافة اعمال و حرکاتندن متولد مسؤولیتك کندوسنه
عائد اوله جغندن و تخلیف ایده جکی ذاتك بالجمله معاملاتك قبرنده کندوسنه
الیحاق ایده جکندن خوف و خشیته دوچار اوله رق بعدالوفات کندی
نفسی ؛ ذاتی خلافت و امامته متعلق امور و احوال دن محافظه و وقایه
ایتمک فکرینه تبعاً بکا خلافتی عهد و تفویض ایتمدی . بو فکر و ملاحظه یه
مبنی کندی اوغلنی بیله تخلیف ایلمدی . اکر حضرت فاروق کندوسندن صکره
خلیفه اوله جق ذاتی محبت و التزام طریقیه انتخاب و تعیین ایتمش اولسیدی
کندی اوغلنی نصب ایتمی لازم کلیردی . حال بو که کندی نفسی ، ذاتی
کندوسندن صکره کی خلیفه اعمالندن مسؤل ایتمیرمامک ایچون نه بکا نه ده
اوغلنه تفویض ولایت عهد ایتمیرک ارالرنده برینی انتخاب ایتمک اوزره رؤسای
قومدن بر قاچ ذاته تودیع امر خلافت و مشورت ایتمدی . او ذاتلردن بری ده
بن ایدم . ذوات مشار الیهمک دخی خلافتی بندن بشقه سنه توجیه ایتمه جکلری
ظننده بولدم . عبدالرحمن بن عوف رضی الله تعالی عنه حضرتلری جناب حق
طرفدن امر خلافت کیمه نصیب ایدمش ایسه اکا اطاعت اولنمی حقنده وعد
و میثاقری استحصال ونهایت حضرت عثمانه بیعت ایتمکله وظیفه سنی ا کمال ایتمدی .
او زمان مصلحته و جریان حاله نظر ایتمدم . کوردم که حضرت عثمانه اطاعتم
بیعتی سبقت ایتمش و بنم میثاقم بشقه سیچون استحصال قلنمشدر . بنابرین
حضرت عثمانه بیعت ایتمک . بن حضرت عثمانک دخی حق خلافتنی ادا و
اطاعتنی ایفا ایتمدم . رفاقتنده جنود منصوره سیله برابر جهاده کتدم بکا

❦ ۵۲ ❦

کندی الله دکنکمه امرینه توفیقاً تجلیدی لازم کلنر حقنده حضورنده حدود ترعیه بی ضرباً اجر ایلردم . وقتا که حضرت ذی النورین مصاب اولدیله ایشی تدقیق ایتدم . باقدم که رسول اکرم صلی الله علیه و سلم افندمن حضرتلرینک عهد جلیل نبویلرله مقام خلافته جالس اولان اولکی ایکی خلیفه [۱] ارتحال ایتمشلردر . کندوسیچون میناقم اخذ و استحصال اولنان حضرت عثمان دخی مصاب اولمشدر . اهل حره مین ایله کوفه و بصره اهالیسی ده بکایبعت ایتدیله . اندن صکره بری میدان آتدی . استحصال خلافت ایچون هجوم ایتدی که بو ذات بنم کبی دکلدر . نه قرابتی ، نه علمی نه ده اسلامده سابقه سی بنم قرابت علم ، سابقه درجه سنده بولنه میور . بناءً علیه خلافت و امامته بن اندن احق ایدم . [۲]

ینه « دارقطنی وابن عساکر و ذهی و سائر لرینک و اسحاق بن راهویه » نک طرق سائر روآدن استخراج ایتدکلرینه کوره بصره ده امام علی رضی الله تعالی عنه حضرتلرینه « بورایی تشریفکنز بر عهد جلیل نبوی به می یوقسه کندی رأیکزه می مستنددر . « دیه وقوع بولان برسؤاله جواباً عهد عالی حضرت رسالتپناهی ایله کلیوب کندی رأی عالیله حرکت بیوردقلرینی ایراد ایتمشلردر .

رواة حدیثدن « امام ذهی » حضرتلری اشبو روایتک بیان اولنان طرق مختلفه سی یکدیگرینی تقویه ایدن طریقلر اولدیغنی سویله مشدر .
ائمة حدیثک منازی اولان امام احمد حضرتلرینک استخراج ایتدیکی روایته کوره « وقعه جملده » حضرت کرار رضی الله تعالی عنه طرفندن شوصورتله ایراد نطق اولمشدر .

[۱] « بوایی خلیفه دن مقصد حضرت صدیق و فاروق اولوب مشار الیهما حضرتانک خلافتلرینی عهد جلیل حضرت نبوی اولق اوزره بیان و تصریح بیورملری حضرت صدیقک نماز قلدرمی حقنده کی امر و فرمان عالی نبوی به اشارتدر . حضرت فاروقک خلافتی ده عهد حضرت صدیقه مستند اولدیقتدن بوده اولکی اصلاک فرعیدر »

[۲] بو ذات معاویه حضرتلریدر .

نطق عالی حیدری

« لم يعهد الينا رسول الله صلى الله عليه وسلم عهداً فأخذه في الامارة ولكن شيئا رأيناه من قبل انفسنا »

مألی

« خلافت و امارت مسئله سنده فخر کائنات افندمن حضرت تليرنك مدار حرکت اوله جقه بزه بر عهد عالی نبویلری بوقدر . کندی رأیمزله حرکت ایدیورز »
امام احمد حضرت تليرنك استخراج ایتدکلری بونطق سامی جناب حیدری « هروی و دارقطنی » طرفلرندن دخی مع زیاده استخراج اولمشدر .

امام ذهبي طرفدن روایت اولندیغی و طرق عدیده ایله امام علی کرم الله وجهه حضرت تليرنه ایصال روایت قلندیغی وجهه خلیفه مشارالیه حضرت تليری فخر رسل افندمن حضرتلرندن خلافته دائر حدیث شریف آتی بی ده نقل و روایت بیورمشلر در :

« عن علی رضی الله تعالی عنه قال - قيل يا رسول الله من تؤمر فقال تؤمروا ابابکر تجدوه امیناً زاهداً فی الدنيا راغباً الی الاخرة وان تؤمروا عمر تجدوه قویاً امیناً لا یخاف لومة لائم و ان تؤمروا علیاً ولا اراکم فاعلین تجدوه هادیا مهدياً یاخذ بکم الطریق المستقیم [۱] . »

امام علی افندمن حضرتلرندن روایت اولنان بوحدیث شریفک مال عالیسی « امارته کیمی تعیین ایتملری لزومی علیه الصلاة و السلام افندمن حضرتلرندن صورلدی . جواب عالی رسالتیناهیلی شو صورتله ظهور ایتدی . « ابابکر صدیق امارته تعیین ایدرسه کز کندوسنی امین دنیایه قارشو زاهد و آخرته راغب بولورسکز . عمری خلافته تنسیب ایدرسه کز قوی و امین اولقله برابر لوم

[۱] امام عمر افندمزه حضرت کرارحقنده عینله اراده جلیله نبویه موافق بر صورتده بیان مطالعه ایش اولدقلری موضعنده بیان اولنه جقدر .

❦ ۰۲ ❦

لائمڈن خائف اولمادیغنی اکلا رسکز کور رسکز . علی بی امامته نصب و تعیین ایلدی ککز حالده « بونی یابه جغکزی مأمول ایتمیورم » هادی ومهدی اوله رق سزی طریق مستقیمه سوق ایده جکینی کور رسکز »

رواة حدیثدن جناب « بزار » دخی راویلری رجالی موثوق اولمق اوزره بو حدیث شریفی روایت ایتمشدر . جناب بیهقی دخی اول صورتله روایت ایلشدر .

راویسی بالذات کندولری اولدیغنی حالده بو حدیث شریف امام علی رضی الله تعالی عنه حضرتلرینک خلافتنه نصب و تعییننه دائر نص جلیل نبوی اولدیغنه دلیل قطعیدر .

حدیثندن جناب بزار و امام احمد و امام ذهبی و انلرکی بر جماعت امام علی افدمز حضرتلرندن روایت ایتمکلی افاده آتیه دخی حضرت ابوترابک خلافتنه و باخصوص خلفای ثلاثه متقدمه به حق رجحان و تقدمنه دائر بر نص نبوی و یاعهد جلیل رسالتیناهی اولدیغنی ینه صورت قطعیه ده مثبت اولمسیله عیناً درج ایدیلور :

حضرت کرارک وفاتی اثناده مقام عالی^۱ خلافت ایچون برینی تخلیف ایتمسی لزومی کندولرینه عرض و افاده اولندقدنه شو جوابی ویرمشدر « یوق ، بن سزک ایچون تعیین خلیفه ایتم علیه الصلاة والسلام افدمز حضرتلری خلیفه نصب و تعیین ایتمکسزین سزی نصل ترک ایستیلرسه بن دخی اثر جلیل نبوی به اقتفاء^۲ تعیین خلیفه ایتم و اول صورتله سزی ترک ایدرم »

راویلری رجالی صحیح اولمق اوزره جناب « بزار » طرفندن استخراج اولنان بو جواب عالی^۳ حیدری عباره آتیه ایله ده وارد اولمشدر :

« ما استخلف رسول الله صلی الله علیه وسلم فاستخلف علیکم »

مأل عالیسی

فخر رسالت افدمز حضرتلری خلیفه نصب و تعیین بیورمدیلرکه بن سزک

❦ ۰۰ ❦

ایچون خلیفه و امام نصب و تعیین ایدیم . « امام علی افدمز حضرتلرندن
ائمه حدیثک استخراج ایتدکری بالاده تحریر اولنان روایت دار قطنی طرفندن
دخی استخراج اولتمش و طرق روایتک بعضیسنده علاوه آتیه بولتمشدر :
دار قطنینک استخراج ایتدیکی روایتیه نظراً عبارة علیه حضرت کرار
بویله در :

« دخلنا علی رسول الله صلی الله علیه و سلم فقلنا یا رسول الله استخلف علينا
قال لا ان یعلم الله فیکم خیراً یول علیکم خیرکم فاعلم الله فینا خیراً فولی علينا ابابکر »

مال منیفی

« علیه اکل التحیات افدمز حضرتلرینک حضورعالی نبوتیناهیلمرینه داخل
اولدق بزم ایچون بر خلیفه نصب و تعیین ایتلمرینی عرض و افاده ایتدک
بیوردیلرکه بن سزک ایچون خلیفه نصب و تعیین ایتیم . جناب حق سزده خیر
اولدیغنی بیلورسه خیرلی اولان بریکزی سزه خلیفه ایده جکدر « فی الحقیقه
جناب حق بزه خیر اولدیغنی بیلدیکی ایچون حضرت صدیقی بزم ایچون خلیفه
نصب و تعیین ایتدی » .

بوروایتیه ثابتدرکه فخر کائنات علیه اکل الصلاة افدمز حضرتلری
طرفندن تصریح و تعیین اسم ایله صورت صریحه و قطعیده خلیفه نصب و تعیین
اولتمش و بالخاصه ذات عالی حیدرلرینه خلافت و امامت عهد و تفویض
بیورلامشدر .

امام بیقی امام زعفرانیدن اوده امام شافعی رضی الله تعالی عنه حضرتلرندن
بوروایتی نقل ایتلمشدر .

امام شافعی حضرت تیرینک بیانلری

« اجمع الناس على خلافة ابا بكر وذلك انه اضرب الناس بعد رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فلم يجدوا تحت اديم السماء خيراً من ابى بكر فولوه رقابهم »

مألى

ارتحال جليل نبویدن صكره خلق دوچار اضطراب اولدیلر . بوقبه نیا قام سا تحتده حضرت ابا بكر صديقدن ایسنی بوله مدقلندن مشار الیه حضرت تیرینک خلافته اجماع ورقبه تابعیتلری یه اقتدارینه تسلیم وایداع ایتدیلر .

اسدالسنه ! معاویه بن قرهمن بونی روایت ایده یور .

« رسول اکرم صلى الله عليه وسلم افندمن حضرت تیرینک اصحاب کرام معالی اتسامی حضرت صديقك خلافتده شك و اشتباهلری پوغیدی و آنى خلیفه رسول الله دن بشقه بر تعبیرابه تسمیه ایتزلردی . اصحاب کرام باجمعهم خطایه ویاخود ضلالته مؤدی - معاذالله تعالى - بر نقطهده اجماع ایتیه جکلری ده محققات قطعیه دندر . بوندن بشقه ذاتاً امت اسلامیه اوج ذاتدن برینک صحت و حقیقت خلافتنه اجماع ایتشلردی . ذوات ثلاثه مشار الیه حضرت ابا بكر صديق امام علی ، عم رسول اکرم عباس بن عبدالمطلب رضی الله تعالى عنهم حضرت انیدرلر . حضرت صديقك جالس مقام خلافت اولمسیه دیگر ایکی ذات عالی ده کندوسنه بیعت ایتدیلر و خلافت ایچون حضرت صديق ايله منازعه چیقارمدیلر . ایشته بو عدم منازعه و مخالفت حضرت صديقك خلافتیجه کی اجماع امتی اتمام واکمال ایتدیکنده شبهه بر اقامشدر . زیرا حضرت صديقك

﴿ ۵۷ ﴾

خلافت و امامتی حق و صوابه مبتنی اولسه مشار الیہما علی و عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما حضراتی طرفندن صدیق اکبرہ قارشو منازعه چیقارلمسی محاربه ایدلمسی لزومی درکار ایدی .

« امام علی افدمز حضرتلری حضرت معاویہ ایله منازعه و محاربه ایتدیکی کبی حضرت صدیق ایله ده منازعه و محاربه ایتدی لازم کلوردی بوجه ایله برابر معاویہ نك شوکت و قدرتی و تبعه سنك کثرت و وفرتی و قبیلہ سنك وقع و حیثیتی ایسه حضرت صدیق دن زیاده ایدی . حضرت حیدر کراره قارشو معاویہ نك دعوا ی خلافت ایتدی حقسنز اولدیغی جهته امام مرتضی انك نه شوکتی و قدرتی و نه ده تبعه و عسکرینك و فرت و کثرتی مبالات ایتیه رك و قبیلہ سنه و وقع و حیثیتیه اهمیت و یرمیه رك احقاق حق مقصدیله محاربه و منازعه یه ایتدار و حتی سیف ایله مدافعه و محافظه یه اجتناسار ایتدی ایکن حضرت صدیق قارشو منازعه چیقارماملری و محاربه ایتاملری مجرد و مطلق خلافتك صحتیه و حقیقتیه اولان اعتقاد و اجتهادندن منبعدر . بشقه بر سیه حملی غیر قابلدر . ذاتاً حیدر کرار بو حقیقت و صحتی بروجه محرر یالکز فعلاً اعتداف ایتمکه قالمیوب قولاً دخی مکرراً علی ملاء الناس تصدیق و بیان بیورمشلردر .

« علی الخصوص عم رببول اکرم عباس بن عبدالمطلب حضرتلری برادرزاده عالیلری بولسان امام علی افدمز حضرتلرینه بیعت ایده جکنی افاده و بیان و قبول بیعتی تکلیف و اتیان ایتدیکی حالده حضرت حیدر عم مکرم لرینك تکلیفی قبول ایتدکاری ده محققدر . بعض طوائفك اعتقاد ایتدکاری و جهله حضرت علینك امامت و خلافتیه دائر بر نص جلیل رسالتیناهی و یاخود بر عهد عالی نبوی موجود اولسیدی عم مکرم لرینك تکلیف ایتدیکی بیعتی تأخر و تردد ایتکسزین قبول ایتلمی مقتضی ایدی . حضرت کرارک شجاعت خارقه و بسالت فوق العاده مسلمه لريله برابر عشره مبشره دن زیر بن عوام رضی اللہ تعالیٰ عنه حضرتلریله بتون بنی هاشم و بعض اصحاب کرام دخی امامت و خلافتی ارزو ایدنلردن و شو مقصدینه خدمت ایتک اوزره حاضر و مهیا بولسانلردن

— 〇 八 —

ایدیلر . بونلردن بشقه سقیفه نبیؐ ساعدهده حضرت صدیقه بیعت اولدیغی زمان جریان ایدن مباحثات شدیددن و اولابده کی گفتکودن مستبان اولدیغی وجهله انصار کرام دخی بدایه حضرت صدیقه بیعت ایتمکی ارزو ایتمورلردی و حتی امامت و خلافت مهاجرینه تخصیص قنورسه امام علیؑ افتدمزه بیعت اولنسی بحیثی ده مذاکرات واقعه جمه سندن ایدی . شو حالده حضرت کرار حقه بناء دعواى خلافتله منازعه ایتمش اولسیدی انصار کرامی ده معاون بوله جفنده شبهه یوغیدی . بشقه بر دلیده انصار کرام حضرتک قوتی امام علیؑ افتدمزک قوت و شوکته نسبتله ده اقلیل ایکن حضرت صدیقندن و حتی بالجمله مهاجرین کرامدن خوف و خشیت ایتمه رک ادعای خلافت ایدیلر و نهایت « منا امیر و منکم امیر » دعواسنده اصرار ایدیلر »

« انصار کرام دعوا دن خوف و خشیت ایتمکلری خالده حضرت علیؑک توضیح اولنان اسباب قویه ایله برابر خوف و خشیت ایتمی غیر متصور اولدیغندن امام علیؑ افتدمزک حضرت صدیقه قارشو منازعه چیقارمیوب محاربه ایتموبده بیعت ایلمی حقه اتباعدن منبعث اولدیغنده ذره قدر اشتباه ایدیله مز . »

امام علیؑ ، زبیر بن عوام ، عباس بن عبدالمطلب ، طلحه رضی الله تعالی عنهم حضرتک بعض امور و خصوصدن طولایین حضرت صدیقه بیعت ایتمکده برمدت تأخر ایتملری دخی خلافت و امامته حاصل اولان اجماع امتی اخلاله قطعاً سبب اوله میه جقدر .

ذوات مشار الیه هم حضرتک بیعتدن تأخرلری اسبابندن بری ارباب عقد و حلدن حضوری ممکن اولان ذواتک حضوریه حضرت صدیقک خلافت و بیعتی قضیه سی اتمام و اکمال اولنسنندن ناشی کندی بیعتلرینه احتیاج قالماسیدر . یعنی انعقاد امامت و خلافتک کندی بیعتلرینه مفتقر و منحصر اولماسیدر .

سبب دیگر دخی تأخر واقعدن طولایین حضرت صدیقه قارشو بسط و تمهید ایتمکلری اعتذارلردن دخی مستبان اولدیغی وجهله کندولری ده ارباب

❦ ۵۹ ❦

حل و عقددن اولدقلری جالده خلافت حضرت صدیقك انمقادنده مشورت (۱) ایچون دعوت اولمدقلرندن و مذاکره ایدلمدکلرندن بیعتده تأخر ایتملیدر . یوقسه حضرت صدیقك خلافته عدم اهلیتدن و یاخود خلافتنی قبول ایتملمدن ایلری کلامشدر . ذوات مشارالیهم حضراتنک تأخیر بیعتلرینه مدار اولان بوعدرک نهقدر محق و مقبول اولدینی حضرت فاروق اعظمك یوقاروده عیناً درج اولنان خطبه مشهوره سنده دخی بیان و تصریح اولدینی وجهله حضرت صدیقه ایدیلان بیعتك الجای ضرورت و مصلحتله فجأة و بغتة وقوع بولمش اولسیله دخی ثابتدر .

اشبو ذوات معدوده عالیهنک بیعت حضرت صدیقدن برمدت تأخرلری برطرفدن مقبول اولدیغنده شبهه ایدیلان بویله بر معذرته مستند اولدینی بدیهیدر . دیگر جهتدن کندونرینه مشورت و مذاکره مبحووته به جلب و دعوت اولناملری سقیفه بن ساعدهده جریان ایدن مذاکرات و مباحثاتک کسب ایتدیکی شدته نظراً ایشه درحال تیجه ویرلمکسزین و بیعت اولتمکسزین طاغلمنک مستلزم اولهجنی تصور و ملاحظه اولنان سوء و خامتدر . شو حالده نقلاً و عقلاً هرایکی جهتك اجتهادنده کی اصابت ظاهر و نمایاندر دار قطنینک طرق کثیرهدن وقوع بولان استخراجه کوره امام علی و وزیر بن عوام حضراتنک حضرت صدیقه اخیراً بیعت ایتدکلری صروده تأخر واقعدن طولایی بیان ایتدکلری معذرت عیناً بودر .

« الا انا اخرنا عن المشورة وانا لثری ان ابا بکر احق الناس بها انه لصاحب الغار وثانی اثنین وانا لنعرفله شرفه وکبره »

مالی

اوت بیعتده تأخرمن مشورته اذخال اولمدیغمزدن منبعشدر یوقسه بز [۱] بوکا دائر اولان مباحثات یوقاروده مفصلاً بیان اولتمشدر .

❦ ٦٠ ❦

بیلورزکه حضرت صدیق امر خلافت ایچون احق الیاسدر ، صاحب غاردر ،
 ثانیءاتیندر « یعنی حضرت رسول اکرمک غارده ایکنجسیدر » محقق بز
 حضرت صدیقک شرفی بیوکلککنی بیلورز »
 بیعتده برمدت تأخر ایدن ذوات عالیهنک اخیراً بیعت ایتدکلری اثناده
 وقوع بولان بو اعتذارلرینه مقابل حضرت صدیق دخی قبول خلافت و بیعت
 خصوصنده بیان معذرت ایتمش اولدیغندن او معذرت عالیه دخی بوراده
 عیناً درج و تزییر اولتور .

حضرت صدیقک معذرتی

واللهی ما کنت حریصاً علی الامارة يوماً قط ولا لیلة ولا کنت فیها راغباً
 ولا سئماً لله عز وجل سراً وعلانیة ولكنی اشفقت من الفتنة ومالی فی الامارة
 من راحة ولقد قلت امرأ عظیماً الی اخره »
 بو معذرتک ترجمهسی نومرولی صحیفهده محرردر . ذوات مشارالیهم
 حضرتاتی صدیق اکبرک بو اعتذارخی قرین قبول کوردیلر و بیعت ایتدیلر .
 ینه دار قطنینک حضرت عائشه رضی الله تعالی عنهادن استخراج ایتدیکی
 روایتده امام علی افندمن حضرتتری صدیق اکبری کندی سعادتخانهلرینه
 دعوت و بودعوته او خلیفه عالیجناب حضرتلریده موافقت و اجابت ایدوب
 ابو تراب حضرتلرینک سعادتخانهلرینه عزیمت بیوردیلر . اوراده بنوهاشم
 حضرتاتیده مجتمع ایدیلر . او جمعیتده شاه ولایت حضرتلری بر خطبه او قودیلر
 و بو خطبه ایله صدیق اکبری مدح و ثنا ایتدیلر . مدح و ثنادن صکره
 بیعتده کی تخلف و تأخری حقوقی جمله سندن بولنان مسئله مشورته ادخال
 اولغندیغندن ایلری کلدیکنه دائر بیان معذرت ایلدیلر . حضرت علینک خطبهسی
 عقبنده « جناب خلیفه دخی مقابله بر خطبه ایراد بیوردیلر . بو خطبهده

﴿ ٦١ ﴾

بوقاروده بسنظ و بيان اولنان اعتذارى درميان ايلديلر طرفيندن بو خطبه لرك بو معذرتلرك تماطى اولنديغى كونده حضرت كرار طرفندن جناب خليفه يه بيعت اولمشدر . حضرت ابوترابك صديق اكبره بيعت ايتلرندك يلك زياده اصابت ايتدكلرى اوزمان مسلمانلر طرفندن بالخاصه ذكر و بيان ايدلمشدر .
صحيح بخارى شريفده صحى متفق عليه اولان بر صورتده شو ماده يه دائر دارقطينك بالاده كى روايتندن زياده تفصيلات وايضاحات مندرج اولمسيه عيناً نقل اولنور .

« روى البخارى . عن عائشة ان فاطمة ارسلت الى ابا بكر تسأله عن ميراثها من النبي صلى الله عليه وسلم مما افاض الله على رسوله من المدينة وفدك وما بقى من خمس خبير فقال ابو بكر ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا تورث ما تركنا صدقةً انما يأكل آل محمد من هذا المال وانى واللهم لا اغير شيئاً من خدمة رسول الله صلى الله عليه وسلم عن حالها التى كانت عليها فى عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم ولا عملن فيها بعمل رسول الله صلى الله عليه وسلم فابى ابو بكر ان يدفع الى فاطمة منها شيئاً فوجدت فاطمة على ابا بكر فى ذلك فهجرته فلم تكلمه حتى توفيت وعاشت بعد النبي صلى الله عليه وسلم ستة اشهر فلما توفيت دفنها زوجها على ليلاً ولم يؤذن بها ابو بكر وصلى عليها وكان لعلى من الناس وجه حياة فاطمة فلما توفيت استنكر على وجوه الناس فالتمس مصالحة ابى بكر ومبايعته ولم يكن بايع تلك الاشهر فارسل الى ابى بكر ان اتنا ولا يأتينا معك احد كراهية ليحضر عمر فقال (١) لا والله ما تدخل عليهم وحدك فقال ابو بكر وما عسيتم ان يفعلوا بى والله لا آتينهم فدخل عليهم ابو بكر فتشهد على فقال انا قد عرفنا فضلك وما اعطاك الله ولم ننفس عليك خيراً ساقه الله اليك ولكنك استبددت علينا بالامر وكنا نرى لقر اتنا من رسول الله صلى الله عليه وسلم ان لنا نصيباً حتى فاضت عيننا ابى بكر فلما تكلم ابو بكر قال والذى نفسى بيده لقرابة رسول الله صلى الله عليه وسلم احب الى من اصل قرابتى واما الذى شجر بينى وبينكم من هذه الاموال

[١] بوقائل حضرت عمر در .

﴿ ٦٢ ﴾

فأتى لم آل فيه عن الخير ولم اترك امراً رايت رسول الله صلى الله عليه وسلم يصنعه فيها الا صنعتة فقال على لابى بكر موعداك العشية لليعة فلما صلى ابو بكر الظهر رقى المنبر فتشهد وذكر شان على وتحلفه عن البيعت وعذره بالذى اعتذر اليهم ثم استغفر وتشهد على معظم حق ابى بكر وحدث انه لم يحمله على الذى صنع نفاسه على ابى بكر ولا انكاره للذى فضله الله به ولكننا كنا نرى لنا فى هذا الامر « اى المشورة كما تدل عليه بقية الروايات » نصيباً فاستبد عليه فوجدنا فى انفسنا فسر بذلك المسلمون وقالوا اصبت وكان المسلمون الى على قريباً حين راجع الامر المعروف .

مالى

ام المؤمنين حضرت عائشة رضى الله تعالى عنها ديمشدرکه « فاطمة البتول رضى الله تعالى عنها حضرت تلى فخر كائنات عليه اكل التحيات اقدم من حضرت تلى به احسان جليل ربانى اولان و كندوسته ارثاً انتقال ايدن مدينه دهكى حصه سنى و فدكى و خيرك خمسى حضرت صديقدن ايستديلر . « بزم متروكا تميزارته تابع اوله من . صدقه در آل محمد ايسه بو اموال دن حصه آلا جقدر در . « مألنده اولان حديث نبوى موجبنجه متروكات جليله رسالتنا هيلرى ارثاً انتقال ايده ميه جكنه و صدقه رسول اكرمدن هيج بر شئى حال اصليندن تغيير ايميه جكنه و عهد على رسالتنا هيده ذات اكل الصفات حضرت نبوتنا هيلرى طرفندن اموال و متروكات مبحوثة نه صورتله صرف و استعمال اولنمش ايسه كندوسى دخى اول صورتله صرف و استعمال ايده جكنه دائر حضرت صديقك ويردكلرى جواب و متروكات مبحوثة يى حضرت فاطمه يه تسليمدن وقوعه كتير دكلرى امتناع مشار اليها حضرت تلى نك انفعالى موجب اولدى و بناءً عليه وفات تلى نه قدر حضرت صديقه تردد ايتدى و كندوسيله تكلم ايلدى عليه الصلاة والسلام اقدم منك ارتحال جليل رسالتنا هيلرندن التى اى صكره حضرت بتول دخى وفات ايتديلر . وفات تلى نه حضرت صديقدن استيدان اولنقسزىن زوج مكرملرى ابو تراب على بن ابى طالب رضى اه تعالى عنه حضرت تلى طرفندن ليلاً دفن اولدى . و نمازى نه كندوسى ادا ايتدى . حضرت بتولك وفاتندن صكره امام على اقدم من

❖ ۶۳ ❖

حضرتلری صدیق اکبر ایله مصالحه یی و کندوسنه بیعتی آرزو ایلدی . چونکه او زمانه قدر بیعت ایتمشدی . حضرت صدیقی سعادتخانه حیدرلرینه دعوت و یالکزجه کیتیمی آرزوسنی ده اخبار و بیان ایتدی . حضرت صدیقی یالکز دعوت ایتمکدن مقصد عالیبری ده حضرت فاروقک خلیفه یه رفاقت ایتماسی ایدی . امام عمر افندمن یالکزجه سعادتخانه مرتضی یه عزیمت ایتماسی لزومی حضرت صدیقه اخطار ایتمش ایسه ده حضرت صدیق کندوسنه « نه یاپه جقلری ظن اولنه بیلور . » جوابی ویره رک همان سعادتخانه حیدر کراره عزیمت و ملاقات ایتدینر . امام علی افندمن حضرتلری « بز سنک فضانی و جناب حقک سکا . وقوع بولان احسانی بیلورز . اللهک سزه سوق ایتدیکی خیردن طولانی سنکله منافسه ایتمیز شو قدرکه امر مشورتده بزه قارشو استداد ایتدک . حال بوکه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم افندمنه اولان قرابتدن ناشی مشورتده حقمز نصیمز اولدیغنی بیلوردک » دیدی . مشارالیهک بو سوزلری حضرت خلیفه یی کوزلرندن یاش چیقاجق درجه ده متأثر ایتمسینه وجه آتی اوزره جواب ویردی .

« نغم ید قدرتنه مودوع اولان جناب حقه قسم ایدرم که رسول اکرم صلی الله علیه وسلم افندمن حضرتلرینک اقرباسنه ایلیک ایتمکی کندی اقربامه ایلیک ایتمکه ترجیح ایدرم . اقارب عالیة نبویه یی کندی اقربامدن زیاده سورم . ارامزده متروکات جلیله نبویه اولان امواله دائر عارض اولان احواله کلنجه فخر کائنات علیه افضل الصلاة افندمن حضرتلرینک او امواله اجرا بیوردقلری هیچ بر خیر و عمل ترک ایتمکسزین اثر جلیل نبوتناهیلرینه توفیقاً استعمال ایده یورم . کندوسی نه یولده نه صورتله صرف ایتدیلسه او یولده اول صورتله صرف ایتمکده ییم .

حضرت صدیقک بو جوابنه مبنی امام علی افندمن حضرتلری کندولرینه بیعت ایده جکنی وعد ایتدیله . حضرت صدیق اوکون نماز ظهیری ادا ایتدکن صکره منبره چیقدی . امام علی افندمن حضرتلرینک شان عالیبرینی

﴿ 62 ﴾

تقدیر و تجلیل صکرہ بیعتدن تخلف و تاخیری اسبابی و کندوسنک مشار الیہ حضرت تیرینہ قارشو بیان ایتدیکی معذرتی افادہ و اتیان ایله منبردن ایندی . متعاقباً حضرت حیدر کرار دخی قیام ایده رک حضرت صدیق تعظیم و تکریم ایتدکن صکرہ بیعتدن تاخیری حضرت صدیق ایله منافسه دن و یا خود من طرف الله نائل اولدینی فضلی انکار کی احوال دن منبعث اولیوب امر مشورتده حق و حصه لری اولدینی حالده کندولری مشورته ادخال اولمیه رق استبداد اولندیغدن متأثر و منفعل اولدینی ذکر و ایراد ایلدی . حضرت شاه ولایتک بو حالی مسلمانلرجه مستلزم محظوظیت و ممنونیت اوله رق اجرای بیعت خصوصنده کی معامله واقعه سنده اصابت ایتدکلری افادہ و بیان ایتدیله .

امام علی افدمزک حضرت صدیقه بیعتی و خلافتنک صحت و حقیقی متضمن اولان بو حدیث بخاری شریفک محتویات جلیله صحیحه سنندن اولدینی جهتله حد ذاتنده شایان اهمیتدر . حضرت ابو ترابک تاخر بیعت خصوصنده بیان ایتدکلری اعتذارده شان عالی صدیقی نه قدر تعظیم و تجلیل ایتکده بولدینی بالخاصه جالب نظر دقتدر .

بو حدیث بو روایت حضرت صدیقک خلافتی غیر صحیح اولدیغنه و خاتم شرفنامه نبوت افدمزدن صکره خلیفه حق امام علی اولوب معاذالله تعالی حق صریح لری حضرت صدیق طرفندن غصب اولندیغنه دائر بیان مطالعه ایدنلرک دعوالرینی ابطاله بیوک و مهم بر حجتدر .

بخاری شریفک روایت ایتدکلری بو حدیث امام علی کرم الله وجهه حضرت تیرینک بیعت حضرت صدیقدن بر مدت تاخر ایتدیکنی موضح و مصرحدر . حال بوکه یوقاروده ابی سعید الخدری جنابلرینک روایتنده حضرت صدیقک بدایت خلافتده امام علی و حضرت زبیر طرفلرندن همان بیعت اولدینی محرر اولسیله بو ایکی روایت یکدیگرینه مابین کوریلور . تاخر بیعت حقنده کی روایت ابن حبان و سائر محدثین کرام طرفندن دخی تأیید

❦ ٦٥ ❦

اولئمش ایسهده صحیح مسلمده بیہقی جنابلرندن روایت اولندیغی اوزره بوتآخره متعلق اولان روایت ضعیفدر .

حاصلی محدثین کرام حضرتانیک بوروایتہ تعلق ایدن اقوالندہ نقللرنده فی الحقیقہ بر درجہ یہ قدر مباینت کورنیورسہده مباینت واقعہ یی بروجہ زیر دفع و تأویل ایشلردر .

حضرت علی و زبیر وقعہ سقیفہ یی متعاقب حضرت صدیقہ بیعت ایتدیلر ایسهده فاطمة البتول رضی اہ تعالیٰ عنہا ایله حضرت صدیق آراسنده متروکات جلیلہ نبویہ یہ دائرہ تگون ایدن اختلاف رأیدن متولد احوال اوزرینہ امام علی افندمز حضرتلری مشارالہانک وفاتلرینہ قدر حضرت خلیفہ نیک یانسہ کتامشدر وتردد بیورنامشلردر . ابو تراب حضرتلرینک صدیق اکبر افندمز دن وقوع بولان انقطاعلری حقیقت حالہ واقف اولیانلرک افکارینی بیعتنہ خلافتنہ عدم رضا و موافقت کبی بر قضیہ یہ سوق ایش و بیعت حضرت علینک تأخرینی بیان و روایت ایدنلرک افادہ لرینہ شو ملاحظہ سبب اولمشدر .

فاطمہ البتول رضی اہ تعالیٰ عنہانک وفاتندن صکرہ برہنوال محرر امام علی افندمز حضرتلرینک مسجد جلیل نبویده صدیقک منبر اوزرنده کی خطبہ سنی متعاقب بیعت ایشملری حقیقتده ابتدائی بر بیعت اولیوب تجدید بیعتدن و اولابده حاصل اولوب مستلزم قیل و قال اولان شہانک ازالہ سی فکرندن منبندر . حقیقتک شو صورتلہ بیانی روایتلرک بر برینہ مخالفتلرینہ مباینتلرینہ ارتق محل و میدان بر اقامشدر .

حضرت علینک جناب خلیفہ یہ قطع ترددی و بیعتده کی تأخری اثنادہ ابو بکر صدیق حضرتلری کندوسنہ تصادف ایش و ارہ لرندہ شو محاورہ جریان ایشیدی .

حضرت صدیق . بنم خلافت [۸] و امارتمی قبول ایشیورمیسک ؟

[۸] بو حدیثده کی خطاب و عتاب انقطاع ترددرلہ معطوفدر . بوقسہ اساساً و بدایہ بیعت ایشملرینہ دلیل اولہ منہ . جواب عالی . مرتضوی ده شہہ سز بوملاحظہ منری مؤیددر .

﴿ ٦٦ ﴾

حضرت ابو تراب . خير تأخرم قرأني جمع ايتدكجه نماز ايجون مسجده
 كتمكدن بشقه بر محله كيتامكه قرار ويرديكمدن منبشدر !
 دقت اولونسون كه عذر نه قدر واضحدر . شهباتي نه قدر دافعدر .
 روايات و اخبارات صحيحه واقعه و متواتر مدن صورت واضحده تحقق
 ايدهور كه حضرت صديقك خلافتي صحتنه و حقيقتنه و . كندوسنه بيعت اولنديغنه
 و بوكا مخالف اولانلك زعمنه رنمأ مقام جليل خلافته اهل و لايق ايدوكنه
 اجماع امت مكملأ حاصل اولبشدر .
 حضرت صديقك خلافتنه دائر كتاب اللهدن و سنت سنه نبويه دن هيچ بر
 نص و اثر عالي اولسه بيله حاصل اولان شو اجماع امت شرعأ و دينأ خليفه
 بالحق اولديغنه دليل كافيدر .
 اشاعيده خلافت صديقه دائر نصوص قرآنيه و احاديث جليله نبويه دخی
 ايراد و اتیان اولنه جق ايسه ده تواترأ ثابت اولان شو اجماع امت اشارات
 و دلالتدن عبارت اولان نصوص قرآنيه و احاديث سنه نبويه به انضمام ايدهرك
 اجماعي تماميله تقويه ايتشدر .
 علمای اعلام اسلامك خلافت حضرت صديق مسئله سنی بك زياده تعميق
 و تحقيق ايتلرينه سبب يوقاروده دينديكي وجهاله ابو تراب رضی اه تعالی عنه
 حضرتلرينك امر خلافتده حضرت صديقدن احق اولديغنه و غدیر خم
 حديث مشهورنده مقيد اولان « من كنت مولاه فعلي مولاه » جمله
 مبعلاسه خلافته نصب مراتبوی ايجون نص مخصوص بولنديغنه دائر
 اولان بعض مذاهب اربابنك اقوالنی ، مذهبی رد و جرح ايتك مقصد
 عاليسته مبتيدر .
 امام ثوري حضرتلری اسانيد صحيحه ايله مجتهدین عظامدن « سفیان ثوري »
 حضرتلرينك شو افاده سنی نقل و روايت ايدهور .

حضرت سفيانك افاده سي

« حضرت عليك ولايت و خلافته حضرت صديقن احق و اقدم اولديني زاینده و افاده سنده بولن انلر خلافتی قبول ایدن حضرت ابوبکر صديق ايله فاروق اعظمی و آنلرک خلافت و امامتی بالقبول کندولرینه بیعت ایتمش اولان و اوامر و نواهیسنه اطاعت ایدن بتون مهاجرین و انصار کرامی تحظه ایتمش اوله جقلرندن او کبی اشخاصک هیچ بر عملرینک سماواته صعود ایتمسی و عنده قرین قبول اولمسی مأمول ایدم »

بو رساله ده مناسبت دوشدکجه بیان و ایضاح اولندینی وجهله مسئله امامتک و حضرت صديقک خلافته احق والیق اولدیغنک اثباتنه و دلائلک توضیحه فحول علمای دینی و اعظم رجال اسلامیه بی مجبور ایدن حال بروجه محر بعض مذاهب اسلامیه اربابنک خلافت اسلامیه بی امام علی رضاه عنه حضرتلرینه و آندن صکره خاندان جلیل العنوان نبوته حصر و تخصیص ایتمه لرله آنلرک بو حصر و تخصیصی ادله شرعیه و براهین دینییه ايله دفع و رفع ایتمک اساسنه مبتنی اولوب او خاندان قدسیت عنوانه منسوب اعظم ذوات کرامک و بالخاصه بعض مذاهب اربابنجه مقدس و معصوم اولق اوزره اعتراف اولنمش اولان ائمه اثنی عشردن بعضیلرینک خلافت حضرت صديقک صحت و حقیقتی معلین بیانات و افادات واقعه لرندن بعضیسی ده عننه سیله زبرده درج اولنور.

استطراد

ذاتآدین اسلامده ظهور ایدن مهمجه اختلافات مذهبییه نك منشائی قطما احوال دینییه دکلدرد. حقیقتده او اختلافاتک عامل و مؤثری امور سیاسییه در. بعض علمای دین امرای حکومتک و رجال سیاسییه نك افکارینی اوقشامق ایچون مسائل مذهبییه بعض مرتبه تأویلاتی نصلسه مخالف دین و مذهب عد ایتماملردر.

﴿ ٦٨ ﴾

زمان مرور ايتديگجه واختلافات سياسييه تنوع و تعدد ايلديگجه تاويلات مذهبيهده مع التأسف ايلروليهرك عالم اسلامي او كتهه عظيمه دينيه يي پارچيلمش اولديغنه مسلمانلر نقدر آغلاسهلر يريدر . ذاتا اضمحلالي جالب اولان شو افسادتك ايكي صنف خلقك تاثير افعالي اولديغي عموماً مسلمدر .

بريسى . امرا

ديكري . علما

كتهه عظيمه و واحده اسلاميه يي پارچيلان اختلافات سياسييه و داعيه تفوق و رجحان تاويلات شخصيه ايله علماني تشيت آرايه و اختلافات مذهبيه يه سوق ايتمش اولديغي تاريخ اسلامك هانكي صحيفه سته دقتله مراجعت اولنورسه صورت جليده عيان اولور . عصر اول اسلامده بتون عالم اسلامي دلخون ايدن اهل بيت حقهده كي تجاوزات و تحقيرات شهه سز حكومت امويه نك تحكيم موقعه متعلق افكار سياسيهدن منبعدر . عباسيلرك تأسس خلافتي ينه اوافكار سياسيهدن امت اسلاميه جه عكس العمل اثيريدر .

خلافت عباسيه زمانلرنده وقت وقت اهل بيت حضراتنك بعضي طرفدن ابراز اولان اختلافات و محاربات و قطعات معلومهده تشكل ايدن حكومات ينه او اختلافات سياسيهدن نشأت ايتمشدر .

اهل بيتدن اولدقلى حالده تأسس ايدن ديكر بعض حكومات اسلاميه نكده صورت ظهور و تشكلي ينه اختلافات مذهبيه نك ايلرو سورلسي و محافظه احكام دينيه كي مسئله لرك ميدانه آتلني كي اختلافات سياسييه نمر ايتدر .

اك صكره ايرانده تشكل ايدن حكومت صفويه حقيقتده صرف سياسي اوله رق بر حكومت تشكلي مقصدينه مستند ايكن بومقصده شيعيلك مذهبك توسيطي ينه او اختلافات سياسيهدن اثيري و خصوصات مذهبيه نك منافع ذاتيهده استخدام و استعمال نتايجيدر .

حاصلي شيعيلك زيديلك دعوالري كاملاً حكومت و سلطنت فكريله تأسس ايتمش و خلق اغفال ايچون امور مذهبيه امور سياسيهدن تأسيسه وسيله اتخاذ ايدلشدر .

﴿ ٦٩ ﴾

اعصار اخیره ده افکار بشر کرک ادیانجه و کرک سیاسیاتجه تنور و تعالی ایتدیکنه کوره بین الاسلام تفرقه یی موجب اولان دسایس مذهبیته نک آرتق مقاصد سیاسیته ده توسیطی بولتیقه سنه نهایت و یرمک لازم ایکن مع التأسف عالم اسلامجه بوعادت قدیمه دن بردرلو صرف نظر اولنه مامقده در .

ایران حکومتی شیعیلک اسامسنه مستنداً تأسس ایتمش ایسه ده شمیدیلک اواسادن تباعد ایتمش و باخصوص شمیدیکی استحصال حریت اوغرنده ایرانیلرک کوریلان غیرتلیرینه نظراً بوکون شو اساس تمامیه منهدم و منقرض اولمشدر . ایرانده کی قاچار خاندان سلطنتی جهله جه معلوم اولدینی و جهله اهل بیت رسوله غیر منتسبدر .

بناءً علیه حکومت ایرانیه بر حکومت و امامت دینه اولوق اوزره مذهب شیعی اربانجه قبول اولنه میه جنی مذهباً محققدر .

بوندن استدلال اولنورکه شیعیلر زمانمزده کندی مذهبلیرینه موافق بر امامت و خلافتک وجودینه البته قائل اوله مزلر . شو حاله وله الحمد ایرانده دخی ممالک عثمانیه کی بر حکومت مشروطه تأسس ایتدیکنه کوره بعدما اختلافات مذهبیته نک امور و مقاصد سیاسییه وسیله اوله میه جنی محقق اولدیغنه و بوکون عالم اسلامک تفرقه سی معاذالله تعالی دین اسلام ایله متدین اولانلرک انقراضی مؤدی بر حال فجیع حصولی دیمک اولسنه نظراً بالجمله مذاهب مختلفه اسلامیته نک وبالخاصه یکیدیکرینی پک فنا بر صورتله محاکمه ایدن سننیلرله شیعیلرک بر برینه قارشو اظهار خصومتی پک نابجادر .

همیز مسلمانز امت محمدتیز دینیز اسلامدر کتابیز قرآندر اصل دینده متحدیز . فروعانده بعض مرتبه اختلافاتمز اولسه بیله او اختلافات فرعیه اساس دینیزی اخلال ایتمیز . لزومسز بر تعصبه اختلاف مذهبی وسیله تنافر ایتمک جهله- مرکز محوینی متبج اوله جغنه شبهه ایتمیلیدر . علمامز ادبامز وبالخاصه حکومتین مشروطه مز متفقاً متحداً چالیشملی آراده کی ضدیتی تبانی رفع ایتمیلیدر . سنیلرله شیعیلرک زیدیلرک و سائر مذاهب اسلامییه اربابنک بر برینه

﴿ ۷۰ ﴾

نظر نفرته باقليرني موجب هيچ بر حال موجود دكلدر . بوكون هيچ بر شيعي يوقدرکه حكومات اسلاميه دن بريني لغو ايدوبده اهل بيتدن بر حكومت تشکين مکرند بولسون هيچ بر زیدی يوقدرکه بويله برحاله قائل اولسون . بناءً عليه ايکي طرفدن برينک امل مذهبيسي ناقابل حصول اولدقدن صکره اوزلاشمق پک قولای دکلدر .

أمة اهل بيتك اقوالی

— ۱ —

محدثندن « ابو نعيم » جنابلری سبط جليل مجتبی نجل نجيب مرتضى امام حسن رضی اه تعالى عنه حضرتلرينك مخدوم مكرملری امام حسن مثنی رضی اه تعالى عنه حضرتلرتدن روایت آتییهی استخراج ایتمشدر :

سبب خلقت عالم صلی اه علیه وسلم افندمن حضرتلرينك شاه ولایت امام علی افندمنك شان و قدر عالیبرینی تعظیم و تجلیل ایدن احادیث جلیله نبویهلرتدن بری اولان و بعض مذاهاب اربابنچه خلافت و امامته نص قاطع اولمق اوزره تلتی ایدیلان « من كنت مولاه فعلى مولاه » حدیث شریف متواتر و مفصلنك امام علی افندمن حضرتلریچون حقیقه خلافت و امامته دائر نص قطعی اولوب اولدیغی مشار الیه امام حسن مثنی حضرتلرتدن سؤال اولمش و مشار الیه ايله سائل اراسنده شو محاوره جاری اولمشدر .

سائل . بوحدیث شریف حضرت ابو ترابك خلافتنی متضمن نص قطعی دکلدر ؟

حضرت حسن مثنی . خیرنصل قطعی دكلدر . فخرکائنات علیه افضل الصلاة افندمن حضرتلرينك بو کلامدن مقصد جليل نبوتپناهیلری امام علی افندمنزه توجیه امامت و سلطنت اولسیدی جناب حقاك اسم اعظمه قسم ایدرم که انی ایضاح و افصاح بیوره جقلردی . زیرا محققدرکه رسالتپناه افندمن حضرتلری

﴿ ٧١ ﴾

مسلمین و مؤمنین ایچون افادات و بیاناتنده افصح ناسدر . مقصد قدسی رسالتپناهیلری دیدیککز کبی اولسه « ایها الناس بندن صکره امام علی امور اداره کزه مأموردر . بنم ولیء امرم اودر . کندوسنه اطاعت ایدیکز، اوامرینی دیکلیکز » دیه مسئلهینی تصریح بیوره جقلردی شهبه سز ایدی . تکرار ایدرم که واللهی « من کنت مولاه » حدیث شریفندن مقصد علویء نبوت پناهی خلافت و امارت اولسه والله و رسولی طرفندن خلق اوزرنده ایفای وظیفه امارت و خلافته حضرت علی انتخاب و اختیار اولنوبده او وظیفه مقدسه و مهمه امام علی اقدمز جانبندن ترك ایدلمش بولنسه ایدی امام مشارالیه حضرتلری عباداللهک اک زیاده کنهکاری اولمق اقتضا ایدردی . چونکه امرالهی و امر رسولی ترك ایتمش اوله جقدی . امام علی رضی الله تعالی عنه حضرتلری ایسه حاشا ثم حاشا بویله عظیم برکناهی ارتکابدن منزهدر .

سائل . رسول اکرم صلی الله علیه وسلم اقدمز حضرتلری . من کنت مولاه فعلی مولاه . بیورمدیلرمی ؟

حضرت حسن مثنی . اوت بیوردیلر . فقط بوندن مقصدلری امارت و امامت اولسیدی واللهی انی ایضاح و نماز و زکاة امورینی تبیین ایتدکلری مثللو بونی ده تصریح و افصاح بیوره جقلردی « ایها الناس بندن صکره امام علی ولیء امرکزدر . بنم امرمله امور اداره کزه مأموردر . امرینه عصیان ایتمیکز » دیه ایضاحات و تصریحات کافیهینی دریغ ایتمزلردی .

— ٢ —

محدثندن . دار قطنی . امام اعظم وهام اقدم ابی حنیفه حضرتلرندن شو روایتی استخراج ایتمشدر :

! امام مشارالیه حضرتلری مدینه منورهده ائمه خاندان نبوتدن ابی جعفر الباقر

بویله رمشافهده بولتمشلردر :

— ۷۳ —

صوردی . مشارالیه حضرتلری ده فاروق اعظم حضرتلرینک خفین اوزرینه مسح ایتدکلری جهته کندوسی ده مسح ایده جکی جوایی ویردی .

سائل : سز مسح ایده جکیسکز ؟

حضرت عبده : نه قدر سوز آکلامز بر آدمسک . بن حضرت فاروق اعظمک عملنی بیان ایده یورم . سن حالا بنم رأیمی حرکتمی صوریورسک . امام عمر حضرتلری بندن و بنم کبی دنیا طولوسی آدمدن اییدر .

سائل : بو افاده کز تقیه در .

حضرت عبده : بز ایسته قبر و منبر عالی نبوی آراسنده بولنه یورز . واللهی بنم سرآ و جهراً قولم بوندن عبارتدر . امام علی افندمزک مقهور اولدیغنی و صاحب شریعت خاتمه شرفنامه نبوت علیه الصلاة والسلام افندمز حضرتلری طرفدن کندوسنه ویریلان امری انفاذ ایتدیکنی کیم سویلر ایسه حضرت علی به اسناد نقیصه ایچون یالکز بو افتراسی کافیدر .

— ۴ —

دار قطنی : ائمه خاندان نبوتدن اولان و عبده المحضک نجل نجیبی بولنان « نفس زکیه » دن شو راوتی استخراج ایتمشدر :

حضرت شیخین « یعنی ابا بکر صدیق و فاروق اعظم » حقنده کندوسنه وقوع بولان بر سؤاله « مشارالیهما حضراتی نزدیده امام علی افندمزدن افضلدرلر . » جوایی ویرمشدر .

— ۵ —

ائمه خاندان نبوتدن و اجله اولاد علیدن امام محمد الباقر حضرتلری « اولاد فاطمه رضیاه تعالی عنهم » شیخین حقنده اک ایی سوز سویلک اوزره اجماع ایتدکلرینی افاده و توضیح و خاندان نبوتدن هیچ برینک مشارالیهما حضرتنک فضلنی انکار ایتدکلرینی تصریح بیورمشدر .

﴿ ۷۲ ﴾

— ۶ —

دار قطينك ائمة خاندان نبوتك اعظمندن بولنان امام جعفر صادق
اوده پدری محمد الباقر دن شور وایتی نقل ای دیور: بر آدم پدری زین العابدین [۱]
رضی اه تعالی عنه حضرتلرینه کله رک شو محاورده بولندی :

سائل : ابی بکردن بکا خبر ویر .

سید سجاد : حضرت صدیقن می ؟

سائل ! صدیق تسمیه ایده یورسکز اوله می ؟

سید سجاد : کال حقارتله سائله توجه ایده رک ، رسول اکرم صلی الله
علیه و سلم افندمزله بتون مهاجرین و انصار کرام حضرت صدیق صدیق
تسمیه ایتملردر . کندوسنی صدیق تسمیه ایتملرک سوزینی دنیا و آخرتده
جناب حق تصدیق ایتمه جکدر . بن ابابکر و عمر حضراتی سورم . سن
شورادن دفع اول ، کیت .

— ۷ —

دار قطينك عروه دن اوده عبداللهدن استخراج ایتمکی روایت :
عبده : قلنجی تزین و تحلیه جائز اولوب اولدیغنی ائمة خاندان نبوتدن
جعفر صادق پدرلری محمد الباقر حضرتلرندن سوردم . ابوبکر صدیق
رضی اه تعالی عنه حضرتلری سیفلرینی تزین و تحلیه بیوردقلری جهتله تحلیه
سیف جائزدر : جوابی آلم .

عبده : ابوبکره صدیق دیه جکمیسکز سؤالنه دخی شو جوابی تلتی ایتم:

[۱] حضرت زین العابدین وقعه جکر سوز کر بلاده خسته لغی جهتله محاربه ایده میوب
او واسطه ایله امام حسین افندمزک محافظه حیات ایدن یکانه نیل نیجیلریدر . زیاده سیله
تماز قلدیغنی جهتله « سید سجاد » لقبیه شهرت شعار اولملردر . شاعر اشهر عرب
فرزدق قصیده مشهوره سنده ممدوح اولان ذات عالی کندولریدر .

卷 ٧٥ 卷

محمد الباقر : اوت ، صديق ، اوت صديق ، اوت صديق ديرم . حضرت
ابن بکره صديق ديميانلرک دنيا و آخرتده سوزلری جناب حق نزدنده تصديق
اولنسون .

محمد الباقر حضرتلرندن دار قطنينک استخراج ايتديکی بوروايت محدثندن
ابن جوزی طرفدن دخی استخراج اولمشدر . ابن جوزينک استخراجنده
فقرة آتینک ده روايت متقدمه يه انصامی لازم کلور .

عبده طرفدن « صديق ديه جکمیسکز » سؤالی اوزرينه حضرت محمد
الباقر همان یرندن فرلایوب قبه يه توجه ایدهرک اوت صديق کله لری بروجه
بالا اوج دفعه تکرار ایتمش و افادات سائره يی آمام ایلشدر : ابن جوزينک
حضرت محمد الباقردن استخراجنه کوره امام مشار الیه حضرتلری « جدم ابو
تراب حضرتلرندن هیچ بر شی ایچون هیچ بر شفاعت مأمول ایتم که آنک
کبی بر شفاعتی دخی حضرت صدیقندن مأمول ایتیم . چونکه حضرت صديق
بی ایکی دفعه تولید [١] ایتشدر .

اعاظم خاندان نبوتدن زید بن علی [٢] رضی اه تعالی عنه حضرتلری ده بونی
بیان ایتشدر .

« حضرت شیخیندن [٣] تبری ایتک الله اعلمدر که امام علی افندمزدن
تبری ایتک دیمکدر . »

ینه حضرت زید رضی الله تعالی عنه شیخین مکرمین حقنده اطالہ لسان ایدن
شیعیلره ، رافضیلره شووجهه جواب ویرمشدر :

« زمان خلافت حیدریده ظهور ایدن خوارج ابوبکر صديق و عمر فاروق
رضی الله تعالی عنهما حضراتی مادوننده بولنانلره اطلاق لسان ایله انلردن تبری

[١] حضرت محمد الباقرک والدهنی و بیوک آناسی اولاد حضرت صدیقندن اولدقلرینه

اشارتدر .

[٢] زیدیه مذهبی بو ذات عالی به استاد اولنور .

[٣] شیخین حضرت صديق ، و فاروقدر .

﴿ ٧٦ ﴾

ایتدیلسده مشار الیہما حضراتہ اطالۃ لسانہ اجتسار ایدہمدیلر . سرظہور ایتدیکنز . خوارجک جملہسنہ تفوق ایدرک انلرک مساویء اقوالنک یتشہمدیکی شیخین حضراتہدہ ایصال لسان تعرضہ باشلا دیکنز مشار الیہما حضراتندن تبری ایتدیکنز . واللہی حضرت شیخیندن تبری ایدنلر ارتق تبری ایتدک کیمسہ برافماشدر دیمکدر . »

— ٨ —

محدثیندن ابن عساکر سالم بن ابی جعدہنک امام علی اقدمزک مخدوم مکرملری « محمد بن الحنفیہ » حضرتلریلہ محاورۃ آتیہسنی استخراج ایتشددر :
سالم بن ابی جعدہ . ابوبکر صدیق حضرتلری هر کسندن اولمی اسلامی قبول ایتدی ؟

حضرت محمد . خیر

سالم . او حالہہ حضرت صدیق نہ ایله بتون مسلماندرہ استعلا و مسابقت ایتدی . بردرجہدہکہ حضرت ابی بکردن بشقہ کیمسہ ذکر اولنہمیور .
حضرت محمد . مسلمان اولدینی کوندن رحمت حقہ قاوشدینی زمانہ قدر مسلمانلقجہ مسلمانلرک افضلی بولنمسیلہ اودرجه عالیہ بہ نائل اولدی .

— ٩ —

دار قطنی . شیعی اولان سالم بن ابی حفصہ ایله ائمۃ خاندان نبوتدن حضرت محمدالباقر ازاسندہ جریان ایدن مشافہۃ آتیہی استخراج ایتشددر :
سالم شیعی اولقلہ برابر موثوق بر ذاتدر .

سالم بن ابی حفصہ . شیخین ایچون نہ بیوررسکنز ؟
حضرت محمدالباقر . شیخین حضرتلرینہ محبت و مودتی اولیان و انلری سومیانلردن تبری ایت چونکہ حضرت شیخین عالم اسلامک ایکی امام هداسیدر .

卷 ۷۷ 卷

ينه دار قطنی بوسالمدن روایت آتیہی استخراج ایتشدرد .
 سالم . ابی جعفر محمد الباقر حضرتلرینک ویر روایتہ کورہ جعفر بن
 محمد الباقرک حضورندہ ایدم . بنی ارشاداچون اولدیغندہ شہہ ایتدیکم شوافادہ بی
 اتیان ایتدی . « الہی بن ابی بکر صدیق و عمر فاروق حضراتی سورم .
 الہی قلبمدہ بوافادہمدن بشقہ برشی وار ایسہ فخرکائنات علیہ افضل الصلاة
 اقدمزک شفاعتہ نائل اولیہیم . »

— ۱۰ —

ذارقطنی اعظم خاندان نبوتدن ابی جعفر محمد الباقردن اودہ پدری سید
 سجاد حضرت زین العابدین اقدمزدن بوروایتی نقل واستخراج ایتشدرد :
 سیدسجاد حضورعالیرندہ حضرت صدیق و حضرت فاروق اعظم حقلرندہ
 سوز سویلیان برجامعتلہ شو محاورہدہ بولندیلر .

سیدسجاد . « والذین اخرجوا من دیارہم واموالہم یتغون فضلاً من اللہ
 ورضواناً وینصرون اللہ ورسولہ اولئک ہم الصادقون » آیت کریمہسی حقلرندہ
 شرفنازل اولان مهاجرین اولین سزمیسکز بکا خبر ویریکز ؟
 جماعت . خیر بو آیت کریمہدہ محررمہاجرین اولین بز دکلز . زمان سعادت
 نبویہدہ اک اول ہجرت ایدنلردر .

سیدسجاد . حقلرندہ « الذین تبوء الدار والایمان من قبلہم یحجون من ہاجر
 الیہم ولا یجدون فی صدورہم حاجۃً مما اوتوا ویؤثرون علی انفسہم ولوکان ہم
 خصاصة ومن یوق شح نفسه فاولئک ہم المفلحون » [۱]
 نصل جلیلی وارد اولان سزمیسکز ؟
 جماعت . خیر بز دکلز .

[۱] « بو ایکی آیت جلیلہنک برنجیسی مهاجرین ایکنجیسی انصار کرام حضراتنک قدر
 وشان عالیرنی ترفع ایچون شرفنازل اولشدرد . »

﴿ ۷۸ ﴾

سیدسجاد . اویله ایسه حقلرنده بو ایکی آیت کریمه نازل اولان ایکی فرقه عظیمه اسلامیهدن « مهاجرین و انصاردن » سز متبریسکز . شو حالده حقلرنده « والذین جائوا من بعدهم یقولون ربنا اغفر لنا ولاخواننا الذین سبقونا بالایمان ولا تجعل فی قلوبنا غلا للذین آمنوا ربنا انک غفور رحیم » ایت جلیله سنک نازل اولدیغی فرقه اسلامیهدن اولدیغکیزده بن شهادت ایدرم . [۲]

— ۱۱ —

داور قطنی جنذب الاسیدین شوروایتی استخراج ایتمشدر :

جنذب . خاندان نبوتک اعاظمندن محمد بن عبدالله بن حسنک مجلسنده بولنه یوردم . کوفه و جزیره اهالیسندن برجماعت حضور عالیترینه کلدیله . صدیق اکبر و عمر فاورق حضراتنه دائر مطالعه سنی ، فکرینی صوردیله . محمد بن عبدالله انده جواب و یرمیه رک بکادیکی که « مملکتکزک شو اهالیسنه باق . حضرت شیخین ایچون مطالعه می فکرمی صوره یورله . عندمده حضرت شیخین مکرمین جدم امام علی اقبدمزدن افضلدرله .

احادیث نبویه بی حفظ ایدن و معرفت حدیثده معتمد الیه اولان حفاظ حدیثک اجله و اعاظم اهل بیتدن تصحیح و روایت ایتدکلی احوال پک چوق ایسه ده نموته اولمق اوزره بالاده بیان اولنان بردوزینه قریب موادی بیان ایله اکتفا قلمشدر . ارتحال عالی حضرت نبوی بی متعاقب سقیفه نبی ساعده ده مهاجرین و انصار کرام اراسنده وقوع بولان مباحثات شدیدده نتیجه سننده مقام اقدس خلافته اجلاس و بیعت اولنان حضرت صدیقک صحت خلافت و امامتده اجماع امت حاصل اولدیغی و بوکا ذره قدر اشتباه قالمادیغی شمدی یه قدر ایراد اولنان ایضاحات ایله درجه ثبوت و اصل اولمشدر . هر نه قدر ابوتراب ایله زبیر بن عوام رضی الله تعالی عنهما حضراتنک و اسامیسی معدود ده بعض احبابک بیعت

[۲] مادامکه مهاجرین و انصاردن اولان اخوانکزک بو آیت کریمه حکمنجه لهنده بولغیوب علیهنده بولنه یورسکز آرتق آیت کریمه نک مهاجرین و انصارک غیری اوله رق مدح و ثنا ایتدیگی مسلمانلردن ده دکلسکز دیمکدر .

حضرت صدیقہ تآخر لری واقع اولمش ایسده اخیراً انلرک دخی علی ملاء المناس
 « روایاتک اختلافنه و تأویلنه نظراً ایستر بدایةً وسقفیةً نبی ساعده وقعه سنی
 متعاقباً اولسون ایستر تجدیداً و تالیاً بولنسون » بیعت ایستکلری جهته بوقضیه
 ایله حضرت صدیقک خلافتی حقنده کی اجماع امته هیچ برقیصه و خلل عارض
 اولدینی ثابتدر . بناءً علیه حضرت صدیقک خلافتی و سحت و حقیقت امامتی
 ارکان اربعة دینک اوچنجیمی بولنان اجماع امته مستند و اساس دینه بوصورتله
 داخل اولدینی محققدر . بوجه ایله برابر مقدمهده یازلدینی و جهله مشار الیه
 حضرتلرینک سحت و حقیقت خلافتلرینه اشاره دلالت ایدن آیات قرآنیه و احادیث
 جلیله نبویه دخی مبحث آتیده ذکر و ایراد قلنه جقدر .

مبحث

۴

خلافت حضرت صدیقه دلالت ایدن آیات قرآنیه

— ۱ —

« یا ایها الذین آمنوا من یرتد منکم عن دینه فسوف یأتی الله بقوم یحبهم ویحبونه اذلة علی المؤمنین اعززة علی الکافرین یجاهدون فی سبیل الله ولا یخافون لومة لائم ذلك فضل الله یؤتیه من یشاء والله واسع علیم » آیت کریمه سیدر .
 محدثین کرامدن جناب بیہقی اجلہء تابعیندن و اعظم فقہای دیندن اولان امام حسن بصری حضرتلرینک بو آیت کریمه بی تفسیر یولنده تصحیح و روایت ایتدکلری مطالعه سی بودر :

امام حسن بصری . واللہی بو آیت کریمه حضرت صدیق حقنہ نازل اولمشدر . چونکہ عربلر ارتداد ایتدکلرنده کندیلرله محاربه ایدن حضرت صدیق واحبابیدر . حضرت صدیقک مجاہدات ومحاربات شدیدہ لرله ارتداد ایدن عربلر تکرار دیانت جلیلهء اسلامیہ به عودت و رجوع ایتدیلر .
 محدثیندن یونس بن بکر جنابلریده حضرت قتاده دن شوروایتی استخراج ایتمشدر :

حضرت قتاده . سبب ایجاد عالم نبیء محترم ومکرم صلی الله علہ وسلم اقدمین حضرتلرینک وفاتلریتی متعاقب عربلر ارتداد ایتدیلر . حضرت صدیق مرتدلرله محاربه ومجاہده ایتسیله ارتداددن رجوع ایلدیلر .
 اوزمان بو آیت کریمه نک حکم جلیلی، حضرت صدیق ایله اصحاب کرامته تطبیق ایتمش ایدک . «

اهل ردت حقنہ حضرت صدیقک اصحاب کرام ایله مذاکره سی ونہایت سائر اصحاب کرامی الزام ایله ارباب ارتدادی بالمحاربه تأدیب ایلمسی وقایع مشهورهء اسلامیہ دندر . ارتداد ایدنلرک بر طاقی اسلامیتی محافظه

۸۱

ایله یالکز زکاة ویرمکدن امتناع و زکاة ویرمامک خصوصنده اصرار و عناد ایتدیلر . حضرت صدیق مانع زکاة اولان مرتدلرله محاربهیه مباشرت ایتدی . روح پرفتوح رسالتپناهی عازم کلشنسرای علین اولدیغنی متعاقب عربدن برچوق عشایر و قبائلک ارتداد و زکاة ویرمامک اوزره اصرار و عناد ایتلرینه و حضرت صدیق بونلرله محاربهیه تثبث بیوردقلرینه مبنی حضرت فاروق اعظم و سائر اصحاب کرام اوصروده محاربه ایدلسی مناسب اولدیغندن و باخصوص یالکز مانع زکاة اولانلرله محاربه ذاتاً غیر جائز بولدیغندن بحاله ارتداد ایدنلرله محاربه اولنماسی جهتنی حضرت خلیفهیه مصرانه عرض وافاده ایلدیلر .

زمان سعادت نبویهده فخرکائنات افندمز حضرتلرینه ویریلان زکاتدن بر « عقالی » [۱] بیله ویرمکدن امتناع ایدنلرله محاربه ایدهجکنی حضرت خلیفه امر و فرمان ایتلرله بومادهیه دائر امام عمر افندمز حضرتلرله شو محاورهده بولتمشلدردر .

حضرت فاروق . علیه الصلاة والسلام افندمز حضرتلری « امرت ان اقاتل الناس حتی یقولوا لا اله الا الله وان محمداً رسول الله فمن قالها عصم منی ماله ودمه الا بحقها و حسابها علی الله » بیورمش ایکن « لا اله الا الله و ان محمداً رسول الله » دیمکده بولنان و یالکز اعطای زکاتدن امتناع ایدن خلق ایله نصل محاربه ایده بیلورسک ؟

حضرت صدیق . تمام بن دخی سنک بیان ایتدیکنک شو حدیث شریفک احکام جلیله سنه استناداً محاربهیه ترجیح ایده یورم . حدیث شریفده « الا بحقها » جملهسی یوقیدر زکاة دخی کلمتین شهادتینک حقوق متممه سنندردر . شبهه یوقدرکه زکاة دخی صلات کبی صوم کبی حج کبی اسلامیتک حقوقندردر .

[۱] عقال دونهک ایاقلرنی باغلامق ایچون استعمال اولنان ایدر . عربستانده عز بربک باشلرنده استعمال ایتدکری کفیه و عقال دخی باش باغی اولدیغنه مبنی عقال تسمیه اولنور .

﴿ ۸۲ ﴾

والله زکاتی نمازدن اور وجدن تفریق ایدنلرله محاربه ایدرم . چونکه زکاة مالک حقیدر . فخر رسل اقدمز حضرتلری ده « الایحقیها » بیورمشلردر . صدیق اکبرک بوجواب مصیبلریله حضرت فاروق اعظم ملزم اولمشلر و حضرت صدیقک جنابحق طرفدن ملهم اولدقلرینی سویلشلردر .

حضرت صدیقک اعلم اصحاب کرام اولدیغنه اعظم علما وفقهای اسلامیه بوقضیه ایله حکم ایتمشلردر . کافه اصحاب کرام اسلامیته باقی قالوبده یالکز زکاة ویرمامک ایستیانلرله محاربه جائز اولدیغنی ذکر اولنان حدیث شریفه استناداً بیان وافاده ایتمشلر و اورای ومطالعده بولتمشلر ایکن عین حدیثک صوک جلهسی بولنان « الایحقیها » مآلندن وجوب محاربهینی حضرت صدیق استدلال ایتمشدرکه بو استنباط و استدلاللری مباحثات دورا دورایله اصحاب کرامک جلهسنه بخش قناعت ایتمش و بو جهتله شوقضیه حضرت صدیقک اعلم اصحاب کرام اولدیغنه الکمهم بر دلیل اتخاذا اولتمشدر .

محدثندن جنساب بیهقی و ابن عساکرک ابوهریره رضی الله تعالی عنه حضرتلرندن بوماده ارتداده دائر استخراج ایتمشدر : حضرت ابوهریره . وحدانیت الهیه و ذات واجب الوجوده قسم ایدرم که ابوبکر صدیق حضرتلری مقام مقدس خلافته جلوس ایتماش اولسیدی جناب حقه عبادت اولنه مزدی .

حضرت ابیهریره شوافادهسنی اوچ دفعه تکرار ایتمشیه سامعینک نظر استغرابی جلب ایتمش و افادات واقعهسنده تأنی و ملاحظه ایتمشی لزومی کندوسنه اخطار قلنمشدر .

سامعینک بو استغراب و اخطارینهده مشارالیه حضرتلری جواب ویره رک شو صورتله افادهسنه دوام بیورمشلردر .

« حضرت ابوهریره . سبب خلقت عالم صلی الله علیه وسلم اقدمز حضرتلری وفاتلرندن مقدم اسامه بن زید رضی الله تعالی عنه حضرتلرینی یدی بوز نفردن مرکب بر فرقه عیسکریه ایله شام جهتده جهاده مأمور بیورمشلردی . اسامه

۸۳

حضرت تیری عسکر یله برابر ذی خشب (۱) موقعی اردوگاه اتخاذا ایدرک هنوز او موقعده ایکن ارتحال جلیل نبوی وقوع بولدی . متعاقباً مدینه منوره اطرافنده کی عربلر ارتداد ایتدی بنا برین اصحاب کرام حضرت صدیق کیدوب مدینه حوالیسنده کی عربلرک ارتدادندن دولایی شام جهتنده محاربه یه مأمور اولان حضرت اسامه نك ومعیتمده کی فرقه عسکر یه نك سنوق اولنماسی و تأخیر ایدلسی لزومنی عرض و بیان ایتدیلر . حضرت صدیق اصحاب کرامک بو اخطارینی ردایله برابر عسکرک مأمور اولدقلری شام جهتنه سرعتله عزیمت ایتلرینی اسامه حضرتلرینه امر ایتسیله اصحاب کرام بو فرقه عسکر یه نك کیرو قالمسی لابد اولدیغنه دائر اولان افادات و اخطارات سابقه لرنده پک زیاده اصرار ایلدیلر . بو اخطارات مکرره وشو افادات متفقه و مصرانه یه جواباً حضرت صدیق « وحدانیت الهیه یه قسم اولنورکه مرکز خلافت اولان مدینه منوره ده مهالك و مخاطرات ملحوظه و متصوره صوك درجه یه واصل اولسه معاذالله تعالی ازواج طاهرات حضرت نبویه یه کلابک تسلطی دفع ایدیله میه جک قدر عجز و فتور ظهور ایتسه بیله فخر کائنات افندمن حضرتلرینک مأمور بیوردقلری بر عسکر کیرو آله م وانک عقد ایتدیکی نیراغی چوزهم » جواب قطعینی ویردی و عموم اصحاب کرامک رأینه ، سوزینه ، اصرارینه مخالف اولدینی حالده حضرت اسامه یی فرقه عسکر یه سیله برابر شام جهتنه سوق ایلدی . حضرت اسامه مدینه منوره دن شام جهتنه کتیبه ران جلادت اولدینی زمان یولده تصادف ایتدیکی عشایر و قبائل عرب « مسلمانلرده بیلمدی کمز بر قوت بر شوکت اولسه بو عسکر کی روم ایمپراطورلنی حکومتنه مربوط اولان شام جهتنه سوق و روم ایمپراطورلغیه محاربه یه اجتناسار ایتزلردی بونلرک روملرله محاربه لرینی کورلمده نتیجه سنه نظر آ بزده مسلمانلرله خط حرکت می تعیین و تعقیب ایدلم » دیه رک اظهار ارتداد خصوصنده متردد قالدیلر «

« حضرت اسامه او آتشبارء جلادت ایسه مأمور اولدینی وظیفه عسکر یه سنی

[۱] مدینه منوره قرینده بر محلدر .

﴿ ۸۴ ﴾

حسن ایفا ایله برابر محاربهده مظهر موقیت اولدی . سالمأ مظفرأ مرکز خلافته عودت ایتدی . مشارالیه حضرتلرینک سالمأ ومظفرأ عودتتری ارتداد ایتمکده متردد اولان عشایر وقبایک اداره ناجیه اسلامیهده دوام وثباتی مستلزم اولدی .»

ابوهزیره حضرتلرینک شو ایضاحاتی کتب سیر وتواریخک احکامنه ، مندرجاتنه ، تمامیه مطابق وبوحرکت عسکریهیی رأی صائب منفردلریله مصرأ وبتون اصحاب کرامک رأی ومطالعهلرینه رغماً اجرا ایدن حضرت صدیقک متانت ، شجاعت ! رأینده اصابت ! کبی بینالاصحاب مزیات خارقهسنی اثبات ایله حرکت واقعهسی تأیید وتشید مبانی عالیة اسلامیهیه موافق دوشمشدر [۱] ذکر اولسان آیت جلیلهنک احکامی ارتداد ایدنلره قارشو ابراز شدت ایدهجک مسلمانلرک مدح وثناسنی متضمن اولدیغنه وحضرت صدیق دخی ارتدادی اورتهدن قالدیرنجهیه قدر ارباب ارتداد ایله محارباتده بولندیغنه مبنی آیت کریمهک تضمن ایلهیکی مدح وثنا حضرت صدیق ایله اصحاب کرامنه عائد وراجع وبناء علیه حکم جلیلی ضمناً خلافت حضرت صدیقک صحت وحقیقته دلیل قاطعدر .

— ۲ —

« قل للمخلفین من الاعراب ستدعون الی قوم اولی بأس شدید تقاتلونهم اویسلمون فان تطیعوا یؤتکم الله اجرا حسناً وان تتولوا کما تولیتم من قبل یعذبکم عذاباً الیماً » آیت جلیلهسیدر .

بو آیت جلیله دخی حضرت صدیقک خلافتی مؤید آیات قرآنیهدندر . محدثیندن ابن ابی حاتمک حضرت جیوبردن استخراج ایتدیکی روایتیه کوره بو آیت کریمهده بأسی شدید اولمق اوزره تعریف بیوریلان بنوحنیفه عشیرتیدر .

[۱] غایت مهم اولان بوقضیه حریه معجزات جلیله نبویهیه واوامر نبویهیه اتباعک مستلزم اولدیغنی فوائد دینییه وسیاسیهیه دلائل قاطعهدندر .

卷 八〇 終

بنو حنیفه عشرتی « مسیلمة الکذاب » قینهسی اولوب نبوت کاذبه سنه قائل اولان و حضرت خالد بن ولید رضی الله تعالی عنه قومانداسیله حضرت صدیقک سوق ایتدیکی عساکر اسلامییه ایله اک شدتلی و قاتلی محاربه ایدن ارباب ارتداد اولدقلری کتب سیر و تاریخ مندرجاتیله مثبتدر .

محدثیندن ابن ابی حاتم و ابن قتیبه و سائر نری خلافت حضرت صدیقک صحته حقیقته بو آیت کریمهک حجت قاطعه اولدیغنی سویلشدردر . چونکه بو آیت کریمه اعرابی محاربهیه دعوت ایده یور حال بوکه آیت کریمهک شرفزولندن صکره زمان سعادت نبویهده هیچ بر محاربه ظهور ایتماشدر . آیتک شرفزولندن صکره ایلك محاربه حضرت صدیقک زمان خلافتده ارباب ارتداد ایله ظهور ایدن محاربات شدیددر . بناءً علیه آیت کریمهک حکم جلیلی اعرابی ارباب ارتداد محارباتنه دعوتدن عبارتدر . بو دعوت ایسه بالخاصه و منفرداً و حتی بعض جهاتنده بتون اصحاب کرامک فکرینه خلافاً حضرت صدیق طرفندن کندی رأی ذاتیسیله وقوعه کلشدر . چونکه اصحاب کرام ارباب ارتدادک مانع زکات اولانلریله محاربهک و جوبنی حضرت صدیقک ایضاحتیله اجتهادیلله اکلامشدردر . بناءً علیه آیت کریمه حضرت صدیقک و جوب خلافتنده فرضیت طاعتنده صراحةً حجت قاطعهدر . زیرا بو محاربات ایچون وقوع بولان دعوته اجابت ایتماندک دوچار عذاب الیم اوله جقلری « یعذبکم عذاباً الیماً » جملهسیله محقق و حضرت صدیقک اجابت ایتمک دخی موجب اجر و ثواب اولدیغنی مصرح اولوب مشار ایله حضرتلری اولوالامر اولسه و خلیفه بالحق بولمسه امرینه اطاعت مستلزم اجر و مغفرت و عدم اطاعت باعث عذاب و نقت اولیه جنی اظهاردر .

محدثیندن ابن کثیر دیمشدرکه بو آیت کریمهده محاربه لرینه اعرابک دعوت اولدیغنی صاحب بأس و شدت اولان قومدن مقصد مسلمانلرله اخیراً مناسبات حربیهده بولنان روملر، عجملر اولدیغنه ذاهب و قائل اولان مفسرلر وار ایسهده بوذهابه مستند اولان بو تفسیر فرض محال اوله رق قبول اولنسه بیله کرک سوریه

﴿ ۸۶ ﴾

جهتده روم ایمپراطور لغیله و کړک خطه عراقیه جهتده فرس حکومتیله محاربه ایچون اک اول ترتیبات و سوقیات عسکریه ده بولنان اعلان خرب ایدن خلیفه ینه حضرت صدیق اولدیغندن واکمال محاربات و فتوحات حضرت فاروق ایله حضرت عثمان زمانده اولسنه مبنی انلرک خلافت و امامت لری ده حضرت صدیقک خلافت و امامته متفرع بولندیغندن آیت کریمه یی شو صورتله تفسیر دخی ینه حضرت صدیقک صحت خلافتنه نص قاطع اولور .

روم ایمپراطور لنی و فرس حکومتیله اولنان محاربات اسلامیه معلوم اولدیغنی وجهله اولملتری اسلامه دعوت ایچوندر قبول اسلامیت ایدوب ارتداد ایتملرینه مبنی تکرار اسلامیه ارجاع لری ایچون دکلدر . ارتداد ایتمک لری جهتله مسلمانلرک مناسبات حربیه ده بولندقلری اقوام ایسه عربلر در . ارتداددن و بناء علیه دین اسلامه اعاده و ارجاع لرنندن طولایی روملرله و عجملرله بزکونه محاربه اولدیغندن آیت کریمه ده کی ارتداددن مقصد روملر و عجملر اولیوب عربلره شمول قطعی ایله شمولی بدیهیدر .

طوائف شیعه دن بعضیلری بو آیت کریمه ده اعرابی محاربه یه دعوت ایدن داعی حضرت صدیق دکلدر . یا فخر کائنات علیه افضل الصلاة افندمن حضرت لریدر یا خود خلیفه رابع اولان امام علی کرم الله وجهه حضرت لریدر دیه برادعا در میان ایتمش لر سه ده بوزعم بودعوی دخی کلیاً باطلدر . چونکه یوقاروده ایضاح اولدیغنی وجهله آیت کریمه نک شرف نزولندن صکره زمان سعادت نبویه ده هیچ بز محاربه ظهور ایتماش و جهاد ایچون سوقیات عسکریه وقوع بولماش اولدیغندن آیت کریمه دن مقصد حربک آمری خاتم النبیین افندمن حضرت لری اولدقلری بداهه مسلمدر .

کذلک حیدر کرار رضی الله تعالی عنه حضرت لری ده زمان سعادت اقتران خلافت بنا هیلرنده اسلامیه خلقی دعوت ایچون هیچ بز محاربه یه تصادف ایتمش لردر . زمانده ارتداد ایدن لرده اولدیغندن مرتدلرله ده مناسبات حربیه ده بولنماش لردر . خلیفه مشارالیه حضرت لری نک ایتمک لری محاربات امامتی طلبدن و حقوق خلافتی .

✽ ۸۷ ✽

مدعیلرینه قارشی محافظه مقصدندن عبارت محاربات داخلیه منحصردر .
بنشاء علیه آیت کریمه ده داعیء خرب اولان ذات شیعیلر زعمنه کوره حضرت
کرار اقدمز اولسی و آیت کریمه حکمنک اورایه صرف و توجیهی امکانزلغی ده
محققدر .

بو آیت کریمه نك حضرت صفدر کراردن صکره کی خلفای امویه حقنده
اولدیفنی بیان ایتمک حکم جلیلی آنلره تشمیل ایلمک ده غیرممکندر . چونکه
خلفای امویه اهل سنت و جماعت عندنده ظلمه دن و شیعیلر نظرنده « معاذالله
تعالی » کفره دن مغدود اولدقلری مصدق و آیتک حکم منیفی داعینک دعوتنه
اجابت موجب اجر و ثواب و عدم اجابت باعث الیم عذاب ایدوکنه مبنی امویلر ده
هیچ بر صورتله شمولی اوله میه جغندن حضرت صدیقه انحصار حکم منیفی
بو محاکمه ایله ده محققدر .

— ۳ —

« و عدالله الذین آمنوا منکم و عملوا الصالحات لیستخلفنهم فی الارض کما استخلف
الذین قبلهم و لیمکنن لهم دینهم الذی ارتضی لهم ولیبدلنهم من بعد خوفهم اماناً
یعبدونی لایشرکون بی شیئاً »

محدثیندن ابن ابی حاتم تفسیرنده عبدالرحمن بن عبد الحمید المهریدن
استخراج ایتدیکی روایته کوره بو آیت کریمه حضرت صدیق ایله حضرت
فاروق اعظمک خلافت و ولایتلرینی ناطقدر .

حضرت فخر رازی دخی تفسیر کیرنده بو آیت جلیله ائمه اربعه نك یعنی
خلفای راشدینک امامته دلالت ایتدیکنی توضیح ایده یور . چونکه حق تعالی
حضرتلری بو آیت کریمه ده فخر رسالت اقدمز حضرتلرینک زمان سعادت
نبویه لرنده حاضر و موجود اولاندردن ایمانی بولنان و اعمال صالحه اجرا ایدنلره
استخلاف ارضی وعد ایتمشدر .

آیت کریمه ده موعود اولان استخلاف ارض رسالتپناه اقدمزدن صکره کی

﴿ ۸۸ ﴾

مسلماندره راجعدر . ارضه استخلافك فخرکائنات افدمز حضرتلرندن
صكره اولسى لزومى يك بديهيدر . حال بوكه عليه الصلاة و السلام افدمز
حضرتلرى خاتم النبیین عنوان علویسیله معنون اولدقلرى جهته كندولرینی
استخلاف ایدمچك پیغمبر اولدیغندن واوله مبه جغندن استخلافك نبوته حمل
ایدلسی امكانسزدر . بناءً علیه استخلافدن مقصد امامت و خلافت اولدیغنده
اشتباه ایدیه مز . رسالتیناء افدمز حضرتلرندن صكره بوآیت کریمه نك وصف
وتعریف ایتدیكى خلافت ایسه حضرت صدیق اکبر وفاروق اعظم وعثمان
رضی الله تعالی عنهم حضراتنه مخصوص ومنحصردر . چونكه فتوحات عظیمه
و حصول تمکن و ظهور دین و اکمال امنیت خلفای ثلاثه مشارالیهم حضراتی
زماننده وقوعه کیش و مسلمانلرك تملك ارض ایتلری فتوحات و استیلاری
بوخلفای عظام زمانلرنده حاصل اولشدر .

امام علی افدمز حضرتلری زماننده خلافته قارشو وقوع بولان منازعه لرندن
و محاربات داخلیدن طولایی کفار ایله محارباته و خارجاً فتوحاته میدان
بوله مامشدردر . اراضی اسلامیه به برشی علاوه ایدم مامشدردر . بوكا مبنی آیت
کریمه نك حکم جلیلی فخرکائنات افدمزك خلفلری اولان وزمانلرنده فتوحات
کلیه ظهور ایتسیله مسلمانلری ارضه تملك و استخلاف ایتدیرن خلفای ثلاثه
مشارالیهم حضراتیدر . بصورتله شوآیت جلیله دخی خلفای راشدین حضراتنك
وبونك اساسی بولنان حضرت صدیقك صحت و حقیقت خلافتلرینی مثبتدر .

— ۴ —

« للفقراء المهاجرين الذين اخرجوا من ديارهم واموالهم يبتغون فضلاً من الله
ورضواناً وينصرون الله ورسوله اولئك هم الصادقون » آیت کریمه سیدر .
بوآیت کریمه اموال غنایمك مهاجرینه مخصوص اولان قسمنه عائددر .
ایادی کفارندن بلا محاربه ایادی مسلمینه داخل و واصل اولان اموال
منقوله و غیر منقوله به (فی) اطلاق اولنور .

﴿ ۸۹ ﴾

فیء اموال غنائمك تعريف اولنان بر قسميدر .
 اموال غنائم اساساً ايكي قسم اولوب برنجيسي بالمحاربه اخذ و استيلا اولنان
 اموال منقوله وغير منقوله در . بوكا اموال غنائم دنيلور . ايكنجيسي بلا محاربه
 دشمن طرفندن مسلمانلره ترك اولنان و يا بدل صلح اولق اوزره و يريلان
 اموال منقوله و غير منقوله در كه اموال غنائمك بو ايكنجى قسمنه لسان عربده
 (فىء) دينلور .

« فىء » فائىء صيغه سندن مشتق در . رد و رجوع معناسنده در . اموال
 غنيمتك بيان و تعريف اولنان ايكنجى قسمنه اطلاق اولنسى او اموالك دشمن
 جهتندن مسلمانلر جهته كچمسندن رد و ارجاعندن ايلرو گلشدر .
 حاصلى آيت كريمه « فىء » قسمندن اولان اموال غنائمك مسلمانلره صورت
 تقسيمى امر و موضحدر . بو قسم اموال غنائم مملكتلرندن چيقاريلان
 و امواللرندن محروم براغيلان و جناب حقدن فضيلت و رضوان امل و انتظارنده
 و ذات واجب الوجودك و رسولك نصرتى خدمتده بولنان فقراى مهاجرين
 ايجوندر . او مهاجرلرى حق تعالى حضرتلرى بو آيت كريمه ده صادق اولق اوزره
 تعريف و توصيف بيورمشدر . مهاجرين كرام حضراتى اجماعاً حضرت
 صديقه « خليفه رسول الله » ديمكده ايديلر . حضرت صديقه « خليفه رسول الله »
 ديدكلرى مجمع عليه اولق اوزره ثابتدر . مهاجرينك صادق اولدقلى ده بو آيت
 كريمه نك حكم جليلى ايله ثابتدر . شنو حالده اشبو آيتك حكم منيفى حضرت
 صديقك صديقته ده صحت خلافته ده دليل و حجتدر .

— ۵ —

« اهدنا الصراط المستقيم صراط الذين انعمت عليهم » آيت جليله سيدر .
 فخر المفسرين فخر الدين رازى حضرتلرى خلافت حضرت صديقك صحتنى
 بو آيت كريمه دن دخى استنباط ايتمشدر .

❦ ۹۰ ❦

صراط مستقیمه هدایت طلبنده و آرزوسنده بولنانلر اللہک نعمته مظهر اولانلرک طریقته هدایتی استرحام ایده یورلر دیتکدر .
 اللہک نعمته مظهر اولانلر ایسنه « اولئک الذین انعم الله علیهم من النبیین و الصدیقین و الشهداء و الصالحین » آیت کریمه سننده ذکر و بیان اولنمش اولانلردر .

مظهر نعمت سبحانیه اولدقلری بو آیت کریمه ده تصریح بیوریلان انبیای عظام صدیقین کرام شهدا و صالحین کبی صنوف کرام اربعه نك ایکنجیسی « صدیقین » درکه ابابکر صدیق رضی الله تعالی عنه حضرتلری ده رئیس صدیقین اکبر صدیقین اولدقلرنده شبهه یوقدر . شو خالده صراط مستقیمه طلب هدایت ایدن رهوان طریق استقامت حضرت صدیقک و سائر صدیقین کرامک سالک اولدقلری طریق هدایتی طلب و استرحامه مسارعت ایدرلر . اکر حضرت صدیقک خلافت و امامتی حق و صواب اولیوبده معاذالله تعالی خلافتی غاصب و بناء علیه ظالم اولسیدی انک طریقته اقتدا جائز اولماق لازم کلوردی .

مبحث

۵

حضرت صدیقك خلافتنی مثبت اولان احادیث خلیفه نبویه کثیر ایسه ده
برقسمی بوراده بیان و توضیح اولنور .

— ۱ —

فخر المحدثین شیخ بخاری و شیخ مسلم حضراتی جیر بن مطعم رضی الله
تعالی عنه حضرتلرندن روایت آتییه استیخراج بیورمشردر .
جیر بن مطعم . بر مصلحت ضمننده حضور فائض النور حضرت نبویه شرف
مثوله نائل اولان برقادین افاده حال ایتدکدن صکره نبی محترم و مکرم افندمز
حضرتلری تکرار نزد معالی وفد حضرت رسالتپناهی به کلی لژی او قادینه
امر و فرمان بیورلدی . قادین « تکرار کلوبده سزی بوله مزسنهم » دیه وفات
جلیل حضرت نبوی به اشارت ایتدی . کندولرینی بوله مزسه حضرت صدیقه
مراجعت ایتسی لژی اراده بیوردیلر .
محدثندن ابن عساکر ابن عباس رضی الله تعالی عنهما حضرتلرندن بو
روایتی شو صوزتله استیخراج ایتشدز .

بر مصلحت ضمننده حضور معالی موقور رسالتپناهی به کلن بر قادینه بشقه
وقت عودت و رجوع ایتسی لژی امر و فرمان بیورلسنه مبنی قادین « عودت
ایدوبده سزی بوله مزسنهم » دیه وفات عالی حضرت نبوی به اشارت ایتدی .
« کلوبده نبی بوله مزسه ک بندن صکره خلیفه اولان حضرت صدیق نزدیک کل »
امرینی ویزدیله .

— ۲ —

محدثین ابو القاسم الیغوی عبدالله بن عمر رضی الله تعالی عنه حضرت تدرندن شو حدیثی روایت ایشدر .
 عبدالله بن عمر . علیه الصلاة والسلام اقدمز حضرت تدرندن ایشتم که بندن صکره اون ایکی خلیفه اولور . ابوبکر آزمدت دوام ایدر .
 بوحدیث شریف طرق عبیده دن روایت اولنمش و علمانک تاویلات کثیره سنه مهم بر مینا تشکیل ایشدر خلافتک مدتیه و احوال سائر سنه تعلق ایدن شو تاویلات و ایضاحات و دوچار اولدیغی اختلافات رساله مزک صددی خارچنده اولدیغدن یالکز حضرت صدیقک خلافتنی مؤید اولان فقره سنیه اکتفا قلمشدر .

— ۳ —

محدثین احمد و ترمذی و ابن ماجه نك استخراج وینه محدثین جناب حاکک حذیفه رضی الله تعالی عنه حضرت تدرندن تصحیح ابتدکاری حدیث شریفده « بندن صکره ابوبکر و عمره اقتدا ایدیکز » امر و فرمانی صادر اولمشدر .
 محدثین طبری جناب لرینک « ابی الدردء » رضی الله تعالی عنه حضرت لری حدیثندن و حاکک ابن مسعود رضی الله تعالی عنه حضرت لری حدیثندن و احمد ترمذی ایله ماجه و ابن حبان دخی حذیفه رضی الله تعالی عنه حدیثندن روایت و تصحیح ابتدکاری بوحدیث شریفک مال منیفی وجه آتی اوزره روایت بیورلمشدر :

« بن سزکله برابر نه قدر قاله جعمی بیلمیورم بندن صکره ابی بکر و عمره اقتدا و عمارک هدایتیه تمسک ایدیکز ابن مسعودک سویلدکلرینه اینانکز »
 امام ترمذی ابن مسعود رضی الله تعالی عنه حضرت تدرندن و « رویانی »

﴿ ۹۳ ﴾

دخی حدیثی رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرت تارندن و ابن عدی انس حضرت تارندن بو حدیث شریف وجه آتی اوزره روایت اولمشدر .
 « بندن صکره ابی بکر و عمره اقتدا و عمارك هداسیله اهتدا ایدیگز ابن مسعودك عهدنی طوتکنز » .

— ۴ —

رئیس المحدثین حضرت شیخ بخاری و جناب مسلم ابی سعید الخدری رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرت تارندن روایت آتیہی نقل ایتمشدردر:
 ابی سعید الخدری . رسول اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم افدمز حضرت تارنیک ایراد ایتمشدر بر خطبهده « جناب حق جل شانہ حضرت تارنی بر عدی دنیاایله جوار جلیل سبحانیلرندن برنی اختیار ایتمک اوزره تحجیر بیوردی . او عبد دخی جوار عالی الوهیتی دنیایه ترجیح ایلدی . » فخر کائنات افدمز حضرت تارنیک خطبهده او قودقلمی شو حدیث شریف اوزرینه ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرت تارنی آغلامغه باشلادیلر . « بابالرمزی آنالرمزی سکا قدا ایدرز » دیدیلر . بو اخبار جلیل نبوییه قاریشو حضرت صدیق کرم آغلامسنة و کرم افاده واقعه سنة تعجب ایتمک . حال بوکه دنیا و عقبادن برنی ترجیحده تحجیر بیوریلان عبدك فخر کائنات افدمز حضرت تارنی اولدیغی تحقیق قلندی . بناءً علیہ امر جلیل نبوی نی تفهمده اعلممز حضرت صدیق اولدیغی تبیین ایتمدی . سبب خلقت عالم صلی اللہ علیہ وسلم افدمز حضرت تارنی ینه بیوردیلرکه « بی محبتیه مالیه اک زیاده منتدار ایدن ابابکر در . اللهدن باشقه خلیل اتخاذ ایتمسیدم ابابکر خلیل اتخاذ ایدردم . لکن اخوة و مودت اسلامیه من موجوددر . ابابکر قیوسندن بشقه بتون قپولر سد اولتیلدر . دیگر بر نطقنه کوره « مسجدده ابی بکر قیوسندن بشقه بر قپو بر اقلمامیلدر . » عباده بن احمددن وقوع بولان بشقه بر روایت کوره « ابوبکر صاحبمدر غارده مونسمدر مسجدده ابوبکر قیوسندن بشقه بتون قپولری باغلا یکنز » حضرت

﴿ ۹۴ ﴾

بخاریدن وقوع بولان دیگر روایت کوره « خلق ایچنده نفسیه مالیه ابن ابی قحافه دن زیاده بنی منتدار ایدن یوقدر . اکر خلیل اتخاذا ایتسه یدم ابی بکری خلیل اتخاذا ایدردم . لیکن خاۃ اسلام افضلدر . بومسجدده ابوبکرک قیوسندن بشقه بتون قبولری بندن باغلایکز » ابن عدی جنابلرینک روایت کوره « مسجده شارع وواصل اولان بوقبولردن ابابکرک قیوسندن بشقه سنی باغلایکز » حاصلی بو حدیث شریفک طرقتی کثیردر . طرق وارده سی جمله سندن حذیفه و انس و عائشه رضی الله تعالی عنهمک وابن عباس و معاویه بن ابی سفیان رضی الله تعالی عنهم حضراتنک روایتلریدر . بو احادیث شریفهده حضرت صدیقک خلافتنه اشارت جلیله نبویه واقع اولدیغنه علما قائل اولمشلردر . چونکه مسجد نبوییه بعض قبولر آچلمشیدی آنلرک سدی مقتضای امر جلیل رسالتیناهی ایدی . خلیفه نک مسجد قربنده بولنمسی لازم اولدیغنه منی یالکز حضرت صدیقک قیوسی استثناء آچیق براغیلوب دیگر قبولرک باغلا نمسی حقنده کی امرلری انک خلافتنه دلالت ایدر .

— ۵ —

حاکمک اخراج و حضرت انس دن تصحیح ایتدیکی روایتدر :

حضرت انس . کندولرندن صکره صدقه [۱] لرینی کیمه تسویه و اعطا ایتلری لزومنک مفخر موجودات افندمن حضرتلرندن صورمق ایچون « بنو مصطلق » بنی مأمور و اعزام ایتدیله . حضور فیوضات موفور حضرت نبویه شرف منوله مظهر اولدم . بنی مصطلقک ذات اکل الصفات حضرت رسالتیناهی لردن صکره صدقه لرینی کیمه ویرملری لازم کله جکنی عرض و استیدان ایتدم . « صدقه لرینی ابوبکره ویرملری لزومنی » امر و فرمان بیوردیله .

بو حدیث شریف حضرت صدیقک خلافتنه دائر عادتاً نص قاطعدر .

[۱] اموال زکاتدر .

﴿ ۹۵ ﴾

چونکہ اموال امیربہدن اولان زکاة و صدقاتک استیفاسنه و قبضنه متولی انجیق
خليفة و امام اولہ بیلور .

— ۶ —

صحیح مسلم کتاب شریفک مؤلفی . امام مسلم حضرتلری . ام المؤمنین
حضرت عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا دن استخراج ایتدیکی روایتدر :
ام المؤمنین . علیہ الصلاة والسلام افدمز حضرتلری خستہ لقرندہ بکا
یوامری ویردیلر . « پدریکی برادریکی بکا چاغرکہ بر مکتوب یازیم . بن
قورقارم کہ ارزوایدن بر آرزوکش اولویت افادہ سنده [۲] بولنور . حال بوکہ
جناب حق و مسلماننر ابا بکردن بشقہ سنی ایستہ مزلر .
امام المحدثین حضرت احمدایله بشقہ لری دخی طرق سائرہ دن بو حدیث
شرفی حضرت عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا دن استخراج ایتمشلردر .
بو طریقہ لکری بعضی سنده مشار الیہا حضرتلری شو صورتلہ روایت ایتدکلری
کورنمشدر .

ام المؤمنین . مرض موتندہ فخر کائنات افدمز حضرتلری « بکا عبدالرحمن
بن ابی بکری چاغرکز ابی بکر ایچون بر کتاب یازیم . اکا هیچ بر فرد اختلاف
ایتسون « امرینی ویردیلر . متعاقباً « براق معاذ اللہ تعالیٰ مسلماننر ابی بکر
حقندہ اختلاف ایتزلر « بیوردی .
عبدالله بن احمد دن وقوع بولان دیگر بر روایتہ کورہ « یا ابابکر جناب حقده
مؤمنلردہ سنک علیہکده اختلافی ایستہ مزلر « دیہ فرمان بیورمشلردر .

— ۷ —

رئیس المحدثین شیخ بخاری و شیخ مسلم حضراتنک « ابی موسی الاشعری »
رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرتلردن استخراج ایتدکلری روایتدر .
[۲] امر خلافتہ حضرت صدیق دن اولی بولنہ جفتی ادعا ایدنلردہ بولنور دیمکدر .

✽ ۹۶ ✽

ابوموسی الاشعری . رسول اکرم صلی الله علیه وسلم افندمنز حضرتلری خسته لندیلر . مرضلری مشندا ولدی . « ابابکره امرایدیکنز خلقه نماز قلدی رسون » امرینی ویردی لر . حضرت عائشه رضی الله تعالی عنها بو امر جلیل نبوی به قارشو « یارسول الله ابابکر رقیق بر آدمدر . مقام قدسیت اتسام رسالت پناهیلر نده طورمغه و خلقه نماز قلدی رمغه استطاعتی یوقدر » دیمسیله علیه الصلاة والسلام افندمن حضرتلری « ابابکره امرایت خلقه نماز قلدی رسون » امرینی تکرار بیوردیلر . بو ایکنجی امر عالی نبوت پناهی به مقابل حضرت عایشه ینه اولکی افاده ومدافعہ یی بیان و ایراد ایتمسیله « ابابکره امرایت خلقه نماز قلدی رسون . سز حضرت یوسفک صاحب لری سکنز » دیه امر سابق لری نی مع التوبیخ تکرار ایتمدی لر . بو امر قطعی به مبنی ابابکر حضرتلری نه کلوب تبلیغ فرمان رسالت پناهی ایلدیلر . حضرت صدیق دخی امر و فرمان نبوی موجینجه نبی اعظم افندمن حضرتلری حیاتده ایکن بالوکاله خلقه نماز قلدی ردی .

حضرت عایشه . نبی بو باده کثرت مراجعته مجبور ایدن شی فخر کائنات علیه اکمل التحیات افندمن حضرتلر ندن صکره مقام عالی نبوت پناهی لر نده قائم اوله جق ذاتک ابدیاً توجه عامه به مظهر اوله میه جفی مطالعه سی ایدی . مقام قدسیت اتسام نبوت پناهی لر نده هر کیم قائم اولور سه آکا قارشو خلقک اظهار تشام ایده جکلری نی ظن ایدردم . بو ملاحظه به مبنی امامتک ابابکر دن تحویل وانصرافی آرزو ایتمش و مراجعتی تکرار ایلمشیدم .

« زمعه » رضی الله تعالی عنها حضرتلری نیک روایتنه کوره مفخر موجودات صلی الله علیه وسلم افندمن حضرتلری حضرت صدیق طرفدن ادای نماز اولتمسنی امر ایتمکلر نده حضرت ابابکر غائب و غیر موجود ایدی . بناءً علیه حضرت عمر تقدم و امامته مباشرت ایدی . حضرت فاروقک سسنی استماع بیورمش اولان علیه الصلاة والسلام افندمن حضرتلری « لا . لا . لا . جناب حق ده ، مسلمانلر ده ابی بکر دن بشقه سنی ایسته مز لر . ابوبکر خلقه نماز قلدی رسون » بیوردیلر .

ینه « زمعه » رضی الله تعالی عنها حضرتلر ندن وقوع بولان دیگر بر روایته

﴿ ۹۷ ﴾

کوره « چیتکز خلقه نماز قلدر مینی ابا بکره سویلیکز » دیه تلتی ایتدیکی امر جلیل رسالتیناهی اوزرینه حضور قیوضات موفور جناب نبویدن چیتقارق حضرت صدیق اوراده بولمیدینی و حضرت فاروقی جماعته برابر قیوده کوردیکی جهتله نماز قلدر مینی حضرت عمره تبلیغ ایلدی . وقتا که حضرت عمر نمازه مباشرت ایتدی . سی یوکک اولدیغندن تکبیرینی فخر کائنات افدمز حضرتلری ایشدیلر . بوکا مینی « جناب خقوده ، مسلمانلرده ابا بکر دن بشقه سنی ایسته مز لر . جناب خقوده مسلمانلرده ابا بکر دن بشقه سنی ایسته مز لر . » بیوردیلر .

دیگر برروایت کوره حضرت عایشه نك مراجعتی رسالتیناه افدمز حضرتلری قبول بیور میوبده حضرت صدیقك نماز قلدر مینی تکرار امر ایتدیکی زمان عایشه حضرتلری بالذات مراجعتی تکرار دن تحاشی ایدره ك زوجات طاهرات نبویه دن وامهات مؤمنیندن حضرت فاروق اعظمك کریمة محترمه لری بولنان حضرت « حفصه » رضی الله تعالی عنهایه حضرت عمر ك خلقه نماز قلدر مسیچون عرض وافاده ایتمی لزومنی اخطار ایتدیلر . حضرت عایشه نك بو اخطارینه مینی حضرت حفصه نماز قلدر مق ایچون فاروق اعظمه امر ویرملرینی رسالتیناه افدمز حضرتلرینه عرض وافاده ایتدی . فخر کائنات افدمز حضرتلری حضرت حفصه نك افاده سنی قبول ایتمامکله برابر غضبناك اولدقلری جهتله « انتن ویا انکن ویا لانتن صواحب یوسف مروا ابا بکر » بیوردیلر .

سبب خلقت عالم صلی الله علیه وسلم افدمز حضرتلرینك مرض موتنده حضرت صدیقك خلقه نماز قلدر مینی حقنده اولان امر جلیل نبوتیناهی لرینی موضع اولان اشبو حدیث شریف معلوم اولسون که متواتر در . بو حدیث شریف حضرت عایشه رضی الله تعالی عنهادن و ابن مسعود و ابن عمر و عبدالله زمعه و ابی سعید و علی ابن ابی طالب و حضرت حفصه رضی الله تعالی عنهم حضرتلرندن وارد اولمشدر .

ابن عمر رضی الله تعالی عنهما حضرتلری روایت کوره نماز قلدر مق ایچون حضرت عمر ك تکبیرینی علیه الصلاة والسلام افدمز حضرتلری استماع

﴿ ۹۸ ﴾

بيوردقلىزنده رأس مباركلرىنى حجره دن چىقاردىلر و غضبناك اولدقلىرى حالده « ابن ابى قحافه نروده در » ديه امر وفرمان بيوردىلر .

ابابكر صديق رضى الله تعالى عنه حضرتلىرى على الاطلاق اصحاب كرامك افضل اولديغنه و جهه سندن زياده خلافته احق و امامته اولى واليق بولديغنه بو حديث شريفك اك واضح بر صورتله دلالت ايتديكى فحول علمائ اسلام بيان ايتشدر .

امام ابوالحسن اشعري . مهاجرين و انصار كرام حاضر اولدقلىرى حالده فخر كائنات عليه افضل الصلاة افندمن حضرتلرينك نماز ايجون حضرت صديقه امر ويردكلىر بديريات و ضروريات درجه سنده تعين ايتشدر . جماعته امامت ايدجك ذات ايسه او جماعته كتاب الله اك ابى قرائت ايتسى لزومى ده حديث شريفده وارد اولشدر . حضرت صديقك امامته امر ويرملىر متار اليك قرائت قرأنده و علم قرأنده اقرأ و اعلم اولديغنه دلمدر .

فخر كائنات افندمن حضرتلرينك حضرت صديق امامته ترجيح و انتخاب بيورملىرندن اصحاب كرام خلافته احق اولديغنى استدلال بيورمشدر . بوقضية جليهدن بالاستدلال خلافته احق واليق اولديغنه قائل اولان اجله اصحاب كرامدن برى فاروق اعظمدر كه سقيفة نبى ساعدهده وقوع بولان بيت اناسنده كى افادات و ايضاحاتى يوقاروده محل مخصوصنده مفصلاً ذكر و بيان اولمشدر .

ديكرى اسدالله الغالب على بن ابى طالب حضرتلريدركه ابن عساكر استخراج ايتديكى روايته كوره بوجه زير اداء كلام ايتشدر :

حضرت ابوتراب . بن حاضر اولديغى و خسته بولنديغى حالده عليه الصلاة والسلام افندمن حضرتلىرى نماز قلديرمق ايجون حضرت صديقه امر ويردىلر . مفخر موجودات افندمن حضرتلرينك دينم ايجون انتخاب و ترجيح بيوردقلىرى ذاتى بز دخى امور دنيويه من ايجون انتخاب و ترجيح ايتدك .

﴿ ۹۹ ﴾

زمان سعادت اقتران حضرت نبویه دخی صدیق اکبرک امامته اهلیته معروف اولدینی علمای اسلام طرفدن عموماً اعتراف اولمشدر .

محدثندن احمد و ابو داود و سائر لرینک سهل بن سعد رضی الله تعالی عنه حضرتلرندن استخراج ایتدکلری روایت کوره « عمر و بن عوف » اولادی اراسنده وقوعه کلن برقتالین طولایی اصلاحلری ضمنتده علیه الصلاة والسلام افندمن حضرتلری یانلرینه عزیمت بیوردی . و بلال حبشی رضی الله تعالی عنه حضرتلرینه شوامری و بردی .

« یا بلال نماز وقتی حلول ایدوبده عودت ایتماش اولورسه م خلقه نماز قدیرمی لزومنی ابابکره امر ایت » ایکندی نمازینک وقتی حلول ایتدی . فخر کائنات افندمن حضرتلری هنوز عودت بیورمامش اولدقلرندن حضرت بلالک تبلیغ ایتدیکی امر جلیل نبوی به توفیقاً حضرت صدیق ایفای وظیفه امامت ایلدی .

نماز ایچون امامت ماده سندن خلافته احقیق و اهلیتک استدلالی بحثه کلنجه اهل و علم اولان امامک نصب و تعیینندن مقصد حقیقی و ذاتی شعائر دینیتهنک اقامه و اجر اسیدر، واجبات شرعیتهنک ایفاسیدر، محرماتک ترکیدر و دهها بوندره مماثل پک چوق امور دینیتهنک رؤیتیدر . امامت عظمی ایسه امامت دینیته اولدیغندن رسالتپناه افندمن حضرتلرینک امامت عظمی ایچون حضرت صدیقی انتخاب و ترجیح بیورملری امور دنیویهده اهلیتینی مثبت اولدیغنه اجماع امت حصولنه واسطه و سبب اولمشدر .

— ۸ —

محدثندن ابو سفیانک ابن جاندن انک دخی « سفینه » دن استخراج ایتدکلری روایتدر .

سفینه . مسجد قدسیت مورد حضرت نبوینک وضع اساس مصون الاندراسی ائاده عایه الصلاة والسلام افندمن حضرتلری هرکسندن اول ید

﴿ ۱۰۰ ﴾

مؤید رسالتیناھلریلہ اساسہ برطاش وضع ایئدیلر . بو طاشك يانہ برطاش وضع ایتمسنى ده حضرت صديقه امرايلىدلر . حضرت صديقك وضع ایئدیكى طاشك يانہ برطاش براقسنى حضرت فاروقه و آنك طاشى يانہ برطاش وضعى ده حضرت عثمانہ امروفرمان وذوات ثلاثه مشار الیهمك كندوسندن صكره خلفا اولدقلىرىنى تصریح واتیان بیوردیلر .

ابوذرعہ حضرتلری بوحدیثك اسنادنده بأس اولدیغنى سويلشردر .
محدثندن حاكم جنابلىرى دخی بوحدیثى مستدرک نام کتابنده استخراج ایتمشدر .

ینه محدثندن جناب بیقی دلایل نام اثرنده بوحدیثى تصحیح ایتمش .
ومحدثین مشارالیهمن بشقه محدثین سائر طرفلرندن دخی حدیث شریف
مباحوث بیان وایضاح قلمشدر .

بعض علما بوحدیث شریفده صره سیاه وضعى امروفرمان بیوریلان
طاشلك اساس بنایه ترتیب بحرر موجنبجه وضعى حقدنه کی امر جلیل
قدسیت دایل رسالتیناهی بعدالوفات خلفای راشدینك مرقد مبارکلرنده
ظهور ایدن ترتیبه محمول اوله بیلاه جکنى سويلشدر واول صورتله تاویل
ایشلر سده مطاف قدسیان اولان مرقدغفران مورد فخر کائنات افدمزك
جوار مسعدت مدارنده یالکز شیخین معظمین حضراتنك قبر شریفلری
بولنوب حضرت عثمانك مدفن مبارکلرینك اوصره یه تصادف ایده مامسى و بشقه
بر محله بولغسى بوتأویلی رد وابطال و ترتیب مباحوثك خلافت وامامت صره سنه
اشارت ودالاتنى درجه وضوحه ایصال ایده بور . بونکله برابر حدیث شریفك
آخرنده کی عباره ترتیب واقعك خلافت ترتیبی اولدیغنى تصریح بیورمشدر .

۹

محدثین کرامدن دارقطنی وخطیب وابن عساكر حضراتنك امام علی
رضی الله تعالی عنه حضرتلرندن استخراج ایئتکلری حدیثدر .

﴿ ۱۰۱ ﴾

حضرت ابوترابك روایت ایتدیكى حدیث « سنی تقدیم ایچون اوچ دفعه جناب حق حضرتلرینه نیاز ایتدم . واجب تعالی حضرتلری ابا بکری تقدیم ایتدی » مآلندهدر .

۱۰

محدثین کرامدن حضرت بزار ای برسنده امین الامه لقب عالی قدسیسه مظهریت سعادتنه نائل اولان ابو عبیده بن الجراح رضی الله تعالی عنه حضرتلرندن شو حدیث شریفی روایت ایتمشدر :

ابو عبیده حضرتلری . علیه الصلاة والسلام اقدم من حضرتلری بیوردینرکه « دینکزرک بدایتی نبوت و رحمتله باشلادی . اندن صکره خلافت و رحمت اوله جقدر . »

بو حدیث شریفدن حضرت صدیقك صحت خلافتی استدلال اولمشدر . چونکه نبوتدن صکره کی خلافتك رحمته مقرون اولدینغی فرمان بیوریله یور . معاذ الله تعالی نبوتدن یعنی ارتحال عالی نبویدن صکره تأسس ایدن خلافتکه حضرت صدیق ایله انك خلافتنه تفرع ایدن حضرت فاروق و حضرت عثمان خلافتلریدر غیر محق و غیر مشروع اولسه او خلافتلره رحمتك اقران ایتسی غیر ممکن اولدیغندن خلفای راشدین مشار الیهمك خلافتلری رحمته مقرون اولان خلافت اولسیله صحت و حقیقلری بو حدیث ایله صورت قطعیهده ثابتدر .

یوقاروکی اوچنچی دردنجی بشنجی میحثلرده ویریلان ایضاحات خلافت و امامت اسلامیهك صورت تأسسی و خلیفه اول اولان حضرت صدیق رضی الله تعالی عنه حضرتلرینك صحت خلافتی هم اجماع امته هم ده آیات جلییه قرآنییه و احادیث شریفه نبویه دلالتیه ثابت اولمش و بناء علیه تأسس خلافت و امامت ارکان اربعه دینك اهملرندن بولنان کتاب و سنت و اجماع امته اقران ایتمشدر .

❖ ۱۰۲ ❖

حضرت صدیقك خلافت جلیله لری بوصورتله اساس دینه من کل الوجوه داخل اولدندن صکره مشار الیه حضرتلرینک حضرت فاروق اعظمی استخلاف ایتلمینه و استخلافک دخی عموماً اصحاب کرام طرفندن بلا اعتراض قبول اولمسنه نظراً خلیفه و امامک موافق مصلحت کوره جکی و آرزو ایده جکی ذاتی ولی عهد انتخاب و تعیین ایتمکه حق و صلاحیت مشروع عسی دخی ارکان اربمه دیندن اولان اجماع امته كذلك اقتران ایتمشر .

خلیفهک نصب و تعیین ایتدیکی ولی عهدک مقام مقدس خلافته اجلاسی و کندوسنه اطاعت اولنسی اجماع امته و جایب دینه دن وشو وجوبک اساسی ده بوجه محرر حضرت صدیقك حضرت فاروقی ولی عهد ایتمسیله و کندوسنه عموماً بیعت قانمسیله ثابت اولدیغی کبی خلیفه و امامک ولایت عهدی برذاته منحصر ایتمهرک صره سیله برقاچ ولی عهد تعیین ایتسی و یاخود ایچلرندن برینی انتخاب و نصب ایتمک اوزره اشخاص عدیده یه تفویض ایتسی دخی و جایب شرعیه دندر . چونکه حضرت فاروق ولایت عهدی برذاته حصر و تخصیص ایتدیله . ایچلرندن برینی انتخاب و ترجیح ایتمک اوزره التی ذاته ولایت عهدی تفویض بیوردیله . ذوات مشارالیهم حضراتی بونلدر :

حضرت عثمان ، حضرت علی ، عبدالرحمن بن عوف ، زبیر بن عوام ، سعد بن ابی وقاص ، حضرت طلحه . ذوات مشار الیهمک انتخاب و ترجیح ایتدکلی حضرت عثمانه عموماً بیعت و اطاعت اولندی و هیچ بر فرد طرفندن مخالفت اولندی . بوصورتله ولایت عهدک اشخاص عدیده یه خلیفه طرفندن تفویض اولنسی ماده سی ده اجماع امته اقتران ایتمشر .

مبحث

۹

پورایہ قدر ویریلن ایضاحات ایله ثابت اولمشدرکه امامت و خلافت اسلامیہ دین مبین احمدینک الکمہم اساسلرینہ مبتیدر .

ینہ شو ایضاحات ایله ثابت اولمشدرکه تأسس ایدن خلافت اسلامیہ مشورت و اجماع امت نتیجہ سیدر . خلافت اساساً مشورتله مؤسس اولدینی و ایلك خلیفه نك ایلك امر و نطقنده دخی « کوتیلک ایدرسم بنی طوغرولدیکنز » دیه امر مشورتک ملت اسلامیہده تأسس حکومتله برابر دیناً تأسس ایتمش اولدینی ثابت اولور .

خلیفه اوله جق ذوات ایچون وجودی شرعاً مقتضی اولان صفات لازمه کتب سیاسیة دینیہده محرر اولوب اوصفاک مفردتی بیان و توضیح رساله مزک مقصدی خارجندهدر . خلافتک یالکنز صور انتقالیه می حقنده اجماع امته اقتران ایدن مقررات و معاملاتدن برنبذه بحث ایتمک « اسلامده خلافت » نامنده کی بواثرک مقصدی خارجنده صایله مز .

خلفای اسلام شروط معتبره و صفات لازمه بی جائز اولانلری تخلیف ایستکلری یعنی برولی عهد نصب و تعیین ایلدکلری تقدیرده شرعاً جائزدر . بوجواز شرعی بشنجه مبحثک نهایتدرنده توضیح اولدینی وجهله اجماع امت انعقادیلله ثابتدر و صحتی متفق علیهدر .

نصب ولی عهد خصوصنده حاصل اولان اجماع امت و اتفاق مسلمین ایکی وقعنهک صورت جریاننه وهیچ برطرفدن دوچار انکار و اعتراض اولامنه مستنددر .

برنجی وقعه برنجی خلیفه اولان حضرت صدیق اکبرک فاروق اعظم امام عمر حضرتلرینی ولی عهد نصب ایتمسیدر .

بخش ۱۰۴

ایکنجی وقعه حضرت عمرک حین وفاتنده ایچلرندن برینی انتخاب ایتمک اوزره ولایت عهدی آلتی ذاته تودیع ایلسیدر. بوایکنجیسنه مسئله شورادنیلورکه دین اسلامده جریان ایدن وقایع عظیمه ومهمه واحکام شرعیه وفقهیه صرهنه کچمش اموردندر.

خلیفه وامام مشروع طرفندن ولی عهد نصب وتعیین اولدینی تقدیرده حالی تغیر وتبدیل ایتمکجه او ولی عهدی عزل ایله یرینه دیکرینی نصب وتعیینه خلیفه نیک حق وصلاحتی اوله منر. نته کیم بالاتخاب خلیفه نصب اولسان ذاتی خلافت ایچون انتخاب ایدنر کندوسنه بیعت ایتمکدن صکره آتی عزل وتبدیله حق وصلاحتیری اولدینی واولهمیه جنی کبی خلیفه نیک دخی ولی عهدی عزله حتی اوله منر. هر حالده ولی عهدک نصب وتعییندن صکره وزرا، امرا ولایه سائر کبی خلیفه طرفندن عزل ایدلمیری شرعاً ممکنسدر.

چونکه حضرت خلیفه وزرا، امرا، ولایه وسائر مأمورین دولتی کندی حتی ورؤیتی شخصنه مودوع وموکول اولان امور وخصوصی رؤیت وایفا ایتمک اوزره نصب وتعیین ایتمش اوله جغندن هر زمان آنلری عزل ایتمی کندی حقوقی مقتضیاتنددر. فقط نصب وتعیین ایلدیکی ولی عهد کندی حقوق شخیه سنی ووظائف مأموریتی رؤیت ایچون اولمیوب عموم مات ایچون اولدیغندن برکره نصب وتعیین اولندقدن صکره آتی عزل وتبدیله صلاحیتدار اوله میور. حکم شرعی ایشته بوندن عبارتدر.

دیانت جلیله اسلامیه ده وجایب شرعیهدن واساس دین مقتضیاتندن اولان خلافت بروجه محرر انتخاب صورتیله تأسس ایتمدیکی جهته حکمدارلری انتخاب ایله تعین ایدن بعض حکومتات مشروطه نیک اصول وعاداتنه وحتی رئیس انتخابی آرای عمومیه به تابع اولان حکومتلرک اصولهنده مخالف دکلددر. حضرت صدیقک انتخابی کبی.

اراده یالکز بر فرق مهم وارددر. اوده حکمدار ورئیس حکومت انتخاب وتعیینی معناد اولان حکومتلرده حکمدار ورئیسک موقت ومدت معینه ایله

بسم الله الرحمن الرحيم ۱۰۰

مدتی محدود اولدیغنه مقابل امامت و خلافت ایچون انتخاب اولنه جق ذواتک غیر موقت ومدت معینه ایله غیر محدوددر. فقط احوالی تغییر وتبدل ایدنجه عزل وتبدیلی ده جائزات شرعیهدندر .

ایلك خلیفه نك امام عمر حضرتلرینی ولی عهد نصب ایتدیکی وبوکاده اجماع امت حاصل اولدیغی جهتله آراء عمومییه مراجعته محتاج اولقسزین خلیفه طرفندن توجیه ولایت عهد صورتیهده امام و خلیفه نصبی جائزدر و اجماع امتی جائزدر حضرت عمرک خلافتی کی .

آرای عمومییهده مراجعت اولقمسزین و امام و خلیفه طرفندن شخص واحیدک ولی عهد نصبی دخی بولقمسزین خلیفه و امامک اشخاص معدوده آراسنده ینه او اشخاص معدوده طرفندن ایچلرندن برینی انتخاب ایتملی اصولی ده مشروعدر. و امام عمرک بوحرکتی اجماع امته مقرونددر. حضرت عثمانک خلافتی کی .

دیمک اولورکه خلافت و امامت دینه وتشکیل حکومت اسلامیه ایچون هانکی امر وجهت موافق مصلحت عامه اولورسه او اصولک آنخاذه بزه جواز دینی و شرعی موجوددر .

خلفای راشدین رضوان الله تعالی علیهم اجمعین حضرتانندن صکره سبط جلیل حضرت نبوی . نجل نجیب حیدری امام حسن رضی الله تعالی عنه حضرتلرینک خلافتدن کف ید ایتملیله و شروط مخصوصه ومعلومه دائره سنده معاویه حضرتلرینه بیعت ایتملیله امر خلافت خاندان اموییه و خاندان عباسیه طرفدارلری جانبدن وقوع بولان محاربات شدید و خونریزانه نتیجه سی اوله رق خلفای اموییه نك مغلوبیت قطعیه سیله آنلردن صکره ده خلفای عباسیه و خاندان جلیل العنوان آل عثمان حکمداران ذیشانندن سلطان سلیم اول طاب ثراه حضرتلری زماننده صوگ خلیفه عباسی اولان ذاتک بر ریاست روحانیه درجه سنده قالان خلافتنه نهایت ویرلمسیله ده حکومت اسلامییه و خاندان رسیمه نك مقامی خاندان معالی نشان عثمانیه تقرر ایتمشدر .

❦ ۱۰۶ ❦

کرك امويلر كرك عباسيلر زماننده خلافتك افراد خاندانه انتقالی علی الاكثر اصول شرعيه دائره سنده خليفه اولان ذاتك ولی عهد نصب و تعیین ایتمسيله واقع اولمش و حمداً ثم حمداً سلاطين عظام عثمانیه ولایت عهد ماده مهمه فوق العاده سنی ده بر اصول مخصوصه وقاعده سالمه معینه به ربط ایله عباسيلر، امويلر زمانلرنده انتقال خلافت ماده سندن دولایي بعضاً وقوع بولان فنا لقرک او یغونسلر لقرک اوکی آلتمشدر . باخصوص عصر مزده انتقال خلافت مسأله سندن تولد ایده یلجک کافه محاذیر و ملاحظاته محل و میدان قلمیه جق درجه ده اصول وراثت کسب متانت ایشدر .

وراثت سلطنت سنیه اوتهدن بری ولی عهد اولان اکبر وارشد اولاده منحصر و بو اصول محاسن شمولک لایتغیر بر قاعده مضبوطه به مربوطیتی جهتله عصر لردن بری فوائد و منافع مادیه و معنویه سنی ماده و فعلاً اظهردر .

اخیراً نشر اولنان قانون اساسینک اوچنجی ماده سیه اصول وقاعده مضبوطه و قدیمه برقات دها تأیید و تأکید ایدلمش و آرتق هیچ بر صورتله سوز کوتورر محل بر اقامشدر .

معلومدرکه خلفای راشدیندن صکره اوچ عدد خاندان خلافت تاسس ایدوب بونلرک برنجیسی امویلر ایکنجیسی عباسیلر صره اعتباریله اوچنجیسی و فقط حسن اداره و حسن سیاست و تمادی زمان و شوکت اعتباریله برنجیسی خاندان جلیل العنوان سلطنت سنیه عثمانیه در .

واقعا عباسیلرک خلافتی زماننده عبدالرحمن اموی اندلسده وینه عباسیلر دورنده فاطمیلر و نام دیگر عبیدیلر آفریقاده و مصرده و ادریسیلر اقصای غربده خلافتلر امامتله تشکیل ایتمشله و خلافت و امامت نامی و یریلان بو حکومتلر عصر لرحه دخی دوام ایتمشله سنده بو خلافت و امامتله خلافت و امامت مشروعله نظریله باقق امکانسدر . چونکه خلافت و امامت اسلامیه واحددر . تعدد ایده مز . تعددی مشروع اوله مز .

سقیفه نبی ساعده ده مهاجرین و انصار کرام آراسنده امر خلافت و امامت

﴿ ۱۰۷ ﴾

خصوصاً جریان ایدن مذا کرات و مباحثات شدیدہ و متنوعہ اثناسندہ انصار کرام « منا امیر و منکم امیر » دیہ خلافتک ایکیہ اتقاسمی لزومی ادعا ایتدکاری خالدہ بودعوالری رد و ابطال اولتمش وارکان اربعہ دیندن اولان اجماع امته اقرآن ایدن امامت و خلافتک واحدی و تعدد خلافتک عدم جوازی بو صورتله اجماع امت و بنا برین اساس دیانت اقتضاسنددر .

بوقاعدہ اساسیہ دینیہ ابتناء دیرزکه عباسیلر علیہندہ خروج صورتیہ تأسس ایتمش اولان اندلسدہ کی امویلر افریقا و مصرده کی فاطمیلر . اقصای غربده کی ادریسیلر ، یمنده حجازده سلطنت سنیدن اولکی زمانده حکمفرما اولان مستقل امامتله حکومتانه حکومت اسلامیہ اطلاق اولنه بیلورسده بونلره خلافت مشروعہ اطلاق غیر ممکندر .

خلافت اسلامیہنک اساساً تأسسنجه کی مشروعیت شرعاً و خلافت عباسیہنک سلیم اول طرفدن ختامه ایردریلوب حقوق و وظایف خلافتک خاندان سلطنت سنیہ عثمانیہ عباسیلردن انتقالی دخی فعلاً ثابت اولوب الیوم مقام قدسیت اتسام خلافت خاندان معالی نشان آل عثمانده مقرردر خلافت و حکومت اسلامیہنک وجودی شرایطدن بری و فعلاً اک اهلی حصول سطوت و شوکت اولوب و شوکت و سطوت ایسه بتون حکومت اسلامیہ ایچنده سلطنت سنیہ عثمانیہده بولندیخی جهتله بمقام جلیل خلافت مقام سلطنت سنیہ عثمانیہ ایله متحددر . بوجهت شبهه سز ثابت اولدقدن صکره کره ارض اوزرنده ساکن عامه موحدین و بالجملة مؤمنین و مسلمین مقام شوکت اتسام سلطنت سنیہ اتباعت و انقیاده و ایفای وظائف و اطاعته « اطیعوا لله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم » آیت کریمه سنه و لایعد و لایحصا احادیث شریفه نبویه احکامنه توفیقاً مأموردرلر . کافه مسلمینک شو و وظیفه مفروضه سی مقتضیات دینیہدن و تأسس خلافت و حکومت اسلامیہ احوالنه و قوفی اولان کافه مسلمینک تحت اعتراف و تسلیمنده بولنق ضرورت قطعیه دندر .

سلسله خلافت و سلطنت اسلامیہ وراثت مشروعہ و اصول معروفه و مرعیه

﴿ ۱۰۸ ﴾

دائرہ مندر امیر المؤمنین خلیفہ رومی زمین پادشاہ اول مشروطیت صاحب مرحمت السلطان ابن السلطان سلطان محمد خان خامس افدمنر حضرت تیرینہ انتقال ایتدیکی وقانون اساسی ایله ده تأید ایدن اصول مرعیہ وراثت موجنبجه ولایت عهد دخی ولی عهد مشروع سلطنت دولتو نجابتلو یوسف عزالدین افندی حضرت تیرنده تقرر ایتدیکی والی الابد شو اصول محاسن شمول وزانتک حکمی جریان ایتمک موافق مصلحت عمومیہ بولندیقی جهتله بوقاعده و اصوله دخی امت عثمانیہ ججه اجماع حاصل اولمشدر . حتی مادهٔ تابعیت سلطنت سنیہ ده بولنیان مسلمانلرک دخی کافۂ ومعناً او مقام قدسیت اتسام عظمایه ارتباط دینہ لری شرعاً و عقلاً میدانده در بوارتباط دینی ومعنوی ایجاباتندندرکه هندده اقصای شرقده والحاصل کافۂ ممالک و بلاد اسلامیہ ده نام نامی حضرت خلافتناهی به خطبه اوقوتمقده و او مقام قدسیت اتسامک قدسیتته معناً اولسون سرفرو بردہ اطاعت و اتقیاد مجبوریتندن هیچ بر فرد مسلم قور تلامقده در . بوده اثبات ایدرکه مقام خلافتک مقام سلطنت سنیہ اولدیغه یالکز عثمانیلرجه دکل عموماً مسلمانلرجه اجماع حاصل اولمشدر .

اره صره یمنده اوفق بر دائرۂ محدوده ایچنده ادعای امامت و یا خود فاسده و اقصای غربده بر حکومت و امارت طرفندن در میان اولان دعوی خلافت ، و امامت ایچون مقتضیات دینیه دن اولان شرائطک اهمی بولن ان شوکت وسطوت فعلیه یی حائز اولدقلرندن ، شرعاً و دیناً بر اهمیتی حائز اوله منر .

دولت علیہ عثمانیہ منر خلافت و امامت اسلامیہ مقامنه قائم اولدیقی و بر حکومت مشروعۂ دینیه یه ینه دیناً مجبور اولدیغمز اطاعتی ایفا ایتمک کمز و جایب دینیه منردن بولندیقی تعریفدن آزاده ایکن سلطنت سنیہ طرفندن احکام دینیه موافق اولان اصول مشورتی اعلان ایدن قانون اساسی و مجلس مبعوثانی التزام ایچون عصر منرک مابه الافتخاری اولان محررین عثمانیہ دن عطو قتلو احمد مدحت افندی حضرت تیرینک طقسان اوچ تاریخنده تألیف ایتدکلری « اس انقلاب » نام اثرنده :

﴿ ۱۰۹ ﴾

« کمال اهمیتله دقت اولنه جق احوالندرکه دولت علیه عثمانیه صرف بر دولت اسلامیه کی تشکیل ایتمشد [۱] » جمله سندن عبارت اولان بر فقره ایله خلافت جلیله اسلامیه و سلطنت سنیه عثمانیه حقنده غریب و عجیب بر تعریفده بولمیشلردر . اثرک موضوعندن مستبان اوله جنی وجهله بو تعریفلری هر نه قدر قانون اساسی و مجلس مبعوثانی تشکیل ماده سنی ترویج مقصدینه مبتنی اولسه بیله فقره مذکور مؤداسنک خلافت دینه و حکومت اسلامیه ایله قابل توفیق اوله میه جنی پک بدیدر . مکرکه سلطنت سنیه عثمانیه نك خلافت اسلامیه جهتی کلیاً و قطعياً و حکومت اسلامیه جهتی ده قسماً انکار ایدلسون .

مدحت افندی حضرتلرینک بوققره دن مقصدلری دولت علیه عثمانیه نك ملل غیر مسلمه حقنده بدایت تشکیل سلطنتدن بری مبذول اولان نامتاهی عنایاتی اتیان ایسه بو عنایات نامتاهی بی بیان و اتیان ضمننده مسئله بی سلطنت سنیه دن سلب خلافت و اسلامیته مؤدی اوله جق و حکومت مزک صرف بر حکومت اسلامیه اولدیغنی کو ستره جک بر صورتله افاده ایللری هر حالده بر افراط اثری اولدیغنده شبه یوقدر .

سلطنت سنیه عثمانیه نك بدایت تشکیلدن بر و ملل غیر مسلمه حقنده صرف ایتدیکی مدحت افندی نك ده اعتراف بیوردقلری عنایات دیانت اسلامیه نظرنده یا مشروعدر و یا خود غیر مشروعدر . مشروع ایسه دیانت اسلامیته نك حکمی و خلافت و حکومت اسلامیته نك وظیفه سی اجرا قلمش اولدیغندن بو حکمک انفاذی بو وظیفه نك اجراسی سلطنت سنیه و دولت علیه عثمانیه بی « صرف بر دولت اسلامیته کی تشکیل ایتماش » سوزینی سویله جک بر درک یه تنزیله لزوم یوقدر . عنایات مبذوله دیانت اسلامیته احکامک خلافتی و حکومت و خلافت اسلامیته ترتب ایدن وظائفه منافی ایسه سلطنت سنیه بی وظائف دینه سنده مبالا تسزلقه اتهام معناسنی اشراب ایدر . حالبوکه دولت علیه و سلطنت سنیه عثمانیه مصرده کی خلیفه عباسینک و فاتیله نهایته ایرن خلافت و امامت مقامنه

﴿ ۱۱۰ ﴾

قائم اولدیغنده شبه اولدیغندن و ذاتاً اساس اعتباریله ده تشکل ایدن حکومت سنیه بر حکومت اسلامیة اولق اوزره تأسس ایتمش و مفاخر عثمانیه مزك اعظمی مجاهدات دینی وین دین دائرہ سنده او امر دینی و شرعیہ محیطنده تبعه غیر مسلمہ نك محافظه سی خصوصه صرف اعتنا و غیرت اولغش اولمسنه نظراً میدانده حکومتی صرف بر حکومت اسلامیة دائرہ سندن چیقاره جق بر حال اولدیغی بالتأمل تبین ایدم جکی وارسته ایضاحدر . مدحت افندی حضرتلرینك فقره مبحوثه لری مالیه خلافت و حکومت اسلامیة اراسنده سلامت توفیق و تطبیقه مانع بر بون عظیم موجوددر .

ملل غیر مسلمیه ایدی لان عنایات ایچون دولت علیه عثمانیه نی خلافت و حکومت اسلامیة دن تجرید و تحریمه قطعاً و قاطبته لزوم و احتیاج اولیوب انلك كافة حقوقی افراد مسلمہ نك حقوقی کبی دیانت مقدسه احمدیه و بناء علیه خلافت و حکومت اسلامیة محافظه ایتمشدر . ملل غیر مسلمیه نی حقوقلرندن طویلابی تمامیه و کالیله محافظه و صیانت دین مبین احمدینك هیچ بر نقطه سته مخالف اولدیغندن کندولرینی محافظه و صیانت و حقوق مشروعیه لرینه رعایت ایچون دولت علیه عثمانیه نك صرف بر دولت اسلامیة کبی تشکل ایتماش اولمسی هیچ بر زمانده مستلزم اوله من . همده کمال اهمیتله دقت اوله جق احوال دندرکه صرف دولت اسلامیة کبی تشکل ایتماش سوزی فرض محال اوله رق بعض حکومت اسلامیة (۱) ایچون تجویز اولنسه بیه خلافت و امامت اسلامیة مقامنه قائم اولان دولت علیه عثمانیه ایچون قطعاً تجویزینه امکان بولنه من . مدحت افندی حضرتلرینك او ادیب شهیرك ، اوقاضل بی نظیرك افکار عمومیة اسلامیة نی قانون اساسی و مجلس مبعوثان لهنه اماله ایتمک ملاحظه سیله شو فقره نی یازمش اولدیغی اثرک مندرجات سائرہ سندن دخی استنباط و استفهام

[۱] دنیاده بویله بر حکومت یوقدر مکرکه حال حاضرده تبعه مسله لری بولمقی جهتله انکلتره و روسیه و یافرانسه دولت لرینه و یاخود تبعه مسله سی بولنان چین امپراطورلغنه بونام و بریله رك المره تطبیق ایدیه .

۱۱۱

اولنه بيله چكى بديهي ايسه ده لفظاً و كلاً پك موافق و معناً پك بيوك ظن ايتديكي اوفقره نر افكار عموميه اسلاميه يي مأمول ايتديكي قدر مقصدينه جلب و امانه ايدمه ديكي وايدمه چكى مثللو ملل غير مسلمه يي ده منتدار ايدمه مامشدر . چونكه اوفقره يي هر وقوفلي و معلوماتلي بر فرد مسلم ديات احمديه ايجون شرعاً و عقلاً منجاً و پناه و غير مسلم بتون تبعه سي ايجون استنادكاه اعظم بولان خلافت و حكومت اسلاميه به تعرض عد ايتكه حقل اولديغي كبي افراط درجده كي بونوازش تبئه عثمانيه دن ملل غير مسلمه نك ارباب وقوف و معلوماتي طرفندن ده نظر استخفاف و استهزا ايله تلتق اولمسي بديهي و طبيعيدر .

مبحث

۷

مشورتك مشروعتي

شرف مشورتك منافع عموميه سي و علو مرتبه و نتيجه سي قابل انكار اوليوب ديات جليله اسلاميه دخي « مشورتى » مهم بر صورتله امر ايدمه بور . خلافتك اساس ، بناسي انقراض مشورتدن مؤسس اولديغي بو كتابه مفصلاً بيان اولدى و خلافت اسلاميه نك مشورتله بر توام اوله رق متولد اولديغي يوقاروده ايضاح قلندى مع مافيه مشورتك مشروعتي حقنده نصوص دينيه مزى ده بر از ايضاح ايدلم « وما ينطق عن الهوى ان هو الاوحى يوحى » آيت كريمه سيله قدر قدسي رسالتنا هيلرى اوج اعلاى عليه و اصل اولان سبب خلقت عالم رسول اكرم صلى الله تعالى عليه وسلم افندمز حضرتلرى بالوجوه مشورتدن مستغنى اولدقلى خالده ينه امر الهى ايله ايفاي مشورته مأمور اولدقلى « و شاورهم فى الامر فاذا عزمت فتوكل على الله » آيت جليله سيله ثابتدر .

بشقه هيچ رسبب و دليل اولسه يالكز بو آيت جليله مشورتك منافع عالیه و محسنات عظيمه سنى ملت مرحومه اسلاميه به تعريف ايجون كافيدر . بو امر

﴿ ۱۱۲ ﴾

جلیل ربانی مشورت و اسلامیتی بر بردن افتراق ایده مامک اوزره یکدیگرینه ربط ایدن جبل متین قرآنیدر مشورتک مشروعیتنه الهمم و عظیم بر نص قرآنی اولان بو آیت کریمه نك تکمله سی بودر :

« فَمَا رَحْمَةٌ مِنْ اللَّهِ لَنْت لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظاً غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُو مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ »

بو آیت کریمه جوار شرف مدار مدینه منوره ده کفار قریش ایله فرقه ناجیه محمدیه اراسنده وقوع بولان و اصحاب کرامدن بعض ذوانک ترتیبات و تنبیهات جلیله جناب نبوی به مخالف حرکتلرندن طولانی انهزام ایله نتیجه لنان « احد » محاربه سنی متعاقب شرف نزول ایتمشدر .

« انك لعلی خلق عظیم » نص جلیل سبحانیسی دخی شهادت ایتدیگی وجهله مکارم اخلاقك اعظم مراتبی حائز اولان فخر رسالت نورهدایت افندمن حضرتلری احد انهزامندن طولانی رأی مصیب نبویلرینه مجرد ارزوی حرب و اشتیاق ظفرله مخالفت جهتی التزام ایدن بعض اصحاب کرامی مؤاخذه بیورمدقلری و معاتبه ده بولندقلری جهته جناب حق و فیاض مطلق شفقت جلیله نبویه نی بو آیت کریمه ده مدح و ثنایله برابر منهزم اولانلری عفو ایتلرینی وانلر ایچون عفودن فضله اوله رق درگاه علوی الهیدن مغفرت دخی طلب و رجا ایتلرینی امر ایتمکه برابر کندولریله مشورت اولنسی لزومنی ده علاوه اراده و فرمان بیورمشلدر .

آیات و نصوص سائره قرآنیه و اقوال عدیده نبویه و آثار کلیه دینیه اولسه یالکز بو آیت کریمه اصول مشورتی دیناً و عقلاً تأسیس ایتمکه کیفیتی ارباب عقول نظرنده محققدر . شو اساسه ابنا ایدیلان بر دینک مشورتی نه صورتله و نه حق و صلاحیتله رد وانکار ایده جگنی ادعا ایدنلره شاماق ، اوکی اشخاصك اقوالنه تحیر ایتامک امکانسزدر .

❖ ۱۱۳ ❖

آیت کریمه نك سبب نزولنی موردنی بوقدرجق نصریح و بیان کافی اولدیغندن بوراده رساله نك مقصدی اولان یالکنز « وشاورهم فی الامر فأذا عزمت فتوکل علی الله ان الله یحب المتوکلین » نص جلیلی حقنده مفسرین کرامک و علی الخصوص فخر المفسرین فخر الدین رازی حضرتلرینک تحقیقات واقفانه لرینی تشریح ایدلم :

حق تعالی حضرتلرینک اصحاب کرامیله مشورت ایتمی لزومنی نبی محترم رسول اکرمه امر ایتمی فوائد و محسنات عدیده نی مستلزم اولدیغندن بوقوائد و محسناتک بعضیلری بوجه زیر تعداد اولور :

۱ — رسول اکرم صلی الله علیه وسلم اقدمن حضرتلرینک اصحاب کرامیله مشورت ایتمی اصحابنک علوشانی ، رفع مراتب و درجاتنی موجب و بوده انلرک جانب قدسیت جالب حضرت رسالینهاییه محبت و اخلاصلرینی و فرط (۱) اطاعتلرینی مستوجبدر .

معلوم اهل سیر اولدینی وجهله « احد » محاربه سنده فخر کائنات اقدمن حضرتلری مدینه منوره ده تحصن ایدوب مدافعه صورتیله محاربه ایتمک فکرنده بولندقلری خالده اصحاب کرامدن بعضیلری تحصنه و مدافعه یه لزوم و احتیاج اولدیغندن بخله خارجه میدان محاربه سنه ابدار اولنمی لزومنه دائر بیان رأی و مطالعه ایتدکلرینه و اول صورتله ایدیلان محاربه نك نتیجه سی ده انهمزای موجب اولدیغنه مبنی بعد الانهمزای مشورتی امر شو آیت جلیله نازل اولسه یدی و یا خود فخر رسل اقدمن حضرتلری بوقعه دن صکره ارتق اصحاب کرام ایله مشورت بیورمامش اولسه یدی . اصحابه اهانت ایدلمش و بوده انکسار قلوبنی استلزام ایتمش اولوردی .

بوقعه نی متعاقب صاحب خلق عظیم اولقله مبشر اولان حبیب خدا شفیع روز جزا اقدمن حضرتلری رأیلرندن طولایی اصحاب کرامنی لطفاً و کرماً

(۱) افرادک فرط اطاعتی هیئت اجتماعیه نك شوکت و قدرتی داعی اوله جفنده شبه بوقدر .

❖ ۱۱۴ ❖

مؤاخذه ایتمکدن بشقه عفو اولنملریخی و فضله اوله رق کندولریچون طلب مغفرت ایتملریخی سبحانه و تعالی حضرتلری امر ایتمکله اکتفا اولنمیوب ضمیمه انلرله مشورت بیورملری لزومی ده خاصه اراده بیورملری ده بروجه محرر مؤمنین و موحدینک ترفیع قدر و شانی ونبی محترم اقدمزه تشدید و تزید حجت و اطاعتلری کبی فوائد عظیمه بی تأمینه مبتیدر . (۱)

۲. حیب خدا علیه الصلاة والسلام اقدمز حضرتلری عقلاً اکلناس اولقبه برابر مخلوقک علومی هر حاله متناهدر . مشورتک امر اولنمی بوتناهیکی اخطار ایله برابر وجوه مصالحدن بعضینک خاطر قدسی مظاهر نبوتپناهیله تبادر ایتماسی و علی الخصوص امور دنیویه ده افعاله تعلق ایدن بر شینک بشقه سی خاطرینه خطور ایتمی غیر مستعددر . « اتم اعرف بامور دنیا کم و انا اعرف بامور دینکم » حدیث شریفی بوتوجیهی مؤیددر .

مذکور حدیث شریفک مال منیفی

« امور دینیه کزی بن سزدن زیاده بیلورم امور دنیویه کزی سزدها ایی بیلورسکز » ایشته بوسببه مبتیدرکه « مشورت ایدن هیچ بر قوم یوقدرکه طریق هدایتی بولمامشردر » منطوقنده دیگر بر حدیث شریف دخی وارد اولمشدر .

۳. امام حسن بصری و سفیان بن عینه حضراتی تأویلنه کوره بوآیت کریمه ده مشورتک امر و اراده بیورلمسی مسلمانلرک نبی ذیشانه اقتدا ایتملری و امت مرحومه احمدیه ده مشورتک سنت اولسی مقصدینه مستنددر .

ایشته قرآن ایشته حدیث و سنت هپ مشورتی امر اییدیور . مشورت دینمکز

(۱) اصحاب مشورتک رأینده بر دفعه لک خطا ظهوری ترک مشورتی مستلزم اولمیه یعنی حابحق نبی ذیشانته امر اییدیور بواصر مشورتک اهمیتنی عظمتنی نه درجه لره ترفیع ایتمکده اولدیغنه قارئین کرامک نظر دقتنی نظر جلب ایدرم .

✽ ۱۱۵ ✽

الك مهم اساس نردن برنی تأسيس ايله يورده مشورت مشروعيدير دكيدر ،
جائزيدر دكيدر سوزلري ينه بين الناس دوراندن خالي قالميور . فسبحان الله

۴. مشورتك امر اولنمى فخر كائنات افدمز حضرتلرينك رايآ ويا علمآ
اصحاب كرامك مشورتندن استفاده ايتلري مقصدندن منبعث اوليوب مشورت
واسطه سييله اصحابك فهم و عقولنى مقدارينى اوكرنمك و محبت و اخلاصلري
واطاعتلري درجاتى تقديره مدار اولمق و فاضل و مفضول اولانلري بيلنوب
هر برينك مرتبه سنى كنديسنه طانتدريمق ايجوندر . اعلم ناس اولان فخر عالم
افدمز ايجون بو تاويله محل واردر . فقط خلفاسيچون شو تاويله محل
اولاديني ده معلومدر .

۵. اجراى مشورتك اراده بيورلمى سبب خلقت عالم صلى الله عليه وسلم
افدمز حضرتلري اصحاب كرامك رايآه احتياجى اولديغندن ايلرى كلامشدر .
بر مسئله يه دائر مشورت اولديني حالده هيئت مشاوره نك هر برى مشورت اولنان
مسئله يه متعلق اصلاح و جوه هانكى جهت ايسه انى استخراج و استنباطه صرف جد
واجتهاد ايدم جكلرى بديهى اولديغنه نظراً موضوع مجلس مشورت اولان
مسئله ده وجه اصلى تحصيل ايجون مجدانه ساعى اولان ارواح و نفوس عديده
و كثيره نك تطابقى دخى او نقطه دن مطلوب اولان مقصدك حصولنى تعينه مدار
اولور . ارواح و نفوس طاهره نك بر نقطه ده اجتماعنده كى فوائد و محسنات عظيمه
مسلمانبرك جماعته اداى صلاة ايتمدينده اولان سر عظيمى ده تشكيل ايدم يور .
جماعته اداى صلاة اولتمسك منفردآ نماز قيلمقدن افضل اولديني سرى ايسته
بواجتماع ارواح و نفوسك تاثيرات نافع سيدر . چونكه بر جماعتك نماز و دعاسى
شخص منفرددن زياده قرين اجابت اولمى مأمولدر . شوبشنجى تاويل مشورت
ايجون ملت اسلاميه نك مبعوثان مجلسى صورتنده اجتماع ايتمسك محسنات عظيمه سنى
يك كوزك ، يك مشروع بر صورتله اثبات ايدميور . « فليتأمل المتأملون »

۶. اصحاب كرامك مشورتنه دائر بو امرك شرف صدور ايتمى عند باريده

❖ ۱۱۶ ❖

قدر و قیمتاری اولدیغنه دلالت ایدر بناه علیه اصحاب کرامک عندالله و عندالرسول
قدر و قیمتاری بو آیت کریمه ایله ده تابندر .

۷. وحی الهیه مستند اولان کافه امور و خصوصده علیه الصلاة والسلام
افدمز حضرتلری طرفدن افراد امت ایله مشورت ایتلری غیر جائز اولدینی
متفق علیهدر . چونکه نص جلیل سبحانی وارد اولنجه نوع بشرجه ارتق
ایراد رأی و قیاس بالطبع باطل اولور .

وحی الهیه مستند اولیان و حقنده نص جلیل سبحانی بولنمیان امور
و خصوصاتک کافه سنده مشورت جائز اولوب اولمادیغنده یعنی نص قرآنی
بولنمیان اموره مشورتسز رؤیت مصالح مسلمین تجویز ایدیلوب ایدیه میه چکنده
علمای امت ، مقتدای ملت بعض مرتبه اختلاف ایتشدردر . حضرت کلبی
ایله علمانک اکثری مشورت حقنده اولان بواصر جلیل ربانی امور حربیه
مخصوص و منحصر اولدینی رأینده بولمشدردر .

بونلرک مشورتی یالکز امور حربیه حصر و تخصیص ایتلری
خصوصنده کی دلیل و حجتلری ده بودر :

آیت کریمه نك « فی الامر » لفظ جلیبنده اولان الف و لام استغراق ایچون
دکلدر زیرا بوالف و لام استغراق ایچون اولسه وحی جلیل سبحانی به مستند
امور و خصوصده دخی اجرای مشورت اولنسی لازم کلور حالبوکه وحی الهیه به
مستند اولان خصوصاتده مشورتک عدم جوازی اظهاردر . بنا برین بولفظ جلیبنده کی
الف و لامک استغراق دکل بر معهود سابقه حمل ایدلسی واجددر آیت کریمه نك
تعلق ایتدیکی معهود سابق ایسه محاربه و دشمنه مقابله و مقاتله اولدیغندن
« وشاورهم فی الامر » نص علویسی بو صورتله امور حربیه مخصوص و منحصر
قاله جنی درکاردر .

آیت کریمه ده مشورت حقنده اولان امرک امور حربیه حصر و تخصیصی
خصوصنده بعض علمای اسلامک فکر و رأیلرینی تأیید و تشیید ایده چک

﴿ ۱۱۷ ﴾

آثار و سنن سنیه حضرت نبوتپناهی دخی موجود اولدیغنه دائر بعض دلایل و براهین ده بوراده ایراد و تذکار اولنور .
 اولاً . بدز کبری محاربه سنده فخر کائنات افدمنز حضرتلری بر موقعی معسکر ظفر اثر هایون اتخاذ بیوردقلری حالده فن حربه توفیقاً او موقعک تأمین موقییت و مظفریت ایدمه میه جکئی تدقیق و تفرس ایدن اصحاب کزیندن و انصار کرامدن « حباب بن المنذر » [۱] رضی الله تعالی عنه حضرتلری صاحب هدایت خاتمه شرفنامه نبوت افدمنز حضرتلرینه شو معروضاتده بولتمشردر :

حضرت حباب . یا رسول الله اردوگاه ایچون بو موقعک انتخاب بیورلسی « غیر قابل التغیر » بر امر الهی به مستند میدر و بشقه بر محاک اردوگاه ایدلسی غیر جائز میدر یوقسه حرب ایچون بر رأی و مطالعه ذاتیه دن عبارت میدر ؟
 علیه الصلاة والسلام افدمنز حضرتلری . خیر حرب ایچون رأیدن عبارت در .
 حضرت حباب . اوله ایسه بو موقع حرب ایچون الویریشلی دکلدر .
 فلان موقعی اردوگاه اتخاذ اتمک فن حرب نقطه نظر نجه ده موافقدر ودها زیاده تأمین موقییت و مظفریت ایدر .

حضرت حباب شو رأیلریتی و مطالعه حربیلرینی اسباب موجه سیله توضیح و تشریح ایتدیکی جهته افاده سی قرین قبول نبوتپناهی اوله رق بیان و اشارت ایتدیکی موقیع معسکر هایون اتخاذ بیورلدی و او موقعده محاربه ایدیله رک اردوی هایون نبوی مظهر موقییت و مظفریت اولدی .

ثانیاً . خندق محاربه سنده اردوی هایون رسالتپناهی خندق ایچنده محصور اولدیغی و دشمن طرفندن فرقه موحدین کرکی کبی دوچار تضییق بولندیغی بر زمانده رؤسای اعدا عقد مصالحه ضمننده مدینه منوره تک خرمالقلری حاصلاتندن ایکی ثلثک بدل صلح اولمق اوزره کندولرینه تسویه و اعطاسی شرطیه عقد مصالحه تکلیفنده بولندیلر . دشمنک بو تکلیفنه مقابل زسول رب العالمین محمد الامین علیه صلاة المعین افدمنز حضرتلری اصحاب کرامدن سعد بن

[۱] وقعة نبي سقفة بني ساعدة حضرت انصارك خطيب معروف بولنان ذاتدر .

卷 ۱۱۸ 卷

معاذ وسعدین عبادہ وسعدین فزارہ رضی اللہ تعالیٰ عنہم حضراتیہ استشارہ بیوردی جقلری جوانی ویردیرومشارالیہم حضراتیہ مشورت بیوردیلر۔ ذوات ثلاثہ مشارالیہم شرایط و تکالیف واقعه نك عدم قبولی رأینده بولندقلری جهتله دشمنه مصالحه و تکالیف واقعه یه دائر جواب رد ویرلدی . حائر علوم اولین و آخرین اولان ذات عالی نبوتیناهی طرفندن او مهم مسئله ده مشورته توفیق حرکت بیوردی .

ثالثاً . بدر کبری محاربه سنده ایادیء موحدینده گرفتار قید اسارت اولان اسراحقننده ایدنسی اقتضا ایدن معامله یه دائر علیه الصلاة والسلام اقدمز حضرتلری حضرت صدیق اکبر و فاروق اعظم ایله استشاره ایدوب رأی و مطالعه لرینی استفسار بیوردیلر . حضرت صدیق اسیرلردن فدیله اخذیله عفو ایدلرینی و حضرت فاروق فدیله التیه رق قبل اولنلرینی بیان ایتدیلر . حبیب کربیا علیه اکمل التحایا اقدمز حضرتلری صدیق اکبرک رأینده توفیق معامله بیوردیلر .

نمونه سی ارانه اولنان اشبو سنن سنیه جناب رسالتیناهی آیت کریمه ده کی مشورتک امور حربیه یه مخصوص و منحصر اولدیغی رأینده بولنان بعض مفسرین و علمانک دلائیلدر .

علمانک دیکر بعضیسی نه کوره «فی الامر» نظم جیلینده کی امرک لفظی عام اولوب الف و لام جهتیه وحی و یاخود نصل جلیل سبحانی ایله تخصیص اولنان امور و خصوصاتده خاص اولقله برابر نصح و وحی یه مقرون اولیان بالجمله مواد و مسائله عمومیتنی محافظه ایتمش اولدیغی رأینده بولنشلردر . یعنی وحی و نص جلیل سبحانی یه مستند اولان خصوصاتده حکم جلیلی خاسدر و او خصوصاتک غیرینده حکم منیفی عامدر .

شو حاله کوره مشورتک یالکمز امور حربیه یه تخصیصی کبی بر تحدیده محل اولمادینی ظاهردر . علی الخصوص رسالتیناه اقدمز حضرتلری و خلفلری بولنان خلقای راشدین حضراتی امور حربیه متعلق

مسائلک غیر بسنده دخی پک چوق مشورتلر اجراسنده بولندقلری جهتله وجوب مشورت مصالح عامه مسلمینه عائد اولوب مصالح عامه دن یالکز بری اولان امور حربیه به منحصر اوله میه جفی بدیهیدر. اکثریت واصابت شومطالعه دائره سنده اولدینی ده امر جلیدر بوندن بشقه بر هیئت اجتماعی نك امور حربیه سی دیمک نتیجه اعتباریله کافه معاملاتی دیمکدر چونکه ترقیات مملکت محافظه سلامت ملت و تقویه معاملات دولت کاملاً امور حربیه نك نتایجیدر. بر ملتک بر هیئت اجتماعی نك سلامتی عظمتی هرشیدن اول میلیتی محافظه به و بوده قوه حربیه به متوققدر .

آیت کریمه ده بولنان « فاذا عزمت فتوکل علی الله » نصل جلیلی دخی مشورت ایدیلوبده بر نقطه ده اتفاق ارا حاصل اولسه بیله مطلقاً او رایه اونقطه به اعتماد اولنمیوب هر حالده جناب حقک غایتنه ، معاوتنه توکل [۱]

ایتمک وجوبی آمردر . بو نص جلیل عبدک کندی راینه اعتماد ایتمه مسنی و هرشیده حقک لطفنه توکل و اعتماد ایلمسی لزومی بشقه جه مؤیددر .

مشورتی آمر اولان ایکنجی آیت کریمه

« والذین استجابوا لربهم و اقاموا الصلاة و امرهم شوری بینهم و بما رزقناهم ینفقون » نصل جلیلیدر .

اشبو آیت کریمه مؤمنلرک بعض صفات ممدوحه و احوال مستحسنه سنی موضح و مبین اولوب او صفات ممدوحه دن و احوال مستحسنه دن بری ده امور و خصوصات واقعه لرینی کندی ارالرنده مشورنه استناداً و استشاره به ابتناء رؤیت ایتملریدر . بناءً علیه آیت جلیله مؤمنین و موحدینک کندی ارالرنده کندی مصلحتلرینه متعلق خصوصاتده مشورت ایتملری خالق خیر و شر اولان جناب ذوالجلال طرفندن استحسان بیورلمش اولیور . بو آیت کریمه نك حکم جلیلنده

[۱] توکل و جزء اختیار نامیله بر اثرم دردست طبع و نشردر .

﴿ ۱۲۰ ﴾

بر معهود سابقه اشارت اولدیفندن وجوب مشورت صورت مطلقه ده امر وافصاح بیورلمش و بناءً علیه مسلمانلر اراسنده مصالح عامه مسلمین ایچون مشورتک وجوبی ذره قدر تأویل و تردیده محل قلامق اوزره تحقیق ایلمشدر . شارع شرع مبین رسول رب العالمین علیه صلاة المعین افدمز حضرتلری پک چوق مواعنده استشاره بیورمشلر و بیان رأی ایتملری ایحاب کرامنه امر و فرمان ایتملردرکه کتابده ، ستده ، آئارده ، اجماعده کاملاً بین المسلمین مشورتک فرضیتی ، وجوبی اثبات ایتمکده بولمشد .

« حزم » دینلن شیئک نه دن عبارت اولدیفته دائر وقوع بولان بر سؤاله جواباً فخر کائنات افدمز حضرتلری « حزمک استرشاد اولدیغی » اراده بیوردیلر . طلب زشد دیمک اولان استرشاد مشورته مراجعتدر .

ینه اعلم الانبیا افدمز حضرتلری « ماخاب من استخار ولاندم من استشار » بیوردیلرکه منطوق منینی استخاره ایدنلر خائب و خاسر و استشاره یه مراجعت ایلیانلر متأسف و نادم اولیه جقلری امر و فرماندن عبارتدر .

بو احادیث شریفه دن صکره آرتق مشورته شرعاً تردد امکانه محل بولنورمی ؟ حاشا

دیگر بر حدیث شریفه دخی « هیچ بر قول اجرای مشورتله شقی و مشورتدن استغنا ایله سعید » اوله میه جغنی اراده بیوردیلر .

خاتم النبیین افدمز حضرتلریک بالذات امور حربیه ده استشاره بیوردقلری و « وشاورهم » آیت کریمه سنک تفسیر و تشریحی بحثده بیان اولندیغی وجه ایله بدر کبرا اسیرلرینه و انتخاب موقع حربیه و خندق محاربه سنده کی مصالحه ماده سنه و سائر و سائر یه دائر ایحاب کرام ایله استشاره بیوروب استحصال اولنان رأی و مطالعه لرینه ده توفیق معامله بیوردقلری محققدر . اثر جلیل نبوی یه وسنت سنیه رسالتیناهی یه اتباعدن تباعد ارتق تجویز اولنملی میدر ؟

خندق محاربه سنده فخر عالم علیه السلام افدمزه مشرکین طرفدن بر بدل مقابنده تکلیف صلح اولندیغی حاله کیفیت ایحاب کرامدن سعود ایله مشاوره یه

﴿ ۱۲۱ ﴾

تعلیق بیورمشلردر . سعود . سعدك جمعیدر بو سعوددن مقصد یوقاروده بیان اولندیغی وجهله اجلهٔ اصحاب وانصار کرامدن سعد بن معاذ وسعد بن عباده وسعد بن فزاره رضی الله تعالی عنهم حضرتایدیر . بونلر عادتاً بر ویرکو حکمنده طلب اولنان بدل صلح ایله صلحك عدم قبولی بیان ایتدکرینه منی خاتم الرسل افدمز انلرك رأی و مشورتلرینه اتباع بیورمشلردر .

مشورتك محسنات عظیمه و منافع مهمه سی غیر قابل الانحصار ایسه ده خلفای راشدیندن اسدالله الغالب علی این ابی طالب رضی الله تعالی عنه حضرتلری مشورتدن باشلیجه یدی فائدهٔ عظیمه استخراج و ایضاح ایتمشلردر .

برنجیسی . صوابك استخراج و استبیطیدر .

ایکنجیسی . موضوع موقع استشاره اولان ماده په دائر رأيك (۱) اکتسابیدر .

اوچنجیسی . افعاله و معاملاتده غلطاتدن و سقطاتدن تحصن و تحفظدر .

دردنجیسی . استشاره ایدندن لوم و ملامتك اندفاعیدر .

بشنجیسی . ندامتن قورتلقدردر .

آبتنجیسی . ارباب مشورتك یعنی استشاره ایدیلانلرك تألیف قلوبنه

خدمتدر .

یدنجیسی . سنت سنیه رسالتپناهی په اتباعدر .

انسانك محتاج اولدیغی مسائله بشقه سنك عقلنی کندی عقلنه علاوه

ایتمی یعنی عندالحاجه امورده استشاره اولتمی حضرت لقمانك وصایای

مؤثره سندندر .

افعال و اعمالنده صوابی کثیر و خطاسی قلیل اولان دهائة عربدن

« احنف بن قیس » نام ذاته حرکاتنده کوریلان کثرت صوابك سینی

صورمشلردر . بوجوابی ویرمشدر :

[۱] رأی صائبه دسترس اولقدردر .

✻ ۱۲۲ ✻

« احنف » ارباب تجارب ايله مشورت ايتك و موضوع بحث اولان بر مسئلهده برچوق رايلىرى بربرينه اورمق صوابى استخراجه سپدر . « بارقه حقيقت تصادم افكاردن چيقار » حكمت مشهورهسى برنجى عصر هجرينك دهاة عربدن اولان احنفك ايشته بوجوابندن استنباط اولنهيلور . يونى بعض ادباى عثمانيه من ابوالاحراز و ياخود بيلمم هانكى اوروپالى براديبه اسناد ايتلىرى احنفك بوسوزينه مطلع اولمامقدن واحوال و معاملات صريسه بتبعنده قصور ايتكدن منبعثدر .

بالاده ذكر و بيان اولنان آيات جليله قرآنيه و افعال و اقوال سننيه نبويه مشورتك و جوبنى مشروعتنى اثبات ايدهورسده مشورته كسب استحقاق ايتك ايچون صفات لازمه اهليتده دقت اولنمى ينه موجبات شرعيه دن وسن سنیه احمديه اقتضاسنددر . بناء عليه بر مشورت لزومى حس اولنور اولنمز مشورت ايدم جكلرك داخل دائرة مشورت اوله جق ذواتك حال و شانلىرى دخى در حال نظر دفته آلمق لازم كلور . مشورتك شرط اعظمى بولنان و استشاره ايچون لوازم ضروريه دن اولان صفتلر ، حاللر مشاورك صفوت فكره ، جودت فبمه ، تجارب مسبوقة جهتيه قوت نفسه ، صحت حسه ، امور مختلفه يه اطلاع ، قول زوردين اجتناب كى احوال و صفات شرايط اساسيه استشاره ايچون اسباب اهليت و كفايت جمله سندندر . شو حقايقه نظراً مجلس مشورت اولان مجلس مبعوثانه انتخاب اولنه جق ذواتك صفات سائره لازمه ايله برابر بيان اولنان صفتلرينكده نظر دفته آلمى مشورتك حسن نتايجى ايچون مقتضيات طبيعیه دندر و بوندن بشقه داخل مجلس مشورت اوله جكلرك صدق افاده و جدیت و باخصوص تمامی امنیت كى اوصافی حائز اولملى ده لابددر . مبعوثان ملتك بوصفات ايله متصف اولملى مقتضای مصلحت امتدر . برنجى مجلس مبعوثانمرك انتخاباتنده كوريلان مساعى شهبه سز بو صفاتی تحرییه معطوف ایدی .

مبحث

دین اسلامده مؤسس خلافتله توأم اولان ومقتضیات دینیه دن بوانان مشورتک مشروعیتی یوقاروکی مباحثده بسط و بیان اولنان دلایل قرآنیه وبراهین شرعیه ایله ثابت اولدینی کبی مقام قدسیت اتسام خلافتده بولنان ذواتک کافه امور ومصالح دولت وملتی یالکز باشنه بالذات رویته غیر مقتدر اولدقاری جهته وزیر استخدام ایتملری ده جواز شرعی دائره سنده در . خلافت وحکومت اسلامیه ده استخدام وزرا ایجابات سیاسی و اداره در و حقوق اساسیه اسلامیه دن اولدینی مثللو دیناً و حکمة دخی احکام جلیله شرعیه به موافقدر .

فخرالانیاء افدمن حضرتلری شیخین معظمین حضراتی « حضرت صدیق وفاروقی » وزارت مقامنده استخدام بیورمشلردر .

حضرت صدیق دخی حضرت فاروقه وظائف وزراتی کوردیرمشلردر . حضرت فاروق امام علی کرم الله وجهه حضرتلرینی وسائر اصحاب کرامی وزارت امورنده قوللامشلردر . حاصلی خلفای راشدین رضوان الله تعالی علیهم اجمعین حضراتی وزرا استخدامدن کنیدیلرینی مستغنی کورمدکلری کبی خلفای امویه زماننده ده هرخلیفه نك وزیر ی ویا وزراسی بولتمشدر . شو قدرکه خلفای عباسیه به قدر وزرای اسلامیه رسمی ومقرر بر منصب مخصوص اولق اوزره توجیه مسند صدارتله ایقای وظیفه ایتملری واقع اولمامش ووزرات خدمتی رسماً ومخصوصاً توجیه اولتمقنیزین فعلاً وعملاً اجرا قلمشدر .

خلافت عباسیه زماننده اووقته قدر غیر رسمی ویالکز فعلی وعملی اوله رق موجود اولان وزارت مسند مخصوص اولق اوزره رسماً تأسس ایتمش ووزیر نصی ورسماً توجیه منصب وزرات اولتمسی خصوصنه ارتق اعتنا قلمشدر .

﴿ ۱۲۴ ﴾

خلفای عباسیہ دن ہارون الرشید زمانندہ مسند صدارتدہ بولنان آل برمک رجالنک اعتلای شان و شہرتلری او درجہ یہ واردی کہ بالذات خلیفہ دخی اکا تحمل ایدہ میہرک نہایت اوخاندان فضل و عرفانی ، اوخاندان جود و سخا پی دہ نہ صورتلہ محو وافنا ایتدیکی تاریخلردہ محرردر . ہارون الرشیدک آن برمک حقندہ کی معاملہ سنہ تاریخلردہ پک چوق اسباب مختلفہ وحتی اسباب مخیلہ ذکر اولنمش ایسہدہ تاریخ اسلامی تتبع ایدن ویاخصوص فلسفہ تاریخہ واقف اولانلر جہ معلومدرکہ ہارون الرشیدک معاملہ واقعہ سی ایجابات سیاسیہ مملکتدن منبعثدر . چونکہ آل برمک حکومت منقرضہ فرسک رجالندن اولدقلمری وپک زیادہ کسب نفوذ و حیثیت ایتدکلری جہتلہ زوال خلافتہ چالشمیری ملاحظاتی زواللرینہ سبب اولدینگی شہہ سزدر .

وزارت حکومت و خلافت اسلامیہ نک لوازم حقیقیہ سننددر و شرع شریف ایجاباتنددر . وزارتک مشروعیتی بروجہ محرر افعال سنیہ نبویہ ایلہ و خلفای راشدین حضراتنک آثار مبعجلہ سیلہ مثبت اولدینگی کبی وجوب و لزومی فرقان عظیم الشان ایلہدہ ثابتدر .

حضرت کلیم اللہ قصہ سندہ « واجعل لی وزیراً من اہلی ہارون اخی اشددبہ ازری اشرکہ فی امری کی نسحک » نص جلیلی وارد اولمشدرکہ بیغمبران عظام ایچون نص عالی فرقان موجنبجہ وزیر نصب و تعیینی لازم اولنجه خلافت و حکومت اسلامیہ ایچون بولزوم اولی بالطریق ثابت اولور .

ینہ حضرت کلیم اللہ ایچون طرف ربانیدن « لقد آتینا موسی الکتاب وجعلنا معہ اخاہ ہارون وزیراً » آیت کریمہ سندہ ارادہ و بیان بیورلدینگی وجہلہ وزیر نصب و تعیین بیورلمشدرکہ وجوب وزرات بوآیت جلیلہ ایلہدہ قرین رتبہ ثبوتدر .

وزارتک لزوم و وجوب شرعیسی بوآیات کریمہ ایلہ تحقق ایتمکہ برابر بوبابدہ حدیث شریف نبوی دہ موجوددر .

« من ولی شیئاً من امور الناس واراد اللہ بہ خیراً جعلہ وزیراً صالحاً

﴿ ۱۲۵ ﴾

ان نسی ذکره وان ذکر اعانه واذ اراد غیر ذلک جعل له وزیر سوء ان نسی لم یدکره وان ذکر لم یعنه» حدیث شریفی وزارتک لزوم ووجوبی موصحدر .

بو حدیث شریفک مال عالیسی

« عهد مسنه خلقک اموری مفوض اولانلرک خیره موفقیتلری اراده الیهیه توافق ایدرسه او یله صالح بر وزیره مقارن اولورلرکه اونوتدقلری اموری کندولرینه اخطار و تذکارده و تذکاردن صکرهده مقتضیاتی اجرا ایچون معاونتده بولنورلر . خیره موفق اوله میانلر سوء احوال اصحابندن او یله بر وزیره نائل اولورلرکه اونوتدقلری تذکار و اخطار و خاطرنده بولنانلری اجرا ایچون معاونتده کندولری اقدار ایتمزلر »

وزیر کله سنک اشتقاقنده علماء سیاست شرعیه اوج نوع اوزره بیان مطالعه ایتمش لر در .

برنجیسی : آغراق معناسنده اولان « وزر » دن مشتقدر . بو فکرده بولنانلر پک آغر اولان امور حکومتی درعهده ایدن خلیفه و امامک و یا پادشاه و سلطانک یوکنی بار ثقیل مسؤلیتی معاونتیه رأی و تدبیریه جناب وزیر تخفیف ایتمش دیمک اولور .

ایکنجیسی : ملجأ و پناه معناسنده اولان « وزر » دن مشتقدر . « کلا لاوزر » نص جلیل فرقانیسی « وزر » کله سنک ملجأ و پناه معناسنده اولدیغنی میندر . شواشتقاقه نظراً خلیفه یا خود پادشاه و سلطان امور عباد ایچون امور حکومت ایچون وزیرک رأی و معرفته و تدابیر صائبه سنه التجا و مراجعتده بولتمش و وزیر دخی حکمدارک معاونی و تسویه مصالح عمومیه خصوصنده ملجأ و پناهی اولمش اولور .

اوچنجیسی : وزیر کله سی « ازر » دن مشتقدر ازر ظهر معناسنده در .

* ۱۲۶ *

« اشدد به ازری » نص فرقاڻیسی ازرك ظهر معناسنده اولدیغنی موضهدر . شو حالده پادشاه وحکمدار وزیرك رأی ومعرفتی وتدابیر حسنه سیاه تسویه امورده قوی الظهر اولور .

وزیر اوله جق ذواتك شرعاً و سیاستاً صفات لازمه سی و شرائط استحقاقی یدیدر . بو صفات لازمه یی و شرائط استحقاقیه یی حائز اولاندردن وزرا انتخابی اقتضا ایلر .

صفات لازمه و شرائط استحقاقیه شونلردر :

برنجیسی : شروط جامعه شرعیه سنی شامل اولان عدالتدر . شروط جامعه شرعیه موجبینجه عدالتی حائز اولیانلر منصب وزارتیه [۱] نائل اوله منر .
ایکنجیسی : امور و خصوصاتك اجرای احکامنده و علی الخصوص دولته عارض اوله جق مواد معظمه فوق العاده ده اجتهاده کفایت ایده جک مرتبه ده اصحاب علم و وقوفدن اولسیدر . زیرا امور معظمه ده وزیرك بر خطای اجتهادیسی دولتک باشنه بیوک بلالری دعوت ایدر . نته کیم زمانمزده وزراتک اوکی خطایسی دولت عثمانیه نك باشنه یک چوق بلالر جلب ایتمشدر . و خطایای وزرا بر چوق دفعه لر ملت عثمانیه یی ازمشدر . جناب حق دولت و ملت عثمانیه منری وزراسنك رأی خطا اولدرندن تولد ایدن شر و مضرتدن محافظه بیورسون .

اوجنجیسی : لسان ، کوز ، قولاق کبی اعضاء بدنده وزیرك سلامتی شرطدر . زیرا بو اعضاءده بر تقیصه اولورسه ایفای وظیفه وزارتیه مقتدر اولمز .
دردنجیسی : سرعت سیر و حرکتیه مانع اوله جق درجه ده اعضاء سائره بدنییه تقیصه سندن سالم اولسی لازمدر .

بشنجیسی : مصالح عمومیة سیاسییه و تدابیر احوال رعییه یی حسن اجرا ایچون رأی متین صاحبی اولسی ایجاب ایدر .

[۱] وزارتدن مقصد بوکونکی تعبیراته و حقوق اداره منزه کوره فعلاً صدارتدر . مشروطیت ایجابینجه مسؤلیت و کلا اعتباریه ده ساژ و کلاسی دولتدر . یوقسه بالفعل اشغال مقام وزارت ایتمیان وزیر رتبه لی ذوات ورتبه وزارت دکدر .

﴿ ۱۲۷ ﴾

التنجیسی : ممالک محروسه اسلامیہ میں حایت و محافظہ و اعدای دولہ
مجاہدہ میں مقتدر اولہ جق نجدت و شجاعتہ مالک بولنسی شرطدر . (۱)
یدنجیسی : بالخاصہ امور حربیہ و خصوصات مالیہ صاحب کفایت
و حصافت اولسی شرط مهم استحقاقدر .

خلفای عباسیہ دن نامون الرشیدک اوصاف لازمه وزارت حقندہ بر نطقی
واردرکہ یک چوق کتب سیاسیہ اسلامیہ و وزارتہ متعلق مباحث ادارہ قید
و تدکار اولنسیہ بورایہ عیناً قیدی تنسب قلندی .

« انی التمس لأموری رجلاً جامعاً لخصال الخیر ذاعفة فی خلائقہ وأستقامۃ
فی طرائقہ قد هذبته الآداب وحکمتہ الوقایع التجارب ان أوتین علی الأسرار
قام بها وان قلد مهمات الامور نهض فیها یسکنه الحلم وینطقه العلم یکفیه اللخظة
وتغنیہ اللمحة له صولة الامراء و اناة الحکماء وتواضع العلماء وفهم الفقهاء ان
احسن الیه شکر وان ابتلی بالاساءة صبر لا یبیع نصیباً من یومه بحرمان غده
یسرق قلوب الرجال بحلابة لسانه وحسن بیانہ »

فی الحقیقہ دولتک امور معظمه داخلیه و خارجیه سنی درعهدہ ایدن وزرا
بالادہ بیان اولسان صفات لازمه و شرائط مخصوصه میں حائر اولنرلسہ حال
و حرکتلری دائماً دولت و ملت باشنه جالب بلا اولور .

بر دولتک امور مهمه داخلیه سنی درعهدہ ایدنر مهم خارجیه سنی عهدہ
حصافتہ آلانر یک اغر یوکلری تحمل ایتمش اولورلر . اختلال امورہ میدان
و یرماملری و دائماً اصلاح حالہ چالیشوب آثار فعلیه کوسترملری لازمدر .
هله امور داخلیه امن و آسایشه چالشملری، محافظه افرادملته صرف مقدرت
ایتملری ، واردات دولتی تزید و موجودینی حسن استحصال و حسن استعمال
ایلملری ، کفایتلی و وقوفلی مأمورلر استخدام ایتملری ایجاب ایدر .

[۱] اوفه جق بر یاطردی انله مقامنی ترک ایدوب فرارایتمک ایچون بوشرطک اہمیتی
کوزمنرله کوزدیکمز بدیہیاتنددر .

* ۱۲۸ *

بالجمله مستخدمين دولتي طريق حق و عدله سوق و كافة امورده اجراى عدالتله احقاق حق ايتلمرى لازم كلير .

بالجمله ولاة و مأمورين دولتي ظلم و استبداددن منع ايله برابر جاده عدل و انصافدن خروج ايدنلى جزاى شديد ايله مجازاة ايتلمرى لوازم وزارتدندر .
دائماً مأمورين و مستخدمين دولتك احوالى ، افعال و اعمالنى تفتيش ايتكم و جيبه ذمتلريدن . حسن خدمته مكافاة ، سوء حر كاته مجازاة تر تينده قصور ايتاملرى فريضة ذمت مأموريتلريدن . خاطر و كوكله باقاملرى ، اقارب و تعلقاتى و اسباب و صور سائر ايله منسوباتى ارباب در ايت و كفايته تقديم كى خودكاملقده بولخاملرى وظيفه لرى و جابندندر .

وزيراو له جق ذواتك تعبيرات حاضره مزه كوره و كلاى دولتك حائر اولملى لازم كلن صفات مسروده نك تقايصى اولورسه اونقصان نسبتنده امور داخلية و خارجيه حكومت دوچار تزلزل و اختلال اوله جغنده شبهه يوقدر .

وزارت حكومات اسلاميه ده بروجه محرر و جاب و يا جائزات شرعيه دن اولدينى كى بو مأموريت و وظيفه مهمه شرعاً و اساساً ايكي نوعدر :

برنجيسى : وزارت تفويض .

ايكنجيسى : وزارت تنفيذدر .

وزارت تفويض وزيرك و شمديكى حقوق اداره سلطنت سنيه كوره صدر اعظمك حكومه متعلق كافة امورده مفوض اولسنه اطلاق اولنور .

تعبير عثمانى زجه « وكالت مطلقه » ايسته بو وزارت تفويضدن مقتبس اولدينى ظن اولنه بيلور . وزارت تفويض و يا وزير مفوض پادشاهك يابه بيله جكي كافة امورى

رويت و تسويه به مآذون ديمكدر . تعيين ولاة و مأمورين و تدوير امور ماليه و سائر خصوصات داخلية و خارجيه ده رأى و تدبير ذاتيسيله كافة مهمات دولته مباشرت

ايدر . وزير مفوضك كافة امورده مقام خلافت و سلطنته معلومات و يرمسى ده لازمدر . جريان ايدن حالات و معاملاتى عرض عتبه عليا ايتسى مقتضيدر .

بعض معاملات و اجرا آتى مقام سلطنتنجه قرين قبول اولنز ايسنه اراده سنيه

* ۱۲۹ *

ایله تعذیل اولتوز. چونکه خلیفه ویا سلطان بالذات کنديسنگ اجزا ایديکی امور و خصوصاتی ایجاب حال و مصلحته و الجهادینه کوزره تعذیل ایده بيله چکنه نظر آ « هرانه قدر مقوض اولورینه اولسون » وزیرینک معاملات و اجزا آتی ده تعذیل ایده بیلیمسی اولویخته قالور. چا

وزیر مقوض ویا خبوه وزارت تفویض طرفین یا بيله حق و وظیفه شی خارچنده قاله حق اولان موادنک محدوددر. اوج مسئله دن عبارتدر چا

خلیفه ویا سلطان دولتی ایچون شرعاً ولی عهد نصب ایده بیلورسه ده وزیر مقوض ولی عهد نصب و تعیین ایده منز. خلیفه ویا پادشاه سلطنتدن استعفا ایده بیلورسه ده پادشاهک ویا خلیفه نك سلطنتدن ویا خلافتدن استعفاستی وزیر مقوض در میان ایله منز. وزیرک نصب و تعیین ایديکی ولاه و مستخدمین دولتی خلیفه ویا پادشاه عزل ایدرسه ده خلیفه ویا پادشاهک نصب ایديکی مأمورلری وزیر مقوض عزل مقتدر اوله منز.

وزارتک برنجی نوعی اولان وزارت تفویضک وظایفی حقوق اداره اسلامیة تحریر ایدن علمای دین بالاده بسط و بیان اولدیغی وجه ایله تعیین و تقریر ایشلررر.

وزارتک ایکنجی نوعی بولان وزارت تنفیذک حکمی وزارت تفویضه نسبتله بک ضعیفدر و شروط و صفات لازمه و معتبره بی بک قلیلدر. وزارت تنفیذ پادشاه ایله تبعه سی ویا پادشاه ایله مستخدمین و مأمورین دولت آره سنده اجرای و سلطنتدن عبارتدر. تدویر امور دولت و تسویه مهم مملکت بالذات پادشاه ویا خلیفه به عائد و راجع اولوب وزارت تنفیذ اوامرلری ایجاب ایدلره تبلیغدن بشقه بر وظیفه ایله موظف اوله منز.

حاصلی وزیر تنفیذ مقام سلطنتدن صادر اولان اراداتی و دولتک مأمورین و مستخدمینی طرفندن و تبعه و رعایا جانبندن واقع اوله حق معروضاتی عرض و تبلیغه متعلق بر وظیفه محدوده اولدیغنه منی اهمیتی وزارت تفویضدن بک دوردر. وزیر تنفیذ ایچون شرائط سبعة مسروده دن حریت و علمک لزومی بقدر.

۱۳۰

چونکه امور ومهام دولتی رؤیت و تمشیت خصوصندہ کندی رأی واجتہادینی استعمالہ غیر مقتدر و اویلہ بر وظیفہ ایلہ غیر موظفدر و اجرای احکامہ غیر مأمورددر . بناءً علیہ وزارت تنفیذ وظایفی حریت وعلمہ مفتقر اولہ من . وزیر تنفیذک بتون وظیفہسی ایکی امرہ منحصردر . بریسی خلیفہیہ عرض معلومات ودیکری خلیفہ نامہ اجرای تبلیغاتدر . مع مافیہ وزیر تنفیذ ایچونده شرائط لازمہ انتخاب علمای سیاسیہ دینہ من طرفندن بروجہ آتی تعیین و بیان قلمشدر .

۱ — عہدہ امانتہ تودیع ایدیلن امر تبلیغده خیانت ایتمک ایچون حائز امنیت اولسی لازمدر . (۱)

۲ — طوغرو سوزلی اولسی شرطدر زیرا تبلیغاتده افاداتہ وثوق و اعتماد اولسی اقتضا ایدر .

۳ — ارتشا ایتماسی و تمایلہ میدان قالماق ایچون طمعکار اولماسی مقتضید .

۴ — کیمسہ ایلہ عداوت وغرضی (۲) بولتمایلیدر . چونکہ اغراض شخصیہ و عداوت ذاتیہ انتصاف و اعطافہ مانعدر .

۵ — خلیفہیہ وقوع بولہ جق معروضاتی و خلیفہدن صادر اولہ جق اوامرک تبلیغاتی متباین متخالف اولماق اوزرہ حافظہ صاحبی اولسی شرطدر . چونکہ معروضات و اراداتہ خلیفہنک لہندہ و علیہندہ برشاهد مقامندہدر .

۶ — امور و خصوصک التباس و اشتباہنہ میدان قالماق ایچون ذکا و قنطت صاحبی اولسی ایجاب ایلر .

وزیر تنفیذ امور ومهام سلطنتدہ رأی وتدبیر ایلہ فی الجملہ اشتراکی اولورسہ صحت رأیہ وتدبیر صوابہ موفقیتنی تأمین ایدہ جک تجربہ صاحبی اولسی دہ

(۱) . خلاف حقیقت معروضاتدہ بولتمقی یادشاهدن صادر اولیان اراداتی تبلیغ ایتمک امانتہ مخالفدرکہ بو حال باخصوص دور سابقدہ بک چوق وقوع ولدینی امانتیلہ میداندہدر .

(۲) . تقدیر مهمدر .

§ ۱۳۱ §

شرط اوله بیلور. رأی و تدبیرده اشتراکی بولنه مزسه بوصفت زائده یه ده احتیاجی اوله مز .

سلطنت اسلامیه ده وزارت یالکز بروزیره منحصر اولیوب ایکی ودها زیاده وزیر تعیین واستخدامنده جواز ویرلمشدر .

وزارت و وزیر ایچون ایجابات و مقتضیات سیاسیة شرعیه بو میخنده بورایه قدر ایضاح اولنان خصوصاتدن عبارتدر . وزرا حقنده حقوق اداره سلطنت سینه نك شوا حکام سیاسیة دینییه تطبیقی حقنده ده بر ایکی سوز سویلنه بیلور . بدایت تأسس سلطنتده سلطان اورخان حضرتلرینك دادری وچانداری خلیل وزیر ایدیلیر و وزیر مفوض ایدیلیر و وزارت رتبه و فعلاً یالکز صدراعظمیره منحصر ایدی . وزارتک یالکز صدر اعظمیره انحصاری یعنی دولته یالکز بروزیرک وجودیله اکتفا اولنسی دولت علیه عثمانیه مزده برچوق زمان دوام ایتمشدر .

قوتاتک تکثری و ممالک سلطنت سینه نك توسی اوزرینه شرق و غربیه سرعسکرکک وظیفه سیله قوماندانلر تعیین قلمسنه و بیوک قوماندانلرک رتبه وزارتی حائز اوللری تزید و تقویة نفوذ اسبابندن عد اولنسنه مبنی صدراعظم قائم مقامی نامیله بروزیردها علاوه اولنمشدر . دها صکره لری عزل و نصب وزرا اقتضا ایدیکنه و اسفار بعیده به سرعسکرکک وظیفه سیله وزرا اعزای لازم اولدینی کجی مهم امور دوشونمک و تدابیر مقتضیه اتخاذا ایتمک اوزره ارباب وقوف و اعتماددن بر هیئتک مرکز سلطنتده بولنسی قاعده سی ده قبول ایلدیکنه مبنی شمدیکی هیئت وکلا مقامنه قائم اوله رق « قبه نشین وزرا » نصب و تعیین قلممشدر . دولتک امور داخلیه و خارجییه سی بو هیئتده رؤیت اولنوردی . صدر اعظمیر ، سرعسکرلر اکثریا بو هیئتدن انتخاب و تعیین قلمنوردی . دور انحاطمز باشلادقندن صکره تعیین و تحدید وزرا خصوصنده کی قواعد مضبوطه قدیمه دخی تبدل ایدرک وزرانک عددی چوغالمش و نهایت وزارت منصب و مأموریت دائره سندن چیقاریله رق رتبه

١٣٢٠

جاله افراغ ايندليشدرد . دولته تاليفيني اقتضا ايندله رتبه وزارت احسان اوله بور . رتبه وزارت توجه ايندلين ذوات يا بالقوه صدر اعظم و وكلا ديمك اولور يا خود هيچ اولنر سه بومنصيره نامرد ايطانيلور .

حقوق اداره اسلاميه وزارتك و عثمانلي حقوق اداره منزه كوره صدارتك و وكلايك تعدي جازدر . حقوق اداره اسلاميه شعبات اداره دولت باشلوجه يكرمي قسمة منقسمدر . تلريخ هجرتك . دزدنجي . عصر ندم و بغدادده كي اختلاف عاسيه زماننده قاضي القضاة « شمدكي . تعبير منزه . كوره . شيخ الاسلام » اولان اجله مفسرين و محدثين و مشاهير افاضل اسلاميه دن امام ماوردي حضرت تاتريك حقوق اداره اسلاميه متضمن تاليف ايتدكلوري : « احكام سلطانيه » نام اثر تاليفنده شعبات اداره دولتك اشبو يكرمي قسمني بيان و ايضاح ايتشلوردركه حقوق اداره حاضر منزه بونلر ك شمدكي نظارتله و مأموريتله تطيقيمكندر . رساله منرك مقصدى حقوق اداره تاليفي اولديغندن اولابده اعطاي ايضاحات تاليفمنك مقصدى خارجده قالور .

KAYNAKÇA

- Alkan, Mustafa, *Osmanlılarda Hilafet*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997.
- Atay, Tayfun, “*Öncesi ve Sonrasıyla Halifeliğin Kaldırılması Üzerine Bir Yeniden Düşünme Denemesi*”, 2000.
- Avcı, Casim, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: “Hayal-Hilâfiyat”*, Ankara: TDV, 1998, 17.c.
- Choueiri, Youssef M., *Ortadoğu Tarihi*, Çev.: Fethi Aytuna, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2011.
- Clot, Andre, *Harun Reşid ve Abbasiler Dönemi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev. Nedim Demirtaş, İstanbul, 2007.
- Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Yayıncılık, Ankara, 2010.
- Gencer, Bedri, *İslam’da Modernleşme*, Doğu- Batı Yayınları, Ankara, 2012.
- Goloğlu, Mahmut, *Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012.
- Gümüšoğlu, Hasan, *İslam’da İmamet ve Hilafet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2011.
- Haldun, İbn, *Mukaddime*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, 1982.
- Hallaç, Abdülvahhab, *İlk Dönem İslâm Hukuku Yasama, Yargı ve Yürütme*, Çev.: Abdülhadi Timurtaş, Pınar Yayınları, İstanbul, 2006.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Müesseselerine Giriş*, Beyan Yayınları, Çev.: İhsan Süreyya Sırma, İstanbul, 2007.
- Hatiboğlu, Mehmed Said, *Hilafetin Kureysiliği*, Ankara, 1985.
- Hilmi, Filibeli Ahmet, *İslam Tarihi*, Tarcan Yayıncılık, Çev. Havvanur Ünver Altun, Ankara, 2013.
- Karpat, Kemal H., *İslâm’ın Siyasallaşması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005
- Kayaoğlu, İsmet, *İslam Medeniyetinin Doğuşu*, Ankara, 1980.
- Kılıç, Orhan, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması”, *Yeni Türkiye Yayınlar*, Sayı: 31, Ankara, 2000
- Kırmızı, Abdülhamit, *Abdülhamid’in valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1858-1908*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2008.

- Kutay, Cemal, *Tarihte Türkler, Araplar Hilâfet Meselesi*, İklim Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayıncılık, Çev. Babür Turna, Ankara, 2013.
- Mevdudi, Ebul-A'la, *Hilafet ve Saltanat*, Hilal Yayıncılık, Çev. Ali Gencer, İstanbul, 2011.
- Mutlu, İsmail, *Bediüzzaman'ın Görüşleri Işığında İslâm ve Hilâfet*, Mutlu Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- Öğüt, Salim, "Elbistan Eymir", TDV, İA,11.c, Ankara, 1995,
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.
- Sabri, Mustafa, *Hilâfetin İlgasının Arka Planı*, İnsan Yayınları, Çev.: Oktay Yılmaz, İstanbul, 2013.
- Sami, Şemseddin, *Kâmus-ı Türkî*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- Satan, Ali, *Halifeliğin Kaldırılması*, Bilimevi Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Şanverdi, Abdurrahman, "İlk Üç Halife Döneminde Siyasi, Sosyal ve Dini Etkisi Yönüyle Hz. Ali", Konya, 2007.
- Şükrü, İsmail, *Hilafet-i İslamiyye ve Türkiye Büyük Millet Meclisi*, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1993.
- Şen, Mehmet Emin, Bağdat'ta İkinci Nesil Türkler, NKM, İstanbul, 2009.
- Teymiye, İbn, *Siyaset es-Siyasetü'ş Şeriyeye*, Çev.: Vecdi Akyüz, Dergah Yayınları, İstanbul, 1999.
- Uludağ, Süleyman, "Halifelik Maddesi", Türkiye Diyanet vakfi İslam Ansiklopedisi, Cilt/15, İstanbul, 1997.
- Uludağ, Süleyman, "Halifelik Maddesi", Türkiye Diyanet vakfi İslam Ansiklopedisi, Cilt/15, İstanbul, 1997.
- Zihni, Mustafa Paşa, *İslamda Hilafet*, Matbaa-i Ebüzziya, Kostantiniye, 1327.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	EDİP
Doğum Yeri ve Tarihi	Bismil – 26.08.1986
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Y. Lisans Öğrenim	Batman Üniversitesi & Fırat Üniversitesi (Ortak Program) Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetler	
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	lecturer.edip@gmail.com
Tarih	2014